

Аграрлық нарық проблемалары

ТЕОРЕТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

№ 2
СӘУІР - МАУСЫМ

Проблемы агрорынка

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 2
АПРЕЛЬ - ИЮНЬ

Problems of AgriMarket

THEORETICAL AND SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

№ 2
APRIL - JUNE

АЛМАТЫ
2020

Редакциялық кеңес

Бас редактор

Қалиев Ғ.Ә., э.ғ.д., проф., Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылық ғылыми академиясының президенті

Бас редактордың орынбасары

Молдашев А.Б., э.ғ.д., проф., Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылық ғылыми академиясының академигі

Редакциялық кеңестің мүшелері:

Fuchs Clemens, Dr. habil, Professor for Farm Management University of Applied Sciences, Нойбранденбург қ., Германия; **Анджей Ковальски**, э.ғ.д., профессор, Ауыл және тағам шаруашылығы экономикасы институтының директоры – Мемлекеттік зерттеу институты, Варшава қ., Польша; **Мирослава Терещук**, Ауыл және тағам шаруашылығы экономикасы институты – Мемлекеттік зерттеу институты, Варшава қ., Польша; **Әкімбекова Ғ.Ү.**, э.ғ.д., проф., ҚР АШҒА академигі, Қазақ АӨК экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ҒЗИ бас директорының ғылым жөніндегі орынбасары, Алматы қ.; **Григорук В.В.**, э.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА, ҚР АШҒА академигі, Қазақ АӨК экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ҒЗИ, Алматы қ.; **Гусаков В.Г.**, э.ғ.д., проф., Беларусь ҰҒА академигі, Беларусь ұлттық ғылым академиясы президиумының төрағасы, Минск қ.; **Джаилов Дж.С.**, э.ғ.д., «Манас» Қырғыз-Түрік университетінің "Экономика" кафедрасының профессоры, Бішкек қ.; **Есполов Т.И.**, э.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА, ҚР АШҒА академигі, Қазақ ұлттық аграрлық университетінің ректоры, Алматы қ.; **Першукевич П.М.**, э.ғ.д., проф., РҒА академигі, Ресей ғылым академиясының Сібір федералдық агробиотехнологиялар ғылыми орталығының Сібір ауыл шаруашылығы экономикасы ғылыми-зерттеу институтының жетекшісі, Новосибирск қ.; **Петриков А.В.**, э.ғ.д., проф., РҒА академигі, А.А.Никонов ат. Бүкілресейлік Аграрлық мәселелер және информатика институтының жетекшісі, Мәскеу қ.; **Саблук П.Т.**, э.ғ.д., проф., Украинаның ұлттық аграрлық ғылымдар академиясының аграрлық экономика және азық-түлік бөлімшесінің академик-хатшысы, Киев қ.; **Сайганов А.С.**, э.ғ.д., проф., Халықаралық аграрлық білім академиясының академигі, Беларусь ҰҒА АӨК жүйелік зерттеулер Институты директорының ғылыми және инновациялық жұмыстар жөніндегі орынбасары, Минск қ.; **Сапарова Г.К.**, э.ғ.д., проф., ҚР АШҒА академигі, "Қаржылық академия", Нұр-Сұлтан қ.; **Сатыбалдин Ә.Ә.**, э.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА, ҚР АШҒА академигі, ҚР БҒМ Ғылым комитеті Экономика институтының директоры, Алматы қ.; **Сигарев М.И.**, э.ғ.д., проф., ҚР АШҒА академигі, Қазақ АӨК экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ҒЗИ, Алматы қ.; **Тіреуов Қ.М.**, э.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі, Қазақ ұлттық аграрлық университетінің бірінші проректоры, Алматы қ.; **Ушачев И.Г.**, э.ғ.д., проф., РҒА академигі, аграрлық экономика және ауылдық аумақтарды әлеуметтік дамыту федералдық ғылыми орталығының ғылыми жетекшісі - Бүкілресейлік ауыл шаруашылығы экономикасы ҒЗИ, Мәскеу қ.

1994 ж. қазан айында негізделген

Құрылтайшы - Қазақ АӨК-нің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ҒЗИ

Жаппай ақпараттандыру құралдарын тіркеу туралы Күәлік №1327, 24 мамыр 1994 ж.

Халықаралық тіркеу номері ISSN 1817 – 728X

Мерзімділігі – жылына 4 рет.

Журнал Қазақстан Республикасы білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің басылымдары Тізіміне қосылған

Журнал БД РИНЦ-де орналасады. 788-12/2015 шарты 01.12.2015ж.

Жазылым индексі 76006

Редакционный совет

Главный редактор

Калиев Г.А., д.э.н., проф., Президент Академии сельскохозяйственных наук Республики Казахстан

Заместитель главного редактора

Молдашев А.Б., д.э.н., проф., академик Академии сельскохозяйственных наук Республики Казахстан

Члены редакционного совета:

Fuchs Clemens, Dr. habil, Professor for Farm Management University of Applied Sciences, г. Neubrandenburg, Germany; Анджей Ковальски, д.э.н., профессор, директор Института экономики сельского и пищевого хозяйства – Государственный исследовательский институт, г. Варшава, Польша; **Мирослава Терещук**, Институт экономики сельского и пищевого хозяйства – Государственный исследовательский институт, г. Варшава, Польша; **Акимбекова Г.У.**, д.э.н., проф., академик АСХН РК, зам. генерального директора по науке Казахского НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, г. Алматы; **Григорук В.В.**, д.э.н., проф., академик НАН РК, АСХН РК. Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, г. Алматы; **Гусаков В.Г.**, д.э.н., проф., академик НАН Беларуси, Председатель Президиума Национальной академии наук Беларуси, г. Минск; **Джаилов Дж.С.**, д.э.н., проф. кафедры «Экономика» Кыргызско-Турецкого университета «Манас», г. Бишкек; **Есполов Т.И.**, д.э.н., проф., академик НАН РК, АСХН РК, ректор Казахского национального аграрного университета, г. Алматы; **Першукевич П.М.**, д.э.н., проф., академик РАН, руководитель Сибирского научно-исследовательского института экономики сельского хозяйства Сибирского федерального научного центра агробиотехнологий Российской академии наук, г. Новосибирск; **Петриков А.В.**, д.э.н., проф., академик РАН, руководитель Всероссийского института аграрных проблем и информатики им. А.А. Никонова, г. Москва; **Саблук П.Т.**, д.э.н., проф., академик-секретарь отделения аграрной экономики и продовольствия Национальной академии аграрных наук Украины, г. Киев; **Сайганов А.С.**, д.э.н., проф., академик Международной академии аграрного образования, зам. директора по научной и инновационной работе Института системных исследований в АПК НАН Беларуси, г. Минск; **Сапарова Г.К.**, д.э.н., проф., академик АСХН РК, АО "Финансовая академия", г. Нур-Султан; **Сатыбалдин А.А.**, д.э.н., проф., академик НАН РК, АСХН РК, директор Института экономики Комитета науки МОН РК, г. Алматы; **Сигарев М.И.**, д.э.н., проф., академик АСХН РК. Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, г. Алматы; **Тиреуов К.М.**, д.э.н., проф., академик НАН РК, первый проректор Казахского национального аграрного университета, г. Алматы; **Ушачев И.Г.**, д.э.н., проф., академик РАН, научный руководитель Федерального научного центра аграрной экономики и социального развития сельских территорий - Всероссийский НИИ экономики сельского хозяйства, г. Москва.

Основан в октябре 1994 г.

Учредитель - Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий

Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 1327 от 24 мая 1994 г.

Международный регистрационный номер ISSN 1817 – 728X

Периодичность – 4 раза в год.

Журнал включен в Перечень изданий Комитета по контролю в сфере образования и науки Республики Казахстан

Журнал размещается в БД РИНЦ. Договор № 788-12/2015 от 01.12.2015г.

Подписной индекс 76006

Editorial Council

Chief Editor

Kaliev G.A., Dr. Economics, prof., President of the Academy of Agricultural Sciences of the Republic of Kazakhstan

Deputy Chief Editor

Moldashev A.B., Dr. Economics, prof., Academician of the Academy of Agricultural Sciences of the Republic of Kazakhstan

Editorial Board Members:

Fuchs Clemens, Dr. habil, Professor for Farm Management University of Applied Sciences, Neubrandenburg, Germany; **Andrzej Kowalski**, Dr. Economics, professor, Director of the Institute of Agricultural and Food Economics - National Research Institute, Warsaw, Poland; **Mirosława Tereszczuk**, Institute of Agricultural and Food Economics - National Research Institute, Warsaw, Poland; **Akimbekova G.U.**, Dr. Economics, professor, Academician of Academy of Agricultural Sciences RK, Deputy Director General on Science, Kazakh Research Institute of AIC Economy and Rural Development, Almaty; **Grigoruk V.V.**, Dr. Economics, professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Academy of Agricultural Sciences RK, Kazakh Research Institute of AIC Economy and Rural Development, Almaty; **Gusakov V.**, Dr. Economics, professor, Academician of the National Academy of Sciences of Belarus, Chairman of the Presidium of the National Academy of Sciences of Belarus, Minsk; **Dzhailov Dzh.**, Dr. Economics, prof. Department of "Economics" of the Kyrgyz-Turkish University "Manas", Bishkek; **Espolov T.I.**, Dr. Economics, prof., Academician of the National Academy of Sciences, Academy of Agricultural Sciences RK, Kazakhstan, Rector of the Kazakh National Agricultural University, Almaty; **Pershukevich P.M.**, Dr. Economics, prof., Academician of the Russian Academy of Sciences, Head of the Siberian Research Institute for Agricultural Economics of Siberian Federal Research Center for Agrobiotechnologies, Russian Academy of Sciences, Novosibirsk; **Petrikov A.V.**, Dr. Economics, prof., Academician of the Russian Academy of Sciences, Head of A.A. Nikonov Russian Institute of Agricultural Issues and Informatics, Moscow; **Sabluk P.T.**, Dr. Economics, prof., Academician-Secretary of the Department of Agricultural Economics and Food of the National Academy of Agricultural Sciences, Ukraine, Kiev; **Saihanau A.**, Dr. Economics, professor, Academician of the International Academy of Agricultural Education, Deputy Director on Research and Innovation of the Institute for System Studies in AIC, National Academy of Sciences, Belarus, Minsk; **Saparova G.K.**, Dr. Economics, professor, Academician of Academy of Agricultural Sciences RK, JSC "Financial Academy", Nur-Sultan; **Satybaldin A.**, Dr. Economics, professor, Academician of the National Academy of Sciences RK, Academy of Agricultural Sciences RK, Director of the Institute of Economics, Committee of Science, Ministry of Education and Science RK, Almaty; **Sigarev M.I.**, Dr. Economics, professor, Academician of Academy of Agricultural Sciences RK, Kazakh Research Institute of AIC Economy and Rural Development, Almaty; **Tireuov K.M.**, Dr. Economics, professor, Academician of the National Academy of Sciences RK, First Vice-Rector of the Kazakh National Agrarian University, Almaty; **Ushachev I.G.**, Dr. Economics, professor, Academician of the Russian Academy of Sciences, Scientific Supervisor at the Federal Scientific Center of Agricultural Economics and Social Development of Rural Territories - Russian Research Institute of Agricultural Economics, Moscow.

Founded in October 1994

Founder - Kazakh research Institute of economy of AIC and rural development

Certificate of registration of mass media No. 1327 from May 24, 1994

International registration number ISSN 1817 - 728X

Frequency of publication - 4 times per year.

The journal is included in the List of publications of the Control Committee in the field of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

The journal is placed into BD RINC. Agreement No. 788-12/2015 from 01.12.2015

Subscription index 76006

МАЗМҰНЫ

Аграрлық саясат: іс жүзіне асыру механизмі

Ғ.Ү. Әкімбекова, А.Б. Баймуханов, Ұ.Р. Қасқабаев Астықтың және оны қайта өңдеу өнімдерінің өзіндік құнын төмендету: салалық және аймақтық ерекшеліктері	11
О.В. Мишулина, Н.С. Горелова, Н.А. Баранова Маржалық талдау негізінде аграрлық өндірістің экономикалық нәтижелілігін бағалау	17
Л.Қ. Кайдарова, Ш.Ж. Рахметуллина, Ж.Е. Есильбаева АӨК кәсіпорындарын дағдарысқа қарсы басқару	24
А.М. Алшынбай, М.У. Дуйсемалиева, А.Б. Отарбаева Аграрлық секторда инновацияларды енгізудің шетелдік тәжірибесі.....	33
Д.Н. Шайкин, Ж.Ж. Омаров, Д.О. Әбутәліп Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешеніндегі инвестициялық ортаның қалыптасуын статистикалық бағалау.....	40
С.Т. Жұмашева, А. Мұханова, Ж.Б. Смағұлова Цифрландыру Қазақстан аграрлық өндірісінің инновациялық әлеуетінің негізі ретінде	45
Р.Қ. Конуспаев, Т.Ж. Демесінов, Т.А. Таипов Қазақстан Республикасының АӨК-дегі аутсорсингтік қатынастар	53
Ж.С. Булхайрова, Г.Н. Сулейменова, А.А. Орынбасарова Органикалық ауыл шаруашылығы: Қазақстандағы шындық пен перспективалар	60
А.И. Сабирова Қазақстан Республикасының әртүрлі табиғи-ауыл шаруашылық аймақтарында ауылдық аумақтарды ұйымдастыру әдістері.....	66
Г.Ж. Азретбергенова, А.О. Сыздықова, Б.Б. Бимендеев Қазақстан өңірлеріндегі аграрлық сектордың экономикалық тиімділігін арттыру	75
А.К. Тусаева, Б.Ж. Утеев, А.С. Нургожаев Қазақстан Республикасы Алматы облысының ауыл шаруашылығы өндірісіндегі цифрлық технологиялар	82
Б.Ш. Сыздықов, А.Қ. Шәріпов, А.Б. Әбілқасым Қазақстанның Түркістан облысы агроөнеркәсіптік кешенінің бәсекеге қабілеттілігі	89
А.А. Ниязбаева, А.Қ. Отешова Қазақстан Республикасының Ақтөбе облысындағы аграрлық өнім өндірісінің даму үрдістері	99
Г.А. Жадигерова, С.С. Ахметова, Н.К. Саркулова Зияткерлік меншік аудитін ұйымдастыру	106

Шаруашылық жүргізудің экономикалық механизмі

Қ.Т. Аленова, Б.С. Утибаев, Д.Т. Ахметова Қазақстанның Ақмола облысы "Ақтық" Агрофирмасы" АҚ мысалында ауыл шаруашылығы кәсіпорнын басқару.....	112
Е.Е. Гриднева, Г.Ш. Қалиақпарова, Н.М. Калманова Қазақстан Республикасындағы мал шаруашылығын дамыту: мәселелері және оларды шешу жолдары.....	119

Азық-түлік өнімдері рыногы

Г.К. Джолдасбаева, Л.М. Есахметова Астық өңдеу кәсіпорындары өнімінің экспорты	126
Ш.И. Каркинбаева, К.А. Кирдасинова, К.К. Байгабулова Еуропа елдеріндегі тағам өнеркәсібі: қазіргі жағдайы мен болашағы	133

Кооперацияны дамыту, өндіріс құралдары рыногы

Д. Абдраимова, Э. Дарибаева Қазақстанның АӨК-дегі кластерлік тәсіл: әдіснамалық аспект	140
--	------------

Табиғат пайдалану экономикасы

А.Н. Жилдикбаева, Л.А. Глушань Қазақстан Республикасы Алматы облысының қала маңындағы аймағында жер пайдаланудың ерекшеліктері	147
--	------------

Ауылдың әлеуметтік проблемалары

Ч.Ү. Әкімбекова, Г.И. Ахметова, Г.Ж. Нигметова Қазақстанның аграрлық секторында халықты жұмыспен қамтудың өзекті мәселелері	154
С.В. Беспалый, Қ.Қ. Абуов, Л.И. Кашук Қазақстан Республикасы Павлодар облысының ауылдық аумақтарындағы стандартты емес жұмыспен қамту	163
М.С. Юркова, Ч.Ү. Әкімбекова, Г.А. Ермакова Ауылдық жерлердегі демографиялық процестер (Ресей Федерациясының Саратов облысы мысалында)	171

Сөз жас ғалымдарға

Г.С. Нұртазина Азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігін бақылаудың шетелдік жүйесі: ЕО тәжірибесі	179
С.М. Кахарманова Қазақстанда азық-түлікпен қамтамасыз ету жүйесін жетілдіру	187
А.М. Дүйсебаева Қазақстан Республикасының ұн тарту саласы	194

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная политика: механизм реализации

Г.У. Акимбекова, А.Б. Баймуханов, У.Р. Каскабаев Снижение себестоимости зерна и продуктов его переработки: отраслевые и региональные особенности	11
О.В. Мишулина, Н.С. Горелова, Н.А. Баранова Оценка экономической результативности аграрного производства на основе маржинального анализа	17
Л.К. Кайдарова, Ш.Ж. Рахметуллина, Ж.Е. Есильбаева Антикризисное управление предприятиями АПК	24
А.М. Алшынбай, М.У. Дуйсемалиева, А.Б. Отарбаева Зарубежный опыт внедрения инноваций в аграрном секторе	33
Д.Н. Шайкин, Ж.Ж. Омаров, Д.О. Абуталип Статистическая оценка формирования инвестиционной среды в агропромышленном комплексе Республики Казахстан	40
С.Т. Жумашева, А. Муханова, Ж.Б. Смагулова Цифровизация как основа инновационного потенциала аграрного производства Казахстана	45
Р.К. Конуспаев, Т.Ж. Демесинов, Т.А. Таипов Аутсорсинговые отношения в АПК Республики Казахстан.....	53
Ж.С. Булхайрова, Г.Н. Сулейменова, А.А. Орынбасарова Органическое сельское хозяйство: реалии и перспективы в Казахстане.....	60
А.И. Сабирова Методы организации приаульных территорий в различных природно-сельскохозяйственных зонах Республики Казахстан	66
Г.Ж. Азретбергенова, А.О. Сыздыкова, Б.Б. Бимендеев Повышение экономической эффективности аграрного сектора в регионах Казахстана	75
А.К. Тусаева, Б.Ж. Утеев, А.С. Нургожаев Цифровые технологии в сельскохозяйственном производстве Алматинской области Республики Казахстан	82
Б.Ш. Сыздыков, А.К. Шарипов, А.Б. Абилкасым Конкурентоспособность агропромышленного комплекса Туркестанской области Казахстана..	89
А.А. Ниязбаева, А.К. Отешова Тенденции развития производства аграрной продукции в Актыбинской области Республики Казахстан	99
Г.А. Жадигерова, С.С. Ахметова, Н.К. Саркулова Организация аудита интеллектуальной собственности	106

Экономический механизм хозяйствования

К.Т. Аленова, Б.С. Утибаев, Д.Т. Ахметова Управление сельскохозяйственным предприятием на примере АО «Агрофирма «Актык» Акмолинской области Казахстана	112
Е.Е. Гриднева, Г.Ш. Калиакпарова, Н.М. Калманова Развитие животноводства в Республике Казахстан: проблемы и пути их решения	119

Рынок продовольственной продукции

Г.К. Джолдасбаева, Л.М. Есахметова Экспорт продукции зерноперерабатывающих предприятий	126
Ш.И. Каркинбаева, К.А. Кирдасинова, К.К. Байгабулова Пищевая промышленность в Европейских странах: современное состояние и перспективы...	133

Развитие кооперации, рынок средств производства

Д. Абдраимова, Э. Дарибаева Кластерный подход в АПК Казахстана: методологический аспект	140
---	------------

Экономика природопользования

А.Н. Жилдикбаева, Л.А. Глушань Особенности землепользования в пригородной зоне Алматинской области Республики Казахстан	147
--	------------

Социальные проблемы села

Ч.У. Акимбекова, Г.И. Ахметова, Г.Ж. Нигметова Актуальные вопросы занятости населения в аграрном секторе Казахстана	154
С.В. Беспалый, К.К. Абуов, Л.И. Кашук Нестандартная занятость в сельских территориях Павлодарской области Республики Казахстан	163
М.С. Юркова, Ч.У. Акимбекова, Г.А. Ермакова Демографические процессы в сельской местности (на примере Саратовской области Российской Федерации)	171

Слово молодым ученым

Г.С. Нуртазина Зарубежная система контроля безопасности пищевой продукции: опыт ЕС	179
С.М. Кахарманова Совершенствование системы продовольственного обеспечения в Казахстане	187
А.М. Дуйсебаева Мукомольная отрасль Республики Казахстан.....	194

CONTENT

Agricultural policy: mechanism of implementation

G.U. Akimbekova, A.B. Baymuhanov, U.R. Kaskabaev Cost reduction of grain and its processed products: industry and regional features	11
O.V. Mishulina, N.S. Gorelova, N.A. Baranova Assessment of economic performance of agricultural production based on marginal analysis	17
L.K. Kaidarova, Sh. Zh. Rakhmetullina, J.E. Esilbaeva Anti-crisis management of AIC enterprises	24
A.M. Alshynbay, M.U. Duysemaliyeva, A.B. Otarbayeva Foreign experience of introducing innovations in agricultural sector	33
D.N. Shaikin, Zh.Zh. Omarov, D.O. Abutalip Statistical assessment of formation of investment environment in agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan	40
S.T. Zhumasheva, A. Mukhanova, Zh.B. Smagulova Digitalization as the basis of innovative potential of agricultural production in Kazakhstan	45
R.K. Konuspayev, T.Zh. Demessinov, T.A. Taipov Outsourcing relations in AIC of the Republic of Kazakhstan	53
Zh.S. Bulkhairova, G.N. Suleimenova, A.A. Orynassarova Organic agriculture: realities and prospects in Kazakhstan	60
A.I. Sabirova Methods of organizing near-aul territories in various natural and agricultural zones of the Republic of Kazakhstan	66
G. Azretbergenova, A.O. Syzdykova, B.B. Bimendeev Increasing economic efficiency of agricultural sector in the regions of Kazakhstan	75
A.K. Tusayeva, B.Zh. Uteev, A.S. Nurgozhayev Digital technologies in agricultural production of Almaty region of the Republic of Kazakhstan.....	82
B.Sh. Syzdykov, A.K. Sharipov, A.B. Abilkasym Competitiveness of agro-industrial complex of Turkestan region of Kazakhstan	89
A.A. Niyazbayeva, A.K. Oteshova Development trends in production of agricultural products in Aktobe region of the Republic of Kazakhstan	99
G.A. Zhadigerova, S.S. Akhmetova, N.K. Sarkulova Organization of auditing of intellectual property	106

The economic management mechanism

K.T. Alenova, B.S. Utibaev, D.T. Ahmetova Agricultural enterprise management based on the example of "Agrofirm "Aktyk" JSC in Akmola region of Kazakhstan	112
Y.E. Gridneva, G.Sh. Kaliakparova, N.M. Kalmanova Development of livestock production in the Republic of Kazakhstan: problems and solutions	119

Food products market

G. Dzholdasbaeva, L.M. Yesakhmetova Export of grain processing enterprises' products	126
Sh.I. Karkinbaeva, K.A. Kirdasinova, K.K. Baigabulova Food industry in European countries: current state and prospects	133

Development of cooperation, production means market

D. Abdraimova, E. Daribayeva

Cluster approach in AIC of Kazakhstan: methodological aspect 140

Environmental economics

A.N. Zhildikbayeva, L.A. Glushan

Features of land use in suburban area of Almaty region of the Republic of Kazakhstan 147

Social issues of the village

Ch.U. Akimbekova, G.I. Akhmetova, G.Zh. Nigmatova

Relevant issues of employment in agricultural sector of Kazakhstan 154

S.V. Bepalyy, K.K. Abuov, L.I. Kashuk

Non-standard employment in rural areas of Pavlodar region of the Republic of Kazakhstan 163

M.S. Iurkova, Ch.U. Akimbekova, G.A. Ermakova

Demographic processes in rural areas (based on the example of Saratov region of the Russian Federation) 171

Words of young scientists

G.S. Nurtazina

Foreign food safety control system: EU experience 179

S.M. Kakharmanova

Improvement of food supply system in Kazakhstan 187

A.M. Duisebayeva

Flour-milling industry of the Republic of Kazakhstan 194

**СНИЖЕНИЕ СЕБЕСТОИМОСТИ ЗЕРНА И ПРОДУКТОВ ЕГО ПЕРЕРАБОТКИ:
ОТРАСЛЕВЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ**

**АСТЫҚТЫҢ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЙТА ӨНДЕУ ӨНІМДЕРІНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН ТӨМЕНДЕТУ:
САЛАЛЫҚ ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

**COST REDUCTION OF GRAIN AND ITS PROCESSED PRODUCTS:
INDUSTRY AND REGIONAL FEATURES**

Г.У. АКИМБЕКОВА*

д.э.н., профессор

А.Б. БАЙМУХАНОВ

к.э.н.

У.Р. ҚАСКАБАЕВ

старший научный сотрудник

*Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и
развития сельских территорий, Алматы, Казахстан*

akimbekova_g@mail.ru

Ғ.Ү. ӘКІМБЕКОВА

э.ғ.д., профессор

А.Б. БАЙМУХАНОВ

э.ғ.к.

Ұ.Р. ҚАСҚАБАЕВ

аға ғылыми қызметкер

*Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды
дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан*

G.U. AKIMBEKOVA

Dr.E.Sc., Associated Professor

A.B. BAYMUKHANOV

C.E.Sc

U.R. KASKABAEV

Senior Researcher

*Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and
Rural Development, Almaty, Kazakhstan*

Аннотация. Представлено современное состояние сферы производства и переработки зерновых культур на примере Костанайской, Северо-Казахстанской, Павлодарской областей. Рассмотрены сложившиеся проблемы и потенциал увеличения объемов производственно-го сегмента предприятий данной отрасли. Проанализирована деятельность крупных хозяйств. Авторы отмечают, что расчет экономической эффективности зернового подкомплекса АПК Казахстана позволит снизить себестоимость зерна и продуктов его промышленной выработки с учетом отраслевых и региональных особенностей республики, и будет способствовать достижению целей, задач и индикаторов в рамках реализации Государственной программы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 гг. Для мониторинга и анализа стоимостной оценки зерновой продукции необходимо рассматривать структуру затрат при ее получении. Расходы, образующие текущие издержки производимых товаров, группируются в соответствии с их экономическим содержанием по следующим статьям: на оплату труда с отчислениями на социальные нужды; удобрения минеральные и органические; семена и посадочный материал; содержание основных средств; средства защиты растений; организацию производства и управление; работы и услуги; страховые платежи; прочие. Один из факторов повышения рентабельности мукомольного завода – отлаженная система регулирования затрат, не регламентируемая какими-либо нормативными актами, а определяемая спецификой деятельности каждого хозяйствующего субъекта, его особенностями, масштабами, отраслевой принадлежностью, текущими и перспективными целями функционирования.

Аңдатпа. Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Павлодар облыстары мысалында дәнді дақылдарды өндіру және қайта өңдеу саласының қазіргі жағдайы ұсынылған. Осы сала кәсіпорындарының өндірістік сегменті көлемінің ұлғаю әлеуеті мен қалыптасқан мәселелер қаралған. Ірі шаруашылықтардың қызметі талданған. Авторлар республиканың салалық және өңірлік ерекшеліктерін ескере отырып, Қазақстанның АӨК астық қосалқы кешенінің экономикалық тиімділігін есептеу, астық пен оның өнеркәсіптік өнімдерінің өзіндік құнын төмендетуге мүмкіндік беретінін атап өткен және Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде мақсаттар, міндеттер мен индикаторларға қол жеткізуге ықпал етеді. Астық өнімінің құндық бағалауын мониторингілеу және талдау үшін оны алу кезіндегі шығындар құрылымын қарастыру қажет. Өндірілетін тауарлардың ағымдағы шығындарын құрайтын шығындар олардың экономикалық мазмұнына сәйкес мынадай баптар бойынша топтастырылады: әлеуметтік қажеттіліктерге аударымдар бар еңбекке ақы төлеу; минералдық және органикалық тыңайтқыштар; тұқымдар мен отырғызу материалдары; негізгі құралдарды ұстау; өсімдіктерді қорғау құралдары; өндірісті ұйымдастыру және басқару; жұмыстар мен қызметтер; сақтандыру төлемдері; басқалары. Ұн тарту зауытының рентабельділігін арттыру факторларының бірі – қандай да бір нормативтік актілермен регламенттелмеген, ал әрбір шаруашылық жүргізуші субъект қызметінің ерекшелігімен, оның артықшылығымен, ауқымдарымен, салалық тиімділігімен, жұмыс істеудің ағымдағы және перспективалық мақсаттарымен айқындалатын шығындарды реттеудің жөнделген жүйесі.

Abstract. The current state of grain crops production and processing sphere is presented based on the example of Kostanay, North Kazakhstan, Pavlodar regions. The current problems and potential for increasing the enterprise production segment volumes of this sector are considered. The activity of large farms is analyzed. The authors note that calculation of the economic efficiency of grain sub-complex of the AIC of Kazakhstan will enhance the cost reduction of grain and products of its industrial production, taking into account the sectoral and regional characteristics of the republic, and will contribute to the achievement of goals, objectives and indicators in the frame of the implementation of the State program on the development of the AIC of the Republic of Kazakhstan for 2017- 2021. To monitor and analyze the valuation of grain products, it is necessary to consider the cost structure when doing it. Expenses that form current costs of manufactured goods are grouped in accordance with their economic content in the following items: wages and deductions for social needs; mineral and organic fertilizers; seeds and planting material; maintenance of fixed assets; plant protection products; organization of production and management; work and services; insurance payments; etc. One of the factors of increasing the profitability of flour mill is a well-functioning cost regulation system, which is not regulated by any normative acts, but is determined by specific activities of each economic entity, its features, scale, industry affiliation, current and future goals of functioning.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, зерновой подкомплекс, отраслевые, региональные особенности, производство, перерабатывающая промышленность, мощности предприятий, себестоимость продукции.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, астық қосалқы кешені, салалық, өңірлік ерекшеліктері, өндіріс, қайта өңдеу өнеркәсібі, кәсіпорындардың қуаты, өнімнің өзіндік құны.

Key words: agro-industrial complex, grain sub-complex, branch, regional specifics, production, processing industry, enterprise capacities, production cost.

Введение. В настоящее время мукомольная промышленность – важнейшая отрасль пищевой индустрии Казахстана, от развития которой зависят продовольственная безопасность Республики Казахстан, смежные отрасли (сельское хозяйство, сельскохозяйственный сервис, пекарские предприятия), увеличение добавленной стоимости, создание новых рабочих мест [1, 2].

Высокие темпы роста мирового народонаселения резко обостряют продовольственную проблему. Для Казахстана в этом

вызове кроются огромные возможности. Республика уже входит в число крупнейших экспортеров зерновых культур. Страна обладает огромными экологически чистыми территориями и может производить экологически чистые продукты питания.

Перед производителями мукомольной продукции в предпринимательской сфере, помимо факторов повышения ее объема, продвижения на незаполненные рынки и др., выдвигается задача по снижению затрат на производство и реализацию этой

правленное повышение эффективности производства [3], усиление позиций сельскохозяйственных предприятий на внутреннем и международном рынках.

- урожайность (ц/га);
- производительность труда (ц/чел.-час);
- себестоимость (тг/ц/тонна);
- валовой и чистый доход;
- прибыль (тг) в расчете на 1 га посева, 1 балло-гектар, на 1 кг д.в.,
- центнер зерна, чел.-час, тенге;
- затраты на 1 тг валовой продукции.

Наиболее развитыми регионами для производства зерна в Казахстане являются Костанайская, Северо-Казахстанская, Павлодарская области.

По данным областного управления сельского хозяйства, в 2019г. в Костанайской области убрано 1 013,4 тыс. га, что составляет 25% площадей. При средней урожайности 11,4 ц/га намолочено 1 064 тыс. т зерна, что на 1 779 тыс. т меньше прошлогоднего показателя.

Проведенный анализ себестоимости продукции зерна показал, что необходимо рассмотреть состав, структуру производственных затрат. Затраты, составляющие себестоимость производимой продукции, группируется в соответствии с их экономическими показателями по следующим

При проведении данных исследований применялись различные методы экономического анализа: экономико-статистический – изучение и оценка современного состояния, потенциала перерабатывающих предприятий, их производственных мощностей, сырьевых зон, включая данные отдельных отраслей АПК в северных областях РК. Применялся личный и телефонный опрос выборочных зерновых компаний, проводились интервью с ведущими специалистами зерновой отрасли – НИИ, Министерства сельского хозяйства и его территориальных подразделений, начальниками управлений сельского хозяйства, специалистами акиматов Северо-Казахстанской, Костанайской, Павлодарской областей, анализировались интернет-ресурсы специализированных изданий по сельскому хозяйству. Абстрактно-логический – использовался при выявлении отраслевых и региональных особенностей сложившихся форм взаимодействия производителей и переработчиков сельскохозяйственной продукции, а также факторов, влияющих на эффективность экономических взаимоотношений между сельхозтоваропроизводителями и перерабатывающими предприятиями. Монографическим методом проведен обзор литературных источников. Методом статистического анализа рассчитаны и проанализированы все данные по областям, а сравнительным анализом – неиспользованные резервы снижения себестоимости.

Результаты и их обсуждение. Важнейшими задачами, поставленными перед аграрным сектором, обозначенными в Государственной программе развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 гг., являются целена-

Аграрная политика: механизм реализации

статьям: фонд оплаты труда, средства защиты растений, удобрения минеральные и органические, содержание основных средств, семена и посадочный материал, затраты на организацию производства и управление, страховые платежи, работы и услуги, прочее [5, 6].

Костанайская область занимает лидирующее место по переработке зерна и зернопродуктов, производственные мощности – 2 345,4 тыс. т: из них, мука мелкого по-

мола из пшеницы и меслины (смеси пшеницы и ржи) – 96%, крупа, мука грубого помола – 0,45%, хлеб свежий – 1,6%, макароны – 1,1%, корма готовые для животных – 0,7%. Вторая позиция у СКО с мощностью 1 502,7 тыс. т, из них: мука мелкого помола из пшеницы и меслины (смеси пшеницы и ржи) – 78,8%, крупа, мука грубого помола – 0,23%, хлеб свежий – 2,2%, макароны – 4,3%, корма готовые для животных – 14,4% (таблица 1).

Таблица 1 – Производственные мощности по переработке зерна и зернопродуктов, 2019г., тыс. т

Область	Производственные мощности, всего	Мука мелкого помола из пшеницы и меслины (смеси пшеницы и ржи), т	Крупа, мука грубого помола	Хлеб свежий	Макароны	Корма готовые для животных
Костанайская	2 345,4	2 251,6	10,5	37,8	28,1	17,4
Павлодарская	417,4	123,1	58,5	36,9	12,2	186,7
СКО	1 502,7	1 184,9	3,6	32,9	65,2	216,1
Итого:	4 265,5	3 559,6	72,6	180,2	105,5	420,2

В таблице 2 представлена структура материальных затрат на производство растениеводческой продукции в агропромышленном комплексе Северо-Казахстанской, Павлодарской и Костанайской областей. В структуре затрат высока доля на семена, посадочный материал и топливо. В 2019г. затраты на топливо в Костанайской области

составили – 30,2%, в Павлодарской – 27,17%; в Северо-Казахстанской – 26,11%. Соответственно, расходы на семена и посадочный материал в трех областях составляют 25,35–29,04%. Следовательно, основным фактором, влияющим на стоимость продукции растениеводства, являются затраты на семена, посадочный материал и топливо.

Таблица 2 – Материальные затраты на производство продукции растениеводства в сельхозпредприятиях в разрезе трех областей Казахстана, 2019г.

Область	Единица измерения	Материальные затраты	В том числе						
			семена и посадочный материал	минеральные удобрения	топливо	электроэнергия	затраты на воду	запчасти, ремонт, стройматериалы	оплата услуг и работ
Северо-Казахстанская	млн тг	125 799	31 885	18 760	32 848	1 078	279 922	26 451	14 496
	%	100	25,3	15,0	26,1	0,9	0,2	21,0	11,5
Павлодарская	млн тг	27 601	8 017	4 254	7 499	1 442	697 739	4 497	1 194
	%	100	29,0	15,4	27,2	5,2	2,5	16,3	4,3
Костанайская	млн тг	88 458	25 278	6 727	26 719	904 457	482 899	18 782	9 998
	%	100	28,6	7,6	30,2	1,0	0,1	21,2	11,3

В целом по предприятиям гербициды, ядохимикаты относятся к вторичным видам затрат. К третьей очереди можно отнести оплату труда. На предприятии ТОО «Колос МЛ» в 2019г. 25,9% общих затрат составили расходы на ГСМ; 20,5% – расходы на гербициды, ядохимикаты. Данный показатель – важнейший в образовании убытков при производстве зерна в разрезе областей. С полным основанием можно сказать, снижение цены на топливо рассматривает-

ся как главный фактор, влияющий на уровень цен.

Кроме того, разница таких цен между областями по видам продукции зависит и от затрат на ее переработку.

Одним из факторов повышения эффективности мукомольного предприятия является хорошо отлаженная система регулирования затрат. Построение системы регулирования затрат не регламентируется какими-либо нормативными актами, а оп-

ределяется потребностями руководства, спецификой работы каждого предприятия, особенностями, масштабами деятельности, отраслевой принадлежностью, текущими и перспективными целями функционирования. Важнейшее направление совершенствования регулирования затрат предполагает четкое обоснование расчета себестоимости произведенной и реализованной продукции (муки) и дохода, полученного за определенный период времени.

При выпуске мукомольной продукции процесс регулирования затрат является сложным, при котором кроме них количественно и качественно определяются:

- потребность, объем реализации, цена, прибыль;
- стратегия маркетинга (реклама, схемы реализации);
- оборудование, поставщики, экология, кадры, трудоемкость, распределение дохода.

Изучение комплекса затрат в мукомольной промышленности в отношении объема производства позволило разделить

их на четыре группы: переменные, условно-переменные, постоянные и условно-постоянные [7].

Также затраты, образующие себестоимость производимой продукции, группируются в соответствии с их экономическим содержанием (таблица 3).

Анализ состава и структуры себестоимости 1 т зерна позволяет определить, какой удельный вес занимают те или иные затраты в себестоимости, соответствуют ли они общепринятым нормативам. Это дает возможность влиять на уровень себестоимости единицы продукции, изменяя объем необходимых статей затрат [8, 9].

ТОО «Кулан» не использовал за анализируемый период удобрения, хотя отмечаются значительные расходы с положительной динамикой на ядохимикаты. В обоих хозяйствах доля затрат на ядохимикаты увеличилась за 2017-2019 гг. почти в 2 раза. Затраты на оплату труда выросли в данных хозяйствах на 50% и выше.

Таблица 3 – Анализ состава и структуры себестоимости 1 т зерна в ТОО «Кулан» и «Восток 1», 2017-2019гг. в Мендыкаринском районе Костанайской области, тенге

Наименование сельхозпредприятия	Год	Себестоимость 1 т зерна	В том числе					
			оплата труда	семена	удобрения	ГСМ	ядохимикаты	прочие
ТОО «Кулан»	2017	23 856	7 120	5 250	0	2 103	5 403	3 980
	2018	29 365	8 900	5 775	0	2 208	8 104	4 378
	2019	34 483	10 680	6 237	0	2 215	10 535	4 816
Отклонение 2019/2017	+;-	10 627	3 560	987	0	112	5 132	836
	%	144,5	150,0	118,8	0	105,3	195,0	121,0
ТОО «Восток 1»	2017	18 443	6 329	3 786	266	2 326	5 064	672
	2018	23 079	7 911	4 165	280	2 442	7 596	685
	2019	28 280	9 889	4 581	300	2 566	10 254	690
Отклонение 2019/2017	(+;-)	9 837	3 560	795	34	240	5 190	18
	%	153,3	156,2	121,0	112,8	110,3	202,5	102,7

Выводы

Мероприятия по снижению себестоимости продукции, рекомендуемые авторами:

1. Повышение производительности труда, которая будет способствовать сокращению затрат труда в расчете на единицу продукции, следовательно удельного веса заработной платы в структуре себестоимости.

2. Повышение эффективности с учетом оптимизации затрат на всех стадиях производственно-хозяйственной деятельности предприятия позволит снизить себе-

стоимость. Сокращение потерь продукции при ее хранении и уборке, устранение причин брака и снижения себестоимости за счет сокращения потерь от брака и других непроизводительных расходов, применении экономичных заменителей и более рациональное использование отходов производства.

3. Снизить затраты на производство 1 ц продукции позволяют соблюдение агротехнологических мер по повышению урожайности продукции в том числе: повышение плодородия почв, соблюдение

севооборотов; оптимальное внесение минеральных и органических удобрений; своевременная борьба с сорняками и вредителями; соблюдение норм высева.

4. Мероприятия по снижению трудоемкости: углубление специализации и усиление концентрации сельскохозяйственного производства; внедрение прогрессивных технологий в растениеводстве; автоматизация производственных процессов; совершенствование и сокращение аппарата управления; улучшение организации труда и повышение его интенсивности.

5. Значительным резервом снижения себестоимости продукции является расширение специализации, интеграции и кооперации. На специализированных крупных предприятиях себестоимость продукции существенно ниже, нежели на предприятиях, изготавливающих данную продукцию в небольших количествах.

Список литературы

1 Государственная программа развития агропромышленного комплекса РК на 2017-2021 годы (2017) [Электронный ресурс] URL: <http://www.moa.gov.kz/ru/> (дата обращения: 09.04.2020).

2 Жалтырова, О.И. Повышение экономической эффективности мукомольного производства на основе регулирования затрат (на материалах предприятий Павлодарской области) / О.И. Жалтырова, М.Ш. Бауэр, Ж.К. Алтайбаева, Т.Б. Кувалдина. - Астана, 2019. - 162с.

3 Абдыкалиева, Ж.Ш. (2019). Анализ затрат на производство и реализацию продукции в сельскохозяйственных предприятиях. [Электронный ресурс] URL: <http://www.rimuniver.ru/> (дата обращения: 09.04.2020).

4 Аймуханова, Т. (2017). О современном состоянии переработки зерна в республике Казахстан. [Электронный ресурс] URL: <http://www.articlekz.com/article/27794> (дата обращения 15.04.2020).

5 Казахстан нарастил экспортные поставки пшеницы durum на мировые рынки (2018) [Электронный ресурс] URL: <http://www.foodindustry.kz/kazakhstan-narastil-eksportnye-postavki-pshenitsy-durum-na-mirovye-rynki/> (дата обращения: 09.04.2020).

6 Статистический сборник «Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан за 2019г. (2019) [Электронный ресурс] URL: <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 25.05.2020).

7 Дробышева, С. (2019). Глубокая переработка зерна - перспективное направление для Северного Казахстана. [Электронный ре-

сурс] URL: <http://www.kazakh-zerno.net/146433-glubokaya-pererabotka-zerna-erspektivnoe-napravlenie-dlya-severnogo-kazakhstana/> (дата обращения: 21.04.2020).

8 Макарова, Ю.Ю. Формирование затрат при производстве и реализации зерна / Ю. Ю. Макарова // Молодой ученый. - 2015. - № 1 (81). - С.161-163.

9 Колбина, Е.С. Управление запасами сырья и готовой продукции в перерабатывающей отрасли АПК /Е.С.Колбина // Молодой ученый. - 2015. - №1(81).-С.232-235.

References

1 The State program on the development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021 (2017) [Electronic resource] URL: <http://www.moa.gov.kz/ru/> (date of access: 09.04.2020).

2 Zhaltyrova, O.I. Improvement of economic efficiency of flour milling based on cost regulation (based on materials of enterprises in Pavlodar region) / O.I. Zhaltyrova, M.Sh. Bauer, J.K. Altaybaeva, T.B. Kuvaldina. - Astana, 2019. - 162 p.

3 Abdykaliev, J.Sh. (2019). Cost analysis of production and sale of products in agricultural enterprises. [Electronic resource] URL: <http://www.rimuniver.ru/> (date of access: 09.04.2020).

4 Aymukhanova, T. (2017). On current state of grain processing in the Republic of Kazakhstan. [Electronic resource] URL: <http://www.articlekz.com/article/27794> (date of access: 15.04.2020).

5 Kazakhstan increased export supply of durum wheat to world markets (2018) [Electronic resource] URL: <http://www.foodindustry.kz/kazakhstan-narastil-eksportnye-postavki-pshenitsy-durum-na-mirovye-rynki/> (date of access: 09.04.2020).

6 Statistical compilation "Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan for 2019. (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 25.05.2020).

7 Drobysheva, S. (2019). Deep grain processing - a promising direction for Northern Kazakhstan. [Electronic resource] URL: <http://www.kazakh-zerno.net/146433-glubokaya-pererabotka-zernaerspektivnoe-napravlenie-dlya-severnogo-kazakhstana/> (date of access: 21.04.2020).

8 Makarova, Yu.Yu. Cost formation production and sale of grain / Yu. Yu. Makarova // Young scientist. - 2015. - No.1 (81). - P. 161-163.

9 Kolbina, E.S. Stock management of raw materials and finished products in processing sector of AIC / E.S. Kolbina // Young scientist. - 2015. - No.1 (81) .- P. 232-235.

ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА
НА ОСНОВЕ МАРЖИНАЛЬНОГО АНАЛИЗА

МАРЖАЛЫҚ ТАЛДАУ НЕГІЗІНДЕ АГРАРЛЫҚ ӨНДІРІСТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ
НӘТИЖЕЛІЛІГІН БАҒАЛАУ

ASSESSMENT OF ECONOMIC PERFORMANCE OF AGRICULTURAL PRODUCTION
BASED ON MARGINAL ANALYSIS

О.В. МИШУЛИНА*

д.э.н., профессор

Н.С. ГОРЕЛОВА

к.э.н.

Н.А. БАРАНОВА

к.э.н.

Костанайский филиал Челябинского государственного университета,

Костанай, Казахстан

olga_mishulina@mail.ru

О.В. МИШУЛИНА

э.ф.д., профессор

Н.С. ГОРЕЛОВА

э.ф.к.

Н.А. БАРАНОВА

э.ф.к.

Челябі мемлекеттік университетінің Қостанай филиалы, Қостанай, Қазақстан

O.V. MISHULINA

Dr.E.Sc., Professor

N.S. GORELOVA

C.E.Sc.

N.A. BARANOVA

C.E.Sc.

Kostanay branch of Chelyabinsk State University, Kostanay, Kazakhstan

Аннотация. Показана роль маржинального анализа для оценки экономической эффективности сельскохозяйственного производства и обоснования основных направлений ее повышения. Определены особенности его проведения в аграрном секторе. Выделены проблемы и причины их появления в оценке результативности функционирования АПК. Обобщены методы разделения производственных затрат на постоянные и переменные по системе директ-кост. Выявлены их слабые стороны, обосновано, что при разграничении издержек в сельском хозяйстве необходимо использовать функциональные изменения деятельности в его отраслях. Отражены сложности при расчете маржинального дохода на практике, предлагаемого экономической теорией. Систематизированы преимущества и недостатки упрощенного способа его подсчета в практике сельскохозяйственных предприятий. Рассмотрены пути совершенствования приемов маржинального анализа на основе концепции определения постоянных и переменных расходов для расчета прибыли в агропромышленном производстве в виде контрольных или пороговых значений его развития. Обозначены основные составляющие элементы увеличения доходности агроформирований: точка безубыточности, порог рентабельности, операционный рычаг, запас финансовой прочности. Проанализированы возможности маржинальности на примере крестьянского хозяйства. Это – один из простых методов с целью оперативного стратегического планирования и управления финансово-хозяйственными функциями предприятий, прогнозирования результатов работы поиска резервов роста производственно-экономических показателей.

Аңдатпа. Ауыл шаруашылығы өндірісінің экономикалық тиімділігін бағалау және оны арттырудың негізгі бағыттарын негіздеу үшін маржалық талдаудың рөлі көрсетілген. Оны аграрлық секторда өткізудің ерекшеліктері анықталған. АӨК қызметінің нәтижелілігін бағалауда олардың пайда болу себептері мен проблемалары айқындалған. Өндірістік шығындарды директ-кост жүйесі бойынша тұрақты және айнымалыларға бөлу әдістері жалпыланды. Олардың әлсіз жақтары анықталды, ауыл шаруашылығындағы шығындарды бөлу кезінде оның салаларындағы қызметтің функционалдық өзгерістерін пайдалану қажет екендігі негізделген. Экономикалық теориямен ұсынылған практикада маржалық табысты есептеу кезіндегі қиындықтар көрсетілген. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының тәжірибесінде оны есептеудің оңайлатылған тәсілінің артықшылықтары мен кемшіліктері жүйеленді. Агроөнеркәсіптік өндірістегі пайданы есептеу үшін тұрақты және ауыспалы шығындарды анықтау тұжырымдамасының негізінде маржалық талдау тәсілдерін жетілдіру жолдары оның дамуының бақылау немесе шекті мәндері түрінде қарастырылған. Агроқұрылымдардың кірістілігін ұлғайтудың негізгі құрамдас элементтері белгіленген: шығынсыздық нүктесі, рентабельділік шегі, операциялық тұтқыш, қаржылық беріктік қоры. Шаруа қожалығының мысалында маржалық мүмкіндіктері талданған. Бұл - жедел стратегиялық жоспарлау және кәсіпорынның қаржы-шаруашылық функцияларын басқару, өндірістік-экономикалық көрсеткіштердің өсу резервтерін іздеу жұмысының нәтижелерін болжау мақсатындағы қарапайым әдістердің бірі.

Abstract. The role of marginal analysis for assessment of economic efficiency of agricultural production and justification of main directions of its increase is shown. The features of its implementation in agricultural sector are determined. The problems and reasons for their appearance in the assessment of the effective functioning of the AIC are highlighted. Methods of dividing production costs into fixed and variable costs using the direct cost system are generalized. Their weaknesses are identified, it is justified that when differentiating costs in agriculture, it is necessary to use functional changes in activities in its sectors. The difficulties in calculating the marginal income in practice, which are proposed by economic theory, are reflected. The advantages and disadvantages of a simplified method of calculating it in practice of agricultural enterprises are systematized. The ways of improving the techniques of marginal analysis based on the concept of determining fixed and variable costs for calculating profits in agricultural production in the form of control or threshold values of its development are considered. The main constituent elements of increasing the profitability of agricultural entities are indicated: break-even point, threshold of profitability, operating lever, financial strength margin. The possibilities of marginality are analyzed on the example of a peasant farm. This is one of the simplest methods aimed at operational strategic planning and management of financial and economic functions of enterprises, forecasting the results of the search for growth reserves of production and economic indicators.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, экономическая эффективность, маржинальный анализ, постоянные, переменные производственные затраты, рентабельность, порог прибыли, цены.

Түйінді сөздер: ауыл шаруашылығы өндірісі, экономикалық тиімділік, маржалық талдау, тұрақты, ауыспалы өндірістік шығындар, рентабельділік, табыс шегі, баға.

Key words: agricultural production, economic efficiency, marginal analysis, fixed, variable production costs, profitability, profit threshold, prices.

Введение. В аграрной сфере Республики Казахстан происходит совершенствование рыночных отношений, которые повышают роль и значение маржинального анализа в формировании и оценке экономической эффективности сельскохозяйственного производства с целью достижения конкурентоспособности и реализации социально-экономических задач, стоящих перед отраслью. С этой точки зрения механизм формирования прибыли и рентабельности

сельскохозяйственного производства вызывает необходимость применения маржинального анализа как новой методологической основы их оценки, что является актуальной научно-практической проблемой [1].

Вопрос об инструментах и направлениях применения маржинального анализа в сельскохозяйственном производстве остается до настоящего времени мало исследованным. Однако ученые-экономисты разделяют единое мнение о том, что для

оценки экономической эффективности сельскохозяйственного производства в современных условиях следует использовать зависимость «затраты – объем – прибыль», которую часто называют также моделью безубыточности [2,3]. Методика маржинального анализа в сельском хозяйстве основывается на изучении соотношения между этими тремя группами важнейших экономических показателей и прогнозированием величины каждого из этих показателей при заданном значении других [4,5]. Таким образом, маржинальный анализ позволяет провести совместную оценку эффективности и условий внутренней и внешней среды, при которых достигается определенное значение ее показателя. Недостаточная разработанность проблемы, ее дискуссионный характер определили тему и круг рассматриваемых вопросов.

Материалы и методы исследования.

Теоретической и методологической основой исследования послужили труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам использования маржинального анализа в оценке экономической эффективности сельскохозяйственного производства [6,7].

В качестве методического инструментария решения поставленных задач в работе применен системный подход, который базируется на изучении производственных процессов сельскохозяйственного предприятия.

Неформализованные способы и приемы маржинального анализа нашли отражение в аналитических процедурах на логическом уровне: разработка системы показателей, метод сравнений, построение аналитических таблиц, прием детализации.

Формализованные способы и приемы маржинального анализа позволили представить показатели в строгой зависимости «издержки – объем – прибыль». В работе применена методика комплексного маржинального анализа хозяйственной деятельности сельскохозяйственного предприятия, позволяющая полнее учесть взаимосвязи между показателями, точнее измерить влияние факторов и на основании этого эффективнее управлять процессом формирования финансовых результатов [8].

Аналитическая часть работы выполнена на основе агрономической и финансовой отчетности сельскохозяйственных предприятий, специализирующихся на выращивании зерновых культур.

Результаты и их обсуждение. На первом этапе применения маржинального анализа для оценки экономической эффек-

тивности сельскохозяйственного производства необходимо провести разделение издержек на постоянные и переменные в зависимости от изменения объема производства. На сельскохозяйственных предприятиях такой упрощенный подход к дифференциации затрат не применим, поскольку не все затраты на получение сельскохозяйственной продукции напрямую связаны с объемами ее производства (урожайностью сельскохозяйственных культур и продуктивностью скота).

Для решения задачи дифференциации издержек в зависимости от уровня деловой активности применяются различные методы: аналитический (на основе технологических карт), статистический (метод мини-макси, графический, наименьших квадратов), которые наряду с положительными сторонами имеют и различные недостатки. Условный характер деления затрат на постоянные и переменные составляющие является одной из слабых сторон маржинального анализа и влечет за собой не только неточность полученных результатов, но и проблемы распределения переменных общепроизводственных затрат между отдельными видами сельскохозяйственной продукции.

Следующей слабой стороной маржинального анализа является то, что среди ученых и практиков до сих пор отсутствует единый подход к группировке затрат по отношению к объему производства. Во-первых, затраты подразделяют только на постоянные и переменные; во-вторых, на переменные и условно-постоянные; в-третьих, на условно-переменные и условно-постоянные; в-четвертых, на переменные, условно-переменные и постоянные; в-пятых, выделяют кроме вышеприведенных также и смешанные затраты, которые включают в себя особенности как переменных, так и постоянных.

Нам представляется, что в основу разграничения затрат по указанному признаку в сельскохозяйственном производстве должны быть положены функциональные изменения деятельности в растениеводстве и животноводстве, то есть это не только изменения в объемах производства продукции, но и в размерах посевных площадей, поголовья животных либо скотомест в животноводческих помещениях [9]. Все затраты в сельскохозяйственном производстве по данному признаку следует разделить на четыре группы: переменные, условно-переменные, смешанные, постоянные. Это позволяет учесть не только от-

раслевой характер издержек производства, но и затраты, непосредственно связанные с технологическим процессом, а также являющиеся условиями его осуществления. Ограничение производственной себестоимости лишь переменными издержками позволит не только упростить формирование затрат, планирование производственной программы товаропроизводителя, но и повысить качество оценки экономической эффективности сельскохозяйственного производства. Важной особенностью предлагаемой группировки затрат является то, что создается возможность определения и анализа маржинального дохода и прибыли, появляются условия контроля экономического результата в отраслях сельского хозяйства не только после окончания производственного цикла, но и на этапе окончания каждого технологического процесса производства, а также по центрам ответственности.

Третьей слабой стороной или «краеугольным камнем» маржинального анализа является расчет маржинального дохода или суммы денежных средств необходимых для покрытия постоянных затрат (постоянных факторов производства), образования прибыли и оплату «неоплаченных» собственных производственных факторов (капитала, предпринимательской деятельности). При анализе экономической эффективности производства отдельных видов сельскохозяйственной продукции маржинальный доход выполняет простую, но очень важную функцию величины промежуточной прибыли. Маржинальный доход является главным показателем в расчетах для определения относительной экономической эффективности производственных процессов в сельском хозяйстве в установленной области релевантности. При этом самым предпочтительным процессом является тот, в котором достигается самая высокая окупаемость ограниченного фактора. Однако в качестве показателя для горизонтального сравнения между отдельными сельскохозяйственными организациями маржинальный доход не может быть использован, так как обеспеченность ресурсами и состав переменных издержек могут быть неодинаковыми.

Подход к расчету маржинального дохода в сельскохозяйственном производстве, предлагаемый экономической теорией как разница между предельным доходом и предельными издержками на практике реализовать достаточно сложно. Поэтому предлагается упрощение методики его

расчета, которая обеспечит ее многостороннее использование в практической деятельности сельскохозяйственных организаций. Расчет упрощенного маржинального дохода имеет два главных отличия от маржинального дохода, рассчитываемого согласно экономической теории: учет в стоимости производственного процесса наряду с товарной продукцией и продукции внутрихозяйственного потребления через рыночные соотношения, а также учет только пропорционально-переменных издержек производственного процесса.

Маржинальный анализ позволяет использовать и концепцию альтернативных издержек. Для тех случаев, когда для оборотного капитала и сельскохозяйственных угодий возникают переменные издержки (в том числе и альтернативные), предлагается расчет маржинального дохода производственного процесса вести по этапам и обозначать как маржинальный доход I, маржинальный доход II. Благодаря поэтапному принципу расчета маржинального дохода существует возможность проконтролировать: покрываются полностью или частично постоянные издержки производственного процесса, а также наличие бухгалтерской и экономической прибыли; целесообразность продолжения производства продукции в долгосрочном периоде с текущими инвестиционными заменами; целесообразность нового или расширение уже существующего производственного процесса с комплексными инвестициями; экономическую целесообразность производственного процесса в краткосрочном периоде, когда основные средства находятся в эксплуатационном состоянии.

На основе величин прибыли можно определить, окупаются ли используемые в конкретном производственном процессе труд, земля и капитал. Для расчета экономической эффективности использования факторов производства необходимо найти разницу между стоимостью произведенной продукции и совокупными издержками производственного процесса, которую следует соотнести с величиной используемого ресурса в производственном процессе, при этом издержки на исследуемый ресурс не учитываются. Для того чтобы сделать вывод об экономической эффективности использования ресурса, необходимо сравнить его издержки с величиной окупаемости ресурса в производственном процессе.

Сильными сторонами предлагаемой методики определения маржинального дохода выступают обозримость и нагляд-

[illegible]

Значение маржинального дохода на единицу производственного процесса может рассматриваться как оценка его эффективности в рыночных условиях, а определение экономической эффективности сельскохозяйственного производства предполагает расчет маржинального дохода в целом по хозяйству (таблица 1).

Производственные процессы	Площадь, га	Стоимость продукции с 1 га, тг	Переменные издержки с 1 га, тг	Маржинальный доход с 1 га, тг	Общий маржинальный доход, тг
Пар	251	-	4 437,30	- 4 437,30	- 1 113 762,3
Пшеница – первая	293	48 770,12	27 882	20 888,12	6 120 219,1
Пшеница – вторая	293	42 069,72	32 119,4	9 950,32	2 915 443,7
Итого	837	-	-	-	7 921 900,5

Примечание – рассчитана авторами по данным хозяйства

тоянных затрат приносит пшеница – первая культура после пара. На ее долю приходится 77,3% общего маржинального дохода в зерновом производстве – 6 120,2 тыс. тенге.

Исходя из маржинальных доходов по отдельным производственным процессам рассчитан общий маржинальный доход в зерновом производстве. Это происходит с помощью перемножения отдельных маржинальных доходов и объемов выполняемых процессов, существующих в зерновом производстве крестьянского хозяйства. Маржинальные доходы при выращивании зерновых культур в крестьянском хозяйстве положительны. Общий маржинальный доход за анализируемый период составил 7 921,9 тыс. тг, из которого должны быть покрыты постоянные расходы в сумме 1 084,8 тыс. тенге. Формирование прибыли крестьянского хозяйства за анализируемый период представлено в таблице 2.

Таблица 2 – Формирование прибыли и рентабельности в зерновом производстве крестьянского хозяйства

Показатель	2017-2019 гг.
Общий маржинальный доход, тыс. тг	7 921,9
Постоянные расходы, тыс. тг	1 084,8
Прибыль от операционной деятельности, тыс. тг	6 837,1
Уровень рентабельности производства, %	65,0
Альтернативные издержки использования капитала, тыс. тг	3 365
Экономическая прибыль, тыс. тг	3 472,1
Точка безубыточности, тг/ц	2 485,21
Запас финансовой прочности, тг/ц	1 084,79
Порог рентабельности, тг/ц	2 876,12
Примечание – рассчитана авторами по данным хозяйства	

При сложившихся производственных условиях выращивание зерновых культур как в краткосрочном, так и долгосрочном периоде экономически эффективно, поскольку общий маржинальный доход покрывает постоянные расходы и обеспечивает получение прибыли, а на каждые 100 тг совокупных затрат получено 65 тг прибыли. После вычитания из операционной прибыли альтернативных издержек товаропроизводитель получает предпринимательский доход или экономическую прибыль. Это свидетельствует о том, что собственные производственные ресурсы (труд, земля и капитал) окупаются на уровне выше альтернативы. Экономическое равновесие достигнуто и превышено на 3 472,1 тыс. тг, поскольку величина операционной прибыли перекрывает издержки, вызванные возможностью альтернативного использования собственных ресурсов производителя. Все это свидетельствует об экономической эффективности производства зерна в крестьянском хозяйстве.

При расчете прибыли в зерновом производстве в крестьянском хозяйстве с использованием маржинального дохода сохраняется многосторонняя связь между отдельными производственными процессами, а экономические взаимосвязи представлены наглядно и позволяют принимать рациональные решения.

После совершения этих действия аграрный товаропроизводитель может использовать набор инструментов для оценки эффективности в отношении производства сельскохозяйственной продукции: точка безубыточности, порог рентабельности, операционный рычаг, запас финансовой прочности [10].

Маржинальный анализ позволяет провести оценку экономической эффективности производственного процесса путем сравнения цены реализации единицы продукции с себестоимостью ее единицы. Если расчет свести только к учету совокупных бухгалтерских издержек, то в результате получится нижняя граница цены, при которой прибыль равна нулю, а продолжение производства продукции при имеющихся основных средствах экономически целесообразно, то есть речь идет о точке безубыточности (порог прибыли). Это облегчает обзорность расчетов и позволяет проводить более глубокую интерпретацию формирования эффективности производства.

Отнесение совокупных затрат с учетом альтернативных издержек на собственные

факторы производства на единицу основной продукции дает величину порога рентабельности или долгосрочной нижней границы цены производства. Рассмотренные показатели экономической эффективности производственного процесса находятся во взаимосвязи между собой и не могут рассматриваться отдельно друг от друга. Каждый показатель в отдельности позволяет определить эффективно ли экономически производство конкретного вида продукции сельского хозяйства в краткосрочном и долгосрочном периоде. При этом не наблюдается явления, когда один показатель подтверждает экономическую эффективность, а другой ее отрицает.

Выводы

1. Методы оценки экономической эффективности сельскохозяйственного производства должны быть тесно взаимосвязаны с функционированием объекта, из пассивного инструмента констатирования его фактического состояния превратиться в активный инструмент целенаправленного управления. Традиционные методы оценки экономической эффективности производства на основе средних величин, как правило, данному требованию не соответствуют, либо они ограничиваются констатированием факта без учета порождающих или обуславливающих обстоятельств.

2. Управление эффективностью производства возможно при использовании маржинального анализа, в основе которого лежит зависимость «затраты – объем – прибыль – эффективность». Она основана на концепции постоянных и переменных издержек, маржинального дохода. Это позволяет формировать цель по прибыли в аграрном производстве в виде контрольных или пороговых точек его развития и рассчитывать такие показатели как точка безубыточности (порог прибыли) и порог рентабельности.

3. Практическое применение маржинального анализа в сельском хозяйстве следует рассматривать как одно из важнейших условий поиска резервов повышения экономической эффективности производства, и принятия рациональных управленческих решений.

Список литературы

- 1 Бобровская, Е.В. Использование метода маржинального анализа в сельском хозяйстве / Е.В. Бобровская, А.И. Вольф // Экономика и социум.- 2019.- №1-1(56).- С.271-273.
- 2 Дорошук, А.И. Маржинальный анализ

состояния производства культур растениеводства / А.И. Дорошук // Новая наука: теоретический и практический взгляд.– 2016.– №4-1(75).– С.78-85.

3 Тищенко, Т. Маржинальный анализ в растениеводстве / Т.Тищенко, О. Короленко // Организационно-правовые аспекты инновационного развития АПК.– 2016. – № 1(13).– С. 258-262.

4 Хамхоева, Ф.Я. Концепция маржинального анализа в современных условиях / Ф.Я. Хамхоева // Евразийский юридический журнал.– 2018. –№ 4(127).– С. 472-473.

5 Аскарова, А.А. Совершенствование структуры производства в агроформировании на основе маржинального анализа / А.А. Аскарова, А.А. Зайдуллина // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.–2018.–№ 8.–С. 34-37.

6 Мишулина, О.В. Совершенствование процесса управления операционной прибылью в крестьянских (фермерских) хозяйствах/ О.В. Мишулина, Н.С. Горелова // Проблемы агорынка.– 2015.– № 4.– С. 51-58.

7 Голубев, С.В. Маржинальный анализ в планировании хозяйственной деятельности /С.В. Голубев, С.А. Голубева // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2015. – № 5 (127). – С. 170-175.

8 Здоровец, Ю.И. Использование CVP-анализа для управления эффективностью производства сельскохозяйственной продукции / Ю.И. Здоровец // Инновации в АПК: проблемы и перспективы.–2018.– № 4(20).– С. 59-65

9 Мишулина, О.В. Реализация концепции маржинального подхода при формировании затрат на производство аграрной продукции/ О.В. Мишулина, Н.С. Горелова // Проблемы агорынка.– 2016.– № 3.– С. 50-57.

10 Фадеева Е.П., Бикташева А.Ш. Маржинальный анализ деятельности фермерского хозяйства: точка безубыточности, запас финансовой прочности, финансовый и операционный рычаги: материалы Всероссийской научн.-практич. конференции «Тенденции и закономерности развития современного российского общества: экономика, политика, социально-культурная и правовая сферы». – Казань: Познание, 2017.– С. 309-310.

References

1 Bobrovskaya, Ye.V. Use of margin analysis in agriculture / Ye.V. Bobrovskaya, A.I. Volf // Economics and Society.– 2019.–№1-1(56).– P. 271-273.

2 Doroshchuk, A.I. Crop production margin analysis/ A.I. Doroshchuk // New Science: Theoretical and practical view.– 2016.– №4-1(75).– P. 78-85.

3 Tishchenko, T. Margin analysis in crop production/ T. Tishchenko, O. Korolenko // Organizational and legal aspects of the AIC innovative development.– 2016.– №1(13).–P. 258-262.

4 Khamkhoyeva, F.Ya. The concept of margin analysis in the current context/ F.Ya. Khamkhoyeva // Eurasian Law Journal. – 2018. –№ 4(127).– P. 472-473.

5 Askarova, A.A. Improved production structure in agroforestry based on margin analysis/ A.A. Askarova, A.A. Zaidullina // Economy of agricultural and processing enterprises.–2018.–№ 8.–P. 34-37.

6 Mishulina, O.V. Management improvement of operating profits on peasant farms/ O.V. Mishulina, N.S. Gorelova // Problems of Agri Market.– 2015.– № 4.– P. 51-58.

7 Golubev, S.V. Margin analysis in agro business planning / S.V. Golubev, S.A. Golubeva // Vestnik of Altai State Agrarian University. – 2015. – № 5 (127). – P. 170-175.

8 Zdorovets, Yu.I. Use of CVP analysis to manage agricultural production efficiency/ Yu.I. Zdorovets // Innovations in AIC: problems and perspectives.–2018. – № 4(20).– P. 59-65.

9 Mishulina, O.V. Implementation of the margin approach in the formation of agricultural production costs/ O.V. Mishulina, N.S. Gorelova // Problems of agromarket (July-September) .– 2016.– № 3.– P. 50-57.

10 Fadeyeva, Ye.P., Biktasheva, A.Sh. Margin analysis of farm operations: break point, safety margin, financial and operational leverage: materials of the All-russian Scientific and Practical Conference: Trends and patterns in the development of modern Russian society: economy, politics, sociocultural and legal spheres.– Kazan: Cognition, 2017.– P. 309-310.

және қолжетімді азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету болып табылумен бірге, бұл дағдарысқа қарсы басқарудың әлеуметтік бағытына құрылып жатқан дағдарысқа қарсы басқару тұжырымдамасы ережесінің негізі болып саналады. Ауыл шаруашылығы өндірісін дамытудың маңызды тетігі АӨК дамытуды мемлекеттік реттеу болып табылады, бұл нарықтық құрылымдардың (бәсекелестік жағдайларының) жетілмеуінен, ресурстарды қоғамдық игіліктерді өндіру саласына жеткіліксіз бөлуден; нарықтық тетіктің болашақ даму қажеттілігіне жеткіліксіз бағытталуынан туындайды. Өлемдік тәжірибе тек мемлекет қана экономикалық және әлеуметтік дамудың ұзақ мерзімді стратегиясын әзірлеп, іске асыруды ұйымдастыра алатынын көрсетті. Мемлекет жалпыұлттық мүдделерді толық білдіреді, жеке мүдделерді іске асыру форматын айқындайды, экономикалық және әлеуметтік даму бағыты үшін жауапты болады [1].

Зерттеу материалдары мен әдістері.

ҚР агроөнеркәсіп кешені ұлттық экономиканың маңызды секторы болып табылады. Қазіргі жағдайда АӨК кәсіпорындарын дағдарысқа қарсы басқару мәселелері ерекше маңызға ие болады, өйткені экономиканың басқа салаларының кәсіпорындарында басқарудың типтік тәсілдерінен, нысандары мен технологияларынан айтарлықтай ерекшеленеді.

АӨК кәсіпорындарын басқарудың айрықша ерекшелігі кәсіпорынның бейімделу мүмкіндіктерінің ерекшеліктерімен байланысты. Олар өндірісті ауыл шаруашылығы тауарлары нарығында оның конъюнктурасының өзгеруіне ғана емес, өзгермелі табиғи-климаттық жағдайларға да бейімдеп отыру қажеттілігінен көрінеді.

Экономикалық әдістер мен құралдарды іске асыру арқылы АӨК кәсіпорындарын басқарудың дағдарысқа қарсы жүйесін іске асырудың міндетті шарттарының бірі – өндірісті жалғастыру үшін қолда бар ресурстарды сақтау болып табылады, бұл тек азық-түлік қауіпсіздігін нығайтуға ғана емес, сондай-ақ ауыл халқының жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуге, оны толықтыру үшін жағдайды сақтауға және кеңейтуге мүмкіндік береді.

Мақалада абстрактіден нақты, синтез және теориялық жинақтау, индукция, дедукция, экономикалық-статистикалық және жүйелік талдау тәсілдері қолданылған.

Мақала жазудың теориялық және әдістемелік негізі – аграрлық сектордағы дағдарысқа қарсы басқару мәселелері бой-

ынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері болып табылады.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Экономикалық дамуда кездейсоқ немесе заңды түрде экономиканың барлық деңгейлерінде түрлі дағдарыстар: экономикалық, әлеуметтік, технологиялық, экологиялық және т.б. пайда болады. «Krisis» сөзі (грек тілінен аударғанда) шешім, (бұрылу пункті немесе нәтижесі) күрт, қатты сыну, өтпелі жағдай ретінде анықталады.

Дағдарыс – бұл «Даму» қарама-қайшылықтарының шектен тыс шиеленісуі; банкроттықтың, жойылудың үдемелі қаупі; экономикалық, қаржылық және басқа да жүйелердің қызметіндегі келісу; өзгерістер процестеріндегі өзгермелі сәт. Негізгі көзделетін мақсат – дағдарысты барынша аз шығын шығарып, уақытында алдын алу және жеңу [2]. Аграрлық кәсіпорындарды дағдарысқа қарсы басқарудың маңызды экономикалық мәселесінің жан-жақты қырлары отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектерінде көрініс тапқан.

«АӨК-дегі дағдарысқа қарсы басқару» – жалпы танылған ұғымды ғалымдар әр түрлі түрде қарайды, және дағдарысқа қарсы басқару практикасында қолдануға әр түрлі тәсілдер ұсынады.

Дағдарысқа қарсы басқарудың мәніне ғалымдардың әр түрлі көзқарастарын талдай отырып, осы терминнің мынадай мәнін атап көрсетуге болады:

- дағдарысқа қарсы басқару – бұл дағдарыстық құбылыстарды және олардың себептерін экономиканың барлық деңгейінде диагностикалау, алдын алу, бейтараптандыру және еңсеру жөніндегі шаралар жүйесі;

- дағдарысқа қарсы басқару – бұл дағдарыстың қауіптілігін алдын ала болжау, оның белгілерін талдау, дағдарыстың теріс салдарын төмендету жөніндегі шаралар және оның факторларын одан әрі дамыту үшін пайдалану арқылы басқару. Дағдарысқа қарсы басқару – бұл ықтимал күрделі асқынулардың алдын алуға, оның тұрақтылығын қамтамасыз етуге, өзінің жинақталуы үшін қазіргі заманғы негізде кеңейтілген қайта өндіруді бағдарлай отырып, табысты шаруашылық жүргізуді қамтамасыз етуге бағытталған басқару;

- дағдарысқа қарсы басқару – бұл дағдарыс жағдайына тап болған нақты кәсіпорынға қатысты дағдарысқа қарсы рәсімдерді жүзеге асырудың нысандары мен әдістерінің жиынтығы, ол ұзаққа созылмайтын сипатта болған жағдайда банкроттық процедурасы арқылы бейтараптандырылады [3].

Дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей, макро және микродеңгейлердегі дағдарысты жағдайлардың алдын алу және оларды еңсеру дағдарысқа қарсы басқарудың әдіснамасы, стратегиясы және тактикасы арқылы іске асырылады, онда аграрлық секторды дамытуға және осы саладағы басқаруға айтарлықтай назар алдын ала айқындалып, жоспарланған көрсеткіштерге жетуге байланысты түпкілікті мақсаттарға қол жеткізуге және дағдарысты еңсеруге бағытталған.

АӨК кәсіпорнын дағдарысқа қарсы басқару тиімділігін бағалау әдістемесіне маңызды рөл беріледі, ол келесі кезеңдерден тұрады.

Бірінші кезең – бағалау рәсімдеріне дайындықты болжайды, бағалау үшін

қажетті ресурстар айқындалады, қажетті ақпарат жинау жүзеге асырылады.

Екінші кезең – есептік-талдамалық дағдарысқа қарсы басқарудың тиімділігін талдауды қамтиды (Әдістемені таңдауына байланысты көрсеткіштерді есептеу және дағдарысқа қарсы басқарудың тиімділігін қорытынды бағалау есептеледі).

Үшінші кезең – кәсіпорын жұмысын талдаудың алынған нәтижелеріне қорытынды жүргізіледі, кәсіпорынның жұмыс істеу тиімділігін арттыру және дағдарысқа қарсы басқару тетігін реттеу бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар ұсынылады.

Дағдарысқа қарсы басқарудың мақсаты мен міндеттері 1 суретте көрсетілген.

1 сурет – Дағдарысқа қарсы басқарудың мақсаттары мен міндеттері

Дағдарысқа қарсы басқару кәсіпорын миссиясын таңдау, оның жоспарланып отырған қызметінің тұжырымдамасы мен мақсаттарын әзірлеу кезінде ескерілуі тиіс.

Кәсіпорындардың дағдарысқа қарсы басқаруын бағалаудың қолданыстағы құралдарының әр түрлілігіне қарамастан, АӨК кәсіпорындары үшін дағдарысқа қарсы басқару мәселелері жеткілікті дәрежеде пысықталған жоқ, ауыл шаруашылығы өндірісінің ерекшеліктері әрдайым ескерілмейді, сондықтан АӨК саласында одан әрі қолдану мақсатында осы әдістемелерді жүйелеу қажеттілігі туындайды [4].

Дағдарысқа қарсы шаралардың нәтижелілік мәселелерін ауыл шаруашылығы

кәсіпорнын басқарудың тиімділігін бағалаудың авторлық әдістемелерін ұсынған ғалымдар қарастырды [қараңыз 4;5].

Әдістердің негізгі ережелері:

■ дағдарысқа қарсы басқарудың тиімділігін бағалаудың жалпы принципі. Әсерді (дағдарысқа қарсы басқаруды қолданғаннан кейін алынған нәтижені) және дағдарысқа қарсы шараларды жүргізуге арналған шығындарды салыстыру;

■ бағалаудың салыстырмалы сараптамалық моделі. Бұл модельде әсерлердің мәнділік коэффициенттері 100%-ға тең болуы тиіс емес. Кәсіпорынды дағдарысқа қарсы басқару үшін нәтижелер мен

олардың маңыздылығы қабылданған шкала бойынша баллмен көрсетілуі мүмкін;

■ әдістеме кәсіпорында өткізілген дағдарысқа қарсы іс-шараларды бағалау кезінде әсердің мынадай түрлерін есептеу қажет деп болжайды: тікелей экономикалық әсер, дағдарысқа қарсы іс-шаралардың жанама әсері;

■ дағдарысқа қарсы іс-шаралардың табыстылығын бағалау. Нәтижеліліктің интегралды көрсеткіштерін, дағдарысқа қарсы шаралардың үнемділігін есептеу. Әдістеме дағдарысқа қарсы іс-шараны іске асыру көрсеткіштерін терең факторлық талдауды қамтиды, сондай-ақ дағдарысқа қарсы басқаруды бағалау үшін қажетті шарт болып табылатын интегралдық сипатқа ие;

■ осы әдістемеге сәйкес кәсіпорын «өміршендік» бірқатар жағдайларға (N) және оларға сәйкес оқиғаларға (A, $i = 1, 2, \dots, N$) байланысты, сонымен қатар дағдарысқа қарсы басқарудың тиімділігін бағалау үшін ғалымдар дағдарысқа қарсы басқарудың өлшемін, жарамдылық коэффициенттерін есептеуді, оңтайлылығын және артықшылығын пайдалануды ұсынады;

■ әдістеме банкроттықты болжаудың көп факторлы моделін құруға, дағдарысқа қарсы басқаруды қолданғанға дейін және қолданғаннан кейін кәсіпорын қызметінің көрсеткіштеріне салыстырмалы талдау жүргізуге сүйенеді;

■ әдістеме сараптамалық бағалауды қолдана отырып, сыртқы және ішкі факторлардың әсерін ескере отырып, көрсеткіштерді есептеуге сүйенеді. Бұл әдістеме қазіргі заманғы агрокәсіпорынды басқару жүйесін бағалауға арналған, кәсіпорын қызметі компоненттерінің жиынтығына талдау жүргізуге, проблемаларды анықтауға және дамудың ықтимал бағыттарын бағалауға мүмкіндік береді [қараңыз 4,5].

Ұйымның табысты басшылары өз кәсіпорындарының болашақта дамуы туралы түсінікке ие болуға, дағдарысқа қарсы басқарудың тиімділігін бағалауды жүргізуге және стратегияны әзірлеуге, оны тиімді іске асыруға және қажет болған жағдайда өзгертуге, яғни дағдарыстан шығудың жаңа мүмкіндіктерін табу үшін ағымдағы жағдайға бейімдей алулары керек.

Дереккөздерде дағдарысқа қарсы басқару кезінде түрлі стратегиялар ұсынылған, олардың әр түрлілігіне қарамастан, мынадай стратегияларды бөліп көрсетуге болады:

– дағдарыстық жағдайдың алдын алу стратегиясы (қиындықтарды бақылау,

оларды уақытында анықтау; дағдарысқа айналмас бұрын мәселелерді шешу);

– дағдарыстың жетілу стратегиясы тазарту үлгісіндегі дағдарыстар туындаған кезде қолданылады, одан кейін осы дағдарыста туындайтын қажетті жаңалықтарды іске асыру мүмкіндіктері күтіледі;

– дағдарыстық құбылыстарға қарсы тұру стратегиясы (бұл стратегия дағдарысты уақыт ішінде жылжытуға тура келетін жағдайлар аз емес екенін ескереді, бірақ әрқашан тиімді емес болуы мүмкін);

– жағдайды тұрақтандыру стратегиясы сату мен пайда көлемін ерте теңестіруге қол жеткізуге, оларды одан әрі арттыруға, яғни өсудің келесі кезеңіне көшуге бағытталған;

– есептелген тәуекел стратегиясы (оны қолдану дағдарыстың салдарын бейтараптандырады) [6].

Дағдарысқа қарсы басқару стратегиясын әзірлеу процесінде қазіргі ұйымдық бөлімшелердің шекарасын кесіп өтіп, дағдарыс жағдайы туындаған кезде жұмыс істей бастаған жедел дағдарыс тобын қалыптастыру қажет. Бұл жерде дағдарыс-менеджерлерді таңдау маңызды рөл атқарады, олар жағдайдың дамуы күтілетін немесе жоспарланған жай-күйден ауытқыған жағдайда, қосымша уақыт қоры да, ресурстар да болмаған кезде, қойылған міндеттерді орындау үшін жекелеген мамандардың жұмысын жолға қоюға, олардың өзара іс-қимылын қамтамасыз етуге, дағдарысқа қарсы іс-шаралардың орындалуына тұрақты бақылау жасауға тиіс [7].

1 кестеде 2014-2019 жж. аралығында ҚР орта және ірі кәсіпорындарының қаржы-шаруашылық қызметінің негізгі көрсеткіштерінің деректері келтірілген.

1 кестеде көрсетілген деректер бойынша ҚР-дың орта және ірі кәсіпорындары шығынының 6 жыл бойы төмендеуіне қарамастан, қолайлы тенденция орын алғаны көрінеді.

2 кесте негізінде, талдау жүргізілген кезеңдегі ауыл шаруашылық ұйымдардың жалпы шығыны жоғары циклді деген қорытынды жасауға болады. Шығынның ең үлкен мәні 2015 ж. тіркеліп, 53 659 млн теңгеге жетсе, келесі жылы шығынның төмендеу тенденциясы орын алып, 2018 ж. кіріс саны – 30 451 млн теңгені құрады, ал 2019 жылы алдын ала көрсеткіштер бойынша ауыл шаруашылық, балық және орман шаруашылықтарының табыстылығы 19,4%-ды құрады.

Аграрная политика: механизм реализации

1 кесте – ҚР орта және ірі кәсіпорындарының қаржы-шаруашылық қызметінің негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштері	2014ж.	2015ж.	2016ж.	2017ж.	2018ж.	3 кв. 2019ж.
Өндірілген өнім мен көрсетілген қызметтер көлемі, млн теңге	20 513 182	19 461 913	23 507 900	28 195 312	31 451 281	х
Өнімді сатудан және қызмет көрсетуден түскен кіріс, млн теңге	31 744 583	26 373 466	33 107 389	38 706 602	44 642 924	х
Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны, млн теңге	20 698 636	18 254 494	22 160 375	24 499 143	28 025 938	9 548 800
Салық салынғанға дейінгі кіріс (шығын), млн теңге	5 100 655	-1 856 075	5 931 748	8 819 060	9 730 672	2 713 200
Өндірістің рентабельділігі, пайызы	17,0	-5	17,8	24,3	23,0	19,4
Дереккөз: stat.gov.kz [8].						

2 кесте – Салық салынғанға дейінгі кіріс (шығын), млн теңге

Көрсеткіштер	2014ж.	2015ж.	2016ж.	2017ж.	2018ж.	3 кв. 2019ж.
Барлығы	5 100 655	-1 856 075	5 931 748	8 819 060	9 730 672	2 713 200
Оның ішінде: ауыл, орман және балық шаруашылығы	12 936	-53 659	4 706	71 609	30 451	х
Дереккөз: stat.gov.kz [8].						

Макроэкономикалық деңгейде ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған шаралар кешені жүзеге асырылады. Оны дағдарысқа қарсы реттеу жөніндегі әдістерді жүзеге асыру жүргізіледі, олардың нәтижесіне микроэкономикалық деңгейде дағдарысқа қарсы басқару жөніндегі қосымша шаралар негізінде ғана қол жеткізуге болады.

Бәсекеге қабілетті, тұрақты ауыл шаруашылығы өндірісіне көшу процесі дағдарысқа қарсы басқарудың әр түрлі экономикалық құралдарын жүйелі қолдануды талап етеді.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ауыл шаруашылығын дамытудың бірқатар мәселелерін көрсетуге болады:

- ҚР ауыл шаруашылығы әлемнің дамыған елдерінен техникалық-технологиялық артта қалуы. Мұны модернизациялап жүзеге асыру және инновациялық дамытуға көшу үшін ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің табыстылық деңгейінің жеткіліксіздігі себебінен болады;

- ауылдық аумақтардың әлеуметтік дамуының баяу қарқыны, ауыл шаруашылығы еңбегін нашар қоғамдық бағалау, қызметтің басқа түрлерінің әлсіз дамуы кезінде ауыл тұрғындарының жұмыспен қамтылуын азайту, қаржыландырудың барлық деңгейлерінде ресурстық жабдықтаудың төмен болуы;

- ауыл шаруашылығы инфрақұрылымын жетілдірілмеу салдарынан, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру және өткізу саласындағы кооперацияның әлсіз дамуынан, сауда желілерін монополияландырудың өсуі жағдайында, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің нарыққа қол жеткізуі шектеулі;

- экономиканың аграрлық саласы ұсақ тауарлы өндіріспен сипатталатынын ескере отырасақ, көптеген кәсіпорындарда дағдарысқа қарсы басқару саласында білікті және тәжірибелі мамандардың жетіспеуі байқалады. Бұдан басқа, кәсіпорын басшыларының жекелеген құрылымдық бөлімшелер құрмауы – оларды қаржыландыруда қиындықтардың туындау ықтималдығымен

Аграрная политика: механизм реализации

түсіндіріледі. Сонымен қатар, өндіріс пайдасының көлемі аз шағын көлемдегі кәсіпорындарда дағдарысқа қарсы басқаруды қамтамасыз ету тетігінің белгілі бір қағидаттары мен құралдарын қолдану жеткілікті, яғни кәсіпорын қызметкерлері арасында жеке қызмет немесе құрылымдық бірлік құрмай, тиісті функцияларды бөлісіп атқарады.

Дағдарысқа қарсы шараларға қол жеткізу мақсатында АӨК кәсіпорындарын қалпына келтірудің экономикалық механизмін пайдалануды қарау керек (2 сурет), оның негізгі міндеті ауыл шаруашылығы ұйымдарындағы дағдарыстық жағдайдың алдын алу және оны еңсеру болып табылады. Экономикалық механизм сыртқы және ішкі факторлардың жиынтығын қамтуы тиіс. Сырттай экономикалық механизмге дағдарысқа қарсы басқаруды мемлекеттік реттеу (мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру, салықтық реттеу, баға белгілеу және т.б.), кредиттер мен қарыздар тарту, өндірістің негізгі құралдарын тарту үшін лизингтер жатады.

ҚР Президентінің тапсырмасын орындау барысында 2020ж. ауыл шаруашы-

лығын мемлекеттік қолдаудың жаңа бетбұрыстары дайындалды. Негізгі міндет – азық-түліктің импорттық жеткізіліміне тәуелділіктен арылу және меншікті тамақ өндірісін қолдау. Қойылған міндетке жету үшін:

- соңғы мақсаты – азық-түлік бойынша импортты алмастыру процесін дамытушы ауыл шаруашылығын субсидиялауды берудің басымдылығы мен шарттары бойынша салалар қайта қаралды;

- 2020 жылы АӨК субсидиялаудың жалпы сомасы 400 млрд. теңге көлемінде қайта қаралды (жоспарланған сомадан 100 млрд. теңгеге жоғары);

- тұқым шаруашылығын қолдау және тұқым тазалайтын техниканы сатып алуды инвестициялық субсидиялау ережелері өзгертілді, сондай-ақ отандық және украиндық өндірістің, сонымен қатар ТМД елдерінің өнімдерін сатып алуға жұмсалған шығындарды өтеу енгізіледі;

- инвестициялық субсидиялау ауыл шаруашылығы техникасын сатып алуды және импорт алмастыру бойынша өнімдерді өндіруге арналған объектілердің құрылысын өтейтін төлемдерге бағытталған.

2 сурет – АӨК кәсіпорындарын сауықтырудың экономикалық механизмі

Ішкі механизм экономикалық сауықтырудың және ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының дағдарыстан тыс жұмыс істеуінің басты және неғұрлым нәтижелі бағыттары болып табылатын үш топты қамтиды.

Бірінші топ кәсіпорынды басқарудың тиімді жүйесін құруды, маркетинг қызметін және жұмыс сапасын енгізуді, қызметті

қайта құрылымдауды, басшылықтың табысты жұмыс істеуіне мүдделілігін, басқарушылық шешімдердің орындалуын бақылауды іске асыруды қамтитын басқару механизмдерінен тұрады.

Екінші топ өндірістік механизмдерді қамтиды. Олар кәсіпорынның өндірістік қуатын неғұрлым толық қолдануды; материалдық, қаржылық, еңбек және табиғи ре-

сурсстарды толық және ұтымды пайдалануды; жануарлардың өнімді тұқымдарын өсіруді және жоғары өнімді ауыл шаруашылығы дақылдарын өсіруді; ауыл шаруашылығында өндірістік процестерді ұйымдастырудың озық тәжірибесін енгізуді; ресурс үнемдейтін технологияларды енгізуді, өндірістік емес шығындар мен шығындарды қысқартуды, үнемдеу режимін енгізуді қамтитын ресурс үнемдеуді көздейді.

Үшінші топқа өнімнің сапасы мен бәсекеге қабілеттілігінің өсуі, жаңа сатып алушыларды іздеу, нарықта өнімді өткізудің тұрақты арналарын жолға қою нарықтық механизмдері жатады [9].

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын дамытудың маңызды құралы тәуекелдерді сақтандыру болып табылады, ол ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің табыстылығын қолдауда маңызды рөл атқарады.

Сақтандыру компанияларының аграрлық секторда сақтандыруды тиісті ұйымдастыруға жеткіліксіз дайындығы тежеуші фактор болды. Сақтандырушылардың өкілдері егістерді уақытылы тексеріп, шығын мөлшерін бағалауға және ресурстарды оларды өтеуге жұмылдыруға үлгермейді. Соңғы жылдары сақтандыру компаниялары ауыл шаруашылығы дақылдарын міндетті сақтандыру бойынша айтарлықтай қаржы шығындарына ұшырады [10].

Қолданыстағы сақтандыру механизмі саладағы тәуекелдерді басқарудың барабар деңгейін қамтамасыз ете алмады. Жоғарыда көрсетілген мәселелерді шешу үшін Қазақстанда 2020 жылдан бастап АӨК-дегі сақтандыру жүйесі өзгертілді, ол міндетті емес, еркін түріне енді. Бұдан басқа, мемлекет сақтандыру төлемдерін емес, фермерлердің сақтандыру полистерін сатып алуын субсидиялайтын болады, бұл фермерлердің шығындарын азайтуға мүмкіндік береді және сақтандыру және сақтандыру төлемдерін алу процестерін ашық етеді. Сондай-ақ, фермерлер сақтандыру полисін екінші деңгейдегі банктердегі қарыздарды ресімдеу кезінде қосымша қамтамасыз ету ретінде пайдалана алады.

Агросақтандыру қызметтері электронды форматта «QOLDAU» бизнеске арналған цифрлық платформа арқылы ұсынылады. Осы алаңның көмегімен сақтандыру жағдайын белгілеу кезінде егіс алқаптарын космомониторинг жүргізетін болады.

Осылайша, ауыл шаруашылығы саласының жұмыс істеуінің ішкі және сыртқы жағдайларында тұрақты және күтпеген өзгерістер оны дағдарысқа қарсы басқару

процесіне енгізудің объективті қажеттілігін табады. Ауыл шаруашылығындағы дағдарыстық құбылыстардың неғұрлым тиімді алдын алуға мемлекеттік қолдау мен мақсатты бағдарламалар негізінде мемлекеттік реттеу механизмі мүмкіндік береді. Осылайша, АӨК саласындағы мемлекеттің дағдарысқа қарсы саясаты ұлттық экономиканың қолда бар резервтерін пайдалануы және оның тұрақты дамуы үшін жаңа мүмкіндіктер жасауы тиіс.

Тұжырымдар.

1. Теориялық-әдіснамалық зерттеулер негізінде АӨК кәсіпорындарын дағдарысқа қарсы басқарудың экономикалық әдістері зерделенді, оларды басқару тиімділігін бағалау әдістемесі жүйеленді, оның ішінде дағдарысқа қарсы басқару стратегиясы, оларды іске асыру жедел дағдарыс топтарын қалыптастыру мақсатында білікті кадрларды дұрыс іріктеумен ұйымдастырылуы тиіс.

2. Жүргізілген талдау ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының шығынының ең көп мәні 2015 ж. белгіленгенін көрсетті. Байқалып отырған жоғары циклдық осы саланы мемлекеттік қолдау есебінен төмендеу үрдісі болды, бұл 2016 жылдан бастап кәсіпорындардың табысын қолдауға мүмкіндік берді және 2018 жылға қарай кәсіпорынның табысы шамамен 31 млрд. теңгені құрады, ал 2019 жылы алдын ала көрсеткіштер бойынша ауыл шаруашылық, балық және орман шаруашылықтарының табыстылығы 19,4%-ды құрады.

3. Зерттеу нәтижесінде ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының даму мәселелері анықталды.

4. Жоғарыда баяндалғанды ескере отырып, мемлекеттің маңызды рөл атқаратын ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын қалпына келтірудің экономикалық тетігін қолдану, атап айтқанда азық-түлік бойынша импорт алмастыру процесін дамыту, агросақтандыру жүйесін жетілдіру ұсынылады. Осы экономикалық әдістерді кешенді іске асыру АӨК-де дағдарысқа қарсы басқару мақсаттарына қол жеткізуге ықпал ететін болады.

Әдебиеттер тізімі

1 Арынова, З.А. Аграрлық секторды мемлекеттік қолдаудың мемлекеттік реттеудің элементі ретінде қажеттілігі және рөлі / З.А. Арынова, Л.К. Кайдарова // Проблемы агро-рынка. -2017. - №1. - Б.71-78.

2 Коротков, Э.М. Антикризисное управление: учебник для бакалавров / Э.М. Коротков. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 406 с.

3 Денисов, Е.Ю. Аспекты антикризисного управления сельскохозяйственной отраслью / Е.Ю. Денисов, И.О. Иванов // *Аэкономика: экономика и сельское хозяйство*. - 2015.- № 2.- С.3-15.

4 Смотрина, О.С. Методика оценки антикризисного управления предприятием АПК / О.С. Смотрина, А.С. Каренная // *Интеллект. Инновации. Инвестиции*. - 2018.- №6.-С.54-58.

5 Васькова, Ю.И. Подходы к оценке эффективности антикризисного управления мясоперерабатывающими предприятиями АПК Украины / Ю.И. Васькова // *Вестник Самарского государственного университета*. -2015. - № 2 (124). - С. 21-29.

6 Мисаков, И.С. Некоторые особенности системы антикризисного управления как фактор необходимости обоснования системного развития хозяйствующих субъектов АПК/ И.С Мисаков, А.В. Мисаков // *Theoretical & Applied Science*. - 2015. - № 11. - С. 130-134.

7 Васькова, Ю.И. Проблемы формирования системы антикризисного управления в обеспечении экономической безопасности мясоперерабатывающих предприятий АПК Украины // *Новые парадигмы общественного развития: экономические, социальные, философские, политические, правовые, общенаучные тенденции и закономерности: материалы междунаро. науч.-практич. конференции*. - Саратов.: Академия управления, 2016. - С. 102-104.

8 Статистический сборник «Сельское, лесное и рыбное хозяйства в Республике Казахстан. Комитет по статистике МНЭ РК (2018) [Электронный ресурс] URL: <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 30.03.2020).

9 Дударева, А.Б. Особенности антикризисного управления в сельском хозяйстве/ А.Б. Дударева // *Вестник сельского развития и социальной политики*. - 2017.- №3.- С. 54-58.

10 Вerezubova, T.A. Сравнительный анализ моделей агрострахования в Беларуси и Казахстане / Т.А. Вerezubova, А.М. Мухитбекова // *Проблемы агрорынка*. - 2018.- №3.- С.141-148.

References

1 Arynova, Z.A. Necessity and role of state support for agricultural sector as an ele-

ment of state regulation / Z.A.Arynova, L.K.Kaidarova// *Problems of AgriMarket*.-2017.-P.71-78.

2 Korotkov, E. M. Anticrisis management: textbook for bachelors / E.M. Korotkov. - Lyubertsy: Youright, 2016. - 406 p.

3 Denisov, E.Yu. Aspects of anticrisis management of the agricultural industry / E. Yu. Denisov, I.O. Ivanov // *Aekonomika: economy and agriculture*. - 2015. - №2. - P. 3-15.

4 Smotrina, O.S. Methodology for assessing anticrisis management of the agro-industrial complex / O.S. Smotrina, A.S. Karennaya // *Intelligence. Innovations. Investments*. - 2018. - №6. - P. 54-58.

5 Vaskova, Yu.I. Approaches to assessing the effectiveness of anticrisis management within meat processing enterprises of Ukraine agribusiness / Yu.I. Vaskova // *Bulletin of Samara State University*.-2015.- № 2(124).- P. 21-29.

6 Misakov, I.S. Some of the features of crisis management system as a factor to necessarily justify the systematic development of agribusiness entities / I.S. Misakov, A.V. Misakov // *Theoretical & Applied Science*. - 2015. - No. 11. - P. 130-134.

7 Vaskova, Yu.I. Problems of forming a system of anticrisis management in ensuring economic security of meat processing enterprises of Ukraine agribusiness // *New paradigms of social development: economic, social, philosophical, political, legal, general scientific trends and patterns: proceedings of the international scientific and practical conference*.-Saratov.: Academy of management, 2016.- P. 102-104.

8 Statistical collection "Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan". Statistics committee of the Ministry of National Economics of the Republic of Kazakhstan (2018) [Electronic resource] URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 30.03.2020).

9 Dudareva, A.B. Features of anticrisis management in agriculture/ A.B. Dudareva // *Bulletin of rural development and social policy*. - 2017. - № 3. - P. 54-58.

10 Verezubova, T.A. Comparative analysis of agricultural insurance models in Belarus and Kazakhstan / T.A. Verezubova, A.M. Mukhitbekova // *Problems of AgriMarket*. -2018. - № 3. - P. 141-148.

АГРАРЛЫҚ СЕКТОРДА ИННОВАЦИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУДІҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИЙ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ
FOREIGN EXPERIENCE OF INTRODUCING INNOVATIONS IN AGRICULTURAL SECTOR

А.М. АЛШЫНБАЙ*¹

Э.Ф.К., доцент

М.У. ДУЙСЕМАЛИЕВА²

Э.Ф.К., доцент

А.Б. ОТАРБАЕВА³

экономика ғылымдарының магистрі

¹Қазақ Еңбек және әлеуметтік қатынастар Академиясы, Алматы, Қазақстан

²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

³Каспий Қоғамдық университеті, Алматы, Қазақстан

Kyka62@mail.ru

А.М. АЛШЫНБАЙ¹

К.Э.Н., доцент

М.У. ДУЙСЕМАЛИЕВА²

К.Э.Н., доцент

А.Б. ОТАРБАЕВА³

магистр экономических наук

¹Казахская Академия труда и социальных отношений, Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

³Каспийский общественный университет, Алматы, Казахстан

A.M. ALSHYNBAY¹

C.E.Sc., AssociatedProfessor

M.U. DUYSEMALIYEVA²

C.E.Sc., AssociatedProfessor

A.B. OTARBAYEVA³

Master of EconomicSciences

¹Kazakh Academy of Labor and Social Relations, Almaty, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

³Caspian University, Almaty, Kazakhstan

Аңдатпа. Ғылыми зерттеулер нәтижелерін өндіріске енгізу жолымен коммерцияландыру тиімді жүзеге асырылатын нарықтық экономикасы дамыған елдерде агроөнеркәсіптік өндірістің және ең алдымен оның басты құрамдас бөлігі – ауыл шаруашылығының ерекшеліктерімен негізделген өзінің ерекшелігі бар аграрлық сектордағы инновациялық процесті басқару проблемаларын шешудің үлкен тәжірибесі жинақталған. Мақалада инновация саласындағы кәсіпорындардың белсенділігін арттырудың шетелдік тәжірибесі қарастырылған, инновациялық қызметті ұйымдастырудың негізгі мақсаттары, міндеттері мен принциптері, инновациялық саясатты жүзеге асыру әдістері ашылған. Өртүрлі сегменттер: ғылыми, ғылыми-технологиялық орталықтар, технопарктер, технополистер мен ғылымды қажетсінетін өнімді шығаруға мамандандырылған жүйелер түрінде жаңартылған инфрақұрылымды қалыптастыру мен дамытудың рөлі байқалады. Ішкі және сыртқы нарықтарда сұранысқа ие бәсекеге қабілетті тауарларды алуға қаржы қаражатын салатын инвесторларды ынталандыру жөніндегі шаралардың маңызы зор, сондай-ақ жаңалықтарды пайдаланатын агроқұрылымдар үшін жеңілдіктер тиімді болады. Жаңалықтарды кеңінен қолдану орта кәсіпкерліктің жоғары технологиялық субъектілеріне қазіргі заманғы техниканы сатып алуға, төмен шығындармен жоғары техникалық деңгейде кеңейтілген өндіріс пен әзірлемелерді жүргізуге мүмкіндік береді. Авторлар жаңашыл қозғалыс елдің агроөнеркәсіптік кешені үшін шешуші мәнге ие деп санайды, себебі ол оны нақты жаңғыртуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Аннотация. В странах с развитой рыночной экономикой, где эффективно осуществляется коммерциализация результатов научных исследований путем их внедрения в производство, накоплен большой опыт решения проблем управления инновационным процессом в аграрном секторе, имеющего свою специфику, обусловленную особенностями агропромышленного производства, и, прежде всего, его главной составляющей – сельского хозяйства. В статье рассмотрен зарубежный опыт повышения активности предприятий в сфере инноваций, раскрыты основополагающие цели, задачи и принципы организации инновационной деятельности, методы реализации инновационной политики. Отмечается роль формирования и развития обновленной инфраструктуры в виде различных сегментов: научных, научно-технологических центров, технопарков, технополисов и систем, специализированных на выпуске наукоемкой продукции. Важное значение имеют меры по стимулированию инвесторов, вкладывающих финансовые средства в получение конкурентоспособных товаров, пользующихся спросом на внутреннем и внешнем рынках, также эффективны льготы для агроформирований, использующих нововведения. Широкое применение новшеств позволяет высокотехнологичным субъектам среднего предпринимательства приобретать современную технику, вести расширенное воспроизводство и разработки на высоком техническом уровне с низкими затратами. Авторы считают, что новаторское движение имеет решающее значение для агропромышленного комплекса страны, поскольку позволяет осуществлять его реальную модернизацию.

Abstract. In countries with developed market economies, where the commercialization of the research results is effectively carried out through their introduction into production, extensive experience has been accumulated in solving problems of innovation process management in agricultural sector, which has its own specifics due to the specifics of agro-industrial production, and, above all, its main component - agriculture. The article examines foreign experience of enhancement of enterprises in the field of innovation, reveals the fundamental goals, objectives and principles of organizing innovation activity, methods of implementing innovation policy. The role of the formation and development of the updated infrastructure in the form of various segments is noted: scientific, scientific and technological centers, technoparks, technopolises and systems specialized in production of science-intensive products. Measures aimed to stimulate investors who invest in obtaining competitive goods that are in demand on domestic and foreign markets are of great importance; incentives for agricultural companies that use innovations are also effective. The widespread use of innovations allows high-tech medium-sized businesses to acquire modern equipment, provide expanded reproduction and development at high technical level at low costs. The authors believe that innovative movement is of decisive importance for the country's agro-industrial complex, since it provides its real modernization.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, шетелдік тәжірибе, инновациялық белсенділік, инфрақұрылым, ғылымды қажетсінетін өнім, мемлекеттік басқару, инвесторлар, бәсекеге қабілеттілік, тиімділік.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, зарубежный опыт, инновационная активность, инфраструктура, наукоемкая продукция, государственное управление, инвесторы, конкурентоспособность, эффективность.

Key words: agro-industrial complex, foreign experience, innovation activity, infrastructure, science-intensive products, public administration, investors, competitiveness, efficiency.

Кіріспе. Жаһандық экономика қарқынның жеделдеуі, соңғы онжылдықта жекелеген елдердің экономикалық дамуының өсуі инновациялық адами қызмет әлеуетінің ашылуына байланысты айтарлықтай дәрежеде болды. Қазіргі таңда әлеуметтік-экономикалық жүйелердің қоғамда мәнді өзгерістерге алып келетін жаһандық деңгейде құрылымдық өзгерістері жүріп жатыр, бұл оның болашақ дамуының негізін қалаушы кезеңдердің бірі. Сонымен қатар, негізінде жаңа білімдерді пайдалануды арттыру процесі жатқан экономиканы

белсенді қалыптастыру жүргізілуде. Жаңа білімдерді пайдалануды арттыру елді тұрақты дамытудың негізі болып табылады. Табиғи ресурстарды, адами капиталды, қаржы активтерін, білімді экстенсивті пайдаланудың дәстүрлі үлгісі инновациялық даму моделі болып табылады [1].

Инновациялық қызмет шаруашылық қызметтің қосылған құнын бір неше рет ұлғайтады, тұтастай алғанда әлемдік экономикадағы ұлттық институционалдық жүйелерде түбегейлі өзгерістерге алып келеді. Ғылыми-техникалық прогресті дамытудың

қазіргі кезеңінде аграрлық саладағы ғылыми зерттеулер мен әзірлемелердегі шағын бизнестің рөлі айтарлықтай өсті. Бұл ғылыми-техникалық прогрестің шағын, орта, жоғары технологиялық шаруашылықтарға олардың өлшемдеріне сәйкес келетін қазіргі заманғы техниканы сатып алуға, салыстырмалы төмен шығындар мен жоғары техникалық деңгейде өндіріс пен әзірлемелерді жүргізуге мүмкіндік беруімен байланысты; инновациялық саладағы шағын бизнесті жандандыру елеулі дәрежеде тәуекелдің жоғары үлесі бар енгізу фирмалары үшін тәуекелдік капиталдың осы түрі үшін күрделі салымдарды қаржыландырудың жаңа нысанының пайда болуына ықпал етті.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

АҚШ экономикасында инновациялық үдерісті басқару проблемаларын шешудің үлкен тәжірибесі жинақталған. Экономикада еңбектің функционалдық бөлінуінің негізінде "тәуекелдік бизнес" деп аталатын инновациялық қызметке маманданған кәсіпкерліктің ерекше түрі пайда болды және белсенді дамып келеді. АҚШ-тың агроөнеркәсіптік компаниялары шеңберінде ірі шаруашылық ұйымдарының жұмыс істеу принциптеріне барынша сай келетін Инновациялық процестерді басқарудың әдістері мен ұйымдастыру нысандары өңделді. Шығындардың шоғырлану дәрежесі бойынша ғылыми сала экономикалық дамыған елдерде өндірістік сала анағұрлым озық.

ҒЗТҚЖ саласындағы ұсақ ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының тиімділігі кәсіпорынның көлемімен байланысты. Әрине, ұсақ капитал үшін жаңа енгізілімдер жолындағы басты кедергі қаржылық, материалдық және адам ресурстарының шектеулілігі болып табылады, алайда алыпсатарлар өнер табысты игеру фазасына жеткізбейді, өйткені оларда жеткілікті қаржы қаражаты жоқ. Сондықтан кәсіпорын мөлшерінің ғылыми зерттеулердің тиімділігіне немесе қабілетіне әсері туралы сұраққа бір мәнді жауап беруге болмайды. Ірі ғылыми-өндірістік міндеттер мен бағдарламаларды шешу үшін орасан зор материалдық, қаржылық және кадрлық ресурстар қажет екендігі анық, ұсақ капитал ірі фирмалардың қосалқы мердігері ретінде ғана осындай бағдарламаларға қатыса алады. Осы себеп пен мемлекеттің осындай бағдарламаларға қаржылық көмегінің мәні өсуде.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Инновациялық модель бойынша дамушы мемлекеттерде экономикалық стратегияның өзегі жоғары технологиялық өндіріс-

терді дамыту ғана емес, инновациялық теңгерімділікке қол жеткізу – инновациялық компоненттің рөлі мен көлемін оңтайландыру болып табылады. АҚШ ауыл шаруашылығында ғылыми-техникалық саясатты жүзеге асыру жақсы дамыған институционалдық құрылымға негізделеді. Агро-өнеркәсіптік кешендегі ғылыми-техникалық прогресті басқарудың американдық құрылымының ерекшелігі мемлекет пен жеке бизнестің тығыз өзара іс-қимылы болып табылады. Мемлекеттік және жеке көздер есебінен қаржыландырылатын аралас ұйымдардың айтарлықтай үлес салмағы бар.

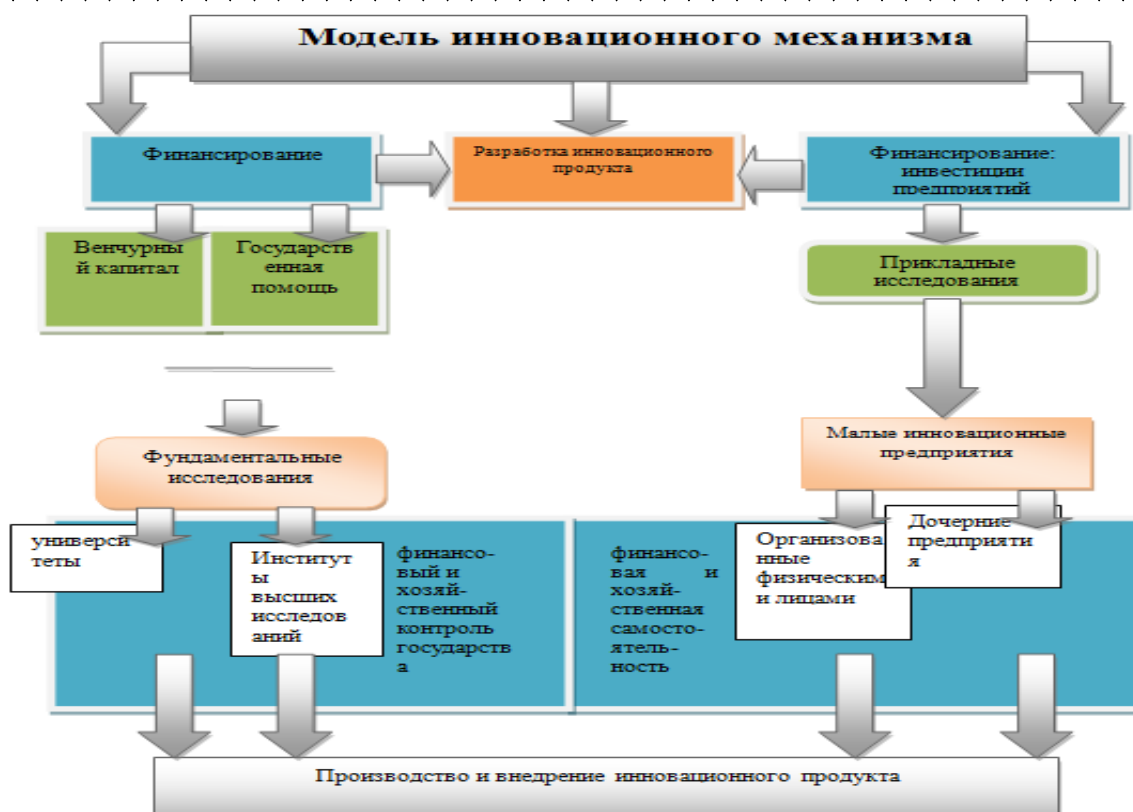
Аграрлық саладағы мемлекеттік және жеке институттардың келісімшарты – инновациялық механизмнің маңызды ерекшелігі. Ірі өндірушілердің мүдделерін білдіруші бола отырып, жеке ұйымдар кері байланысты жүзеге асырады, мемлекеттік органдарға бизнес үшін олар жүргізетін шаралардың тиімділігі туралы және кәсіпкерлерге – мемлекеттің экономикалық саясаты туралы ақпарат береді. Бұл ұйымдар сондай-ақ елдің ғылыми-техникалық дамуын мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы моделін қалыптастыруда маңызды рөл атқарды.

Инновациялық механизмнің американдық моделі іргелі зерттеулерде ірі ғылыми құрылымдармен белсенді қолданылады, американдықтар негізгі мөлшерлемені ұсақ кәсіпорындарға жасайды (1 сурет).

АҚШ-та ауыл шаруашылығы ғылымына арналған мемлекеттік шығындардың құрылымын талдау олардың сомасының 24%-ы өсімдік шаруашылығы саласындағы зерттеулерге, 12%-ы мал шаруашылығына, 4,5%-ы азық-түлікпен байланысты зерттеулерге, 12,5%-ы тыңайтқыштарды пайдалану тиімділігін арттыруға бағытталғанын көрсетеді.

ҒЗТҚЖ бағыттарының бірі биотехнология болып табылады, онда мемлекеттік қаражаттың 0,9%-ы ауыл шаруашылығы ғылымына жұмсалады, үкіметтік қорлардың 16%-ы ауыл шаруашылығы ғылымына, ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізу саласындағы зерттеулерге жұмсалады.

Жапонияда премьер-министр басқаратын ғылым істері жөніндегі кеңес жұмыс істейді. Оның құрамына бірқатар министрліктердің басшылары, сондай-ақ ірі жеке өнеркәсіптік корпорациялардың өкілдері кіреді. Ғылым істері жөніндегі кеңес елдің ғылыми-техникалық дамуының стратегиялық желісін тұжырымдайды және мемлекеттік бюджеттен ҒЗТҚЖ-ға арналған шығыстардың мөлшерін айқындайды.

1 сурет – Ауыл шаруашылығының инновациялық механизмінің американдық үлгісі

FTP-ны мемлекеттік реттеудің жапон моделі мынадай негізгі қағидаттарға негізделеді:

- елдің ғылыми-техникалық дамуының ұзақ мерзімді бағдарламасының болуы;
- ғылыми-техникалық саясатты іске асыруда ірі корпорацияларға сүйену;
- қолданбалы зерттеулер мен әзірлемелерді ынталандыру;
- шетелде лицензияларды белсенді сатып алуды ынталандыру.

Жетекші еуропалық елдерде ұлттық мемлекеттік органдар ұлттық ғылыми-техникалық әлеуетті қалыптастыруда, корпорацияларға, оның ішінде өз өнімдерінің және ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндігі бар АӨК-де қолдау көрсетуде елеулі рөл атқарады. Еуропалық модель толық инновациялық циклдің үлгісі болып табылады – инновациялық идеяны қалыптастырудан бастап дайын өнімнің жаппай өндірісіне дейін (2 сурет). Әдетте, бұл модель инновациялық жүйе құрылымының барлық компоненттерін қамтиды: іргелі және қолданбалы ғылым, зерттеулер мен әзірлемелер (R&D), тәжірибелік үлгі өндірісі және жаппай өндіріс, сондай-ақ сараптама құрылымының, кадрларды қаржыландыру мен қайта өндірудің әр түрлі типтері [1].

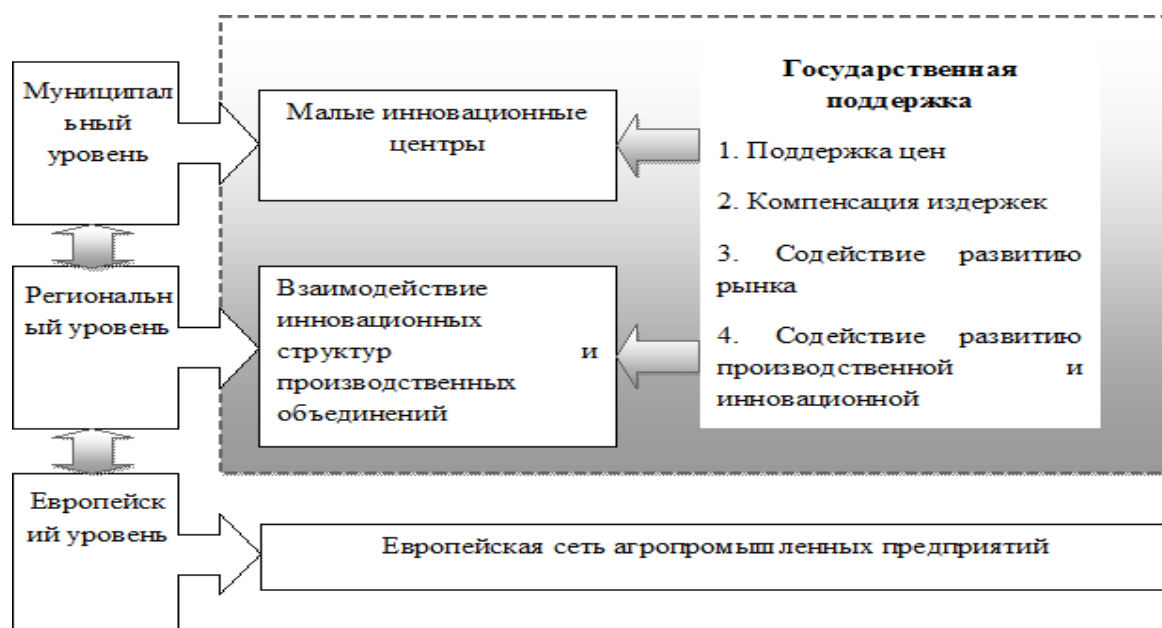
Басқару құрылымдарының әртүрлілігіне қарамастан, макроэкономикалық саясат қағидаттарындағы, тактикалық мақсаттардағы айырмашылықтар Батыс Еуропа елдері үшін ортақ көптеген сәттер бар. Олардың мемлекеттік ғылыми-техникалық тұжырымдамасы АҚШ және Жапонияның жетекші фирмаларымен бәсекелесуге қабілетті ірі корпорациялардың аз ғана санын "ұлттық чемпиондарды" ынталандыруға негізделеді. Оларға ҒЗТҚЖ-ның агроөнеркәсіптік өндіріске арналған мемлекеттік қаражатының басым бөлігі алынады.

Егер құнды іргелі идеялар жаңа технологиялық процестерді әзірлеу үшін пайдаланылмаса, ал жаңа технологиялар кең қоғамдық сұраныс тауарларына айналмаса немесе жергілікті салаларда өте тар қолдануды тапса, онда FTP осы бағытының әлеуеті тұтынушылық сұраныс үшін іс жүзінде іске асырылмайды.

Инновациялық үдерістің жоғарыда келтірілген ұғымдары, оларды түсіндіру шетелдік және отандық әдебиетте кеңінен таралған. Алайда олар жалпы сипатқа ие және халық шаруашылығының әр түрлі салаларының ерекшеліктерін көрсетпестен, макроэкономикалық деңгейде инновациялық қызметті ұйымдастырудың негізгі мақсаттарын, міндеттері мен принциптерін ашады, бұл нақты салаға немесе салаға тән, орта мен

қызмет жағдайларын қалыптастыруға ықпал ететін инновациялық басымдықтарды анық-

тауға мүмкіндік бермейді [2].

2 сурет – Ауыл шаруашылығының еуропалық қызмет етуінің инновациялық механизмінің моделі

Бұл жағдай отандық агроөнеркәсіптік кешенді дамыту ерекшеліктерін ескере отырып, инновациялық үдерістерді дамытуға және инновациялық қызметті жүзеге асыруға байланысты жиынтық ұғымдық аппаратты нақты байланыстыруды талап етеді. Баян-далғанның негізінде, агроөнеркәсіптік өндіріске қатысты инновациялық қызметті ғылыми зерттеулер мен әзірлемелердің не-месе өндірістік тәжірибенің нәтижелерін пайдалану негізінде жаңа немесе жетілдірілген өнім жасау және оны өндіруді ұйымдастыру жөніндегі дәйекті жүзеге асырылатын іс-қимылдардың жиынтығы ретінде түсіну керек. Инновациялық қызметті тұрақты және үздіксіз жүзеге асыру жаңа немесе жақсартылған өнімді жасау және оны қайта өңдеу немесе өндірістің жетілдірілген технологиясын жетілдіру мақсатында ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді жүргізу, инновацияларды жасау және оларды тікелей өндірісте игеру жөніндегі нақты іс-шаралардың заңды және дәйекті түрде кезектесетін жүйесі ретінде айқындалатын инновациялық процесті қалыптас-тыруды алдын ала айқындайды.

Әр түрлі сала, қызмет үшін шаруашылықтардың принципті инновациялық мәнінің айырмашылығы жоқ, ал олар инновациялық процестің сипаты мен бағыты айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін. АӨК-де өзінің инновациялық процестері бар - инно-

вациялық белгісіздіктің жоғары деңгейі тәуекел мен іс-әрекетімен сипатталады [3]. Нәтижесінде зерттелген іргелі саланың 5-10 оң құрауышы ұйымдарда алу ықтималдығы, ғылыми – 85-90% қолданбалы әзірлемелер, жобалау-конструкторлық – 95-97%, агроөнеркәсіптік өндірістің ерекшеліктерімен келісілген және оның ауыл шаруашылығының басты құрамдас бөлігі болып табылады [4].

Оларға мыналар жатады, келесі:

- ауыл шаруашылығы өнімдері мен оны қайта өңдеу өнімдерінің көптеген түрлері, оларды өңдеу және өндіру технологиясындағы елеулі айырмашылық;
- өндіріс шарттары бойынша елдің жекелеген өңірлерін едәуір саралау;
- ауыл шаруашылығы өнімдерінің жекелеген түрлері және оны қайта өңдеу өнімдері бойынша өндіріс кезеңінде үлкен айырмашылықтар;
- ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің ғылыми-техникалық өнім өндіретін ұйымдардан оқшаулануы;
- ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің түрлі әлеуметтік деңгейі;
- ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің инновациялық құрылымдармен көптеген нысандары және байланыстары;
- ғылым жетістіктерін ауыл шаруашылығы тауар өндірушілеріне берудің нақты және ғылыми негізделген ұйымдық-экономикалық тетігінің болмауы және соның

салдарынан өндірісте инновацияларды игеру бойынша саланың елеулі артта қалуы.

Агроөнеркәсіптік өндірістің жүйе ретінде күрделілігінің жоғары деңгейі және онда инновациялық процестің көрсетілген ерекшеліктері оны іске асыру тәсілдері мен әдістерінің ерекшелігін айқындайды.

Өзінің мәні мен сипаты бойынша инновациялық саясатты іске асыру әдістері ең қауіпті болуы мүмкін, бірақ олардың жиынтығы бір мақсатты көздейді – инновациялық циклдың барлық сатыларын толық қамтуды ескере отырып, табысты және тиімді инновациялық қызмет үшін АӨК-нің барлық деңгейлерінде барынша қолайлы жағдайлар жасау: инновацияларды жасаудан бастап оларды тікелей агроөнеркәсіптік өндірісте игеруге дейін. Бұл әдістер өте көп болғандықтан, оларды ұйымдастырушылық, экономикалық, заңнамалық-құқықтық және әлеуметтік-психологиялық деп жіктеуге болады [5,6].

Бұл үшін әр түрлі құрылымдар: ғылыми, ғылыми-техникалық және ғылыми-технологиялық орталықтар, технопарктер, технополистер, ғылыми-өндірістік бірлестіктер мен жүйелер, ғылымды қажетсінетін өнім өндіру жөніндегі мамандандырылған құрылымдар түрінде инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру және дамыту қажеттілігі туындайды. Инновациялық инфрақұрылым тұрақты дамуда: инновациялық құрылымдардың қарапайым нысандарынан қайта құрылымдауды жүргізу жолымен неғұрлым күрделі. Экономикалық, маркетингтік, ақпараттық, коммерциялық бөлімшелерді қамтитын кешенді ғылыми ұйымдар құрылатын болады. Бұл ретте инновациялық үдерістің ұйымдастырушылық тетігінің нақты анықтығы маңызды мәнге ие: іргелі және қолданбалы зерттеулер мен әзірлемелерді жоспарлаудан бастап инновациялық бағыттылықтың неғұрлым басым бағыттары бойынша инновацияларды құру мен оларды өндірісте игерудің соңғы кезеңіне дейін.

Инновациялық инфрақұрылымды қалыптастырудан басқа, АӨК ғылыми-техникалық саласын институционалдық қайта құру саланың аграрлық және қызмет көрсететін кәсіпорындарымен ғылыми ұйымдарды біріктіруге және өңірлік және өңіраралық инновациялық-технологиялық орталықтардың бағдарламаларына қызмет көрсету үшін шағын бизнес құрылымдарын құруға бағытталуы тиіс.

Нарық жағдайында инновациялық саясатты іске асырудың экономикалық әдістері үлкен маңызға ие. Оларға: инновациялық бағдарламалар мен жобаларды іске асыру

үшін экономикалық жағдайлар жасау, инновациялық қызметті мемлекеттік қаржыландыру, инновациялық салаға инвестицияларды кеңінен тарту, кәсіпкерлікті дамыту және инновациялық жобаларды коммерцияландыру жатады.

АӨК-дегі инновациялық саясатты іске асыру үшін кәсіпорындарды қаржылық сауықтыру, олардың төлем қабілеттілігін арттыру және оларды игеру үшін қажетті инновациялар мен ресурстарды сатып алу мүмкіндігі аз маңызға ие емес.

Инновациялық саясатты табысты іске асыру АӨК-дегі инновациялық қызметті регламенттейтін заңнамалық және нормативтік-құқықтық тетіктерді қалыптастырусыз мүмкін емес. Бұл үшін саладағы инновациялық процестерді дамытуға мемлекеттің қатынасы, мемлекеттік ұйымдардың жауапкершілігі, инновациялық қызметке қаражатты инвестициялау мақсатында қолайлы жағдайлар жасау жөніндегі мемлекеттік қолдаудың бағыттары мен шаралары айқындалуға тиіс заңдар мен басқа да нормативтік құжаттарды әзірлеу және қабылдау қажет [7].

Инновациялық саясатты табысты іске асыру үшін, ең алдымен, саланың экономикалық дамуының маңызды факторларының бірі ретінде инновациялық процестердің мәні мен рөлін қоғамның түсінуі қажет. Сондықтан қоғам алдында ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің инновацияларға белсенді қызығушылығын қалыптастыру міндеті тұр, оған нақты ұйымдастырылған Ақпарат және отандық және әлемдік ғылымның жетістіктерін насихаттау ықпал етеді.

АӨК-дегі тиімді саясаттың қажетті шарттарының бірі ретінде инновациялық процесті кадрлық қамтамасыз етудің маңызды әлеуметтік мәні бар. Қазіргі заманғы жағдайлар үшін инновациялық үдерістің ерекшеліктерін жетік білетін және ғылыми-техникалық прогрестің жедел дамуы жағдайында табысты жұмыс істеуге қабілетті мамандар мен кәсіпорын басшылары қажет. Осы мақсатта АӨК жоғары және орта оқу орындарында инновациялық процесстерді дамыту проблемалары бойынша мамандар даярлауды күшейту қажет, бұл барлық деңгейлерде шығармашылық процесті басқаруды үнемі жетілдіруге мүмкіндік береді.

АӨК-де инновациялық саясатты іске асыру үшін құрылымы, функциялары, сондай-ақ қызмет ету ерекшеліктері бойынша принципті айырмашылықтар тән түрлі инновациялық құрылымдардың қызметі үлкен маңызға ие. Нәтижелердің тиімділігі олардың ұйымдастырылуы мен жұмыс істеуін

реттейтін негіз қалаушы нормативтік актілердің уақтылы әзірленуіне едәуір дәрежеде байланысты болады. Мұндай заңнамалық құжаттар республикалық және жергілікті деңгейлерде қабылдануы мүмкін. Атап айтқанда, АӨК-дегі инновациялық үдерістерді дамыту туралы заңды қабылдау қажет. Жергілікті жағдайларға қатысты өңірлік деңгейде өңірдің АӨК-дегі инновациялық процестерді дамыту бойынша заңнамалық актілер әзірленуі тиіс [8].

Инновациялық саясатты табысты іске асыруға көбейту ауыл шаруашылығында инновациялық процестерді дамытуды жеделдетуге мүмкіндік беретін ғылымды қажетсінетін өнім өндірісіне қаражат салатын инвесторларды ынталандыру жөніндегі шаралар ықпал ететін болады. Мұны инвесторлардың көмегімен де, қандай да бір ірі инновациялық жобаны іске асыру үшін уақытша ұжымдарды ұйымдастыру арқылы да жүзеге асыру маңызды.

Қызметтің осы түрін ынталандыру жөніндегі басқа да шаралар да тиімді: жаңа енгізілімдерді енгізуді жүзеге асыратын субъектілер үшін салық және жеңілдіктер қабылдау; кәсіпорындар мен ұйымдардың амортизациялық қорларды инвестициялар көзі ретінде ұлғайту мүмкіндігін қамтамасыз ету мақсатында амортизациялық саясатты жетілдіру; ғылымды қажетсінетін бірегей жабдықтар мен т. б. лизингін дамыту.

Қазіргі жағдайда кәсіпорындарды сыртқы экономикалық қолдау және әртүрлі елдермен өзара іс-қимылды ұйымдастыруға бағытталған мемлекеттік билік органдарының күш-жігерін шоғырландыру аса маңызды және қажет. Бұл ретте жеке іс-шара ретінде осындай ұйымдардың халықаралық конкурстарға қатысуы мүмкін.

Тұжырымдар.

Біздің ойымызша, инновациялық саясатты іске асырудың басты әдістері:

➤ институционалдық және заңнамалық жағдайларды қалыптастыру, зияткерлік меншік нарығын дамыту және ғылым-техникалық қызмет нәтижелерін шаруашылық айналымға тарту және инновацияларды енгізу үшін басқа да шұғыл шаралар;

➤ ғылымды қажетсінетін өнімдерді шығару және іске асыру бойынша шетелдік әріптестермен бірлескен кәсіпорындар құру, шетелде отандық инновацияларды ілгерілету, ғылымды қажетсінетін жабдықтар лизингі, инновациялық жобалар бойынша ақпарат алмасу үшін халықаралық ақпараттық жүйелерге кіру;

➤ басқа мемлекеттермен өзара іс-қимылды ұйымдастыруға бағытталған мем-

лекеттік билік органдары мен жеке инвесторлардың күш-жігерін шоғырландыру;

➤ жалпыұлттық сипаттағы, бірақ жеке инвесторлар үшін тартылмайтын инновациялық бағдарламалар мен жобаларды іске асыру үшін тікелей мемлекеттік инвестициялар бөлу.

Әдебиеттер тізімі

1 Сэй, Ж.Б. Трактат по политической экономии/ Ж.Б. Сэй.- М.: Директ-Медиа, 2017.—67с.

2 Тажибаева, Р.М. Основные направления реализации инновационной политики в агропромышленном комплексе Казахстана /Р.М.Тажибаева//Проблемы агробизнеса.-2018.-N3.- С. 38-43.

3 Шарипов, А.К. Индустриально-инновационный механизм развития АПК Казахстана/ А.К. Шарипов, М.Т. Кантуреев // Проблемы агробизнеса.-2018.-N3.-С.17-22.

4 О состоянии и развитии малого бизнеса в Республике Казахстан / Агентство РК по статистике МНЭ РК (2015) [Электронный ресурс] URL:[http://www. stat.kz](http://www.stat.kz) (дата обращения: 15.04.2020).

5 Кларк, Дж.Б. Распределение богатства /Дж.Б.Кларк -М.: Экономика, 2015. - 447 с.

6 Шумпетер, Й. (2015). История экономического анализа. Архивная копия от 8 декабря 2015 на Wayback Machine. [Электронный ресурс] URL: [http://www.b-ok.asia/ book/region Change](http://www.b-ok.asia/book/region%20Change) (дата обращения:15.04.2020).

7 Автономов, В. Практики глазами теоретиков (феномен предпринимательство в экономической теории)/ В.Автономов // Предпринимательство в России.-2017.-№4(11).-С.5-11.

8 Мамыров, Н.К., Саханова, А.Н., Ахметова, Ш.С., Брузати Л. (2015). Государство и бизнес. Государство, предпринимательство и общество [Электронный ресурс] URL:<http://www.ontustik.kz> (дата обращения:15.04.2020).

References

1 Sei, J.B. Treatise on Political Economy / Ж.Б. Сэй.-М.: Direct-Media, 2017.-67p.

2 Tajibayeva, R.M. Main lines of innovation policy implementation in the agribusiness complex of Kazakhstan / R.M. Tajibaieva // Problems of the agribusiness market.- 2018.-N3.-P. 38-43.

3 Sharipov, A.K. Industrial-Innovative Mechanism for the Development of the APC of Kazakhstan / A.K. Sharipov, M.T. Kantureev//Problems of the AgriMarket.-2018.-N3.- P.17-22.

4 On the state and development of small business in the Republic of Kazakhstan / Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan MNE RK (2015) [Electronic resource] URL: <http://www.stat.kz> (date of access: 15.04.2020).

5 Clark, J.B. Wealth Distribution / J.B. Clark -M: Economy, 2015. - 447 p.

6 Schumpeter, J. (2015). History of Economic Analysis Archived December 8, 2015 at the Wayback Machine [Electronic Resource] URL: <http://www.b-ok.asia/book/regionChange> (date of access: 15.04.2020).

7 Avtonomov, V. Practising through the eyes of theorists (the phenomenon of entrepreneurship

in economic theory) / V.Avtonomov // Entrepreneurship in Russia.- 2017.- № 4(11). - P. 5-11.

8 Mamyrov, N.K., Sahanova, A.N., Akhmetova, S.S, Bruzati L. (2015). State and business. State, enterprise and society [Electron Resource] URL: [http:// www. ontustik.kz](http://www.ontustik.kz) (date of access: 15.04.2020).

FTAMP 68.75.45
ӘОЖ 338.434

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНДЕГІ
ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ОРТАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫН СТАТИСТИКАЛЫҚ БАҒАЛАУ**

**СТАТИСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ФОРМИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СРЕДЫ
В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**STATISTICAL ASSESSMENT OF FORMATION OF INVESTMENT ENVIRONMENT
IN AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Д.Н. ШАЙКИН*

э.ғ.к., профессор

Ж.Ж. ОМАРОВ

PhD докторанты

Д.О. ӘБУТӘЛІП

экономика ғылымдарының магистрі

М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,

Петропавл, Қазақстан

shaikindimash@mail.ru

Д.Н. ШАЙКИН

к.э.н., профессор

Ж.Ж. ОМАРОВ

докторант PhD

Д.О. АБУТАЛИП

магистр экономических наук

Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева

Петропавловск, Казахстан

D.N. SHAIKIN

C.E.Sc., Professor

Zh.Zh. OMAROV

PhD student

D.O. ABUTALIP

Master of Economic Sciences

North Kazakhstan State University named after M. Kozybayev, Petropavlovsk, Kazakhstan

Аңдатпа. Өңірлердің ұзақ мерзімді бәсекелестік артықшылықтарын қалыптастыратын Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешеніндегі инвестициялық ортаның дамуын статистикалық бағалау мәселелері зерттелген. Ауылдық жерлерде тұратын халықтың әлеуметтік-экономикалық проблемалары бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың әртүрлі көзқарастары талданған. Қазіргі заманғы әдебиет көздерін талдау негізінде олардың кейбіреулері Қазақстанға тән толықтырылып, нақтыланды. Қаражат мөлшерін қалыптастыру дәрежесін бағалауға мүмкіндік беретін әдістер сипатталған. Аграрлық секторды инвестициялаудың негізгі макроиндикаторларының серпінін сипаттайтын 2014-2018 жылдар аралығында статистика деректерін қолдана отырып, ауыл, орман және балық шаруашылығының негізгі капиталына инвестициялар көлемін көрсететін эконометрикалық тәуел-

Мысалы, осы көрсетілген зерттеушілер ұжымы, Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылық секторда инвестицияның тартымдылығын қарастыра отыра, ауыл шаруашылық өндірісін мемлекеттік реттеуді тиімді шаралардың және аграрлық салада бәсекелі ортаны қалыптастырудың қажеттілігін көрсетеді [1].

Келесі ғалымдар, АӨК инвестициялық белсенділіктің мәселелерін зерттеу барысында, инновациялық технологияларды қолдану негізінде аграрлық сектордың қарқындылығын, өндірістің көлемін және өнімнің сапасын арттыруға, ауыл тұрғындарының өміріне қажетті деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретіні қорытындыға келді [2].

Соған қоса келесі автор, аграрлық азық-түлік саласындағы қаржы-кредиттік саясатының рөлін көрсете отыра, негізгі қорларды инвестициялау мәселесін шешу өзекті мәселенің бірі деп санайды [3].

Кейбір зерттеушілер, инвестициялық ахуалдың ерекшелігі туралы пайымдауда, инвестициялық ресурстарды тарту және игеру үшін, инвестициялық белсенділікті арттыруға бағытталған, тиімді реттеу әдістер қажетті екенін айтады [4].

Келесі мақаланың авторы, АӨК инвестициялық-инновациялық даму мәселелерін қарастыра отыра, аграрлық салада инновациялық белсенділікке әсер етуші факторлар анықтады және жалпы ауыл шаруашылық өнімді шығару мен негізгі капиталға салынған инвестиция арасында байланысты айқындады [5].

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Кейбір авторлар, АӨК мемлекеттік қолдауды көбейту, салықты, ақша-кредит саясатты, қаражаттандыруды және баға белгі-

леуін реттеуді түбегейлі өзгерту қажеттілігін дәлелдеу негізінде, Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығында инвестициялық қызметін дамуындағы экономикалық және құқық механизмдерін ұсынады [6].

Басқа зерттеушілер, логикалық және статистикалық сараптау әдістерді қолданады, осы негізінде аграрлық саласындағы инновациялық-инвестициялық қызметін белсендіруді арттыру, натуралды түрде лизинг төлеу арқылы оның қолдау тиімді механизмдерді құру мәселесін шешуді ұсынады [7].

Үшінші топ авторлар, мысалы, электронды цифрлық кеңістікке ауыл шаруашылықты қосуды, АӨК инвестициялық тартымдылықты көбейту қосымша құралдарды сияқты қарастыру қажет екендігіне көзін жеткізді, ол ең ақырында, мемлекеттік бағдарламаларды тиімді жүзеге асыруына ықпал жасайды [8].

Белгіленген тәсілдемелерге қосыла отыра, біз келтірілген әдістемелер Қазақстан Республикасындағы АӨК инвестициялық ортаның дамуын көрсететін, динамикалық модельдерді құрастыру негізінде статистикалық бағалауды орындаумен толықтыруы мүмкін деп санаймыз.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Келесі мақаланың авторы, ауыл шаруашылық азық-түлік өнімді тиімді және өндіру көлемі негізгі капиталға салынған инвестициядан тура байланысты, инвестициялық ортаны сараптау үшін негізгі индикаторлардың бірі болып отырғанын айтты [9].

1 кестеде 2015-2019 жылдардағы Қазақстан Республикасында пайдалану бағыттары бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар динамикасы көрсетілген.

1 кесте – Пайдалану бағыттары бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар

млрд. теңге

Сала	2015	2016	2017	2018	2019*
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	163,91	253,69	348,48	365,0	378,5
Өнеркәсіп	3 863,09	4 320,40	4 769,59	6 567,37	7 320,9
Көлік және қоймалау	1 138,57	1 176,24	1 262,91	1 453,14	1 601,1
Ақпарат және байланыс	105,37	57,74	79,04	99,25	107,9
Жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар	787,37	916,23	1 128,01	1 410,12	1 673,2
Басқалар	966,40	1 038,00	1 182,54	1 284,16	1 464,40
Барлығы	7 024,71	7 762,30	8 770,57	11 179,04	12 546,0

Ескерту: [10] ақпараттың негізінде құрастырылған, * алдын ала мәліметтер

1 кестедегі мәліметтерге сәйкес, 2019 жылда Қазақстан Республикасында негізгі капиталға салынған инвестицияның көлемі 12 546,0 млрд. теңге құрды, ол 2018 жылмен салыстырғанда 1 366,96 млрд. теңгеге (немесе 12,23%) артық және де 2017 жылға

қарағанда, 3 775,43 млрд. теңгеге (немесе 43,05%) артық болды.

2019 жылда 378,5 млрд. теңге (немесе пайдалану бағыттары бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар жалпы көлемінен 3,02%) құрды, ол 2018 жылмен са-

ының үздіксіз мониторингті өткізуді, оның одан әрі дамуына және жетілдіруіне бағытталған, жаңа механизмдер мен құралдарды әзірлеу және енгізу керек. Бұл айтарлықтай дәрежеде ауылдық жерлерде тұратын халықтың өмір сүру деңгейінің және сапасының өсуіне ықпал етеді.

Список литературы

- 1 Shulenbaeva, F. Investment attractiveness of agricultural sector of Kazakhstan / F. Shulenbaeva, Z. Karbetova, Sh. Karbetova // Problems of AgriMarket. – 2019. – №1. – P. 17-22.
- 2 Konuspaev, R. Investment activity in agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan / R. Konuspaev, T. Demesinov // Problems of AgriMarket. – 2019. – №1. – P. 23-29.
- 3 Жаксыбаев, К.Р. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің инвестициялық қызметі / К.Р. Жаксыбаев // Проблемы агрорынка. – 2018. – №2. – Б. 50-57.
- 4 Исаков, Б.М. Особенности инвестиционного климата в сельском хозяйстве / Б.М. Исаков, А.Д. Назырханов // Проблемы агрорынка. – 2018. – №4. – С. 21-26.
- 5 Жангирова, Р.Н. Инвестиционно-инновационное развитие аграрного сектора Республики Казахстан / Р.Н. Жангирова // Проблемы агрорынка. – 2018. – №4. – С. 27-33.
- 6 Есполов, А.Т. Экономические и правовые механизмы развития инвестиционных процессов в АПК Республики Казахстан / А.Т. Есполов, Г.Р. Мадиев, А.Б. Бекбосынова // Проблемы агрорынка. – 2017. – №1. – С. 15-22.
- 7 Гавриленко, Д.С. Современное развитие сельского хозяйства Кемеровской области: тенденции, проблемы и решения / Д.С. Гавриленко, И.В. Калачева // Региональная экономика: теория и практика. – 2018. – Т.16.-Вып.2. – С. 335-347.
- 8 Рубан, Д.А. Несовершенство образа крупнейших аграрных регионов России в электронном пространстве как вызов для инвестирования (на примере Южного федерального округа) / Д.А. Рубан // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2017. – Т.13.-Вып.5. – С. 922-934.
- 9 Магомедов, А.М. Инвестиционное обеспечение технической модернизации сельского хозяйства региона / А.М. Магомедов // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2020. – Т.16. – Вып.1. – С. 132-144.
- 10 Инвестиционная и строительная деятельность в Республике Казахстан: статис-

тический сборник /под ред. Н.С. Айдапкелова.– Нұр-Сұлтан, 2019. – 165с.

References

- 1 Shulenbaeva, F. Investment attractiveness of agricultural sector of Kazakhstan / F. Shulenbaeva, Z. Karbetova, Sh. Karbetova // Problems of AgriMarket. – 2019. – №1. – P.17-22.
- 2 Konuspaev, R. Investment activity in agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan / R. Konuspaev, T. Demesinov // Problems of AgriMarket. – 2019. – №1. – P. 23-29.
- 3 Zhaksybaev, K.R. Investment service of AIC of the Republic of Kazakhstan / K.R. Zhaksybaev // Problems of AgriMarket. – 2018. – №2. – P.50-57.
- 4 Isakov, B.M. Features of the investment climate in agriculture / B.M. Isakov, A.D. Nazyrhanov // Problems of AgriMarket. – 2018. – №4. – P. 21-26.
- 5 Zhangirova, R.N. Investment and innovative development of the agricultural sector of the Republic of Kazakhstan / R.N. Zhangirova // Problems of AgriMarket. – 2018. – №4. – P.27-33.
- 6 Espolov, A.T. Economic and legal mechanisms for the development of investment processes in AIC of the Republic of Kazakhstan / A.T. Espolov, G.R. Madiyev, A.B. Bekbosynova // Problems of AgriMarket. – 2017. – №1. – P.15-22.
- 7 Gavrilenko, D.S. Modern development of agriculture in the Kemerovo region: trends, problems and solutions / D.S. Gavrilenko, I.V. Kalacheva // Regional economy: theory and practice. – 2018. – Vol.16, 2nd edition. – P.335-347.
- 8 Ruban, D.A. Imperfection of the image of the largest agricultural regions of Russia in the electronic space as a challenge for investment (on the example of the southern Federal district) / D.A. Ruban // National interests: priorities and security. – 2017. – Vol.13, 5th edition. – P.922-934.
- 9 Magomedov, A.M. Investment support of technical modernization of agriculture in the region / A.M. Magomedov // National interests: priorities and security. – 2020. – Vol.16, 1st edition. – P. 132-144.
- 10 Investment and construction activities in the Republic of Kazakhstan. Statistical collection / under edition of N.S. Aidapkelov – Nur-Sultan, 2019. – 165p.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК ОСНОВА ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА
АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА КАЗАХСТАНА

ЦИФРЛАНДЫРУ ҚАЗАҚСТАН АГРАРЛЫҚ ӨНДІРІСІНІҢ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІНІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

DIGITALIZATION AS THE BASIS OF INNOVATIVE POTENTIAL
OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN KAZAKHSTAN

С.Т. ЖУМАШЕВА^{*1}

к.э.н., доцент

А. МУХАНОВА²

к.э.н.

Ж.Б. СМАГУЛОВА²

магистр экономики

¹ Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

² Кызылординский государственный университет им. Коркыт Ата,

Кызылорда, Казахстан

torehanoba@mail.ru

С.Т. ЖҰМАШЕВА¹

э.ф.к., доцент

А. МҰХАНОВА²

э.ф.к.

Ж.Б. СМАҒУЛОВА²

экономика магистрі

¹ Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан

² Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан

S.T. ZHUMASHEVA¹

C.E.Sc., Associated Professor

A. MUKHANOVA²

C.E.Sc.

ZH.B. SMAGULOVA²

Master of Economics

¹ Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development, Almaty, Kazakhstan

² Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan

Аннотация. Новое поколение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) состоит из больших данных (BigData), робототехники, электронных систем M2M (Machine-to-Machine), интернета вещей (IoT), искусственного интеллекта (AI), блокчейна и облачных вычислений. Важное значение имеет ИКТ в агропромышленном производстве. Это – нормативно-правовая общедоступная база; финансовые услуги и сельхозстрахование; новые возможности малого агробизнеса; продовольственная безопасность и контроль за качеством продуктов; доступ к новым знаниям и инновациям; связи между академической наукой, образованием и участниками аграрного рынка. В статье рассмотрен зарубежный опыт цифровизации экономики, в частности, США, Китая, Евросоюза, Чили, Южной Кореи, России. Представлено краткое описание Государственной программы «Цифровой Казахстан» и платформы Е-АПК: цели и задачи, векторы развития (существующие цифровые технологии, создание индустрии будущего на основе нумерационных методов), основные направления: оцифрованные способы в отраслях хозяйственной деятельности, переход на электронное государство, развитие человеческого капитала, создание инновационной экосистемы. На основе анализа различных документальных материалов показаны достижения в сфере цифровизации сельского хозяйства республики. Авторы приводят ожидаемые результаты от

реализации разработанных мер: ежегодный рост производительности труда, сокращение производственных затрат, повышение урожайности, внедрение электронной торговой площадки, организация цифровых ферм в аграрном секторе. Изучена деятельность Агропарка «Оңтүстік».

Аңдатпа. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаңа буыны (АКТ) үлкен деректерден (BigData), робототехникадан, M2M электрондық жүйелерінен (Machine-to-Machine), интернет заттардан (IoT), жасанды интеллект (AI), блокчейна және бұлтты есептеулерден тұрады. Агроөнеркәсіп өндірісінде АКТ маңызды мәнге ие. Бұл - жалпыға қолжетімді нормативтік-құқықтық база; қаржы қызметтері және ауыл шаруашылық сақтандыру; шағын агробизнестің жаңа мүмкіндіктері; азық-түлік қауіпсіздігі және өнім сапасын бақылау; жаңа білім мен инновацияларға қол жеткізу; академиялық ғылым, білім және аграрлық нарыққа қатысушылар арасындағы байланыс. Мақалада АҚШ, Қытай, Еуроодақ, Чили, Оңтүстік Корея, Ресей экономикасын цифрландырудың шетелдік тәжірибесі қарастырылған. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасының қысқаша сипаттамасы және Е-АӨК платформасы ұсынылған: мақсаттары мен міндеттері, даму векторлары (қолданыстағы сандық технологиялар, нөмірлеу әдістері негізінде болашақ индустриясын құру), негізгі бағыттары: шаруашылық қызмет салаларында цифрлы тәсілдер, электрондық мемлекетке көшу, адами капиталды дамыту, инновациялық экожүйені құру. Өртүрлі құжаттық материалдарды талдау негізінде республиканың ауыл шаруашылығын цифрландыру саласындағы жетістіктер көрсетілген. Авторлар әзірленген шараларды іске асырудан күтілетін нәтижелерді келтіреді: еңбек өнімділігінің жыл сайынғы өсуі, өндірістік шығындардың қысқаруы, өнімділіктің артуы, электрондық сауда алаңын енгізу, аграрлық секторда цифрлық фермаларды ұйымдастыру. "Оңтүстік" Агропаркінің қызметі зерттелген.

Abstract. The new generation of information and communication technologies (ICT) consists of big data (BigData), robotics, M2M (Machine-to-Machine) electronic systems, the Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI), blockchain and cloud computing. ICT is important in agro-industrial production. This is a publicly available regulatory-legislative framework; financial services and agricultural insurance; new opportunities for small agribusiness; food safety and product quality control; access to new knowledge and innovations; links between academic science, education and participants on agricultural market. The article discusses foreign experience of digitalization of economy, in particular, the USA, China, the European Union, Chile, South Korea, Russia. Brief description of the State Program "Digital Kazakhstan" and the E-AIC platform is presented: goals and objectives, development vectors (existing digital technologies, creation of the future industry based on numbering methods), main directions: digitized methods in sectors of economic activity, transition to electronic government, development of human capital, creation of innovation ecosystem. Based on the analysis of various documentary materials, the achievements in the field of digitalization of agriculture in the republic are shown. The authors present the expected results from the implementation of the developed measures: annual increase in labor productivity, production costs reduction, increase in yield, introduction of electronic trading platform, organization of digital farms in agricultural sector. The activity of the Agripark "Ontustik" has been studied.

Ключевые слова: цифровое сельское хозяйство, программа Е-АПК, конкурентоспособность, «умная» ферма, электронные услуги, государственная поддержка, продовольственная безопасность.

Түйінді сөздер: сандық ауыл шаруашылығы, Е-АӨК бағдарламасы, бәсекеге қабілеттілік, "ақылды" ферма, электрондық қызметтер, мемлекеттік қолдау, азық-түлік қауіпсіздігі.

Key words: digital agriculture, E-AIC program, competitiveness, "smart" farm, e-services, public support, food security.

Введение. Цифровизация экономики Казахстана является неотъемлемой частью современного состояния и развития страны. Данный процесс предстает важным фактором повышения конкурентоспособности страны – обязательного условия вхождения Казахстана в 30 наиболее конкурентоспособных стран мира [1]. В аграрном

производстве важнейшая роль в решении поставленных задач отводится новым технологиям: нано-, био-, информационным и когнитивным или их симбиозу, а в целом – переходу на новый уровень развития сельскохозяйственного производства, что позволит на макроэкономическом уровне увеличить выпуск продукции, сырья и продо-

вольствия, повысить конкурентоспособность и экспорт агропродукции.

Республика Казахстан занимает ведущую позицию среди стран Содружества независимых государств и возглавляет региональный рейтинг [2].

Доля цифровой экономики в валовом внутреннем продукте стран приобретает значимую роль. Цифровая экономика как новый вид экономических отношений бурно развивается и присутствует практически во всех отраслях мирового рынка. В ближайшее время цифровая экономика может превратиться в ведущий сегмент, драйвер развития экономической системы в целом. Это связано с тем, что цифровой экономике присущи очевидные преимущества перед материальным товарно-денежным обменом – скорость доставки товара или практически мгновенное оказание услуг. Следующий положительный момент цифровой экономики – более низкая цена производства и выполнения транзакции. Одно из главных преимуществ цифровой экономики заключается в том, что электронные товары являются практически неисчерпаемыми и могут существовать в виртуальном виде, в то время как материальные товары ограничены в количестве и получить доступ к ним намного сложнее [3,4,5].

Материал и методы исследования.

Труды зарубежных и отечественных ученых по проблемам внедрения инструментов цифровой экономики в АПК как основы повышения его конкурентоспособности, информация Министерства сельского хозяйства РК, материалы диссертационных работ, научно-теоретических, научно-практических конференций, законы, статистические данные Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК, периодические издания, статьи в средствах массовой информации составляют теоретическую, методологическую и практическую основу исследования.

В процессе исследования были использованы следующие методы экономического анализа: обобщение теоретических концепций, сравнительный и аналитический анализ, анализ статистических показателей и др.

Использовались следующие основные методы, позволяющие комплексно проводить исследования: системный, экономико-статистический, монографический, метод экспертных оценок и научной абстракции, обобщение теоретической концепции, сравнительный и аналитический анализ, анализ статистических показателей и др.

Ускорение цифровых преобразований в сельском хозяйстве, формирования цифрового аграрного сектора экономики в значительной степени зависит от инвестиционного климата в стране, увеличения инвестиций в отрасль.

Результаты и их обсуждение. Цифровизация всех отраслей Казахстана, в том числе и сельского хозяйства, является основным вектором развития страны за последние несколько лет. Цифровизация для сельского хозяйства – это снижение человеческого участия, повышение производительности, качества и конкурентоспособности продукции и отрасли. «Умное» сельское хозяйство, обработка больших массивов данных, интернет вещей – эти термины все чаще используются для прогнозирования дальнейшего развития сельского хозяйства.

На сегодняшний момент многие страны мира определили цифровизацию в качестве стратегического приоритета в развитии страны.

США в настоящее время являются одним из крупнейших лидеров в сфере цифровой экономики. Активное внедрение информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) в стране получило начало уже в конце XX века и предполагало развитие беспрепятственного и открытого интернета, инновационной деятельности на основе интеллектуальной собственности и новых технологий [6].

В ЕС признают, что предстоит еще многое сделать для модернизации сельской местности. Разрыв между городом и деревней по охвату интернетом остается значительным. В городских условиях скоростной или сверхскоростной широкополосный интернет доступен 70% пользователей, а в сельской местности (проживает 300 млн чел.) покрытие территории составляет всего 25%.

Китай представляет собой наиболее крупный рынок электронной торговли во всем мире. Здесь успешно развивается цифровая глобализация, формируются новые мировые тенденции в таких областях, как промышленные инвестиции, бизнес-модели и глобальное управление. Рынок электронной коммерции в Китае является крупнейшим в мире, величина его превышает 40% от общей суммы электронных сделок, заключенных по всему миру, притом, что 10 лет назад показатель не превышал 1% [7].

В 2017г. в России была утверждена Программа «Цифровая экономика РФ», включающая 5 базовых направлений раз-

вития цифровой экономики до 2024г.: нормативное регулирование; кадры и образование; формирование исследовательских компетенций и технических заделов; информационная инфраструктура и информационная безопасность [8].

С 2019г. МСХ РФ осуществляет ведомственный проект «Цифровое сельское хозяйство», призванный обеспечить цифровую трансформацию отрасли посредством внедрения цифровых технологий и платформенных решений для обеспечения технологического прорыва в АПК и достижения роста производительности на «цифровых» сельскохозяйственных предприятиях в 2 раза к 2024 году [9].

В Казахстане принята Государственная программа «Цифровой Казахстан», в которой поставлена задача повышения конкурентоспособности страны на основе внедрения во все виды экономической деятельности, в том числе и агропромышленный комплекс, цифровой экосистемы [10]. Основные ее цели – ускорение темпов развития экономики, улучшение качества жизни населения путем использования цифровых технологий в среднесрочной перспективе и создание условий для перехода экономики страны на принципиально новую траекторию развития, обеспечивающую создание цифровой экономики будущего.

В рамках вышеописанных направлений в республике сформированы 17 инициатив и более 100 мероприятий, которые создают основы формирования цифрового сектора как отрасли экономики

будущего. Влияние цифровых технологий в различных сферах неоднородно. Максимальный эффект ожидается в традиционных отраслях экономики страны, в том числе сырьевого сектора, однако при этом раскрываются совершенно новые возможности в сфере электронной торговли, IT-секторе и финансовой сфере [11].

Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан включено в реализацию госпрограммы «Цифровой Казахстан» в части внедрения автоматизированных систем в агропромышленный комплекс страны. Для реализации стратегии долгосрочного развития аграрной отрасли, стратегии МСХ РК разработана специализированная программа стратегических задач под названием Е-АПК [12]. Основная цель программы Е-АПК – внедрение наиболее эффективных и доступных инструментов цифровизации сельского хозяйства для повышения производительности труда в 2,5 раза к 2022г. по сравнению с уровнем 2017 года. В рамках цифровизации АПК будут созданы не менее 2 000 ферм продвинутого уровня, 10 «цифровых ферм» и обеспечена 100% автоматизация процессов и госуслуг (рисунок 1), про-ведение крупномасштабных почвенных и геоботанических обследований и бонитировки почв на площади не менее 66 млн га, с переводом в электронный формат. Цифровизация будет ориентирована на фермера и упрощение его деятельности, на бизнес-процессы предоставления государственных услуг для аграрного сектора.

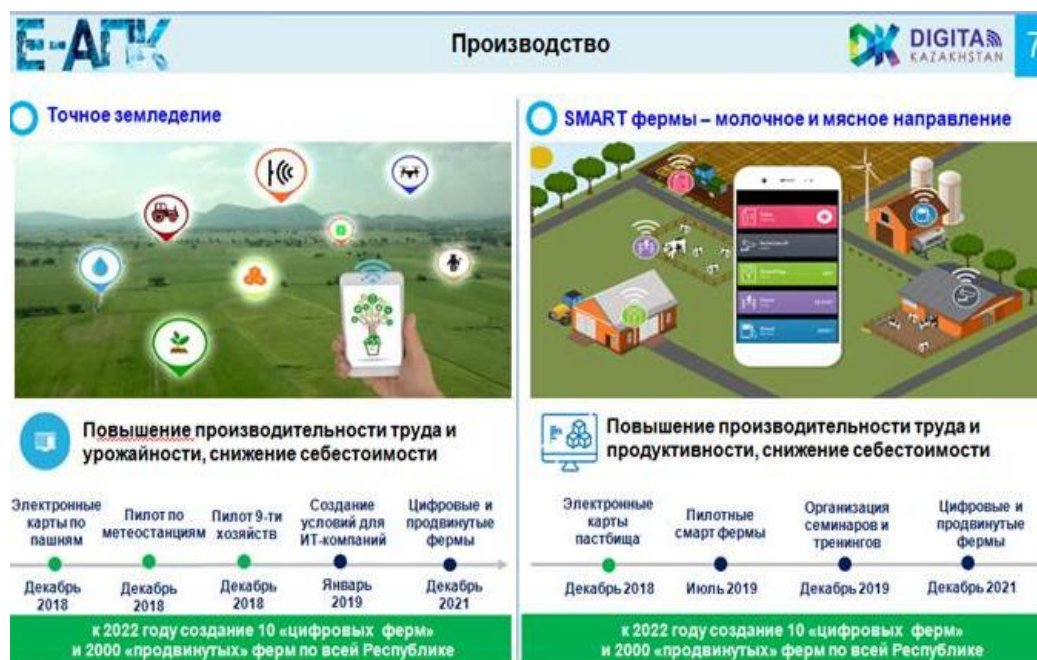

Рисунок 1 – Этапы производства по программе Е-АПК

Аграрная политика: механизм реализации

Ежегодный рост производительности составит около 2-10%, производственные затраты сократятся на 10-20%, с помощью применения точного земледелия в агропромышленном комплексе произойдет повышение урожайности на 25-50%. Цифровые решения охватывают внедрение электронной торговой площадки, создание цифровых ферм. Также действуют системы маркировки и прослеживания животноводческой и растениеводческой продукции. Прогнозируемый эффект внедрения технологий цифровизации сельского хозяйства – 30% прироста ВВП или около 1 трлн. тенге.

Элементы цифровизации АПК активно внедряются в Казахстане. В онлайн-режиме осуществляется мониторинг заявок на

кредиты и субсидии, лизинг и получение земельных участков; на содержание сельхозпродукции в хранилищах, обеспечение транспортировки продукции, системы продаж. Сформирована карта почвенных проб, карантинных и ветеринарных объектов. В аграрном секторе страны «оцифровано» 65 млн га земли. Мониторинг площади оцифрованных угодий и доля электронных полей представлены в таблице 1. В 14 пилотных хозяйствах внедрены элементы точного земледелия, что позволило снизить фермерские затраты в среднем на 15-20% и повысить урожайность в 2,5 раза, работают три технологических агропарка – в Алматинской, Акмолинской и Костанайской областях.

Таблица 1 – Доля электронных полей, %

Наименование областей	Общая площадь, га	Площадь оцифрованных угодий, га	Доля электронных угодий, %	Общая площадь, га	Площадь оцифрованных угодий, га	Доля электронных угодий, %
	Пашни			Пастбища		
Мангистауская	1 029	1 230,29	119,6	4 206 800	3 094 889	65,0
Атырауская	6 432	7 647,06	118,9	2 257 900	968 075	34,4
Павлодарская	1 348 782	1 554 605,87	115,3	3 292 300	38 398 898	74,8
Западно-Казахстанская	472 992	534 883	113,1	5 111 781	2 802 401	58,5
Кызылординская	180 775	191 949	106,2	1 874 043	1 445 277	39,0
Актюбинская	666 462	701 559	105,3	8 932 789	2 991 730	57,5
Алматинская	911 133	953 296	104,6	7 113 600	4 592 115	52,5
Восточно-Казахстанская	1 237 691	1 291 937	104,4	8 710 519	5 137 840	52,7
Карагандинская	1 222 906	1 273 079	104,1	12 529 466	3 732 770	51,4
Жамбылская	613 682	622 064	101,4	3 396 173	6 439 312	42,6
Акмолинская	5 732 060	5 741 483	100,2	4 504 067	2 734 478	62,2
Костанайская	5 974 694	5 936 013	99,4	4 238 800	2 462 571	73,0
Туркестанская	718 073	705 263	98,2	2 811 937	731 360	34,4
Северо-Казахстанская	4 891 761	4 582 540	93,7	1 830 855	776 237	26,8
Республика Казахстан	23 978 472	24 097 548	100,5	70 811 030	38 398 898	54,2
	Сенокосы			Многолетние насаждения		
Костанайская	113 600	98 904	87,1	9 100	389,90	4,3
Акмолинская	155 609	119 678	76,9	5 271	877,26	16,6
Актюбинская	142 539	103 214	72,4	569	146,92	25,8
Северо-Казахстанская	15 708	10 985	69,9	2 635	1 501,08	57,0
Павлодарская	140 500	93 286	66,4	1500	0,20	0,0
Атырауская	51 600	25 482	49,4	500	-	0,0
Западно-Казахстанская	411 188	176 085	42,8	1 761	176,99	10,1
Восточно-Казахстанская	465 361	194 934	41,9	45 659	285,17	0,6
Алматинская	210 686	69 566	33,0	20 711	3 852,01	18,6
Карагандинская	223 978	68 488	30,6	1 886	0,17	0,0
Кызылординская	38 596	10 391	26,9	570	60,45	10,6
Жамбылская	129 750	13 780	10,6	3 995	226,1	5,7
Туркестанская	69 821	4 728	6,8	29 657	450,74	1,5
Республика Казахстан	2 168 936	989 520	45,6	123 914	7 967,14	6,4

Источник – www.qoldau.kz

В рамках цифровизации АПК реализуется пилотный проект «Инновационный агротехнологический парк для реализации точного земледелия» (Агропарк «Оңтүстік») в составе консорциума с 6 крупными научными институтами на площади 1 630 га, основными направлениями которого явля-

ется возделывание кукурузы, сои, яровой пшеницы, ячменя и других перспективных сельскохозяйственных культур.

Агропарк «Оңтүстік» представляет научно-демонстрационный кластер, где применяются новейшие технологии в области

Аграрная политика: механизм реализации

точного земледелия, растениеводства, семеноводства, фитосанитарии, цифровые решения и рациональные методы хозяйствования. Здесь реализуется целый комплекс мероприятий точного земледелия – от внедрения электронного полива, дистанционного зондирования земли с помощью дронов, автоматического внесения удобрений до метеостанции, связанной со спутником и роботизированной уборкой.

В Агропарке «Оңтүстік» реализуется дистанционное зондирование земли с помощью дронов. В экспериментальных целях применяются различные методы орошения – капельное, бороздковое, традиционное, нулевая технология, также технология интенсивного богарного земледелия no-till.

В рамках цифровизации АПК действует проект smart-ферм по трем главным критериям: точный посев, «умные» системы орошения и внесения удобрений и уборки урожая, метеостанция для точного

прогнозирования. Для упрощения оценки текущего уровня цифровизации растениеводческих и животноводческих сельхозпредприятий разработана специальная шкала (рисунок 2), благодаря которой путь любого агропредприятия от начальной точки до цифровой фермы стал максимально прозрачным.

В 2018г. статус цифровых получили 12 крестьянских хозяйств и 3 птицефабрики, еще 12 животноводческих хозяйств стали smart-фермами, а в 2019г. 16 крестьянских хозяйств в растениеводстве достигли «цифрового» уровня, в животноводстве появились 6 smart-ферм. Общее число казахстанских сельхозпредприятий, где производство автоматизировано с помощью компьютерных систем, достигло 49-ти. Состояние цифровизации растениеводческих и животноводческих сельхозпредприятий представлено на рисунке 2.

Уровень внедрения	РАСТЕНИЕВОДСТВО										
	Электронные карты полей	Почвенный анализ/электронные агрохимические картограммы	Дачки расхода ГСМ	GPS трекеры	Программное обеспечение по управлению процессами	Метеостанции/метеоданные	Электронная карта сорняков	Дачки урожайности	Автоматическое управление движением	Дифференцированное внесение семян/удобрений	Дифференцированное внесение средств защиты растений
I уровень «Цифровая ферма»	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
II уровень «Продвинутый»	+	+	+	+	+	+	+				
III уровень «Базовый»	+	+									

Уровень внедрения	ЖИВОТНОВОДСТВО																		
	фермы-репродукторы, реализующие племенной скот									молочно-товарная ферма									
	Наличие индексной оценки животных	Компьютерное управление стадом	Ограждение пастбищ	Передающий станок фиксатор, переносной раскол	Автоматические поилки (с подогревом)	Электронные весы, узи аппарат, чипы	Роботы кормораздатчики (миксеры)	Мониторинг активности животных	Альтернативные источники энергии	Дрон фрейт с ветровыми датчиками	Индексная оценка коров	Домашний заплот с программным обеспечением (репродукторы, болтоз)	Роботы навозоудаления	Автоматические поилки, вентиляция помещений	Компьютерный подбор бычков в ИАС для осеменения	Интеграция МТФ с ИАС (по количеству молока и животных)	Роботы кормораздатчики	Роботы-доярки	Альтернативные источники энергии
I уровень «Цифровая ферма»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
II уровень «Продвинутый»	+	+	+	+	+	+					+	+	+	+	+				
III уровень «Базовый»	+	+	+	+							+	+	+						

Рисунок 2 – Специальная шкала для оценки текущего уровня цифровизации растениеводческих и животноводческих сельхозпредприятий

В рамках политики цифровизации агропромышленного комплекса планируется внедрение отраслевой системы прослеживаемости сельхозпродукции, при этом покупатели смогут узнавать подробную информацию о продуктах питания на прилавках, просканировав QR-код при помощи смартфона, что позволит обеспечить пищевую безопасность продукции и увеличить объемы ее экспорта.

Процесс цифровизации сельского хозяйства непосредственно зависит от наличия специалистов – IT-специалистов со знанием сферы АПК, агрономов, владеющих компьютерными программами, рабочих, изучающих особенности новой техники.

Выводы

1. Анализ положения сельскохозяйственного сектора экономики Казахстана свидетельствует, что одной из основных причин малой прибыльности этой сферы является низкий уровень развития и внедрения современной агротехнологии и технологий переработки сельскохозяйственной продукции. Интенсификация производства не реальна без использования инноваций и внедрения, трансферта инновационных технологий современных достижений науки, цифровых решений, международного обмена.

2. Ожидаемым результатом реализации ведомственного проекта Е-АПК является экономический эффект от широкого применения комплексных цифровых агро-решений, который заключается в снижении затрат на производство сельскохозяйственной продукции и продовольствия, доли материальных затрат производителей сельскохозяйственной продукции в себестоимости единицы продукции, росте производительности труда на сельскохозяйственных предприятиях, росте инвестиций на покупку и внедрение цифровых технологий и цифровых продуктов, в том числе отечественного производства, росте количества «умных ферм», внедривших и применяющих комплексные цифровые агро-решения, подключенные к цифровой платформе Е-АПК.

3. Экономическая сторона пилотного проекта – внедрение элементов точного земледелия и адаптированных сортов сельхозкультур на опытных участках Агропарка «Оңтүстік» заметно повысило эффективность производства. При использовании традиционных технологий чистая прибыль с гектара составляет 85 тыс. тг, при инновационных технологиях она возрастает на 270% – 232,5 тыс. тг/га. Подобный анализ опытным путем проведен и на

других культурах: яровой ячмень, гибриды кукурузы и сорта сои. Все экономические показатели инновационных технологий превышают традиционные.

4. Эффект от внедрения инструментов цифровой экономики в АПК оправдан. Данные мероприятия позволят повысить производительность труда в 3-5 раз, снизить затраты на 23% и повысить маржинальность агробизнеса. Следовательно, необходимо внедрять в аграрное производство элементы цифровой экономики, которые позволят увеличить производство на новой качественной основе, существенно повысить конкурентоспособность отрасли. Внедрение новых технологий, с одной стороны, требует финансовых затрат и подготовки соответствующих специалистов, а с другой – позволит снизить затраты и повысить производительность в несколько раз. Глобальные цифровые сети и «умные поля и фермы», новейшие достижения генетики и селекции, молекулярной биологии и биотехнологии – все это активно внедряется в сельское хозяйство, становится не просто новой технологической базой сельхозпроизводства, но и драйвером АПК.

Список литературы

- 1 Имантаев, Е.Ж. (2017). Цифровизация экономики как неотъемлемое условие вхождения Казахстана в 30 конкурентоспособных стран мира [Электронный ресурс] URL: <http://www.isca.kz/ru/analytics-ru/2306> (дата обращения: 3.11.2019).
- 2 Казахстан на 39 месте среди 139 стран по индексу сетевой готовности (2017) [Электронный ресурс] URL: <http://www.zakon.kz/4804708-kazakhstan-na-39-meste-sredi-139-stran.html> (дата обращения: 2.11.2019).
- 3 Санду, И. Цифровизация как инструмент инновационного развития АПК / И. Санду, Н. Рыженкова, В. Афонина, А. Дощанова // АПК: экономика, управление. – 2018. – №8. – С. 12-18.
- 4 Давлетшин, И., Трофимов, А. (2018). Цифровой передел. Преимущества и риски цифровизации сельского хозяйства. [Электронный ресурс] URL: <http://www.agroinvestor.ru/technologies/article/30405-tsifrovoy-peredel/> (дата обращения 22.01.2019).
- 5 Волкова, А.А., Плотников, В.А., Рукинов, М.В. (2019). Цифровая экономика: сущность явления, проблемы и риски формирования и развития. [Электронный ресурс] URL: <http://www.cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-ekonomika-suschnost-avleniya-problemy-i-riski-formirovaniya-i-razvitiya> (дата обращения: 08.12.2019).

6 Жандыбаев, К. (2017). Цифровизация экономики: мировой опыт и возможности прорыва для Казахстана. [Электронный ресурс] URL: <http://www.strategy2050.kz/ru/news/51190/> (дата обращения: 4.04.2018).

7 Скаковский, Л.Р. (2016). Зарубежный опыт в сфере создания современной цифровой экономики: выводы и уроки для Республики Казахстан. [Электронный ресурс] URL: <http://isca.kz/ru/analytics-ru/2327> (дата обращения: 3.11. 2019).

8 Программа «Цифровая экономика Российской Федерации» (2017) [Электронный ресурс] URL: <http://static.government.ru/media/files> (дата обращения: 10.05.2018).

9 Ведомственный проект «Цифровое сельское хозяйство» (2017) [Электронный ресурс] URL: [http:// mcxas.ru/upload/medialibrary/04c/](http://mcxas.ru/upload/medialibrary/04c/) (дата обращения: 10.05.2018).

10 Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года №827 Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» (2017) [Электронный ресурс] URL: http://www.online.zakon.kz/document/?doc_id=37168057#pos=116;-12 (дата обращения: (10.05. 2018).

11 О реализации программы «Цифровой Казахстан» говорили в Правительстве (2018) [Электронный ресурс] URL: <http://www.24.kz/ru/news/policy/item/297501-orealizatsii-programmy-tsifrovoy-kazakhstan-govorili-v-pravitelstve> (дата обращения: 19.02.2019).

12 Официальный интернет - ресурс МСХ РК (2019) [Электронный ресурс] URL: [http:// www.minagri.gov.kz](http://www.minagri.gov.kz) (дата обращения: 16.03.2020).

References

1 Imantaev, E.Zh. (2017). Digitalization of economy as an integral condition for Kazakhstan to enter 30 competitive countries of the world. [Electronic resource] URL: [http:// www.isca.kz/ru/analytics-ru/2306](http://www.isca.kz/ru/analytics-ru/2306) (date of access: 3.11.2019).

2 Kazakhstan ranks 39th among 139 countries in the network readiness index (2017) [Electronic resource] URL: <http://www.zakon.kz/4804708-kazakhstan-na-39-meste-sredi-139-stran.html> (date of access: 2.11.2019).

3 Sandu, I. Digitalization as a tool for innovative development of AIC / I. Sandu, N. Ryzhenkova, V. Afonina, A. Doshchanova // Agro-

industrial complex: economics, management. - 2018. - No. 8. - P. 12-18.

4 Davletshin, I., Trofimov, A. (2018). Digital redistribution. Benefits and risks of digitalization of agriculture. [Electronic resource] URL: [http:// www.agroinvestor.ru/technologies/article/30405-tsifrovoy-peredel/](http://www.agroinvestor.ru/technologies/article/30405-tsifrovoy-peredel/) (date of access: 22.01. 2019).

5 Volkova, A.A., Plotnikov, V.A., Rukinov, M.V. (2019). Digital economy: the essence of the phenomenon, problems and risks of formation and development. [Electronic resource] URL: [http:// www.cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-ekonomika-suschnost-avleniya-problemy-i-riski-formirovaniya-i-razvitiya](http://www.cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-ekonomika-suschnost-avleniya-problemy-i-riski-formirovaniya-i-razvitiya) (date of access: 08.12.2019).

6 Zhandybaev, K. (2017). Digitalization of economy: world experience and breakthrough opportunities for Kazakhstan [Electronic resource] URL: <http://www.strategy2050.kz/ru/news/51190/> (date of access: 04.04.2018).

7 Skakovsky, L.R. (2016). Foreign experience in creating modern digital economy: conclusions and lessons for the Republic of Kazakhstan [Electronic resource] URL: [http:// isca.kz/ru/analytics-ru/2327](http://isca.kz/ru/analytics-ru/2327) (date of access: 3.11.2019).

8 The program “Digital Economy of the Russian Federation” (2017) [Electronic resource] URL: [http:// static.government.ru/media/files](http://static.government.ru/media/files) (date of access: 10.05.2018).

9 Departmental project “Digital Agriculture” (2017) [Electronic resource] URL: [http:// mcxas.ru/upload/medialibrary/04c/](http://mcxas.ru/upload/medialibrary/04c/) (date of access: 10.05.2018).

10 Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 12, 2017 No. 827 On approval of the State program “Digital Kazakhstan” (2017) [Electronic resource] URL: [http:// www.online.zakon.kz/document/?doc_id=37168057#pos=116;-12](http://www.online.zakon.kz/document/?doc_id=37168057#pos=116;-12) (date of access: (10.05.2018).

11 The Government (2018) spoke about the implementation of the Digital Kazakhstan program [Electronic resource] URL: <http://www.24.kz/ru/news/policy/item/297501-o-realizatsii-programmy-tsifrovoy-kazakhstan-govorili-v-pravitelstve> (date of access: 19.02.2019).

12 The official Internet resource of the Ministry of Agriculture of the RK (2019) [Electronic resource] URL: [http:// www.minagri.gov.kz](http://www.minagri.gov.kz) (date of access: 16.03.2020).

еңбек өнімділігін арттырудың жаңа формаларын іздеуге мәжбүрлеуде [1]. Аутсорсинг қазіргі жағдайда шаруашылық жүргізудің ең табысты модельдерінің бірі ретінде Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығының дамуына қомақты үлес қосатыны сөзсіз. Экономикалық қатынастардың бұл моделін қолдану біздің елімізде ғана емес, шетелдерде өзекті болып табылады, сондықтан агроөнеркәсіптік кешенді басқаруды жетілдіру үрдісінде пайдалану өте қажет деп ойлаймыз. Аутсорсинг бір реттік сипаты бар сервис және қолдау қызметтерінен ерекшелігі инфрақұрылым мен жекелеген жүйелердің жұмыс қабілеттілігін қолдау ұзақ мерзімді сипатта жүргізіледі және бизнес-үрдістердің болуымен айырықшаланады, сонымен қатар, аутсорсингтің көмегімен үнемдеудің басты көзі кәсіпорын қызметі тиімділігінің жоғарылауы және сәйкес ресурстардың босауы болып табылады.

Агроөнеркәсіптік кешенде аутсорсингті пайдалану алдыңғы қатарлы техникалық кешендер мен технологиялық жаңалықтардың пайда болуын жылдамдатады, өндірілген өнімнің, көрсетілген қызметтердің сапасын жоғарылатып, шығындар деңгейін төмендетеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Бұл тақырыпты зерттеуде, ауыл шаруашылығының өндірістік әлеуетін дамыту, аталған саладағы аутсорсингтік қатынастарды пайдалану ерекшеліктеріне байланысты шетелдік және отандық экономист ғалымдардың ғылыми еңбектері ілімдік және әдіснамалық негіз ретінде пайдаланылды.

Зерттеу мәселесінің әдіснамалық мәселелерін негіздеу және шешуде авторлар қазіргі экономикалық ілімнің негізгі ережелеріне сүйеніп, аутсорсингтік технологияларды пайдалануды анықтауда салыстырмалы, жүйелі талдау тәсілдерін пайдаланды.

Ғылыми зерттеудің ақпараттық базасы ретінде еліміздің ауыл шаруашылығы саласындағы аутсорсингті пайдалануға қатысты отандық және шетелдік жарияланымдар мен ғылыми-теориялық, ғылыми-практикалық конференциялар материалдары, салалық мемлекеттік бағдарламалар материалдары, мерзімді басылым мақалалары қолданылды.

Зерттеу әдістері ғылыми абстракция және экстраполяция, индукция және дедукция әдістері болып табылды. Теориялық ережелерді негіздеу жалпы ғылыми әдістер мен тәсілдерді, талдау және синтездеу әдісін, жүйелі және кешенді тәсілдерді қолдану негізінде жүзеге асырылды, ресми

статистикалық материалдар мен интернет желісінің ақпараттық әлеуетінен басқа жеке бақылаулар мен ғылыми және тәжірибелік қызметтің қорытындыларының деректері пайдаланылды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Ауыл шаруашылығында аутсорсингті пайдалану оның тиімділігін айтарлықтай арттыруы мүмкін өйткені, ұйымдастырушылық даму, корпоративтік мәдениет деңгейі, қазіргі заманғы техникамен жабдықталу және инвестициялық ресурстарының көлемі жағынан аграрлық шаруашылық субъектілері өнеркәсіп кәсіпорындары мен қызмет көрсету саласындағы компаниялардан айтарлықтай артта қалып отыр.

Егер қазіргі заманғы экономиканы 3 негізгі элементке – өнеркәсіпке, ауыл шаруашылығына және қызмет көрсету саласына бөлсек, біз өнеркәсіп пен қызмет көрсету саласында жұмыс істейтін кәсіпорындар аутсорсингті бұрыннан бері және өте тиімді пайдаланатынын көреміз [2]. Ауыл шаруашылығы жаңа басқару технологияларын енгізу тұрғысынан басқа қызмет аяларынан объективті, соның ішінде тарихи себептерге байланысты қалыс қалуда [3].

Аутсорсингті енгізу агрокәсіпорындарға айтарлықтай шығынсыз оларда жоқ ресурстарға қол жеткізуге мүмкіндік береді, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында бірінші кезекте бейінді емес қызметтерді орындауға байланысты қызметтер сұранысқа ие болуда.

Бизнесті ұйымдастырудың аутсорсингтік моделі қосалқы және қызмет көрсететін өндірістерді, бизнес-үрдістерді немесе жекелеген қызметтерді ұйымдастырумен айналыспай, ресурстарды шоғырландыруға, мамандану деңгейін көтеруге мүмкіндік береді [4].

Ауыл шаруашылығы мамандары өз аудандарында келесі қызметтерді аутсорсингке көшіру перспективалы деп санайды: ветеринария, зоотехния, агрономия, селекция, бухгалтерлік және заңгерлік қызмет көрсету. Екінші жағынан, ірі ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында да біртіндеп неғұрлым күрделі операцияларға, мысалы, сыртқы басқарушы компанияны бизнесті қайта құрылымдау үшін және оны ағымдағы басқару үшін тартуға қажеттілік пайда бола бастады. Бұл аяда ауыл шаруашылығы мәселелерімен жақсы таныс және осындай қызмет көрсету үшін қажетті құзыреттерді жинақтаған мамандандырылған компаниялар біртіндеп қалыптасуы қажет. Басқаша айтқанда, ауыл шаруа-

Аграрная политика: механизм реализации

шылығы экономикасының ерекше қажеттіліктерімен таныс аутсорсерлердің тапшылығы біртіндеп қысқарса, бұл оны ауылда енгізу бойынша маңызды кедергілердің бірін жояды.

Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың негізгі факторлары, ауыл шаруашылығы өнімдерінің негізгі түрлерін өндіруді арттыру және ауыл шаруашылық кәсіпорындарының рентабельділігін арттыру, ауыл шаруашылығын негізгі өндіріс құралдарымен қамтамасыз ету және оларды тиімді пайдалану болып табылады [5].

Аталған мәселені шешуде бейінді қызметті аутсорсингке шығаруды мысалы (ауыл шаруашылығы алқаптарын механикаландырылған өңдеу) машина-технологиялық станцияларды (МТС) пайдалану дұрыс болып табылады. Оларды қолдану агрофирмаларға қымбат тұратын техниканы сатып алуға дербес инвестициялаудан және оған дербес қызмет көрсетуге арналған шығыстардан бас тартуға мүмкіндік береді. Аутсорсингтің бұл түрінің ерекшелігі ауыл шаруашылығы кәсіпорындары үшін жерді өңдеу функциясы бейінді болып табылатындықтан, техника паркін тұрақты ұстау функциясы мұндай болып табылмай-

ды, алайда бөгде орындаушыға бір ғана бейінді емес функцияны беру тиімсіз.

Жоспарлы экономика кезеңінде МТС тиімділігі жеткілікті жоғары болды, ал соғыс кезеңінде олар іс жүзінде ауыл шаруашылығына оның төтенше аздығы жағдайында уақытша техникаға қол жеткізуді ашқан жалғыз құрал болғаны белгілі. Осы себепті қазіргі жағдайда оларды қайта жандандыруға ұсынуларды естуге болады.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының сыртқы операторларды тарту моделінің эволюциясы басқа салаларға да тән және үш-векторлы бағыттылыққа ие екенін айтуға мүмкіндік береді:

- бір жолғы міндеттерден тапсырыс берушінің мүддесінде белгілі бір үрдісті толық жүргізуге;
- қызметтерді қарапайым сатып алу-дан ұзақ мерзімді интеграцияға;
- бейінді емес үдерістердің берілуінен бейінді үдерістердің берілуіне.

Агроөнеркәсіптік кешендегі аутсорсингтік қызметтердің келешегін талдау үшін SWOT талдауын қолданған дұрыс болады деп ойлаймыз (кесте).

Кесте – АӨК аутсорсингтік қызметтердің SWOT талдауы

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
• шығындарды бақылау, оңтайландыру және жоспарлау • инфрақұрылымды стандарттау • үрдістерді қайта ұйымдастыру және жақсарту • қызмет сапасын арттыру • қызметтер көрсету құнын және олардың сапасын бағалаудың ашықтығы • өнім берушінің қаржылық жауапкершілігі	1) тәжірибеде қолдану тәжірибесінің болмауы 2) бизнес-үдерістерді формализациялау қажеттілігі, соның салдарынан-қосымша шығындар 3) жылдам нәтижелердің болмауы 4). аутсорсингтік қолдауының ағымдағы нақты құнын бағалаудың болмауы 5) жеке қызметкерлер тарапынан «саботаж»
Мүмкіндіктер	Қауіп-қатерлер
♦ негізгі қызмет түрі үшін ресурстарды босату ♦ штатты оңтайландыру ♦ тұрақты шығындарды ауыспалы шығындарға ауыстыру ♦ қызметтер мен құнның ауқымдылығы ♦ бизнестің тиімділігін арттыру ♦ персоналдың біліктілігін арттыру ♦ жаңа білім мен технологияларға қол жеткізу	1) аутсорсерге тәуелділік, оның ішінде қауіпсіздік мәселелері бойынша 2) аутсорсингті барлық мәселелердің шешімі ретінде қарауға әрекет 3) көптеген отандық компанияларда әзірленген даму стратегиясының болмауы 4) стратегиялық көзқарасы бар білікті кадрлардың тапшылығы 5) тапсырыс берушінің дамып жетілу деңгейінің жеткіліксіздігі

Кестеден байқағанымыздай, ауыл шаруашылығын дамыту үшін аутсорсингтік қызметтердің күшті жақтары мен мүмкіндіктері, әлсіз жақтары мен қауіп-қатерлерге қарағанда көбірек.

Ауыл шаруашылығы өзінің ерекшелігіне байланысты мемлекеттің қолдауына өте тәуелді (айқын көрсетілген маусым-

дылық, бизнесті жүргізудің табиғи үлкен тәуекелдері, инвестицияларды қайтарудың ұзақ мерзімі, салыстырмалы төмен рентабельділік, елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін маңыздылығы), бұл мамандарды мемлекеттік және жергілікті органдарды агрокәсіпорындарға аутсорсинг бойынша қызмет көрсетуге тарту туралы

идеяға итермелейді. Біздің ойымызша, мемлекет пен жергілікті құрылымдардың отандық ауыл шаруашылығын қолдауға белсенді қатысу қажеттігіне қарамастан, бұл идея толық жүзеге аспауда. Мемлекеттің міндеті кәсіпорынның қандай да бір функцияларын орындау емес, фирманың өзінің қызметін жүзеге асыруы үшін қолайлы жағдай жасау болып табылады. Біздің ойымызша, мемлекеттің міндеті ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтау және тасымалдау үшін қуаттарды салуға инвестициялауға жәрдемдесу болып табылады, яғни ауыл шаруашылығы өндірісін логистикалық сүйемелдеу функцияларын өзіне алатын аутсорсерлерді қолдау.

Ауыл шаруашылығында аутсорсингті енгізу перспективаларын талдау кезінде, біздің ойымызша, берілетін функцияны жүзеге асыру үшін қажетті өндіріс факторының белгісі бойынша аутсорсинг түрлерінің келесі жіктелуі дұрыс болады:

- капиталдың аутсорсингі. АӨК жағдайында мұндай аутсорсингтің мысалы агрокәсіпорындарға қызмет көрсету үшін МТС ұйымдастыру немесе ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтау және тасымалдау бойынша логистикалық қызметтер (мысалы, элеваторлар құрылысы) болып табылады;

- еңбек аутсорсингі – оған персоналдың аутсорсингі жатады. АӨК үшін аутсорсингтің бұл түрі тән емес (жоғарыда айтылғандай, маусымдық жұмысшыларды жалдау аутсорсинг деп саналмайды, себебі бұл аутсорсинг жұмыс беруші мен аутсорсер-еңбек ресурстарын жеткізуші арасында емес, жұмыс беруші-агрофирма мен қызметкер арасындағы еңбек қатынастары туралы болып табылады). Аутсорсингтің мұндай түрін дамыту туралы өзіне маусымдық жұмысшылар штатын және/немесе белгілі бір кәсіп қызметкерлерінің қалыптасуын алатын бейінді компаниялар пайда болған жағдайда айтуға болады. Ауыл шаруашылығында қазіргі кезде адам капиталын пайдаланудың қанағаттанарлықсыз құрылымын байқауға болады [6];

- ақпарат аутсорсингі – бұл жағдайда тапсырыс беруші кәсіпорын сыртқы орындаушыға ақпаратты жинау мен өңдеу қызметін береді; аутсорсингтің осы түріне, біздің ойымызша, ауыл шаруашылығы жағдайында бухгалтерлік аутсорсинг (шағын кәсіпорындар мен фермерлер талап етілуі мүмкін) және маркетингтік ақпаратты жинау аутсорсингі жатады. Аталған қызметтерді М.Д. Ширшимдт функционалды аутсорсинг түрлеріне жатқызады [7];

- кәсіпкерлік қабілеттерінің аутсорсингі – тапсырыс беруші кәсіпорын өзінің шаруашылық қызметін жүргізу үшін басқа компанияларда шоғырланған кәсіпкерлік қабілеттілікті пайдаланады. Бұл жерде негізінен зияткерлік капиталдың аутсорсингі (кәсіпкерлік қабілеттерінің жемісі болып табылатын) туралы сөз болып отыр. Аутсорсингтің осы түріне франчайзингті (тәуелсіз кәсіпкер (франчайзи) аутсорсингке өзінің шаруашылық қызметін жүргізетін сауда маркасын басқаруды береді) жатқызуға болады. Айта кету керек, дәл осы салада сауда маркаларын қалыптастыратын, оларды жылжытумен айналысатын және ауыл шаруашылығы кәсіпорындарына ақылы негізде ұсынатын мемлекеттік құрылымдардың маңызы зор. Ең алдымен норвегиялық Norge балық өнімдерінің атақты маркасын мысалға келтіруге болады;

- білім аутсорсингі – тапсырыс беруші кәсіпорын өз активтерін басқару үшін сыртқы орындаушыны тартады. Мысалы, жоғарыда аталған агробизнесі басқару үшін сыртқы кәсіби компанияны пайдалану болуы мүмкін. Мысалы, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер өз өнімін өткізу жүйесін ұйымдастыру мен басқаруды ауыл шаруашылық кооперативтеріне немесе басқа ұйымдық-құқықтық формада ұйымдастырылған аутсорсингтік ұйымдарға сеніп тапсырудың кешенді жүйесін құруға әбден болады деген пікірдеміз [8];

- аралас аутсорсинг – тапсырыс беруші кәсіпорын бөгде мердігерге ресурстардың бірнеше түрлерін пайдалануды талап ететін функцияны орындауға берген кезде жүзеге асады; аутсорсингтің бұл түріне, автордың көзқарасы бойынша, факторингті жатқызуға болады, бұл ретте, бір жағынан, өнім берушіні қаржы ресурстарымен (капитал аутсорсингі) қамтамасыз етеді, ал екінші жағынан – төлем қабілеттілігін анықтау үшін өнім берушінің ағымдағы және әлеуетті тапсырыс берушілері туралы ақпаратты жинаумен және өңдеумен айналысады (ақпарат аутсорсингі). Әлбетте, компанияның кез келген бизнес-үрдісін іске асыру үшін бір ресурсты пайдалану қажет; таза (моноресурстық) аутсорсинг (мысалы, білім аутсорсингі) деп аутсорсер-компанияның қызметінде бір ресурс анық басым болатын жағдай түсініледі, ал аралас аутсорсингте екі және одан да көп ресурстар бірдей мәнге ие.

Аутсорсинг еңбек бөлінісінің барлық түрлері мен формаларында техникалық түрінен, яғни өндірістік үрдістер аутсорсингтік компанияларға берілген жағдайда,

халықаралық түріне дейін пайда болуы мүмкін [9].

Ұсынылған жіктемеде өндірістің бір факторы жоқ – ол жер (табиғи ресурстар), өйткені ресурстардың осы түрін басқару аутсорсингтік қызметтерді ұсыну үшін негіз бола алмайды деп болжануда. Алайда, біздің ойымызша, аутсорсердің аутсорси мүддесінде пайдалануы мүмкін өндіріс факторларының тізбесінен жерді жасанды алып тастау қағидалы түрде дұрыс емес, сонымен қатар осы модель шеңберінде табысты ынтымақтастықтың мысалдары бар. Ислам Иран Республикасы біздің елімізде агроаутсорсингке 10000 гектарға дейін ауыл шаруашылық жерлерін алуды жоспарлауда. Сонымен қатар бағдарламалық қамтамасыз етуді аутсорсингке беру саланы дамыту бағдарламаларымен қарастырылған. Мониторингті ұйымдастыру және жобаларды басқару үшін тиісті жүйеге қол жеткізу жөніндегі қызметтерді сатып алу жолымен аутсорсингтегі жобаларды басқару жөніндегі бағдарламалық қамтамасыз ету пайдаланылатын болады [10].

Шетелдік компаниялар іске асыратын бағдарламаны біздің елімізде де жүзеге асыруға болады, оған сәйкес олар сүт шаруашылықтарын техникалық қайта жарақтандыруды қаржыландырады. Бұл ынтымақтастық аутсорсингтің жоғарыда көрсетілген өлшемдеріне сәйкес келетініне көз жеткізу оңай.

Бұл модель өзара іс-қимыл қатысушыларының екеуіне де елеулі артықшылықтар алуға мүмкіндік береді:

- аутсорси (тамақ өнеркәсібі кәсіпорны) өзінің өндірістік қызметін жүргізу үшін қажетті шикізатты бұл ретте тік интеграцияланған компанияны құруға қаржы ресурстарын жұмсамай және агробизнеске кетпей бейінді қызметке шоғырландыра отырып (жоғарыда айтылғандай, аутсорсинг тігінен интеграциялау үшін тиімді балама болып табылады) алады;

- аутсорсер техникалық қайта жарақтандыруды жүргізуге мүмкіндік алады (бұл бірқатар жағдайларда оның қызметінің тиімділігін арттыру үшін негіз бола алмайды, негізінен оны кәсіпкерлік бірлік ретінде сақтаудың кепілі болып табылады) және өзіне кепілді өткізу нарығын қамтамасыз етеді.

Біздің ойымызша, ауыл шаруашылығындағы аутсорсингтің осы бағыты неғұрлым перспективалы болып табылады. Агробизнесінің және өнеркәсіптік кәсіпорындардың ынтымақтастық бағдарламасын әзірлеу қажет болуы мүмкін, бұл кезде соңғысы қажетті мөлшерде және талап

етілетін сапада шикізатпен қамтамасыз ететін қазіргі заманғы құрал-жабдықтармен жабдықталған агрофирмалардың кластерін (оның ішінде қаржы ресурстарын және болашақ сатып алу кепілдігін беру есебінен) өзінің айналасында қалыптастыруға ықпал ететін болар еді.

Тұжырымдар.

1. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары аутсорси ретінде ғана емес, аутсорсерлер ретінде де қатыса алады деген қорытынды үлкен маңызға ие. Бұл азық-түлік өнеркәсібі мен ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының интеграциясын күшейту арқылы агро-өнеркәсіптік кешенде аутсорсингті одан әрі дамыту жолын белгілеуге мүмкіндік береді.

2. Ауыл шаруашылығы аутсорсингінің дәстүрлі моделіне қатысты (агробизнес аутсорси ретінде болады), біздің ойымызша, ауыл шаруашылығында сұранысқа ие қызмет көрсететін аутсорсерлерді қолдау, атап айтқанда – ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтау және тасымалдау арқылы ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын жанама мемлекеттік қолдау жөніндегі іс-шаралар кешенін әзірлеу қажет.

3. Ауыл шаруашылығы өнімдеріне емес, азық-түлік өнеркәсібі өнімдеріне қолданылатын бірнеше нұсқа ретінде өндіруші кәсіпорындарға пайдалануға берілетін ұжымдық сауда маркаларын (мысалы, өңірлік) әзірлеуді ұсынуға болады. Бұл олардың маркетингтік стратегияны қаржыландыруға кеткен шығындарын қысқартуға мүмкіндік берер еді.

4. Аутсорсинг ауылдағы агрокәсіпорындардың жаңа өндірістік және басқару технологияларына қолжетімділігінің тиімді құралы ғана емес (егер ауыл шаруашылығы фирмалары аутсорси болып табылса), сондай-ақ олардың өндірістік қуаттарын жаңартудың (агрофирма аутсорсер болып табылатын модельді пайдаланған жағдайда) болуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

1 Ловчикова, Е.И. Формирование системы эффективного стратегического управления региональным АПК/ Е.И. Ловчикова // Экономика и предпринимательство. – 2015. – №6-1(59-1). – С. 317-320.

2 Кондракова, Ю.Н. Социально-управленческий аспект использования аутсорсинга в современном российском сельском хозяйстве / Ю.Н.Кондракова, А.В. Виноградов // Теории и проблемы политических исследований.- 2016.- № 5.- С. 304–315.

3 Магомедов, А.М. Использование концепции аутсорсинга в сельском хозяйстве/

А.М.Магомедов, Г.Г.Левкин // Управленческий учет.-2017.- №9.-С. 36–44.

4 Ловчикова, Е.И. Реализация концепции аутсорсинга в региональном агропромышленном комплексе/ Е.И.Ловчикова, Н.А. Сухочева // Российский журнал сельскохозяйственных и социально-экономических наук (RJOAS).-2017.-№5.- С. 72 -79.

5 Базарбаев, А.О. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту мәселелері және оларды шешу жолдары / А.О. Базарбаев, Б.К. Купешова // Аграрлық нарық проблемалары.-2019.-№ 3.- Б.42–49.

6 Булхайрова, Ж.С. Человеческий капитал в сельскохозяйственной отрасли Республики Казахстан: современные тенденции / Ж.С.Булхайрова, Г.Т. Кунуркульжаева, А.Ж. Ибрашева // Проблемы агрорынка.- 2019.- № 4.- С. 86–93.

7 Ширшимдт, М.Д. Аутсорсинг в бизнесе и государственном (муниципальном) управлении: учебное пособие/ М.Д. Ширшимдт. - Томск: Изд-во Томского ун-та, 2015.-172 с.

8 Демесінов, Т.Ж. Аутсорсинг менеджменттің жаңа концепциясы: оқу құралы / Т.Ж. Демесінов. – Алматы: «Эверо» баспасы, 2016.- 456 б.

9 Водоздокова, З.А. Кластерная политика как базис прогрессивного развития предпосылок аутсорсинговой модели ведения бизнеса / З.А. Водоздокова // Вестник АГУ. - № 1. – 2015. – С. 182-186.

10 Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017–2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 29 желтоқсандағы № 894 қаулысы.- Астана, 2017.- 217 б.

References

1 Lovchikova, E.I. Formation of a system of effective strategic management of regional agro-industrial complex/ E.I. Lovchikova // Economics

and entrepreneurship. – 2015. – №6-1(59-1). – P. 317-320.

2 Kondrakova, Yu.N. The social-managerial aspect of outsourcing in modern Russian agriculture/ Yu.N. Kondrakova, A.V. Vinogradov // Theories and Problems of Political Studies.- 2016. - № 5. - P. 304-315.

3 Magomedov, A.M. Using the concept of outsourcing in agriculture/ A.M.Magomedov, G. G. Levkin // Managerial accounting. -2017. - №9. - P. 36-44.

4 Lovchikova, E.I. Realization of the concept of outsourcing in a regional agroindustrial complex/ E.I. Lovchikova, N.A.Sukhacheva // Russian journal of agricultural and socio-economic sciences (RJOAS).- 2017.-No.5.-P.72-79.

5 Bazarbayev, A.O. Issues of agro-industrial complex development of the Republic of Kazakhstan and solutions / A.O. Bazarbayev, B.K. Kupeshova // Problems of AgriMarket.- 2019. - № 3. - P. 42-49.

6 Bulkhairova, Zh.S. Human capital in agricultural sector of the Republic of Kazakhstan: current trends/ Zh.S. Bulkhairova, G.T. Kunurkulzhaeva, A.Zh. Ibrasheva// Problems of AgriMarket. -2019. - № 4. - P. 86-93.

7 Shirshimdt, M.D. Outsourcing in business and state (municipal) management / M.D. Shirshimdt.- Tomsk: Publishing house of Tomsk University, 2015. -172 p.

8 Demesinov, T.J. Outsourcing is a new concept of management / T.J. Demesinov.– Алматы: «Evero», 2016. -456 p.

9 Vodozhdokova, Z.A. Cluster policy as basis of progressive development for preconditions of outsourcing business model introduction / Z.A. Vodozhdokova // Bulletin of the ASU. - №1. - 2015. - P. 182-186.

10 State program for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan №894 of December 29, 2016.- Astana, 2017.- 217 p.

ORGANIC AGRICULTURE: REALITIES AND PROSPECTS IN KAZAKHSTAN

ОРГАНИКАЛЫҚ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШЫНДЫҚ ПЕН
ПЕРСПЕКТИВАЛАР

ОРГАНИЧЕСКОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ
В КАЗАХСТАНЕ

ZH.S. BULKHAIROVA^{*1}

PhD, Associated Professor

G.N. SULEIMENOVA²

C.E.Sc., Associated Professor

A.A. ORYNBASSAROVA³

PhD, Associated Professor

¹*S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

²*Kazakh-Russian International University, Aktobe, Kazakhstan*

³*Kazakhstan innovation academy, Semey, Kazakhstan*

honeyzhu@mail.ru

Ж.С. БУЛХАЙРОВА¹

PhD докторы, қауымдастырылған профессор

Г.Н. СУЛЕЙМЕНОВА²

э.ф.к., доцент

А.А. ОРЫНБАСАРОВА³

PhD докторы, доцент

¹*С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

²*Қазақ-орыс халықаралық университеті, Ақтөбе, Қазақстан*

³*Қазақстан инновациялық академиясы, Семей, Қазақстан*

Ж.С. БУЛХАЙРОВА¹

доктор PhD, ассоциированный профессор

Г.Н. СУЛЕЙМЕНОВА²

к.э.н., доцент

А.А. ОРЫНБАСАРОВА³

доктор PhD, доцент

¹*Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина,*

Нур-Султан, Казахстан

²*Казахско-русский международный университет, Актобе, Казахстан*

³*Казахстанская инновационная академия, Семей, Казахстан*

Abstract. Green economy is one of the most important aspects of the country's sustainable economic development. The transition to "green" economy will allow Kazakhstan to achieve the set goal of becoming one of the thirty most developed countries in the world. The authors analyzed the Concept of "green" economy, one of its priority directions is the development of organic farming, which is currently a modern global trend. The size of the land areas allocated for the cultivation of organic products in the republic and regions of the world for a number of years is shown and comparative analysis is conducted. The number of Kazakhstani producers of environmentally friendly products and also in other countries of the world is presented. It was revealed that the leading States in this area are the USA, Germany, France and Canada. The organic market there has a pronounced export character. In countries where the organic sector is developed, the farms are members of environmental unions, and undergo certification and food labeling. Certification is not limited to quality control of goods and includes monitoring of land and the entire production process. Kazakhstan is creating a system of integrity and traceability of products of organic origin, contributing to the improvement of ecological balance, conservation of natural resources, maintenance of biodiversity, formation of a national brand with an emphasis on environmental friendliness, taking into account the increase in exports of domestic food products to other countries.

the Rio+20 conference on sustainable development, will be promoted by food security, nutrition and sustainable agriculture based on an ecosystem approach. Today, organic agriculture is becoming particularly popular. According to the US National Organic Standards Board, organic farming is an ecological production management system that supports and enhances the biological variability, biological cycles, and biological activity of the soil. This is based on minimal off-farm investment and management practices that restore, maintain and enhance environmental harmony. It is worth noting that the transition to organic farming does not mean simplification, and does not exclude a comprehensive approach to solving tasks using modern methods and tools, but only introduces some restrictions, for example, on the use of mineral fertilizers, pesticides, herbicides, GMOs, etc., the use of which, in fact, harms the health of nature and man as part of it.

Material and methods of research. The methodological basis of this article consists on theoretical developments in «Green» Economy field, the results of applied research on the problems of development and the current state of the «Green» Economy.

In the scientific literature, such concepts as «Green Economy», «Resource-Efficient Economy», «Low-Carbon Economy», «Bio Economics», «Ecological and Economic Development» and etc., which to a certain extent characterize the aspects of this types of Economy. One of the first fundamental researches that focused on the problems of the Economy was the book of famous English economists D. Pearce, A. Markandia, E. Barbier Project of «Green» Economy [3]. The work of UNEP in «Green» Economy field attracted attention to this concept in 2008 after the financial and economic crisis. One of the initiatives to address the crisis situation was the United Nations call for a Global «Green» new deal [4, 5].

The research also used special techniques of economic knowledge, comparative method, economic and statistical groupings, mathematical statistics, methods of expert assessments, economic and mathematical and etc. To analyze the current state of «Green» Economy in agriculture were used: the methods of scientific generalization and classification, and the method of system analysis. Along with General scientific methods, statistical analysis was used to identify those processes that were not taken into account, and to determine the most

significant categories that provide complete information about the state and development of food security in the country.

Results and their discussion. Today, many researchers believe that significant features of a «Green» Economy are: efficient use of natural resources, conservation and increase of natural capital, reduction of pollution, low carbon emissions, prevention of loss ecosystem services and biodiversity, growth of income and employment. The term «Green» Economy at the present stage has not received a full and indisputable definition, since the corresponding concept is under development and has not yet received an unambiguous assessment of society [6].

A lot of countries are successfully implementing the Concept of «Green» Economy, for example, countries such as the United States and Japan have achieved significant success and financial benefits in this direction. Also, many countries such as Switzerland, Croatia, the Netherlands, the Scandinavian countries, Japan and the United States are actively fighting for environmental protection.

At the present stage, the following leaders of «Green» investments are highlighted, which are aimed at environmentally oriented activities of the state budget:

- China – 22 300 million euros;
- Republic of Korea -9 300 million euros;
- Japan – 12 300 million euros;
- France-5 700 million euros;
- Denmark-700 million euros;
- Belgium – 118,8 million euros [7].

In Kazakhstan, as mentioned above, the Presidential decree of may 30, 2013 approved the Concept for the country's transition to «Green» Economy. The Republic of Kazakhstan is one of the first countries in the world to adopt a strategic document for the transition to this Economy at the state level and has been successfully implementing it for several years. Target indicators, norms and measures of the Economy are included in the legislative acts and program documents of Kazakhstan, are guidelines for all government's levels and all civil society sectors.

The main aspects of activities that are included in «Green» Economy Concept, which includes 7 areas and is shown in figure 1.

According to this Concept in Kazakhstan and figure 1, one of the directions of this Concept is the organic farming development in agriculture. Organic agriculture today is one of the modern world trends that is gaining momentum.

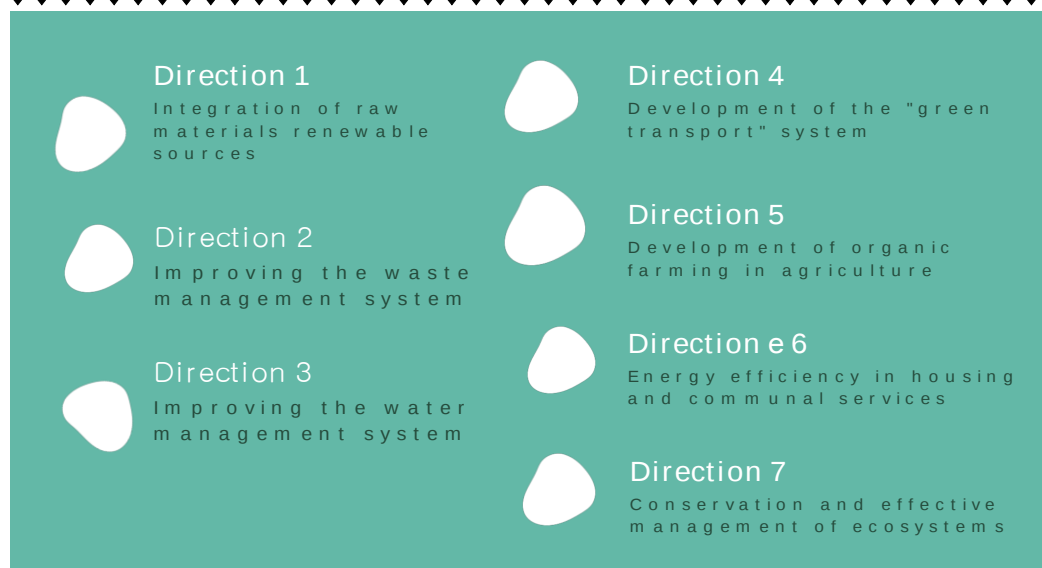

Figure 1 - Main directions of the Concept of «Green» Economy of Kazakhstan [Ik.2]

According to the research «The world of agriculture. Statistics and emerging trends», conducted in 2019 by The Research Institute of Organic Agriculture (German: Forschungs-

institut für biologischen Landbau, then – FiBL) and IFOAM, organic agriculture is engaged in 179 countries (table 1) [8,9].

Table 1- Key indicators of organic agriculture. The country's leaders, 2019

Indicators	World	The country's leaders
The countries involved in organic agriculture	179 countries	Brunei Darussalam, Cape Verde, Hong Kong, Cuvette Monaco, Sierra Leone, Somalia
Organic agricultural land	50,9 million ha	Australia - 22.7 million ha, Argentina with 3.1 million hectares, US – 2 million ha
Producers of organic products	2,4 million	India - 582,2 thousand, Ethiopia - 203602, Mexico - 200039
The market of organic agricultural products	81,6 million \$	US-39,7 million \$ Germany-9,5 million \$ France – 6,1 million \$
Consumption of organic products per capita	11,1 \$	Switzerland-291 \$ Denmark-212 \$ Sweden-196 \$

Today, quite a large amount of land is allocated for organic production in the world. Only lands that have passed the transition period are accepted for consideration.

In modern conditions of development Kazakhstan has 277 thousand hectares of organic land, and compared to Europe – 15,6 million hectares, North America – 3,3 million hectares, Latin America – 8,0 million hectares, Africa – 2,0 million hectares, Asia-6,5 million hectares lags far behind and occupies only a small share of the total land area of the country. Basically, the increase in the total area of organic agricultural land in the world is due to the transformation of existing arable land and gardens in accordance with the standards of organic agriculture, as well as

through the development of new territories. This trend indicates that in the near future we can expect an increase in the supply of organic products on the market.

Now let's look at the number of organic producers in Kazakhstan, which are shown in table 2.

According to table 2, in 2019 India has the largest number of producers of organic agricultural products – 1 149 371, Austria – 25 795, Germany-31 713, Italy - 69 317, and in Kazakhstan, only 63 farms produce organic agricultural products. In countries where organic production is developed, organic farms are part of ecological unions. This membership allows manufacturers to pass certification and mark products in accordance

products and the use of sustainable production methods;

- reform of "environmental" taxation systems, which involves shifting the focus from a tax on labor to a tax on pollution;
- increased public investment in sustainable infrastructure (including public transport, renewable energy, energy-efficient buildings) and natural capital to restore, maintain and, where possible, increase the volume of natural capital;
- targeted state support for research and development related to the creation of environmentally friendly technologies, the development of organic products in agriculture;
- social strategies designed to ensure consistency between social goals and existing or proposed economic strategies [11].

Conclusions.

1. Thus, in modern conditions and taking into account the current events, the transition of Kazakhstan to «Green» Economy Concept is quite significant and relevant and can lead the country to a new round of development, occupy other economy's niches. One of the main directions of this concept is organic production development in agriculture.

2. Today, the leaders in the production and export of organic products are the United States, Germany, France and Canada. The organic market in these countries has a pronounced export character. These countries have long developed and have a clear system of legal regulation relations in organic agriculture field, as well as officially registered certification bodies and established forms of interaction. Kazakhstan is just getting on this path of development and is forming all the necessary mechanisms for further development and regulation of production and sale of organic agricultural products.

3. There is no alternative to the development of agriculture under the organic scenario today. Intensive use of natural resources leads eventually to the destruction of nature. And this is the fundamental basis of the agricultural sector of the economy. The transition to organic farming methods is one of the steps towards «Green» Economy.

4. This can be extremely important for our country, where almost half of agricultural production is produced on private farms based on organic farming principles. Especially in the context of new global challenges and threats that Kazakhstan's agriculture has faced in recent years.

Список литературы

1 Тогоев, А.И., Тогоева, С.И. Определение и оценка экологических показателей ев-

ропейских стран на современном этапе // Актуальные проблемы безопасности жизнедеятельности и экологии: материалы III междунар. научн.-практ. конф. с научной школой для молодежи. – Тверь: Тверской государственный технический университет, 2017. – С. 338-341.

2 Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 г. – № 577. – Астана, 2013. – 52 с.

3 «Зеленая» экономика: реалии и перспективы в Казахстане. World Bank group, Samruk Kazyna. – Нур-Султан, 2018. – 37 с.

4 Халиль М.Р.А. Концепция «зеленой» экономики: основные положения и перспективы, экономические механизмы и условия перехода к «зеленой» экономике // Молодой ученый. – 2018. – № 45 (231). – С. 98-100.

5 Байдина, И. «Зеленая» экономика – экономика завтрашнего дня // Современная экономика: актуальные проблемы, достижения и инновации: материалы IX междунар. научн.-практ. конф. – Пенза, 2017. – С. 224-226.

6 Гиззатова, А.И. Формирование спроса и предложения на агропродовольственном рынке Республики Казахстан / А.И. Гиззатова // Проблемы агорынка. – 2017. – №1. – С. 79-85.

7 Сансызбаева, Х.Н. Разработка модели устойчивого социально-экономического развития в контексте реализации Концепции перехода Республики Казахстан к «зеленой» экономике / Х.Н. Сансызбаева. – Алматы: Научно-исследовательский институт инновационной экономики, 2018. – 28 с.

8 Молдашев, А. Б. Состояние, проблемы и перспективы развития органического сельского хозяйства в Казахстане/ А.Б.Молдашев, Ч.У.Акимбекова // Проблемы агорынка. – 2017. – № 4. – С. 7-14.

9 FiBL&IFOM-Organics international. Мир сельского хозяйства. Статистика и новые тенденции 2020 года. – Париж, 2020. – 216 с.

10 Knoema world data Atlas (2019) [Электронный ресурс] URL: <http://www.knoema.ru> (дата обращения: 20.05.2020).

11 Сулейменова, Н.Д., Сейдахметова, Б.К., Долханов, Ж.Д. «Зеленая» экономика как элемент устойчивого развития экономики Казахстана // Проблемы внедрения международных стандартов аудита и бухгалтерского учета, практика их применения в странах СНГ: материалы междунар. научн.-практ. конф. – Нур-Султан, 2019. – С. 364-368.

References

1 Togoev, A.I., Togoeva, S.I. Identification and assessment of environmental indicators of European countries at present stage // Relevant issues of life safety and ecology: proceedings of the III International scientific and practical conf.

with a science school for youth. –Tver: Tver State Technical University, 2017.- P. 338-341.

2 Concept of the transition of the Republic of Kazakhstan to the "green economy". Approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated May 30, 2013 No. 577. – Astana, 2013.- 52 p.

3 "Green" economy: realities and prospects in Kazakhstan. World Bank group, Samruk Kazyna.- Nur-Sultan, 2018. -37 p.

4 Khalil M.R.A. The concept of green economy: basic principles and prospects, economic mechanisms and conditions for transition to green economy // Young scientist. - 2018.- No. 45 (231). -P. 98-100.

5 Baidina, I. "Green" economy - the economy of tomorrow // Modern Economics: Relevant Issues, Achievements and Innovations: Proceedings of the IX Int. scientific-practical conf. –Penza, 2017. - P. 224-226.

6 Gizzatova, A.I. Formation of supply and demand on agri-food market of the Republic of Kazakhstan / A.I. Gizzatova // Problems of agricultural market. - 2017. - No. 1. - P. 79-85.

7 Sansyzbayeva, H.N. Development of sustainable socio-economic development model

in the context of the implementation of the Concept of transition of the Republic of Kazakhstan to green economy / Kh.N. Sansyzbayeva.- Almaty: Research Institute of Innovative Economics, 2018.- 28 p.

8 Moldashev, A.B. Condition, problems and prospects of development of organic agriculture in Kazakhstan / A.B. Moldashev, Ch.U. Akimbekova // Problems of agricultural market. - 2017. - No. 4. - P. 7-14.

9 FiBL & IFOM-Organics international. The world of agriculture. Statistics and new trends of 2020. - Paris, 2020. - 216 p.

10 Knoema world data Atlas (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.knoema.ru> (date of access: 20.05.2020).

11 Suleimenova, N.D., Seydakhmetova, B.K., Dolkhanov, J.D. "Green" economy as an element of sustainable economic development of Kazakhstan // Problems of implementing international standards of audit and accounting, practice of their application in the CIS countries: proceedings of the Int. scien.-pract. conf.- Nur-Sultan, 2019. -- S. 364-368.

МРНТИ 68.75.21

УДК 631.1:636

**МЕТОДЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРИАУЛЬНЫХ ТЕРРИТОРИЙ В РАЗЛИЧНЫХ
ПРИРОДНО-СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗОНАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӨРТҮРЛІ ТАБИҒИ-АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ
АЙМАҚТАРЫНДА АУЫЛДЫҚ АУМАҚТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӨДІСТЕРІ**

**METHODS OF ORGANIZING NEAR-AUL TERRITORIES IN VARIOUS NATURAL AND
AGRICULTURAL ZONES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

А.И. САБИРОВА

К.Э.Н.

*Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан
sabirova_alla@mail.ru*

А.И. САБИРОВА

Э.Ф.К.

*Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту
ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан*

A.I. SABIROVA

C E.Sc.

*Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development,
Almaty, Kazakhstan*

Аннотация. Обоснованы перспективные методы организации приаульных территорий для выпаса скота, находящегося в личных подсобных хозяйствах сельского населения, исследованы институциональные и организационно-экономические направления их эффективного использования. На примере типичных административных районов различных природно-сельскохозяйственных зон проведена оценка кормозапаса на участках вокруг населенных

Key words: rural areas, natural-agricultural zones, pastures, rural population, personal subsidiary farms, livestock, public support.

Введение. В мировой практике уделяется большое внимание состоянию и использованию земель припоселковых (приаульных) территорий. Это связано с развитием деградации земель из-за нерегулируемого выпаса скота и ухудшения условий для проживания сельских жителей. В целях устранения негативных тенденций многие страны ЕС развивают отгонное животноводство.

В странах ЕАЭС использование пастбищ регулируется законами о развитии хозяйств ЛПХ. Например, в Кыргызстане в Законе «О пастбищах» предусмотрено создание пастбищных комитетов, которые определяют количество выпасаемого поголовья на этих территориях, аккумулируют финансовые средства владельцев скота для организации выпаса, забоя и сбыта продукции, а также создания пастбищной инфраструктуры [1].

В Казахстане принят Закон РК «О пастбищах», который предусматривает приоритеты содержания животных на приаульных территориях, определяет условия организации кооперативов по выпасу скота и перемещению излишнего поголовья за пределы сельских населенных пунктов [2].

В Казахстане в хозяйствах ЛПХ сконцентрировано около 80% всего поголовья животных и производится 47,5% валовой продукции сельского хозяйства. Основные земельные ресурсы – приаульные пастбища площадью в 19,6 млн га и придомовые участки пашни в 160,0 тыс. гектаров. Однако этих ресурсов недостаточно для развития животноводства в ЛПХ. Нужны новые методы регулирования использования пастбищных угодий вокруг селитебной зоны СНП и системы содержания животных.

Поэтому предотвращение деградации путем применения разных методов организации системы пастбы скота ЛПХ является для Казахстана приоритетным.

Материал и методы исследования. Информационной базой при написании статьи послужили материалы Комитета по статистике Министерства национальной экономики и Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан, а также материалы интернет-ресурсов. Кроме того, изучены результаты анализов и исследований, проведенных автором. В решении задач использовались различные методы:

- экономико-статистический – при ана-

лизе уровня кормозапаса на приаульных пастбищах разных природно-сельскохозяйственных зон, структуры содержания животных ЛПХ в разных зонах;

- абстрактно-логический – при выявлении специфических особенностей использования приаульных пастбищ в разных зонах: система круглогодичного пастбищного содержания скота в пустынных зонах, стойлово-пастбищного в горной, предгорно-степной зонах с отгонной системой выпаса скота;

- монографический – изучение сельских территорий крупных СНП по содержанию животных в домохозяйствах, выявление домохозяйств с большим количеством содержащегося скота, наличие и использование обводнительных сооружений;

- расчетно-конструктивный – по совместному использованию обводнительных сооружений на принципах кооперации хозяйствами ЛПХ.

Результаты исследования могут быть использованы Комитетом по управлению земельными ресурсами в качестве рекомендаций по совершенствованию регулирования использования приаульных пастбищ.

Результаты и их обсуждение. Оценка кормоемкости приаульных пастбищ количеству выпасаемого поголовья ЛПХ и методов содержания животных (на примере сельских округов типичных районов природно-сельскохозяйственных зон) выявила следующее:

1. Законодательно установленная территория земель населенных пунктов в разных природно-сельскохозяйственных зонах выделена без учета численности проживания сельских жителей и концентрации СНП, количества содержащегося скота в ЛПХ, вследствие чего имеются большие различия в площади приаульных территорий. Так, в регионах пустынной и полупустынной зон с низким природным и производственным потенциалом и низкой концентрацией сельского населения были выделены достаточно большие территории земель населенных пунктов, что отразилось на более высоком уровне (до 150%) обеспеченности приаульными пастбищами содержащегося поголовья скота, в то время как в горной зоне при большой плотности населения и ограниченных земельных ресурсах сложился большой дефицит пастбищ (от 67 до 95%).

Крупный рогатый скот занимает особую роль в обеспечении сельского населения жизненно необходимой молочной продукцией, а потому действующим законодательством определены приоритеты для использования приаульных территорий преимущественно для дойного стада животных. Остальной вид скота может использовать отгонные пастбища в других категориях земель.

1. Особенности природно-сельскохозяйственного зонирования определили способ содержания животных на приаульных территориях: в пустынной зоне он соответствует круглогодичному выпасу всего поголовья (кроме дойного стада) с отгоном на зимние пастбища, речь идет преимущественно о молодняке крупного рогатого скота, овец, лошадей и верблюдов; в предгорно-пустынной и горной зонах получил распространение способ использования пастбы скота с отгоном на летние пастбища в другие категории земель и стойлового содержания всех животных в зимний период.

2. Монографическим методом установлено, что владельцы ЛПХ отдельных сельских округов, вопреки действующему законодательству и сложившейся ситуации, используют пастбища и участки для сенокосения, по послеуборочным посевам зерновых на территории близлежащих крестьянских хозяйств без законодательно установленных регламентов, что дает основание говорить об использовании земель во вторичном землепользовании (субаренда).

3. Во всех обследованных сельских округах независимо от природно-сельскохозяйственной зоны отдельные хозяйства ЛПХ содержат скот, превышающий размеры потребности продовольственного обеспечения своей семьи, то есть развиваются ЛПХ товарного типа. Так, в Жанакомыском округе Шелкарского района Актюбинской области максимальное поголовье на 1 домохозяйство составляет: 15-20 гол. КРС, 100-150 овец, 15-20 лошадей, 10-15 верблюдов. Однако процесс регистрации их как индивидуальных предпринимателей не зафиксирован.

4. В структуре кормления животных наблюдается дисбаланс в потреблении концентрированных и сочных кормов. В обследованных сельских округах пустынной и полупустынной природно-сельскохозяйственных зон содержащееся поголовье скота катастрофически недополучает достаточное количество сбалансированных кормов, особенно грубых и концентриро-

ванных, а для дойного стада – сочных. В структуре кормов до 80% составляют пастбищные корма.

В обследованных сельских округах предгорно-пустынной и горной зонах в структуре кормов преобладают грубые и пастбищные, доля сочных кормов не превышает 1-2% от потребности, доля концентрированных по КРС составляет 5-8% от нормы, лошади и овцы вообще не получают концентрированного корма, что естественно влияет на их продуктивность.

5. Предлагаем методы, на основе которых можно решить проблему недопущения деградации земель на приаульных территориях и рационального использования пастбищ.

Первый. Необходимо регулировать содержание животных в соответствии с кормоемкостью выделенных земель населенных пунктов (приаульные территории).

Второй. Необходимо регулировать содержание животных в домохозяйствах путем разработки нормативов на 1 домохозяйство, учитывая особенности природно-сельскохозяйственного зонирования.

Третий. Из-за отсутствия сезонных пастбищ летнего и зимнего использования на основной территории предусмотреть организацию отгонной системы пастбы скота на землях других категорий.

Четвертый. Применение организационно-экономических мер по формированию гуртов молодняка КРС, отар овец, табунов лошадей и верблюдов для отгонной системы пастбы скота через территорию прилегающих землепользований путем создания скотопрогонных трасс и оформления земельных сервитутов.

Пятый. Обеспечение новыми или реконструированными инфраструктурными объектами по обводнению пастбищ для совместного их использования разными домохозяйствами на основной территории приаульных пастбищ на кооперативной основе.

Шестой. Внести дополнение в действующее законодательство по включению в состав субсидируемых объектов обводнительных сооружений для хозяйств ЛПХ.

Седьмой. Для улучшения структуры и повышения сбалансированности кормов во всех зонах предлагается создавать культурные орошаемые сенокосы и пастбища, продуктивность которых в 10 раз превышает естественные кормовые угодья и позволит решить проблемы с дефицитом грубых кормов.

Раскроем детально некоторые из них.

С учетом ограниченной площади приаульных территорий и числа домохозяйств, содержащих скот, можно рассчитать количество оптимального поголовья скота, которое должно содержаться вокруг населенного пункта с учетом кормозапаса по следующим формулам:

$$K_{пред.} = P_{пастб.} / H_{р.к.}, \quad (1)$$

где $K_{пред.}$ – предельная норма содержания скота на приаульных территориях;

$P_{пастб.}$ – площадь приаульных пастбищ конкретного сельского округа;

$H_{р.к.}$ – норматив потребного количества пастбищ для содержания условной головы КРС по сезонам использования (весенне-летне-осенний, либо только весенне-осенний без учета отгонных летних либо зимних пастбищ, который определяется, исходя из особенностей природно-сельскохозяйственных зон и периода пастбищного содержания);

$$K_{оптим.} = P_{усл.гол.} / Ч_{д.хв} \times K_{нагр.}, \quad (2)$$

где $K_{оптим.}$ – оптимальная площадь содержания животных для конкретного сельского округа;

$P_{усл.гол.}$ – условное поголовье КРС на всю площадь приаульных пастбищ;

$Ч_{д.хв}$ – общее число домохозяйств в сельском округе;

$K_{нагр.}$ – количество домохозяйств, содержащих скот. Оно колеблется по регионам от 60 до 100% [5].

Последовательное применение этих методов при разработке проектов организации территории приаульных пастбищ позволит успешно решить поставленные задачи в каждом конкретном административном районе (сельском округе), расположенном в конкретной природно-сельскохозяйственной зоне.

1. Далее, исходя из общего количества скота и числа домохозяйств, содержащих скот в конкретном сельском округе, можно определить потенциальное поголовье скота в расчете на одно домохозяйство в условных головах КРС. Для определения норматива содержания животных на одно домохозяйство необходимо установить структуру имеющегося поголовья в административном районе (сельском округе) конкретной природно-сельскохозяйственной зоны и принять за искомую величину с некоторой дифференциацией, учитывающей национальные особенности населения по содержанию определенного вида скота.

Например, в обследованном Ерейментауском районе Акмолинской области, расположенном в степной природно-сельскохозяйственной зоне, структура стада в хозяйствах ЛПХ соответствует: 62,0% КРС, из них 50% коровы, 19,8% овцы и козы, 18,2% лошади; в пустынной (Шелкарский район Актюбинской области): 49,4% КРС, из них коров 50%, 24,3% овцы и козы, 13,5% лошади и 12,8% верблюды. и полупустынной (Аягузский район Восточно-Казахстанской области): 58,4% КРС, из них коровы 45%, 24,8% овцы и козы, 16,8% лошади. Индексным методом определяется нормативная структура стада на одно домохозяйство. Так, например, норматив содержания животных на одно домохозяйство степной зоны определено в 5 усл. гол. КРС, тогда в структуре стада будет содержаться 3 гол. КРС, в т.ч. 1 корова, 1 теленок и 1 бычок; 10 овец и 1 лошадь. В пустынной зоне в 6 усл. гол. КРС в структуре стада будет 3 гол. КРС, 12 овец, 1 лошадь и 1 верблюд.

2. Определение потребности в отгонных пастбищах для скота в домохозяйствах в летний период рассчитывается исходя из вида скота, который будет перегоняться на земли запаса (лесного фонда) на территории административного района либо за его пределами. Для этого определяется количество выпасных дней по сезонам года в конкретной природно-сельскохозяйственной зоне. Затем исходя из потребности на 1 гол. определяется по видам скота необходимый кормозапас в ц к.ед., который впоследствии должен быть переведен на необходимую площадь. Для степной и сухостепной природно-сельскохозяйственных зон рекомендуем применять следующую формулу расчета площади необходимых отгонных пастбищ в летний период:

$$P_{отг.пастб.} = [P_{крс} \times H_{крс} / U + P_{ов.} \times H_{ов.} / U + L \times H_{л} / U] \times K_{дн}, \quad (3)$$

где $P_{отг.пастб.}$ – площадь отгонных пастбищ, га;

$P_{крс}$ – поголовье молодняка КРС по домохозяйствам, объединенных в гурты, гол.;

$H_{крс}$ – норма потребности 1 гол. молодняка КРС в пастбищных кормах за период отгона, ц к. ед.;

$P_{ов.}$ – поголовье овец по домохозяйствам, объединенных в отары, гол.;

$H_{ов.}$ – норма потребности 1 гол. овец в пастбищных кормах за период отгона, ц к. ед.

L – поголовье лошадей по домохозяйствам, объединенных в табуны, гол.;

Нл – норма потребности 1 гол. лошадей в пастбищных кормах за период отгона, ц к. ед.

У – урожайность пастбищ, к. ед.

Кдн – количество выпасных дней в летний период.

Для других природно-сельскохозяйственных зон формула также может быть применима исходя из вида скота, отгоняемого на летние пастбища.

3. Обводнение и восстановление пастбищной инфраструктуры на приаульных территориях требует инвестиционных субсидий. Однако в рамках Государственной программы развития АПК РК на 2017-2021гг. и Постановления правительства о «Правилах субсидирования по возмещению части расходов, понесенных субъектом АПК при инвестиционных вложениях» не предусмотрено выделение субсидий на приаульные территории для обводнения пастбищ по выпасу скота ЛПХ [6].

Предлагаю применение инвестиционного субсидирования также для решения проблем по обводнению пастбищ на приаульной территории для хозяйств ЛПХ. Так, на строительство и бурение трубчатого колодца требуется максимально 40 тыс. тг на один погонный метр (предельная глубина субсидирования для аридных зон – не более 100 метров). При этом 80% субсидий не должны превышать четырех миллионов тенге. Если глубина залегания подземных вод более 100 метров, то затраты на бурение несет владельцы ЛПХ. На строительство шахтного колодца – из расчета 50 тыс. тг на один погонный метр (предельная глубина не более 20 метров).

Для подъема подземных вод рекомендуем применение экологически безопасных источников энергии - гелио и ветроустановок.

4. К числу организационных мер по обустройству приаульных пастбищ относится совместное использование владельцами ЛПХ обводнительных сооружений, обеспечивающих скот питьевой водой и создающих минимальную социальную инфраструктуру для чабанов, находящихся на отгоне на принципах кооперации, согласно действующего законодательства [7].

Организация кооператива по совместному использованию и обслуживанию водопойных сооружений требует от владельцев ЛПХ на семейной и территориальной основе (по СНП) формирования скота в отары, гурты и табуны для рационального использования пастбищеоборотов и выхода к водопойному трубчатому колодцу с дебитом воды в 2 л/сек.

В расчет размера уставного фонда кооператива 60 владельцев ЛПХ, имеющих по 20 гол. овец, объединенных в две отары (1200 гол.) на отгоне Айшуакского сельского округа Актюбинской области, использующих одну водопойную площадку на площади 30 га, учитывались субсидируемые затраты на реконструкцию трубчатого колодца, которые составляют $(3,8 \text{ млн тг} \times 80\% = 3,4 \text{ млн тг})$. Необходимая инфраструктура состоит из водозаборной скважины глубиной 100 м., резервуара для воды на 3 куб.м, водопойной площадки, водопойного лотка, дизельного генератора для подъема подземных вод.

Уставной фонд кооператива по обслуживанию обводнительного сооружения для владельцев ЛПХ должен составлять $(3,8 - 3,4 = 0,4 \text{ млн тг})$, то есть в расчете на 1 гол. овец составит $(400,0 \text{ тыс. тг} : 1200 \text{ гол.} = 333 \text{ тг})$ и в расчете на одно домохозяйство $(333 \text{ тг} \times 20 \text{ гол.} = 6,7 \text{ тыс. тг})$.

6. За пределами территории земель населенных пунктов для выпаса поголовья скота ЛПХ в летний и зимний периоды домохозяйствам могут предоставляться земельные участки во временное безвозмездное пользование сроком на 5 лет местными исполнительными органами из земель запаса административного района, в краткосрочную аренду сроком на 1 год из земель лесного фонда, а также за счет неиспользуемых земель сельскохозяйственного назначения, изъятых статьями 94,95 Земельного кодекса РК за нецелевое использование земель [8].

Выводы

Для регулирования использования приаульных пастбищ ЛПХ рекомендуем четыре организационно-экономических варианта развития домохозяйств.

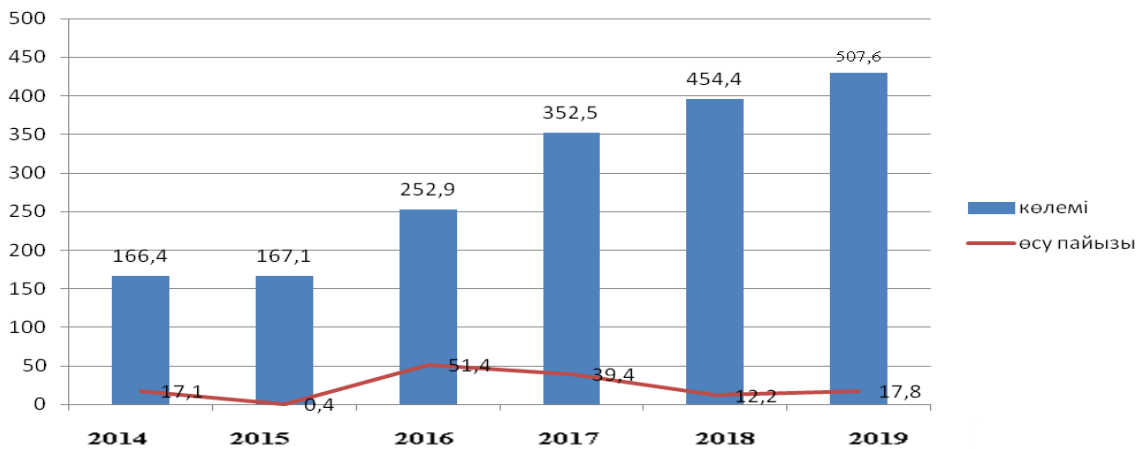
1. Первый вариант: производимая домохозяйствами продукция будет предназначена только для собственного потребления членами их семей вследствие высокой концентрации населения СНП и ограниченной площади пастбищ, не превышающей 1 га на 1 усл. гол. КРС. Расчет потребности населения СНП за счет приаульных пастбищ будет ограничен преимущественно содержанием КРС для обеспечения жизненно важной молочной продукцией.

2. Второй вариант: производимая домохозяйствами продукция будет предназначена как для собственного потребления, так и товарного производства вследствие большой площади закрепленных пастбищ. Расчет потенциального поголовья

Аграрная политика: механизм реализации

қолдаумен қатар, салынған инвестиция көлеміне байланысты өңірлердегі саладағы өңдейтін кәсіпорында толық қуаттылықпен жұмыс жасайтын болса, жұмыс-

сыздық азайтып, әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан халықтың әл-ауқатын жақсартуға оң ықпал ете алады.

1 сурет – Ауыл шаруашылығы саласындағы инвестиция көлемі 2014-2019 (млрд. т)
ҚР ҰЭМ-нің мәліметі негізінде құрастырылды

Қазіргі таңда Қазақстан АШМ ресми мәліметіне сәйкес 1,4 млн га суармалы жерлерде 2 млн га жеткізу көзделген. Қазақстанның облыстарының суармалы жерлерінің көлеміне байланысты, ауыл шаруашылығы саласындағы өнімділікті арттыруға болады. Ақмола облысы бойынша 1991 жылмен салыстырғанда 2019 жылды 1991 жылмен салыстырғанда - 13,6 кеміген. Сонымен қатар 2018 жылды 2019 жылмен салыстырғанда +0,6 га артқан. Сонымен қатар суармалы жерлердің ең кему деңгейі Алматы облысына тиеселі. Шығыс Қазақстан облысында - 27,7 га кеміген. Ал 2018 жылды 2017 жылмен салыстырғанда -5,1 га кеміген. Түркістан облысы 49,2 га, Шымкент қаласы 25,3 га арту деңгейін көреміз. Жалпы Қазақстан бойынша 2019 жылмен салыстырғанда суармалы жерлердің көлемінің артуы 22,1 га құрайды.

Тұжырымдар.

1. 2020 жылғы 1 қаңтардағы ауыл шаруашылығы саласындағы орташа жалақы экономика салалары бойынша ең төменгі көрсеткіш, 128 мың теңге көлемінде болды. 2019 жылы еліміздегі жұмыспен қамтылғандар саны 8.5 млн құрайды, соның ішінде 2 млн ауыл шаруашылығы саласында еңбекке тартылған.

2. 2019 жылдың үшінші тоқсанының соңында секторда жұмыспен қамтылғандардың саны 1,2 млн адамды немесе барлық жұмыспен қамтылғандардың 13,6% құрайды [9].

3. Қазақстан Республикасының 2017-2021 жылдарға арналған АӨК дамытудың

мемлекеттік бағдарламасы аясында «Қазақстан аймақтарының мамандану картасы» бойынша жоспарланған жұмыстарды іске асыру және аймақта жұмыс жасайтын халықтың әл-ауқатын көтеру, әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан мәселелер шешуді оңтайландыру болып табылады.

4. Табыс көзі тек өндірген өнімінің өнімділігі мен оның сатылуына байланысты болғандықтан, ал өнімділік ауа райына тікелей байланысты болғандықтан, арнайы мемлекеттік қолдау арқылы аймақтарда ауыл шаруашылығы өнімдерін тереңдетіп өңдеуге бағыттап, саланы әртараптандыру қажет. Берілетін субсидиялар мен дотацияларды республикалық және жергілікті бюджетпен қаржыландырумен қатар, өзін-өзі қамтитын фермерлер мен жұмысшыларға жеңілдетілген несиелердің сомасын көбейтуді қолға алу қажет. Еліміздің ауыл шаруашылық саласы ЖІӨ-нің тек 5%-ы ғана аз көрсеткіш. Бұл көрсеткішті дамыту үшін аграрлық саланың өнімдері тек шикізат күйінде емес, дайын өнім ретінде экспортқа бағытталуы тиіс. Саладағы мал шаруашылығындағы, ет өндірісін дамытуға біздің елімізде барлық алғышарттар қалыптасқан, әрі қарай дамытуды оңтайландыру қажет.

Әдебиеттер тізімі

1 Стратегия экономической безопасности и социальной стабильности Казахстана: коллективная монография / под. ред. А.А.Сатыбалдина. – Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2019.-740с.

2 Қазақстан Республикасының Агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 12.06.2018ж. №423 қаулысы. (2019). [Электрондық ресурс] URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000423> (қаралған күні: 05.11.2019.)

3 Рудерт, Д. Обзор сельскохозяйственного сектора Казахстана. Фонд имени Конрада Аденауэра. Трансформация экономики Казахстана. Астана: Типография «IndigoPrint», 2019. - 368 с.

4 Турысбекова, Г. Қазақстан Республикасының өңдеу өнеркәсібін дамыту / Г. Турысбекова, Д. Айтмұханбетова // Проблемы агрорынка.- 2019.- №1. – Б. 127-134.

5 Назарбаева, Д.Н. (2020) Богатое село - богатый Казахстан / Казахстанская правда. [Электронный ресурс] URL:<http://www.kazpravda.kz/articles> (дата обращения: 05.03.2020.)

6 Ветеринарные требования, привлечение инвестиций, экспорт продукции - какие результаты достигнуты в развитии (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.is.gd/XBUIR> (дата обращения: 04.03.2020г.)

7 Абашева, О. Обеспечение импортозамещения в регионе для решения проблемы продовольственной безопасности /О. Абашева, С. Сулаев // АПК: экономика, управление.- 2019.- №1.- С.4-14.

8 Мырзалиев, Б.С. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешеніндегі инновациялық үдерістер: мәселелері және оларды шешу/ Б.С. Мырзалиев, Е.Т. Абилкасимов, Л.Т. Тайжанов // Проблемы агрорынка.-2019.-№1. –Б. 18-27.

9 Айбосынова, Д.А. Қазақстанның АӨК даму тенденциялары/ Д.А. Айбосынова, К.А. Кирдасинова, Е.К. Молдакенова// Проблемы агрорынка.-2019.-№1. –Б. 46-53.

References

1 Strategy of economic security and social stability of Kazakhstan: a collective monograph / edited by A. A. Satybaldin. - Almaty: Institute of Economics KN MES RK, 2019. – 740p.

2 State program for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 12.06.2018 No. 423 (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000423> (date of access: 05.11.2019.)

3 Rudert, D. Overview of the agricultural sector in Kazakhstan. The Fund named after Konrad Adenauer. Transformation of the economy of Kazakhstan / D. Rudert.- Astana: "IndigoPrint" printing house, 2019. - 368 p.

4 Turysbekova, G. Development of the meat processing industry of the Republic of Kazakhstan / G. Turysbekova, D. Aitmukhanbetova //Problems of AgriMarket.-2019.-№1.-P.127-134.

5 Nazarbayeva, D.N. (2020) Rich Village - rich Kazakhstan / Kazakhstanskaya Pravda. [Electronic resource] URL: <http://www.kazpravda.kz/articles> (date of access: 05.03.2020.)

6 Veterinary requirements, attracting investment, exporting products - what results have been achieved in development (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.is.gd/XBUIR> (date of access: 04.03.2020)

7 Abasheva, O. Ensuring import substitution in the region to solve the problem of food security / O.Abasheva, S.Sulayev // AIC: economics, management.- 2019.- №1.- P.4-14.

8 Myrzaliev, B.S. Innovative processes in the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan: problems and their solution/ B. S. Myrzaliev, E.T. Abilkasimov, L.T. Taizhanov / Problems of AgriMarket. -2019. - №1.– P. 18-27.

9 Aibosynova, D.A. Trends in the development of agriculture in Kazakhstan / D.A. Aibosynova, K.A. Kirdasinova, E.K. Moldakenova / Problems of AgriMarket. -2019. - №1. - P. 46-53.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ
АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ
ӨНДІРІСІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

DIGITAL TECHNOLOGIES IN AGRICULTURAL PRODUCTION
OF ALMATY REGION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

А.К. ТУСАЕВА¹

к.э.н, ассоциированный профессор

Б.Ж. УТЕЕВ²

доктор PhD, ассоциированный профессор

А.С. НУРГОЖАЕВ^{*3}

докторант PhD

¹*Евразийский технологический университет, Алматы, Казахстан*

^{2,3}*Университет международного бизнеса, Алматы, Казахстан*
nurgozhayevazamat@gmail.com

А.К. ТУСАЕВА¹

э.ф.к, қауымдастырылған профессоры

Б.Ж. УТЕЕВ²

PhD докторы, қауымдастырылған профессоры

А.С. НУРГОЖАЕВ³

PhD докторанты

¹*Евразия технологиялық университеті, Алматы, Қазақстан*

^{2,3}*Халықаралық бизнес университеті, Алматы, Қазақстан*

А.К. TUSAYEVA¹

C.E.Sc., associated professor

B.ZH. UTEEV²

PhD, associated professor

A.S. NURGOZHAYEV³

PhD student

¹*Eurasian Technological University, Almaty, Kazakhstan*

^{2,3}*University of International Business, Almaty, Kazakhstan*

Аннотация. Авторами обозначены тенденции развития агропромышленного комплекса Алматинской области Республики Казахстан, дана оценка процесса становления цифровизации, приведены показатели в сравнении с аграрно-индустриальной страной – Нидерланды. Отражены вопросы создания продовольственного пояса вокруг г. Алматы, где организована система сбыта наибольших объемов аграрной продукции региона. Проанализированы основные показатели наличия сельскохозяйственной техники: тракторов и комбайнов. Выявлены проблемы нескольких районов области по итогам организации цифровых платформ в сельском хозяйстве. Среди первоочередных направлений программы “Цифровой Казахстан” выделена оцифровка землепользований крестьянских (фермерских) хозяйств, агрохолдингов и сельскохозяйственных производственных кооперативов. Представлены ее результаты на сельскохозяйственных угодьях по районам в виде графического изображения - диаграммы. Проанализированы аспекты онлайн услуг государства, субсидирования и функционирования смарт-ферм. Актуальность темы обусловлена тем, что процесс цифровизации только набирает темпы во всех регионах Казахстана, так как программа “Цифровой Казахстан” действует с конца 2017 года. Цифровая трансформация сельского хозяйства – ее составляющая часть, запланированная на 2018-2022 годы. Авторы констатируют, что обеспечить ускоренное и эффективное развитие цифровой экономики возможно лишь при условии внедрения и использования цифровых технологий во взаимосвязи с ростом реальной экономики и переходом к ее инновационной модели. Распространение технологий цифровизации будет способствовать увеличению производительности труда, увеличит вклад отрасли в рост ВВП страны, экспорт товаров на мировые рынки.

Аңдатпа. Авторлар Қазақстан Республикасы Алматы облысының агроөнеркәсіптік кешенінің даму үрдістерін белгілеген, цифрландырудың қалыптасу процесіне баға берілген, Нидерланды - аграрлық-индустриялық елімен салыстырғандағы көрсеткіштер келтірілген. Өңірдің аграрлық өнімдерінің ең көп көлемін өткізу жүйесі ұйымдастырылған Алматы қаласының айналасында азық-түлік белдеуін құру мәселелері көрсетілген. Ауыл шаруашылығы техникасының: тракторлар мен комбайндардың негізгі көрсеткіштері талданған. Ауыл шаруашылығында цифрлық платформаларды ұйымдастыру қорытындысы бойынша облыстың бірнеше аудандарының проблемалары анықталған. "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасының бірінші кезектегі бағыттарының арасында шаруа (фермер) қожалықтарының, агрохолдингтердің және ауыл шаруашылығы өндірістік кооперативтерінің жер пайдалануын цифрлау көрсетілген. Оның нәтижелері аудандар бойынша ауыл шаруашылығы алқаптарында графикалық сурет - диаграмма түрінде ұсынылған. Мемлекеттің онлайн қызмет көрсету, субсидиялау және смарт-фермалардың жұмыс істеу аспектілері талданған. Тақырыптың өзектілігі Қазақстанның барлық өңірлерінде цифрландыру үдерісі тек қарқын алып отырғандықтан, "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасы 2017 жылдың соңынан бастап әрекет етеді. Ауыл шаруашылығының сандық трансформациясы – 2018-2022 жылдарға жоспарланған оның құрамдас бөлігі. Авторлар цифрлық экономиканың жедел және тиімді дамуын қамтамасыз ету нақты экономиканың өсуімен және оның инновациялық моделіне көшумен өзара байланыста цифрлық технологияларды енгізу және пайдалану шартымен ғана мүмкін екендігін атап көрсетеді. Цифрландыру технологияларын тарату еңбек өнімділігін ұлғайтуға ықпал етеді, саланың елдің ЖІӨ-нің өсуіне, тауарларды әлемдік нарықтарға экспорттауға үлесін ұлғайтады.

Abstract. The authors identified development trends of agro-industrial complex of Almaty region of the Republic of Kazakhstan, assessed the process of digitalization formation, provided indicators in comparison with agro-industrial country - the Netherlands. The issues of creating a food belt around Almaty city are reflected, where sales system of the largest volumes of agricultural products in the region is organized. Main indicators of the availability of agricultural machinery are analyzed: tractors and combines. The problems of several districts of the region were identified as a result of organization of digital platforms in agriculture. Among the priority directions of the Digital Kazakhstan program, the digitization of land use of peasant (private) farms, agricultural holdings and agricultural production cooperatives is highlighted. Its results on agricultural lands by region are presented in the form of a graphic image - a diagram. Aspects of online services of the State, subsidies and functioning of smart farms are analyzed. The relevance of the topic is due to the fact that digitalization process has started recently in all regions of Kazakhstan, since the "Digital Kazakhstan" program has been operating since the end of 2017. The digital transformation of agriculture is its integral part, which is planned for 2018-2022. The authors state that it is possible to ensure the accelerated and effective development of digital economy only if digital technologies are introduced and used in conjunction with the growth of real economy and transition to its innovative model. The spread of digitalization technologies will contribute to increased labor productivity, increase the industry's contribution to the country's GDP growth, and export of goods to the world markets.

Ключевые слова: аграрный сектор, животноводство, растениеводство, продовольственный пояс, цифровизация, оцифровка сельхозугодий, сельскохозяйственная техника, модельные фермы, информационные технологии, производительность труда.

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, мал шаруашылығы, өсімдік шаруашылығы, азық-түлік белдеуі, цифрландыру, ауыл шаруашылығы алқаптарын цифрлау, ауыл шаруашылығы техникасы, модельдік фермалар, ақпараттық технологиялар, еңбек өнімділігі.

Key words: agricultural sector, livestock production, crop production, food belt, digitalization, digitization of farmland, agricultural machinery, model farms, information technologies, labor productivity.

Введение. Агропромышленный комплекс Алматинской области отличается многопрофильностью. В комплексе выращиваются около 30 видов сельхозкультур, а в крестьянских хозяйствах выращиваются до 45 видов животных и выпускаются

более 35 видов переработанных продовольственных товаров [1].

Алматинская область является крупным агроиндустриальным регионом Казахстана и входит в продовольственный пояс г. Алматы. В 2018г. фермерами Алматин-

ской области организовано 350 ярмарок сельскохозяйственных товаров на сумму 1,7 млрд. тг в Алматы, 2019г., соответственно, 259 и 615,3 млн тенге. Начиная с 2012г. данная область является безусловным лидером среди областей Казахстана в части производства продуктов питания и в валовом региональном производстве по сельскому, лесному и рыбному хозяйству. В 2019г. на территории Алматинской области производился 16,32% общереспубликанского ВВП (услуг) сельского, лесного и рыбного хозяйства [2]. Согласно данным Комитета статистики МНЭ РК, Алматинская область бесспорно лидирует за последние десять лет по многим показателям. В частности, можно отметить высокие показатели по мясному и мясо-молочному животноводческому сектору данного региона и частично развитой растениеводческой отрасли сельского хозяйства.

Если сравнить Алматинскую область с развитым аграрно-индустриальным государством Нидерланды, то область имеет величину в 5,4 раза больше территории, но в 8,5 раз меньше населения [3]. ВВП сельского хозяйства этой страны составляет 13,2 млрд. долл. США (1,6% от общего) [4]. Что касается Алматинской области, то данный показатель составил 2 млрд. долл. США при расчете 1 долл. США = 419,77 тенге [см. 2]. Безусловно, все опирается на государственные программы местных органов власти в целях поддержки сельхозформирований, инвестиций в человеческий капитал и новые технологии в виде нанотехнологий, биотехнологий и цифровых технологий.

Материал и методы исследования.

В процессе подготовки статьи использовались различные методы экономического исследования: экономико-статистический – при анализе и оценке текущего состояния развития потенциала сельского хозяйства Алматинской области, процесса цифровизации в регионе, в том числе оцифровки земли, количества тракторов оснащенных цифровыми технологиями. Теоретической и методологической основой исследования послужили труды ведущих отечественных ученых по изучаемому вопросу. Достоверность выводов и рекомендаций, полученных в ходе исследования, обеспечивается применением системного подхода в сочетании с использованием методов: эмпирические (наблюдение, сравнение, вертикальный и горизонтальный анализ) и экономико-статистические методы (табличный и графический методы).

Информационная база была составлена с помощью экономических исследований, опубликованных в периодических изданиях, в том числе на сайтах. В исследовании использованы материалы государственных программ Республики Казахстан, официальные данные Комитета по статистике и Министерства национальной экономики Республики Казахстан, эксклюзивные количественные данные Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан, публикации на сайте акимата Алматинской области, материалы журнала «Проблемы агрорынка», сведения, взятые с официального сайта Qoldau.kz.

Результаты и их обсуждение. Общая земельная площадь крестьянских (фермерских) хозяйств – это площадь поверхности суши вместе с внутренними водами, находящимися внутри границ хозяйства [см. 1]. На сегодняшний день в Алматинской области функционируют 9 смарт-ферм [5]. За последние три года ряд ученых исследовали состояние, потенциал сферы и проблемы молочного животноводства на основе двух ферм Алматинской области [6]. Некоторые ученые определяют цифровизацию как *фактор развития* молочного скотоводства в нашем государстве. В их исследованиях обсуждались важные вопросы по терминологии цифровой экономики, государственной программе, программам ФАО и ЕБРР, а также проводились сравнения разных характеристик отечественных ферм с иностранными [7]. Среди ученых никто не рассматривал и не анализировал показатели цифровизации сельского хозяйства по районам Алматинской области в период цифровизации.

Оцифровка земельных площадей крестьянских хозяйств является одной из актуальных тем и основным ключевым фактором цифровизации сельского хозяйства. В будущем планируется выдавать субсидии на основе электронных данных о крестьянских хозяйствах и отслеживать аграрный рынок товаров и услуг. В целях повышения продуктивности, эффективности и производительности труда в сельском хозяйстве Казахстана была разработана государственная программа «Цифровой Казахстан» [8], которая успешно и поэтапно воплощаются с участием местных органов власти.

В Алматинской области насчитывается 36 тыс. активных землепользователей общей площадью 7,8 млн гектаров. На данный момент площадь оцифрованных угодий

Аграрная политика: механизм реализации

дий составляет 6,9 млн гектаров. Значения по отдельности: пашня – 1 млн га, пастбища – 6,6 млн га, сенокосы – 189 тыс. га и многолетние насаждения – 21 тыс. гектаров. Доля оцифрованных угодий составила соответственно – 96,5%, 87%, 78,3% и 93,3%. Алматинская область по всем пунктам показывает хорошие результаты. По

пастбищным и сенокосным угодьям предстоит завершить работу по оцифровке и внести информацию в электронную базу данных [9]. Остановимся на двух вышеперечисленных пунктах, то есть на сенокосах и пастбищах. Данные виды имеют прямое отношение к скотоводству, где используются тракторы и комбайны (рисунок 1).

Примечание – составлен авторами по данным Qoldau.kz [см. 9]

Рисунок 1 – Доля оцифрованных сенокосов

В Алматинской области имеются ряд районов, которые оцифровали больше 40% земли. К таким районам относятся: Жамбылский, Карасайский, Каратальский, Саркандский, Енбекшиказахский, Ескельдинский, Аксукский, Коксукский, Панфилов-

ский, Уйгурский районы и город Текели. Самый худший результат у Кегенского района, так как работа по цифровизации находится на начальной стадии. В целом большинство районов и областной центр завершили оцифровку земель (рисунок 2).

Примечание – составлен авторами по данным Qoldau.kz [см. 9]

Рисунок 2 – Доля оцифрованной пашни

Из общей численности районов 10 имеют высокие показатели оцифрованной пашни. В Панфиловском и Енбекшиказахском районах работа близится к завершению. Кегенский район по данному параметру имеет наименее низкий показатель.

В ранжированном списке Аксукский район и г. Текели также занимают предпоследние строчки.

Результаты вертикального анализа сельхозтехники показывают (таблица 1), что почти половина ХТЗ-17221, ХТЗ-181

Аграрная политика: механизм реализации

принадлежит Алматинской области. В остальных случаях процентное соотношение имеет низкое значение. В списке отсутствуют трактора из дальнего зарубежья, которые оснащаются с GPS навигатором и датчиками слежения. Если учесть тот факт, что в Казахстане 85% сельскохозяйственной техники устарело, можно утверждать, что тракторы должны быть списаны [10], а новые необходимо закупать с GPS навигаторами.

Таблица 1 – Вертикальный анализ тракторов и комбайнов Алматинской области, 2019г.

Наименование техники по маркам	Алматинская область	РК	Доля от общего количества по республике
Тракторы, всего	12 436	145 224	8,56%
в т.ч. К-700, К-744Р	416	16 457	2,53%
МТЗ всехмодифик	8 940	76 341	11,71%
ЮМЗ	269	7 544	3,57%
в т.ч. ДТ-75М	1 303	12 089	10,78%
Т-4А	103	5 395	1,91%
ХТЗ-17221, ХТЗ-181	69	147	46,94%
Зерноуб.комбайны	1 307	37 385	3,50%
Енисей-1200	389	12 737	3,05%
Нива	496	10 561	4,70%
Есиль	61	2 270	2,69%
Дон-1500	138	992	13,91%
Нью-Холланд	10	387	2,58%
Клаас	63	1 322	4,77%
ДжонДир	67	2 311	2,90%
Кейс	5	340	1,47%
Лаверда	13	15	86,67%
Челенджер	6	162	3,70%
Фендт	8	8	100,00%
Сампо	14	88	15,91%
Дойтц МД-6040	6	6	100,00%
Примечание – рассчитана авторами по данным МСХ РК [см. 5]			

Касательно зерноуборочных комбайнов ситуация иная. Комбайны, начиная с Нью-Холланд и заканчивая Дойтц МД-6040, имеют как минимум бортовые компьютеры для слежения за уборкой урожая. Область лидирует по количеству Лаверда (86,57%), Фендт (100%) и Дойтц МД-6040 (100%).

За аналогичный период рост наблюдался только по количеству МТЗ всех модификаций и составил 6,74% прироста. Небольшой прирост составляют комбайны Есиль, Клаас и Джон Дир – 4,92%, 6,35% и 4,48% соответственно. Самый большой прирост занимает Челенджер, что составляет 33,33%. Однако по трактору Енисей 1200, параметры снизились на 47,30% (таблица 2). Положительным фактом является то, что парк комбайнов Алматинской области обновляется за счет комбайнов из дальнего зарубежья. Стоит отметить, что это способствует внедрению цифровых технологий в сельском хозяйстве.

В современных условиях фермер может заказать онлайн-услугу и получить документы с помощью электронной цифровой подписи. Внедрение цифровизации в систему документооборота облегчает деятельность фермеров. Через сайты можно получить более 1000 онлайн-документов и оформить субсидию. Благодаря онлайн-консультациям фермеры имеют возможность сэкономить время на различные бумажные процедуры. Увеличение количества оказываемых онлайн-услуг, создание электронных пропусков, электронных цифровых подписей – это конкретные меры, предпринимаемые местными органами власти для поддержки фермеров в рамках программы «Цифровой Казахстан». Цифровые технологии открывают возможности для фермеров найти новых поставщиков и новых покупателей. Таким образом, фермеры могут зарабатывать и извлекать выгоды из этой программы.

Аграрная политика: механизм реализации

Таблица 2 – Горизонтальный анализ количества тракторов и комбайнов Алматинской области, 2018-2019гг.

Наименование техники по маркам	2018	2019	Абсолютный рост	Относительный рост
Тракторы, всего	12 395	12 436	41	0,33%
в т.ч. К-700, К-744Р	417	416	-1	-0,24%
МТЗ всехмодифик	8 337	8 940	603	6,74%
ЮМЗ	269	269	0	0,00%
в т.ч. ДТ-75М	1 303	1 303	0	0,00%
Т-4А	103	103	0	0,00%
ХТЗ-17221, ХТЗ-181	69	69	0	0,00%
Зерноуб.комбайны	1 464	1 307	-157	-12,01%
Енисей-1200	573	389	-184	-47,30%
Нива	496	496	0	0,00%
Есиль	58	61	3	4,92%
Дон-1500	138	138	0	0,00%
Нью-Холланд	10	10	0	0,00%
Клаас	59	63	4	6,35%
ДжонДир	64	67	3	4,48%
Кейс	5	5	0	0,00%
Лаверда	13	13	0	0,00%
Челенджер	4	6	2	33,33%
Фендт	8	8	0	0,00%
Сампо	14	14	0	0,00%
Дойтц МД-6040	6	6	0	0,00%
Примечание – рассчитана авторами по данным МСХ РК [см. 5]				

Выводы

1. Процесс оцифровки земельных участков весьма хорошо осуществляется в Алматинской области. И это облегчает работу фермеров при подаче документов для получения субсидий отрасли в будущем.

2. Обновляется парк комбайнов за счет производителей дальнего зарубежья, а тракторы за счет производителей СНГ. Обновление парка тракторов и комбайнов создаст новые возможности в освоении новых территорий и использовании всего потенциала. Но применение тракторов с цифровыми устройствами оставляет желать лучшего.

3. В области имеются все условия для развития сельского хозяйства – обширность территории, благоприятные природно-климатические условия, наличие водных ресурсов, оцифровка земель, близкие большие рынки Китая и города Алматы.

Список литературы

1 Абдыкалык, С. Е. (2018). Развитие агропромышленного комплекса Алматинской области Республики Казахстан [Электронный ресурс] URL: <http://www.cyberleninka.ru/article/n/razvitie-agropromyshlennogo-kompleksa-almatinskoy-oblasti-respubliki-kazahstan> (дата обращения: 19.04.2020).

2 Статистический сборник «Сельское, лесное, охотничье и рыбное хозяйство». Экспресс-информация. Основные показатели сельскохозяйственного производства (2019) [Электронный ресурс] URL: <http://www.stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/6> (дата обращения: 28.04.2020).

3 Рейтинг конкурентоспособности регионов Казахстана. Алматинская область (2019) [Электронный ресурс] URL: <http://www.forbes.kz/ranking/object/546> (дата обращения: 28.04.2020).

4 Netherlands: GDP composition Breakdown (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.mecometer.com/image/infographic/netherlands/gdp-composition-breakdown.png> (date of access: 28.04.2020).

5 Наличие тракторов в РК по регионам и контакты смарт-фермы. Статистические данные МСХ РК, 2018-2019 гг. - 2 с.

6 Акимбекова, Г.У. Молочное скотоводство в модельных фермах Алматинской области Республики Казахстан / Г.У. Акимбекова, А.Б. Баймуханов, У.Р. Каскабаев // Проблемы агорынка. – 2019. – №4. – С. 11-18.

7 Baygabulova, K. Digitalization as a factor of innovative development of dairy industry of the republic of Kazakhstan/ К.К. Baygabulova., Y.A. Akhmedyarov, G. Kaltybayeva// Problems of AgriMarket. – 2019. – №2. – P. 146-152.

8 Государственная программа «Цифровой Казахстан» (2017) [Электронный ресурс] URL: <http://www.zerde.gov.kz/upload/docs/%D0%A6%D0%9A%20-%20%D1%80%D1%83%D1%81.pdf> (дата обращения: 20.04.2020).

9 Статистика по электронным угодиям (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.qoldau.kz/> (дата обращения: 28.04.2020).

10 Пятнадцать процентов фермеров работают на новых комбайнах и тракторах (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.eldala.kz/novosti/selhoztekhnika/642-15-fermerov-rabotayut-na-novyh-kombajnah-i-traktorah-zhiguli-dajrabaev> (дата обращения: 20.04.2020).

References

1 Abdykalyk, S.E. (2018). Development of agro-industrial complex of Almaty region of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource] URL: <http://www.cyberleninka.ru/article/n/razvitie-agropromyshlennogo-kompleksa-almatinskoy-oblasti-respubliki-kazahstan> (date of access: 19. 04.2020).

2 Statistical collection "Agriculture, forestry, hunting and fisheries." Express information. Key indicators of agricultural production (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/6> (date of access: 28.04.2020).

3 Competitiveness rating of the regions of Kazakhstan. Almaty region (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.forbes.kz/ranking/object/546> (date of access: 28.04. 2020).

4 Netherlands: GDP composition Breakdown (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.mecometer.com/image/infographic/netherlands/gdp-composition-breakdown.png> (date of access: 28.04.2020).

5 The availability of tractors in the Republic of Kazakhstan by regions and contacts of smart farm. Statistical data of the MinAgr RK, 2018-2019 - 2 p.

6 Akimbekova, G.U. Dairy cattle breeding in model farms of Almaty region of the Republic of Kazakhstan / G.U. Akimbekova, A.B. Baimukhanov, U.R. Kaskabaev // Problems of AgriMarket. - 2019. - No. 4. - P. 11-18.

7 Baygabulova, K. Digitalization as a factor of innovative development of dairy industry of the Republic of Kazakhstan/ K.K. Baygabulova., Y.A. Akhmedyarov, G. Kaltybayeva // Problems of AgriMarket. - 2019. - No. 2.- P. 146-152.

8 State program "Digital Kazakhstan" (2017) [Electronic resource] URL: <http://www.zerde.gov.kz/upload/docs/%D0%A6%D0%9A%20%D1%80%D1%83%D1%81.pdf> (date of access: 20.04.2020).

9 Statistics on electronic lands (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.qoldau.kz/> (date of access: 28.04.2020).

10 Fifteen percent of farmers are working on new combines and tractors (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.eldala.kz/novosti/selhoztekhnika/642-15-fermerov-rabotayut-na-novyh-kombajnah-i-traktorah-zhiguli-dajrabaev> (date of access: 20.04.2020).

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА
ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ КАЗАХСТАНА

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК
КЕШЕНІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІ

COMPETITIVENESS OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX
OF TURKESTAN REGION OF KAZAKHSTAN

Б.Ш. СЫЗДЫКОВ*¹

д.э.н.

А.К. ШАРИПОВ²

д.э.н.

А.Б. АБИЛКАСЫМ¹

к.э.н.

¹Международный гуманитарно-технический университет, Шымкент, Казахстан

²Филиал Академии Государственного управления при Президенте РК
по Алматинской области, Талдыкорган, Казахстан

beybit_uko@mail.ru

Б.Ш. СЫЗДЫКОВ¹

э.ф.д.

А.Қ. ШӘРІПОВ²

э.ф.д.

А.Б. ӘБІЛҚАСЫМ¹

э.ф.к.

¹Халықаралық гуманитарлы-техникалық университеті, Шымкент, Қазақстан

²Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Алматы облысы
бойынша филиалының, Талдықорған, Қазақстан

B.SH. SYZDYKOV¹

Dr.E.Sc.

A.K. SHARIPOV²

Dr.E.Sc.

A.B. ABILKASYM¹

C.E.Sc.

¹International University of Humanities and Technology, Shymkent, Kazakhstan

²Of the branch of the Academy of Public Administration under the President
of the Republic of Kazakhstan in the Almaty region, Taldykorgan Kazakhstan

Аннотация. Одна из основных задач устойчивого функционирования агропромышленного комплекса – повышение его конкурентоспособности – ключевого драйверов национальной экономики. Цель Государственной программы развития АПК Казахстана на 2017-2021 годы – обеспечение производства востребованных на рынках товаров аграрного сектора. В реализации одного из главных ее направлений первостепенное значение принадлежит увеличению конкурентных преимуществ сельскохозяйственной продукции как источника доходов товаропроизводителей, основы интенсификации животноводческой отрасли и обеспечения продовольственной безопасности страны. В статье проанализированы статистические данные агропромышленного производства Туркестанской области за 2018-2019 гг., предложены направления, позволяющие повысить экономическую эффективность АПК, его конкурентную способность и экспортный потенциал. Показаны перспективы модернизации хлопково-текстильной промышленности региона, рост объемов выпуска экспортно ориентированных хлопково-текстильных изделий. Рассмотрена деятельность ТОО «AZALA Textile», ориентированная на производство конкурентоспособных товаров для отечественного и внешнего рынков. Показана роль дорожной карты хлопково-текстильного кластера. Авторы констатируют необходимость диверсификации посевов, увеличения орошаемой

площади, численности поголовья молочного стада, овец, верблюдов и птицы, расширения площадей возделывания плодово-ягодных культур и виноградников, создания крупных и средних товарных хозяйств, способных применять интенсивные технологии, повысить эффективность использования поливной воды, водосберегающих способов полива, экспортных ресурсов, снизить долю импорта сельскохозяйственного сырья и промышленной переработки, практиковать аграрный маркетинг.

Аңдатпа. Агроөнеркәсіптік кешеннің тұрақты жұмыс істеуінің негізгі міндеттерінің бірі – оның бәсекеге қабілеттілігін – ұлттық экономиканың негізгі драйверлерін арттыру. Қазақстанның АӨК дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсаты – нарықта сұранысқа ие аграрлық сектор тауарларының өндірісін қамтамасыз ету. Оның басты бағыттарының бірін іске асыруда тауар өндірушілердің табыс көзі ретінде ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекелестік артықшылықтарын арттыру, мал шаруашылығы саласын қарқындату және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету негіздері бірінші кезектегі маңызға ие. Мақалада Түркістан облысының агроөнеркәсіп өндірісінің 2018-2019 жылдардағы статистикалық деректері талданып, АӨК экономикалық тиімділігін, оның бәсекелестік қабілеті мен экспорттық әлеуетін арттыруға мүмкіндік беретін бағыттар ұсынылған. Өңірдің мақта-тоқыма өнеркәсібін жаңғырту перспективалары, экспортқа бағдарланған мақта-тоқыма бұйымдарын шығару көлемінің өсуі көрсетілген. "AZALATextile" ЖШС-нің отандық және сыртқы нарықтарға бәсекеге қабілетті тауарларды өндіруге бағытталған қызметі қаралған. Мақта-тоқыма кластерінің жол картасының рөлі көрсетілген. Авторлар егістіктерді әртараптандыру, суармалы алқаптарды арттыру, сүтті табынның, қойдың, түйенің және құстың мал басының санын ұлғайту, жеміс-жидек дақылдары мен жүзімдіктердің өсіру алаңдарын кеңейту, қарқынды технологияларды қолдана алатын ірі және орта тауар шаруашылықтарын құру, суару суын пайдалану тиімділігін арттыру, суарудың су үнемдейтін тәсілдері, экспорттық ресурстар, ауыл шаруашылығы шикізаты импортының үлесін азайту және өнеркәсіптік қайта өңдеу, аграрлық маркетингті қолдану қажеттілігін атап көрсетеді.

Abstract. One of the main tasks of sustainable functioning of agro-industrial complex is to increase its competitiveness - the key drivers of national economy. The goal of the State Program on Development of the AIC of Kazakhstan for 2017-2021 is to ensure production of goods in market demand in agricultural sector. In the implementation of one of its main directions, the priority is to increase the competitive advantages of agricultural products as a source of income for commodity producers, the basis for intensification of livestock production industry and ensuring the country's food security. The article analyzes the statistical data of agro-industrial production of Turkestan region for 2018-2019, proposes directions to improve economic efficiency of AIC, its competitiveness and export potential. The prospects of modernization of the region's cotton-textile industry, increased production of export-oriented cotton-textile products are shown. The activity of "AZALATextile" LLP, focused on production of competitive goods for domestic and foreign markets, was considered. The role of the roadmap of cotton-textile cluster is shown. The authors state the need to diversify crops, increase the irrigated area, population of dairy herds, sheep, camels and poultry, expand the cultivation area of fruit and berry crops and vineyards, create large and medium-sized commercial farms capable of applying intensive technologies, increase the efficiency of irrigation water use, water-saving methods of irrigation, export resources, reduce the share of imports of agricultural raw materials and industrial processing, practice agricultural marketing.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, конкурентоспособность, валовое производство, экспорт, импорт, хлопково-текстильный кластер, отечественный, внешний рынки, межотраслевая, межрегиональная интеграция.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіп кешені, бәсекеге қабілеттілік, жалпы өндіріс, экспорт, импорт, мақта-тоқыма кластері, отандық, сыртқы нарықтар, салааралық, өңіраралық интеграция.

Key words: agro-industrial complex, competitiveness, gross production, export, import, cotton-textile cluster, domestic, foreign markets, intersectoral, interregional integration.

Введение. Конкурентоспособность сельскохозяйственной продукции определяется совокупностью качественных, потребительских и стоимостных свойств, позволяющих

удовлетворять потребности покупателей на продовольственном рынке разного уровня.

АПК должен стать новым драйвером экономики, поэтому необходимо обратить

особое внимание на обеспечение роста переработки сельхозпродукции, урожайности, производительности труда и увеличения экспортных возможностей отрасли. Решение проблем конкурентоспособности и продовольственной безопасности страны – в инновационном развитии АПК [1]. Необходимо также, чтобы они находили свое решение на уровне регионов, так как именно здесь в наибольшей степени реализуются намеченные проекты, предпринимаются меры как со стороны государства, так и бизнес-структур. Требуется обновление сельскохозяйственных машин, использование достижений научно-технического прогресса [2].

Наряду с поддержкой отечественных производителей конкурентной продукции, следует совершенствовать рыночную инфраструктуру на товарном и потребительском рынках, устранять негативное воздействие на конкуренцию со стороны монополистов и различного рода посредников, упростить доступ производителей сельхозпродукции на потребительский рынок.

Управление агропромышленным производством позволит обеспечить надежную адаптацию предприятия в быстро меняющейся окружающей среде, повысить стабильность позиций предприятий на отечественном и мировом продовольственном рынке и конкурентоспособность аграрной продукции [3,4].

Материал и методы исследования. Исследование состояния и потенциала предприятия «AzalaTextile», модернизации хлопково-текстильной промышленности региона, выявило ряд проблем, сдерживающих его развитие.

Теоретическую и методологическую основу исследования составили фундаментальные концепции зарубежных и отечественных ученых и обзоры по изучаемому вопросу, материалы научных конференций по повышению конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции.

В процессе исследования применялись методы экономических исследований: экономико-статистический – при анализе и оценке современного состояния, потенциала хлопково-текстильной промышленности региона, перерабатывающих предприятий; абстрактно-логический – при выявлении отраслевых и региональных особенностей сложившихся форм взаимодействия, а также факторов, влияющих на конкурентоспособность сельхозтоваропроизводителей; аналитический метод и методы, связующих звеньев, экспертных оценок.

В качестве информационной базы использованы данные Комитета по статистике МНЭ РК, МСХ РК, Департамента статистики Туркестанской области, Управления сельского хозяйства региона, а также научные статьи по проблемам повышения эффективности и конкурентоспособности аграрного сектора экономики.

Результаты и их обсуждение. На начало 2020г. в Казахстане в качестве производителей сельскохозяйственной продукции были зарегистрированы 17,4 тыс. юридических лиц, филиалов и представительств. Годовой рост количества компаний в аграрном секторе составил 5,3%. Также в стране было зарегистрировано 219,4 тыс. крестьянских и фермерских хозяйств (годовой рост – 8,1%) и 1,6 млн домашних хозяйств поселков, сел и сельских округов (годовой рост – 0,2%) (рисунок 1) [5].

Примечание – составлен на основе данных Комитета по статистике МНЭ РК

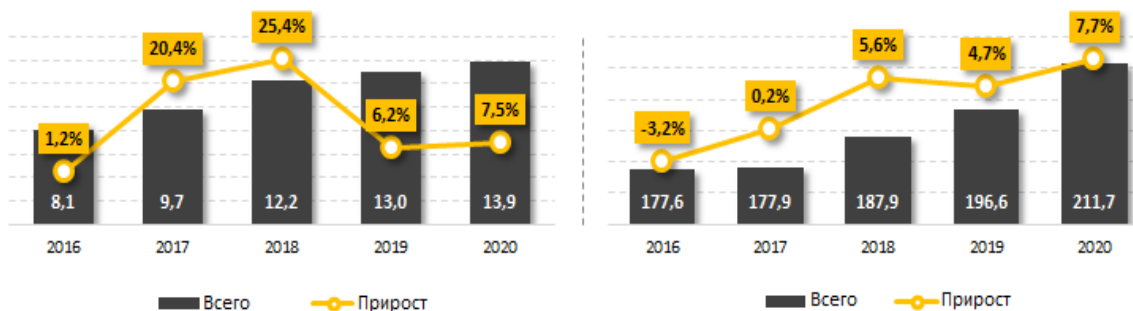
Рисунок 1 – Зарегистрированные производители сельскохозяйственной продукции, тыс. ед.

Аграрная политика: механизм реализации

Среди них действующими производителями сельскохозяйственной продукции являются 13,9 тыс. юридических лиц, филиалов и представительств (годовой рост – на 7,5%) и 211,7 тыс. крестьянских и фермерских хозяйств (годовой рост – на 7,7%) (рисунок 2) [см. 5].

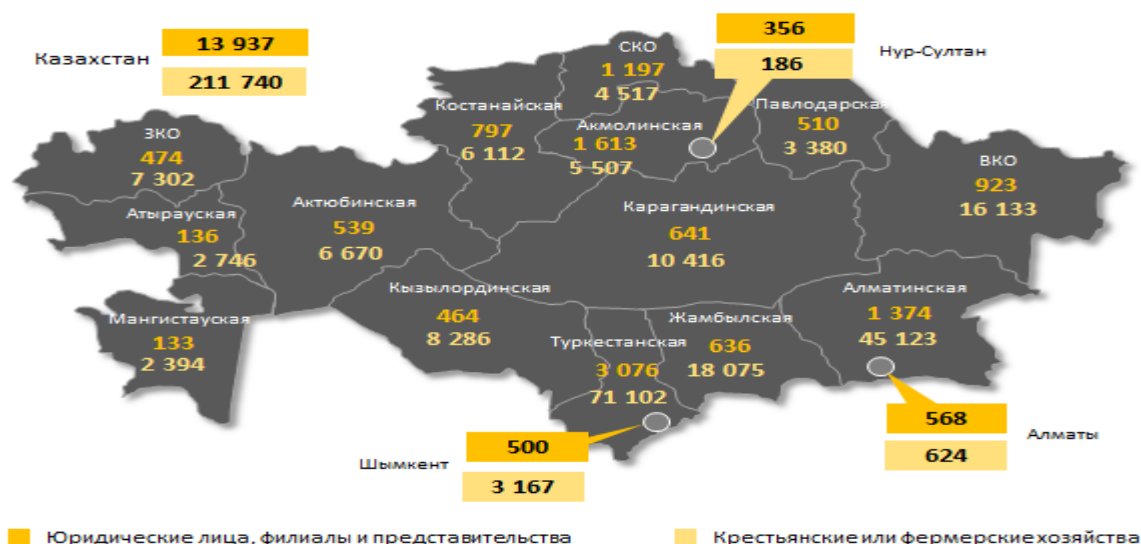
Наибольшее число действующих юридических лиц, филиалов и представи-

тельств работает в Туркестанской, Акмолинской и Алматинской областях. В свою очередь, максимальная концентрация действующих крестьянских и фермерских хозяйств приходится на Туркестанскую, Алматинскую и Жамбылскую области (рисунок 3) [см. 5].

Примечание – составлен на основе данных Комитета по статистике МНЭ РК

Рисунок 2 – Действующие производители сельскохозяйственной продукции, тыс. ед.

Примечание – составлен на основе данных Комитета по статистике МНЭ РК

Рисунок 3 – Действующие производители АПК по областям, 2020г.

Валовый выпуск продукции за последние пять лет показал стабильный рост со среднегодовой динамикой 9%. В структуре производства пищевых продуктов основную долю занимают зерноперерабатывающая (22,3%), молочная (16,7%), хлебобулочная (15%), мясоперерабатывающая (13,6%), масложировая (7,9%), плодоовощная (7,6%) отрасли. Последние десять лет ежегодный экспорт сельскохозяйственной продукции Казахстана находился в интервале от 1,6 млрд. долл. до 2,7 млрд. долл., а в 2018 г. производителям удалось преодолеть границу интервала, достигнув 3

млрд. долл. США (годовой рост составил 30,5%).

Положительная динамика экспорта связана с ростом поставок на приоритетные рынки, в частности в Иран практически в 2 раза (объем экспорта – 329 млн долл.), в страны Европейского союза на 20,8% (329 млн долл.), в Китай на 43,7% (258 млн долл.), в Турцию на 34,2% (113 млн долл.), в страны Персидского залива (Катар, Кувейт, ОАЭ, Саудовская Аравия, Оман, Бахрейн) в 3,8 раза (3,6 млн долл. США). За 10 месяцев 2019 г. экспорт составил 2,6 млрд долл. США, а доля от общего объема –

Аграрная политика: механизм реализации

лишь 5,4%, то есть сельское хозяйство оказывает слабое влияние на развитие внешнеторговых отношений. Для сравнения в странах с высоким агропромышленным потенциалом экспорт сельского хозяйства превышает 4 млрд. долл. США. Например, в 2019г. Россия экспортировала продукции на сумму почти 7 млрд. долл., Китай – на 11,5 млрд. долл., Япония – 6 млрд. долл. США.

Казахстан может увеличить доходность оборота продукции сельского хозяйства в 2,5 раза к 2022 году. Импульсом роста может послужить увеличение производства высокорентабельных видов культур, таких как чечевица, лен и соя. В 2019г. Казахстан экспортировал 33 тыс. т сои по цене 400 долл. США за т, тогда как т пшеницы стоит в 2 раза дешевле. Валовой выпуск продукции сельского хозяйства за 2019г. составил 5,2 трлн. тенге, увеличившись на 17% в сравнении с аналогичным

периодом 2018 г. По валовому выпуску продукции в ТОП-3 вошли Алматинская (852 млрд. тг), Северо-Казахстанская (631,9 млрд тг) и Туркестанская (629,8 млрд тг) области [см. 5].

Туркестанская область – один из крупных регионов республики. Аграрный сектор занимает важное место в экономике области. В 2019г. по сравнению с 2018г. объем сельскохозяйственной продукции увеличился на 3,8% и составил 374 млрд. тг, в том числе объем животноводческого хозяйства составил 188 млрд. тг, что на 5% больше. Валовое производство сельскохозяйственных культур и животных в Туркестанской области за 2019г. (таблица 1). Вся посевная площадь в области занимает 826,3 тыс. га, из них кормовые 200,6 тыс. гектаров. Посевные площади и урожайность сельскохозяйственных культур по Туркестанской области в 2019г. отражены в таблице 2.

Таблица 1 – Валовое производство сельскохозяйственных культур и животных в Туркестанской области, 2019г., все категории хозяйств, тыс. тонн

Продукция	2019 г.	Продукция	2019 г.
Зерновые и бобовые:	535,0	Мясо (жив.вес)	222,6
Пшеница	306,7	КРС	110,3
Кукуруза	166,3	Овцы	72,1
Ячмень	43,6	Свиньи	1,5
Рис	13,9	Лошади	23,9
Хлопок-сырец	330,5	Верблюды	1,3
Сафлор	97,8	Птица	12,8
Картофель	251,1	Молоко	734,3
Овощи	915,8	Яйцо, млн шт.	341,2
Бахчевые	1 249,6	Шерсть	7,5
Плоды и ягоды	84,9	Каракуль, млн шт.	2,8
Виноград	59,0		

Таблица 2 – Посевные площади и урожайность сельскохозяйственных культур по Туркестанской области, 2019г.

Показатель	Посевная площадь, тыс. га	Урожайность, ц/га
Зерновые и бобовые:	259,4	20,7
Пшеница	187,6	16,4
кукуруза	37,7	44,5
ячмень	29,2	14,9
Рис	2,1	64,7
подсолнечник	5,5	14,2
сафлор	115,2	8,4
Табак	0,3	34,4
Хлопчатник	135,5	24,4
Картофель	14,3	175,6
Овощи	37,7	242,9
Бахчевые	57,6	218,1
Плоды и ягоды	16,0	45,9
Виноград	9,3	63,0

Аграрная политика: механизм реализации

Объемы растениеводческого хозяйства составили 184,4 млрд. тг, или на 102,8% больше. Объем мясной продукции увеличился на 6,7% и составил 154,7 тыс. тонн. На экспорт за границу было отправлено 4 600 т мяса, объем молочной продукции увеличился на 3,2% (555,6 тыс. т.), яиц – на 9,2% (146,7 млн штук).

В 2019г. объем сельхозпродукции в республиканском разрезе составил 14,1%, собран рекордный урожай – 2,7 млн т овощей, картофеля, бахчевых, из них 500 тыс. т экспортировано в Россию, Беларусь, Латвию, Германию, 1 млн т – в северные регионы Казахстана. По количеству теплиц и

уровню использования капельного орошения область также в лидерах. Территория теплиц составляет 1 285,4 га, капельное орошение используется на 6,4 тыс. га, 80% всего тепличного хозяйства и 72% объема использования капельного орошения приходится на Туркестанскую область.

В 2019г. в направлении животноводства поголовье КРС увеличилось на 9%, составило 994,2 тыс. голов. В частности, в структуре поголовья КРС: овец и коз на 3% – 4,1 млн гол., лошадей на 8% – 320,5 тыс. гол., верблюдов на 8%, что составило 28,0 тыс. гол., птицы – на 9%, достигнув 2,04 млн гол. (таблица 3).

Таблица 3 – Численность скота и птицы (во всех категориях хозяйств) в Туркестанской области, 2019г., тыс. голов

Показатель	Тыс.гол.
Всего скота и птицы в пересчете на условные КРС	1718,2
КРС	835,6
Овцы и козы	575,7
Свиньи	7,0
Лошади	230,4
Верблюды	19,4
Птица	50,1

В результате, в Туркестанской области на 5% увеличилось производство мяса, произведено 222 тыс. т продукции, доля области в общем объеме по РК увеличилась на 3%. Кроме того, на 8% увеличи-

лось производство яиц (произведено 188,1 млн шт.), молока – на 3%, составив 69 тыс. тонн, по этому показателю область занимала 2-ое место в республике (таблица 4).

Таблица 4 – Продуктивность скота и птицы по категориям хозяйств, 2019г.

Показатель	Кг/гол.
Средний живой вес на убой скота и птицы:	
КРС	353
овцы и козы	41
Свиньи	97
Лошади	366
верблюды	440
Птица	2,9
Средний надой на 1 корову	2 316
Средняя яйценоскость, шт	241
Средний настриг шерсти	2,6

Хозяйства, ранее занимавшиеся свиноводством, перекавалифицируются на откорм бычков. Так, по данным управления сельского хозяйства Туркестанской области, за 2019г. поголовье свиней уменьшилось с 13 тыс. гол. до 8 тыс. гол., сокращение связано с тем, что эта отрасль сельского хозяйства перестала быть прибыльной. При постоянном росте цен стоимость мяса почти не увеличивается, а спрос на него падает. Если раньше, помимо прода-

жи свинины в торговых точках, ее разбирали для производства колбасных изделий, то сейчас многие владельцы колбасных цехов заменили в своей продукции свинину на мясо птицы.

Вместе с тем, в 2019г. из области было экспортировано 9,6 тыс. т мяса в Узбекистан, Иран, ОАЭ, что составляет 54% в общем мясном экспорте республики. Наряду с этим, в сфере переработки сельхозпродукции 38 мясоперерабатывающих

предприятий области произвели 19,6 тыс. т мяса, 35 молокоперерабатывающих – 59,1 тыс. т молока, 34 плодоовощных предприятия – 24,6 тыс. т плодоовощной продукции. В целом, предприятия области переработали сельхозпродукцию на сумму 39,7 млрд. тг, по сравнению с 2017г. данный показатель увеличился на 2,2 млрд. тг [6]. В Туркестанской области в 2019г. объем валовой продукции сельского хозяйства составил 629,8 млрд. тг, по сравнению с 2018г. увеличено на 85,5 млрд. тг и регион занял 3-е место. В основной капитал было привлечено 55,4 млрд. тг частных инвестиций, показатель вырос на 23,7%, по республике регион занял 2-ое место. В целях поддержки отрасли сельского хозяйства через дочерние учреждения АО «НУХ «Казагро» планируется направить 36,8 млрд. тенге. В сфере сельского хозяйства было профинансировано 3 347 проектов, создано 4 129 новых рабочих мест, в т.ч. по программе продуктивной занятости выделено 8,2 млрд. тг, профинансировано 2 155 проектов, создано 2 504 новых рабочих мест. С применением передовых технологий реализовано 590 проектов на сумму 31,3 млрд. тг и создано 2 287 новых рабочих мест. С целью получения посевных площадей 2-3 урожая в год реализовано 107 проектов, в 132 сельских округах составлен план реализации 1185 проектов с охватом 5 тыс. гектаров. За январь-ноябрь 2019г. регион экспортировал сельскохозяйственную продукцию на сумму 197,2 млн долл. США, в т.ч. в направлении растениеводства 1 млн 200 тыс. т, животноводства – 32,8 тыс. т продукции [7].

Хлопчатник является экспортно ориентированной культурой, поэтому интерес к ней у туркестанских аграриев всегда высок. В Туркестанской области сеют как отечественные сорта, выведенные селекционерами НИИ хлопководства, так и привозные – из Китая и Турции. В 2019г. с площади в 135,5 тыс. га по области собран 328 тыс. т сырья при средней урожайности в 25,5 ц/га и в 2020г. урожай ожидается на уровне 332 тыс. тонн. Для сравнения в Австралии средняя урожайность составляет 55,5 ц/га, а в Израиле – 52. В 2012г. в мировом рейтинге стран – производителей хлопкового волокна, включающем 63 государства, Казахстан находился на 27 месте, к 2018г. – на 11-м, опередив ближайших соседей – производителей Узбекистана.

Успех при возделывании хлопчатника зависит от целого ряда важных аспектов, в числе которых грамотная агротехника, со-

блюдение севооборотов, использование технологии капельного орошения и высокопродуктивного посевного материала. Соблюдение всего комплекса агротехнических мероприятий требует не малых хлопот и финансовых затрат. Часть из них берет на себя государство, субсидируя приобретение семян, удобрений и гербицидов, предоставляя удешевленные ГСМ. В 2020г. по льготной цене было выделено 78,2 тыс. т горюче-смазочных материалов, 40,2 тыс. т ГСМ на проведение осенне-полевых работ. На каждый гектар выходит более 100 тыс. тг субсидий. В среднем расходы на выращивание каждого гектара в 2020г. составляли 180 тыс. тг, за каждую тонну сырья, сданного хлопкоперерабатывающим предприятиям, выплачивается субсидии в размере 10 тыс. тг, на эти цели предусмотрено 2,7 млрд. тенге.

В области функционируют 304 хлопкоприемных пункта, 23 лицензированных хлопкоперерабатывающих предприятия, осуществляющих первичную переработку собранного хлопка-сырца. По информации Управления сельского хозяйства Туркестанской области, порядка 70-80% переработанного на волокно хлопчатника отправляется на экспорт в страны ближнего и дальнего зарубежья. Казахстанский хлопок покупают Россия, Китай, Пакистан, Прибалтика, Турция, оставшиеся 20-30% перерабатываются местными текстильными предприятиями [см. 7]. Хлопковое волокно, в которое сырец превращается после первого передела, реализуется по 1,5 тыс. долл. за т, за хлопчатобумажную пряжу предприниматели могут выручить 3 тыс., за сотканную из нее ткань 4,5 тыс. долларов. Очевидно, если из этих тканей шить одежду или постельные принадлежности, доход будет еще выше и с каждой переработкой цена готовой продукции вырастает сразу вдвое. По данным МСХ РК, в феврале 2020г. объем производства легкой промышленности страны вырос на 12,4%, в том числе производство текстильных изделий – на 11,9%, одежды – на 9,7%, кожи и относящейся к ней продукции – на 11,8% [8].

В Казахстане в настоящее время имеется 4 текстильных хлопкоперерабатывающих предприятия мощностью до 31 тыс. т хлопковолокна. Однако только предприятия «AZALATextile» и «AzalaCotton» работают стабильно. ТОО «AZALATextile» – предприятие полного цикла, занимающееся глубокой переработкой хлопчатника, производством домашнего текстиля. Сырь-

ем для него является хлопчатник, выращенный из собственных семян, на своих плантациях.

«Белое золото» перерабатывается на хлопкоперерабатывающем заводе, принадлежащем ТОО «AZALATextile», готовое волокно поступает на текстильную фабрику, которая с 2005г. занимается производством хлопчатобумажной пряжи кардной системы прядения. От выпуска полуфабрикатов до готовых тканей предприятие шло десять лет. За это время здесь освоили выпуск бязевой, миткалевой, сатиновой, суровых полотенечных, махровых и так называемых вафельных тканей. Мощности предприятия позволяют ежегодно производить 2 824 т пряжи, 13 млн погонных метров ткани, 2 млн комплектов постельного белья и 7 млн махровых изделий. Свою продукцию текстильщики поставляют в страны ближнего зарубежья, а также в Германию, Италию, Польшу, Бельгию, Данию и даже Турцию, завоевавшую мир своим текстилем. При этом полный цикл производства позволяет обеспечивать высокое качество продукции на каждом из этапов.

В целях решения актуальных проблем отрасли утверждена дорожная карта развития хлопкотекстильного кластера в стране. В ее рамках предусматривается выход на полную мощность фабрики Ютекс, а также запуск швейного производства и текстильного меланжного предприятия, планируется принять постановление, предусматривающее предоставление преференций специальной экономической зоны действующим текстильным фабрикам по переработке хлопка, расположенным за пределами СЭЗ «Оңтүстік». Эти меры позволят увеличить долю переработки отечественного хлопка в 3 раза и обеспечить создание дополнительных 1 тыс. рабочих мест. Чтобы оказаться в одном ряду с мировыми производителями хлопка, казахстанским хлопководческим хозяйствам нужно добиться урожайности на уровне 50 ц/га, за сезон в целом получать не менее 500 тыс. т сырья.

Анализ структуры валовой продукции области показывает, что регион специализируется на производстве хлопка, овощей, бахчевых, говядины и баранины, то есть направление области хлопково-скотоводческое, овоще-бахчевое и овцеводческое. Уровень развития растениеводства зависит, прежде всего, от правильно выбранной структуры посевных площадей и использования инновационных технологий.

Анализ урожайности сельскохозяйственных культур показал, что выше средней по области урожайность по всем культурам была получена в субтропической предгорно-пустынной зоне, то есть в условиях орошаемого земледелия, за исключением урожайности пшеницы, ячменя и риса, которые были получены в субтропической пустынной зоне.

Среднегодовой удой молока на одну корову по области составляет 2316 кг, средний живой вес реализации КРС на убой – 353 кг, овец и коз – 41 кг, свиней – 97 кг, лошадей – 366 кг, верблюдов – 440 кг, птицы – 2,9 кг. Средняя яйценоскость кур-несушек – 241 шт. и средний настриг шерсти – 2,6 килограммов.

Анализ современного состояния размещения сельскохозяйственных культур, поголовья скота и птицы показывает, что в регионе основным приоритетом в агропромышленном комплексе является повышение эффективности использования посевной площади области, особенно орошаемых земель, диверсификация производства, увеличение переработки и экспорта сельскохозяйственной продукции, хлопка, ягнатины и индюшатины, увеличение доли высококоротельных, мало влагопотребляющих сельскохозяйственных культур.

Согласно Региональной программе развития АПК области поставлена цель повышения производительности труда с 1,76 млн тг в 2017г. – до 4,4 млн тг к 2022г., увеличение стоимости валовой продукции сельского хозяйства с 482,3 млрд. тенге до 1 225,0 млрд. тг, увеличение экспорта переработанной продукции АПК с 231,5 млн до 578,8 млн долл. США.

Для решения поставленных задач определены 19 приоритетных направлений развития АПК области, из них:

- в растениеводстве – это эффективное использование посевной площади и диверсификация посевов, развитие семеноводства, плодово-ягодного производства и виноградарства, более широкое использование капельного орошения, увеличение количества теплиц, эффективное использование удобрений, обновление сельскохозяйственной техники;

- в животноводстве – это развитие производства мяса, развитие молочного производства, развитие овцеводства, верблюдоводства, птицеводства, рыбоводства, развитие ветеринарии;

- в сфере переработки и увеличения экспорта – это увеличение экспорта продукции за счет развития рынков сбыта, пе-

6 Official Internet - Resource of the Akimat of Turkistan Region (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.turkistan.gov.kz/ru/news/obyem-produktsii-selskogo-khozyaystva-turkestanskoy-oblasti-prevysil-600-mlrd-tenge> (date of access: 22.02. 2020).

7 Department of Agriculture of Turkistan Region (2019) [Electronic resource] URL: http://www.lenta.inform.kz/ru/na-3-8-uvlechilsya-obem-sel-skohozyaystvennoy-produkcii-v-turkestanskoy-oblasti_a3442098 (date of access: 22.01.2020).

8 Official Internet resource of the MinAgr RK (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.minagri.gov.kz> (date of access: 16.03.2020).

9 Gravshina, I.N. Problems of competitiveness management of agricultural enterprises / I.N. Gravshina // Management of economic systems: electronic scientific journal. - 2012. - No. 4 (40). - P. 49-54.

10 Grishina, Yu.V. Influence of quality on competitiveness of agricultural products / Yu.V. Grishina // Youth and Science.-2019. - No. 4. - P. 136-146.

IRSTI 68.75.13
UDK 332.3

DEVELOPMENT TRENDS IN PRODUCTION OF AGRICULTURAL PRODUCTS
IN AKTOBE REGION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНДАҒЫ
АГРАРЛЫҚ ӨНІМ ӨНДІРІСІНІҢ ДАМУ ҮРДІСТЕРІ

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА АГРАРНОЙ ПРОДУКЦИИ
В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

A.A. NIYAZBAYEVA*¹

PhD

A.K. OTESHOVA²

DBA, Associated Professor

¹K.Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, Kazakhstan

²Kazakh-Russian International University, Aktobe, Kazakhstan

alma_081@mail.ru

A.A. НИЯЗБАЕВА¹

PhD докторы

A.Қ. ОТЕШОВА²

іскерлік әкімшілік докторы, доцент

¹Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

²Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, Ақтөбе, Қазақстан

A.A. НИЯЗБАЕВА¹

доктор PhD

A.K. ОТЕШОВА²

DBA, доцент

¹Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова, Ақтөбе, Қазақстан

²Казاخско-Русский Международный университет, Ақтөбе, Қазақстан

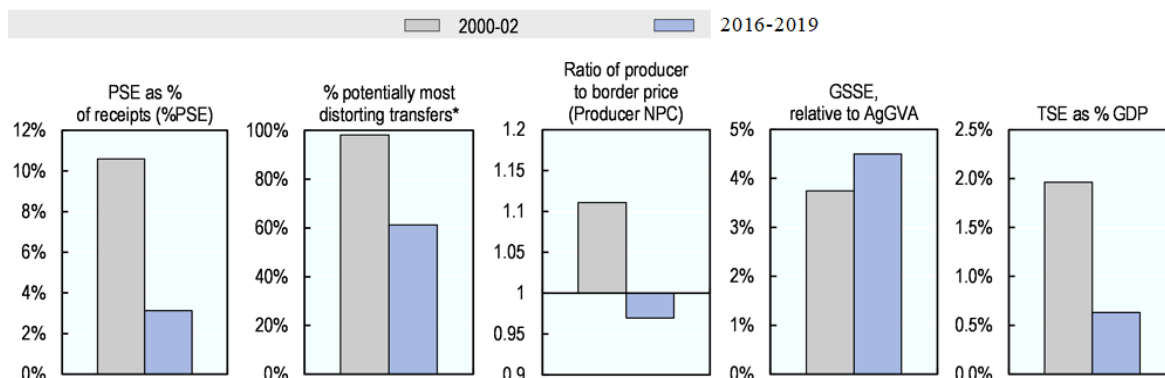
Abstract. The current state and problems of agricultural sector of Aktobe region are shown. The authors state that currently only 2-3% of the total turnover in vegetable and fruit growing industry is processed in the country. According to the Committee on Statistics of the MNE RK, in 2019 the gross output of agricultural, forestry and fishery products in Kazakhstan amounted to 4.41 trillion tenge. It is noted that it is required to improve the mechanisms of public support for agricultural

Аграрная политика: механизм реализации

in absolute terms) arising from potentially most distorting measures (support based on output and variable input use – without input constraints) has gone down from 98% in the early 2000s to 61% on average in 2016-2019. Domestic prices were lower than world prices for several crops, with negative MPS corresponding to -9% of gross farm receipts, but slightly higher than world prices for livestock commodities. Overall, the average prices received by farmers are 3% below world prices. In 2019 the MPS was less

negative than in 2017, driven by price changes on domestic and world markets. Reflecting individual commodity price gaps, SCTs were strongly negative for rice and sunflower and slightly positive for livestock products (figure 1) [8].

As can be seen from Figure 1, on the basis of the statistical method, a positive dynamics of gross output in the country was revealed, despite the fact that in November 2019 there was a slight decline in output, but this is due to seasonality.

Source: OECD, "Producer and Consumer Support Estimates" [лк. 7]

Figure 1 - Kazakhstan: Development of support to agriculture

In 2019 according to the results of eleven months, the total gross output in the country reached 4.9 trillion. tenge, which is 17% higher than in 2018 (figure 2) [лк. 9]. The growth in output in 2019 compared to 2018 was observed in three regions of the country - Almaty region (798.5 billion tenge), North Kazakhstan region (625.2 billion tenge) and Turkestan region (591.1 billion tenge).

As for the Aktope region, it has great opportunities for the development of the

agricultural sector. In 2019, as a result of government support measures on the dynamics of growth in gross agricultural output, the region took 1st place in the country.

The volume of gross agricultural production in the region in 2019 amounted to 228.2 billion tenge, which is more than 26.8 billion tenge in comparison with 2017, the volume index increased by 106.2%.

Note: compiled by the authors according to the source [9]

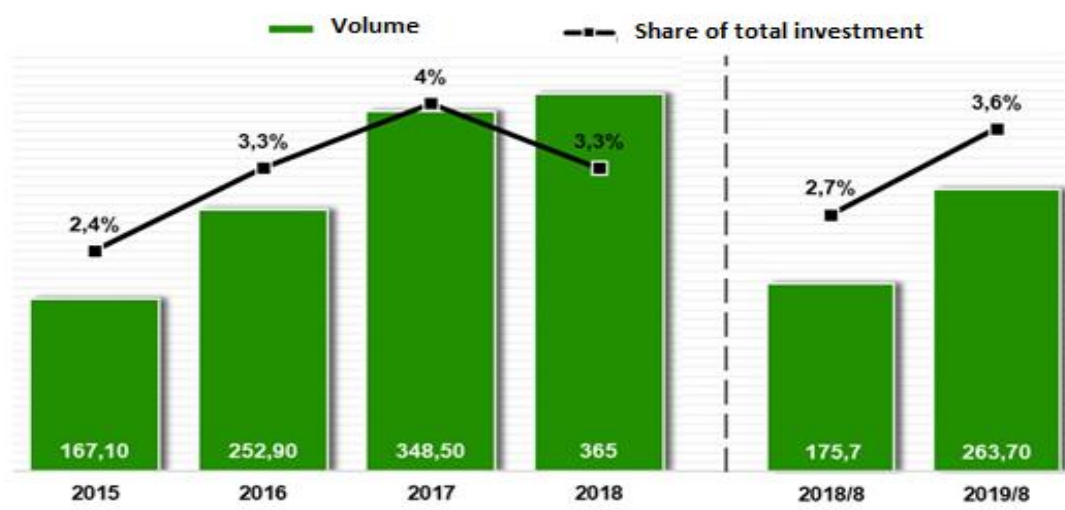
Figure 2- Gross agricultural output for 11 months of 2019 (billion tenge)

Аграрная политика: механизм реализации

As statistics show (figure 3), agricultural producers are forced to invest in fixed assets through self-financing. For eight months of 2019, the volume of investments in fixed assets in the sphere in the republic amounted to 263.7 billion tenge, an increase of 50.1% compared to the same period in 2018 [Ik. 9].

For 2016-2019 investments in fixed assets of agriculture in the amount of 38.8 billion tenge were attracted, and 8.5 billion tenge in food production. At the same time, according to the results of December 2019, in

the Aktope region, the gross agricultural output amounted to 274.5 billion tenge (table 1). Due to the implementation of investment projects using modern technology, updating machinery and equipment, labor productivity in the agricultural sector is increased [Ik. 9]. In order to increase labor productivity and export processed products of the agricultural sector of Kazakhstan, a special program for the development of the agro-industrial complex of the Aktope region was developed.

Note: compiled by the authors according to the source [Ik. 9]

Figure 3- Fixed capital investments in agriculture, forestry and fisheries, billion tenge

Table 1 - Gross output of agricultural products (services) by periods of the year, 2019

Region	2019				
	January	April	June	August	December
Akmola	20 768,3	47 656,4	81 962,6	137 331,0	515 804,4
Aktope	17 922,7	47 825,9	86 157,3	145 800,7	274 534,2
Almaty	40 184,8	98 758,6	178 015,6	333 583,8	851 975,4
Atyrau	4 923,2	11 386,7	21 427,4	35 672,6	78 387,8
West Kazakhstan	7 982,3	21 623,9	48 484,0	85 395,4	169 517,7
Pavlodar	15 050,2	33 773,6	59 157,5	96 688,8	251 433,5
North Kazakhstan	16 523,4	36 603,0	65 797,7	157 014,4	631 917,5
Turkestan	42 816,8	93 202,9	157 992,7	288 870,5	627 518,0
East Kazakhstan	30 141,3	75 850,4	141 850,9	245 396,8	590 516,6
Nur Sultan	62,3	136,6	208,7	414,1	761,1
Almaty city	780,7	1 601,7	2 221,4	3 342,1	6 967,4
Shymkent	2 730,2	6 463,2	12 187,2	19 701,1	29 439,7

Source: Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan

Taking into account the solvent demand of the local population for agricultural products, from March 16, 2020, from the date of quarantine, the region has intensified

monitoring of the region's food stocks (potatoes, onions, cabbage). The local leadership sets the task not only to increase the profitability of the turnover of agricultural

products by 2.5 times by 2022, but also to solve the problem of providing the population with agricultural products during the difficult period for the country.

In general, the development and productivity of agriculture in the Aktobe region of the region shows good results.

Despite the positive aspects of agricultural development, there are problems in the region with ensuring the food security of the population. In particular, there are problems with the production of local products (garlic, potatoes, tomatoes, etc.), which are not enough on local shelves to meet the needs of the population. At the same time, more than 90% of investments in fixed assets in the industry are directed specifically to growing seasonal crops (58.3%) and livestock (32.4%). As a result, the republic annually loses \$ 1.5 billion. In addition, in the republic, in particular, in the Aktobe region, there are problems with the storage and marketing of agricultural products that directly affect the level of competitiveness of the agricultural sector. To solve this problem, investment in fixed assets is required.

Of the measures to increase the sustainability of the development of the Aktobe region, it is possible to propose just a statement of tasks, the solution of which will help to eliminate the problems of managing the agricultural sector in the face of crisis situations in the region, in particular:

- ensuring increased productivity by introducing new capacities, introducing advanced technology and intensifying agricultural production through investments in fixed assets;

- supporting the development of small and medium-sized enterprises in the agricultural sector through the implementation of state programs, such as "Business Roadmap - 2020", "Agribusiness";

- expanding the scope of research funding in solving the problems of the development of the agricultural sector by involving investors, scientists.

The implementation of the 2021 State Programme began in 2017. In 2019 area payments for crop production, and output and headage payments for livestock production were reduced, eliminating 20 out of 54 types of the payments. The remaining payments were simplified in order to shorten the application process for subsidies and reduce corruption risks. In 2019 a new seed subsidisation mechanism was introduced, which covers 100% of farmers' expenses to purchase seeds that meet quality standards.

The programme reimburses seed producers the full cost of producing the quality seeds distributed to farmers. In return, the farmers are required to return 30% of the subsidies to the Seed Development Fund, which finances the acquisition and modernisation of machinery and equipment for certified seed producers at preferential interest rates. Kazakhstan restructured the agricultural R&D system on January 1, 2020, consolidating 23 Research Institutes (SRI) to 12 and increasing the number of agricultural experimental stations. In addition, business associations have participated in making decisions on the financing of R&D projects with a view to introduce a co-financing scheme in R&D projects. The transition period for replacing value-added tax preferences for domestic producers and processors in agriculture to a WTO compatible subsidy mechanism came to an end on 1 January 2018. As a member of the EAEU, efforts to harmonise veterinary and phytosanitary standards are on-going with several export destinations, including the People's Republic of China (hereafter "China"), Iran and Saudi Arabia. Future harmonisation negotiations are planned with Israel, Kuwait, Malaysia, Japan, South Korea and the European Union. The harmonisation of veterinary requirements relates to beef, sheep and camels, to varieties of honey and to fish. The harmonisation of phytosanitary requirements relates to flax, beans, peas, safflower, melon seeds, alfalfa and oil cake. On January 1, 2020, Kazakhstan and China signed a number of sanitary and phytosanitary protocols on the export of agricultural products, including beef, rapeseed and alfalfa [1k. 8].

The Ministry of Agriculture has the main task - the wise use of funds allocated for agriculture for 2020. It is necessary to make sure that fuel and lubricants, fertilizers and toxic chemicals do not go up. It is necessary to compensate for inflationary processes. Until the harvest, the state must keep abreast, the year for all producers is very difficult. Plus, you need strict daily monitoring of prices and the availability of particularly significant food in quarantined cities. The market in this situation will not regulate itself, state intervention is inevitable [10].

Conclusion. Given that the Aktobe region acts as an agrarian region, it should be noted that increasing the sustainability of the development of agricultural production in the region should be carried out in the following ways:

1. Development of a competitive market for agricultural production.
2. Optimization of state assistance to the agricultural sector and increase its incentives.
3. Deep restructuring and gradual optimization of agricultural production, based on the concentration of the productive forces of the agricultural industry and the creation of effective optimization in areas with a favorable natural climate.
4. Increasing the technological level of agricultural production and introducing resource-saving and environmentally friendly technology, expanding the scope of financing research and introducing a consulting system in the agricultural sector.

Список литературы

- 1 Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021гг. (2017) [Электронный ресурс] URL: [http:// www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423/](http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423/) (дата обращения: 02.05.2020).
- 2 Шуленбаева, Ф.А. Инвестиционная привлекательность аграрного сектора Казахстана / Ф.А. Шуленбаева, З. Карбетова, Ш. Карбетова // Проблемы агрорынка. - 2019. - №1. - С.17-23.
- 3 Бекбенбетова, Б. Роль АПК в обеспечении продовольственной безопасности Республики Казахстан / Б. Бекбенбетова, Ш.У. Ниязбекова, Е.А. Исмагамбет // Проблемы агрорынка. - 2018. - № 3. - С.30-37.
- 4 Калдияров, Д.А. Инновационное развитие агропромышленного производства в Республике Казахстан / Д.А. Калдияров // Проблемы агрорынка. - 2016. - №3 - С.13-15.
- 5 Калиев, Г.А. Актуальные проблемы развития АПК Казахстана: монография / Г.А. Калиев. - Алматы: КазНИИ экономики АПК и развития сельских территорий, 2013. - С.18-23.
- 6 Есполов, Т.И. Повышение эффективности сельского хозяйства Казахстана в условиях интеграции с внешними рынками: учебник / Т.И. Есполов, Р.Ю. Куватов, У.К. Керимова. - Алматы: Научно-исследовательский и консалтинговый институт агробизнеса Каз НАУ, 2014. - 265с.
- 7 Страновой обзор по сельскому хозяйству Казахстана (2019) [Электронный ресурс]. URL: [http:// www.agrardialod-kaz.de](http://www.agrardialod-kaz.de) (дата обращения: 02.05.2020).
8. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation (2019) [Электронный ресурс] URL: <http://www.oecd-library.org> (дата обращения: 02.05. 2020).

- 9 Официальные данные Комитета по статистике МНЭ РК (2019) [Электронный ресурс] URL: <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 02.05.2020)
- 10 Как курс доллара и коронавирус отразятся на урожае 2020? (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.365info.kz/2020/04/kak-kurs-dollar-i-koronavirus-otra-zyatsya-na-urozhae-2020> (дата обращения: 02.05.2020).

References

- 1 The State program on the development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021 (2017) [Electronic resource] URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423> (date of access: 02.05.2020).
- 2 Shulenbayeva, F.A. Investment attractiveness of agricultural sector of Kazakhstan / F.A. Shulenbayeva, Z. Karbetova, Sh. Karbetova // Problems of AgriMarket. - 2019. - №1. - P.17-23.
- 3 Bekbenbetova, B. The role of AIC in ensuring food security of the Republic of Kazakhstan // B. Bekbenbetova, Sh. U. Niyazbekova, E.A. Ismagambet // Problems of AgriMarket. - 2018. - № 3. - P.30-37.
- 4 Kaldiyarov, D.A. Innovative development of agricultural production in the Republic of Kazakhstan / D.A. Kaldiyarov // Problems of Agri Market. - 2016. - № 3 - P. 13-15.
- 5 Kaliev, G.A. Relevant issues of AIC development in Kazakhstan. / G.A. Kaliev. - Almaty: KazRI AIC Economy and Rural Development, 2013. - P. 18-23.
- 6 Espolov, T.I. Improving the efficiency of agriculture in Kazakhstan in terms of integration with foreign markets: textbook / T.I. Espolov, R.Yu. Kuvatov, U.K. Kerimova. - Almaty: Research and Consulting Institute of Agribusiness, KazNAU, 2014. - 265 p.
- 7 Country Review of Agriculture of Kazakhstan (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.agrardialod-kaz.de> (date of access: 02.05.2020).
- 8 Agricultural Policy Monitoring and Evaluation (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.oecd-library.org> (date of access: 02.05.2020).
- 9 Official data of the Committee on Statistics of the MNE RK (2019) [Electronic resource] URL: [http:// www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz). (date of access: 02.05.2020)
- 10 How the USD exchange rate and coronavirus will affect the crop yield 2020? (2020) [Electronic resource] URL: [https:// www.365info.kz/ 2020/ 04/kak-kurs-dollar-i-koronavirus-otrazyat-sya-na-urozhae2020](https://www.365info.kz/2020/04/kak-kurs-dollar-i-koronavirus-otrazyat-sya-na-urozhae2020) (date of access: 02.05.2020).

талдың үлесі кейбір компанияның жалпы активтер қатарында басым үлесіне ие болып отырғаны жасырын емес. Бухгалтерлік есепте материалдық емес активтер құрамында көрініс тауып, есебін халықаралық қаржылық есеп стандарттарына сай ұйымдастырудың қажеттілігі мен оның шығындық тәсілді пайдалана отырып бағалауы маңызды болса, осы есептің заңдылығын аудиторлық тексеру арқылы қамтамасыз ете аламыз.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Осы жұмысты орындау барысында жүйелі және салыстырмалы талдау, себеп салдар байланысының талдауы, бақылау, салыстыру мен топтастыру, сонымен қатар ғылыми танымның индуктивті және дедуктивті әдістері қолданылады.

Заманауи экономиканың жоғары қарқынмен дамуы жағдайында материалдық емес активтер, соның ішінде жаңа технологияларды енгізу, патенттер мен лицензиялар, жақсы беделі бар компаниялардың тауар белгілері, авторлық құқықтар және басқа материалдық емес активтер кәсіпорынның активтерінің ең маңызды құрамдас бөліктерінің біріне айналуға, тіпті кейбір жағдайда оның барлық материалдық активтерінен асып түседі. Айқын мысал ретінде қызметі бағдарламалық қамтамасыз етумен байланысты компанияларды, ғылыми-зерттеу институттарын немесе әйгілі тауар белгілерін иеленген компанияларды айтуға болады. Жалпы, қазіргі уақытта зияткерлік меншік нарығын қалыптасушы нарық деп сипаттауға болады.

Зияткерлік меншіктің жекелеген элементтері үшін, әсіресе жасалған материалдық емес активтер үшін, зерттеу мен өңдеу бойынша шығыстардың өзі табиғатында инвестиция болып табылады, яғни әділ құнын шығыстық әдіс бойынша анықтаған орынды, өйткені қазіргі экономикалық жағдайда қысқа уақыт аралығында оның бағасының жылдам әрі жиі ауытқуы мүмкін [1].

Нәтижелер және оларды талқылау.

Аталған мәселені шешу үшін аудитте кәсіпорынға келіп түскен объектілерді қайта бағалауды көрсету үшін нәтижесіне интернет арқылы баға мониторингі үнемі жүргізілетін мәліметтер базасын қалыптастыру қажет деп санаймыз.

Ал материалдық емес активтердің амортизациясын есептеуді тексере отырып, келесіні есепке алу керек, егер олар ұзақ уақыт қолданылатын болса, онда олардың құны жаңадан құрылатын өнімге аударылады. Осының нәтижесінде олар-

дың тозуының бір бөлігі орнатылған нормалар бойынша тек қана бір айырмашылық болмаса, олар физикалық қалпы жоқ, олар негізгі құралдар сияқты өндіріс циклына жатқызылады, яғни өзіндік құнына жатқызылады. Сондықтан, аудитор бастапқы құжаттарды мұқият тексереді, олар материалдық емес активтерге тиісті екендігін дәлелдейтін құжаттар болып табылады: ҰЗА-1 – Материалдық емес активтерді қабылдау-тапсыру актісі; ҰЗА-2 – Материалдық емес активтерді есепке алу карточкасы және басқа да құжаттар: өнеркәсіптік үлгіге құқық, өнер тапқыштыққа құқық, тауарлық белгіге құқық, ноу-хауға құқық, ЭЕМ үшін бағдарламаға құқық, интегралдық схемалардың технологиясына құқық, ғылыми шығармашылыққа авторлық құқы, жер қазбаларын пайдалану құқығы және т.б. [2].

Материалдық емес активтер есептен дұрыс шығарылғанда олардың баланстық (қалдық) құнына 7410 – «Материалдық емес активтерді сату бойынша шығындар» шоты дебеттеліп, 2730 – «Өзге материалдық емес активтер» деп аталатын бас шоттың тиісті бөлімше шоттары кредиттелінуі тиіс. Ал оларға есептелінген жинақталған тозу сомасы 2740 – «Материалдық емес активтердің тозуы» деп аталатын бас шоттың тиісті бөлімше шоттарының дебетіне, 2730 – «Материалдық емес активтер» деп аталатын шоттың тиісті бөлімше шоттарының кредитінде көрініс табуы тиіс [3].

Егер шаруашылық субъектілері өз меншігіндегі, яғни иелігіндегі материалдық емес активтерін сатқан жағдайда одан алынатын табыстарын «Ақша қаражаттары» немесе «Материалдық емес активтер», «Дебиторлық борыштар мен басқадай активтер» бөлімдері шоттарының тиістілер дебетіне, 6210 – «Материалдық емес активтерді сатудан алынатын табыс» шотының кредиті бойынша жазылғанына көз жеткізуіміз қажет.

Әлемдік технологиялық алмасу кезеңінде зияткерлік меншік, жаңа жасалымдар мен технологиялар, өнертабыстар, өнеркәсіптік үлгілер, ЭЕМ үшін бағдарламалар мен деректер базаларын игеру және беру негізінде басты құндылық болып табылады.

Зияткерлік меншік объектілеріне келесі ерекшеліктер тән:

- ◆ заттай нысанның болмауы;
- ◆ пайдалылығы;
- ◆ алуан түрлілігі, дірегейлігі, өзіндік ерекшелігі;
- ◆ мерзімділігі;
- ◆ тозуы;

- ♦ басқару қажеттілігі;
- ♦ өтімділіктің дәрежесінің төмендігі [4].

Зияткерлік меншікті бағалау қажеттілігі сату-сатып алу мәмілелерін түзген жағдайда немесе зияткерлік меншікті пайдалану құқығына лицензиялық келісім түзген жағдайда, құқық иеленушінің зияткерлік меншігін заңсыз пайдалануға байланысты өтеу шығындарының көлемін анықтаған жағдайда пайда болады. Кәсіпорын тәжірибесінде зияткерлік меншік, көбінесе, компанияны қайта бағалау (акцияларды бағалау) кезінде материалдық емес активтерді есепке алу түрінде жүзеге асырылады. Жарғылық капиталда зияткерлік меншікті пайдалану кәсіпорынға және оның авторлары – құрастырушыларға елеулі тәжірибелік басымдылықтар алуға мүмкіндік береді, олар: жарғылық капиталда материалдық емес активтердің амортизациясы және оларды нақты ақша қаражаттарымен алмастыру (зияткерлік меншікті капиталдандыру). Бұл жағдайда амортизациялық төлемдер заңды негізде кәсіпорынның иелігінде қалады, өнімнің өзіндік құнына қосылады және одан табыс салығы алынбайды; ақша қаражаттарын жырымдамайтын көлемі елеулі жарғылық капитал қалыптасады, сонымен, қайта бағалау нәтижесінде банктік несие алу және инвестиция салу ықтималдығы артады (зияткерлік меншікті, кәсіпорынның басқа мүліктерімен қатар, несие алу кезінде кепілі нысаны ретінде пайдалануға болады); авторлар мен кәсіпорындардың – зияткерлік меншік иелерінің үлестік немесе дербес фирмалар ұйымдастыру кезінде, ақша қаражаттарын бөлмей-ақ, құрылтайшы (меншік иелері) ретінде мүмкіндіктерін кеңейтеді; зияткерлік меншік нысандарын пайдалану құқығын беру есебінен қосымша табыс алу, сонымен қатар кәсіпорынның инновациялық қызметінің өнімдеріне баға белгілеуді, оларды пайдалану құқығын беру көлеміне байланысты, негізделген реттеуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қазіргі кезде зияткерлік меншікті бағалау компанияларының қызметіндегі ең белгісіз бағыттарының бірі болып табылады. Зияткерлік меншік жаңа құрастырылымдардың негізін құрайды және жаңа технологияларды беру мен игеруде негізгі құндылық болып табылады, жаңалықтар, өнеркәсіптік үлгілер, бағдарламалар және ЭЕМ үшін мәліметтер базасы және т.б. ретіндегі өнімдер әлемдік технологиялық алмасуда үлкен орын алады. Зияткерлік меншік нысандарына меншік құқығына ие кәсіпорындардың, зияткерлік меншікті сауатты пайда-

ланған жағдайда, экономикалық табысқа қол жеткізу мүмкіндігі бар, зияткерлік меншік жарғылық қорға төленетін жарна ретінде пайдаланылуы мүмкін, бұл ақша қаражаттарын шектемей мөлшері елеулі жарғылық қор қалыптастыруға және сол арқылы кәсіпорынның инвестициялық мүмкіндіктерін арттыруға мүмкіндік береді [4].

Материалдық емес активтер бухгалтерлік есепте бастапқы құн бойынша есепке алынады. Амортизацияланатын материалдық емес активтердің бастапқы құны шығыстар құрамында ескерілетін, салықтардың сомаларын қоспағанда, пайдалану үшін жарамды жағдайға жеткізу және оларды сатып алуға (құру) шығындар сомасы ретінде анықталады.

Ұйымның өзімен құрылған материалдық емес активтердің құны шығыстар құрамында ескерілетін салықтардың сомаларын қоспағанда оларды құру, дайындау (соның ішінде материалдық шығындар, еңбекақы төлеуге жұмсалатын шығыстар, басқа ұйымдардың қызметтеріне шығыстар, патенттерді, куәліктерді алуға байланысты патенттік баж) шығыстардың нақты сомасы ретінде анықталады. "Зияткерлік меншік объектілері және материалдық емес активтердің құнын бағалау" стандартын бекіту туралы 5 мамыр 2018 жылғы №519 бұйрыққа сай зияткерлік меншік объектілерін және материалдық емес активтерді бағалау нақты объектінің, бағалауды тағайындау және сенімді ақпараттың болуына байланысты табыстық, салыстыру және шығыстық тәсіл әдістерімен орындалады. Үш тәсілдің барлығы нарықтық болып табылады, яғни зияткерлік меншік объектілері мен материалдық емес активтерді бағалау кезінде нарықтық ақпарат пайдаланылады [4].

Осы бұйрыққа сай зияткерлік меншік объектілері және материалдық емес активтердің құнын бағалауда үш тәсіл қолданылады:

- табыстық тәсіл әдістері;
- шығындық тәсіл әдісі;
- салыстырмалы талдау әдісі.

Материалдық емес активтерге зияткерлік меншік (лицензиялық және авторлық шарттар) пайдалану шарттары бойынша алынған мүліктік құқығын да жатқызуға болады [5].

Қазіргі уақытта компаниялар өз есептілігін Халықаралық қаржылық есеп стандарттарына (ХҚЕС) сәйкес құрастырады. Халықаралық стандарттарды пайдалану туралы көп жазылған, сондықтан халықаралық стандарттар бойынша зияткерлік

меншік объектілері есебін жүргізу және есептілікті құрастыруға шешім қабылдаған компаниялардың алдынан шығуы мүмкін мәселелерге және оларды қалай жеңуге болатындығына толығырақ тоқталамыз.

Ең алдымен, ұйымның материалдық емес активтері критерийлер негізіне барлық активтерге жалпы өлшемдерді алады. Олар қаржылық есеп беруді ҚЕХС сәйкес дайындау және ұсыну қағидаларында көрсетілген. Егер бір уақытта екі шарт орындалатын болса: болашақта активтерді қоданудан ұйым экономикалық табыстар алуына үлкен ықтималдылық болса; активтердің құны сенімді бағаланса, активтер компания балансына енгізіледі. Сонымен қатар, ҚЕХС 38 сәйкес материалдық емес актив – физикалық үлгісі жоқ және тауар өндірісінде қоланылатын, идентификацияланатын ақшалай емес актив. Стандартта актив ретінде ұйым өткен оқиғалар нәтижесінде бақылайтын және одан болашақта экономикалық табыс күтетін ресурстар түсіндірілетіні көрсетілген. Осылайша ҚЕХС 38 материалдық еместігімен қосымша, материалдық емес активтер үш белгісі көрсетіледі: идентификациялануы, компанияның бақылауда болуы, экономикалық табыс әкелу қабілеті [6].

Бизнес жасау кезеңінде әрбір компания көптеген зияткерлік меншік объектілерін пайдаланады. Ендеше осы зияткерлік меншік объектілерінің есебін дұрыс жүргізіп қана қоймай, оның аудитін дұрыс ұйымдастырудың маңызы зор. Осы зияткерлік меншік объектілеріне аудит жүргізу кезінде алдымызға келесідей мақсаттар қойылады:

- кәсіпорын меншігіндегі зияткерлік меншік объектілерінің барлық тізімін анықтау қажет;

- әрбір зияткерлік меншік объектілерін құжаттық рәсімдеуде қандай құқық қорғау формасы (авторлық, патент, коммерциялық) пайдаланылғанын анықтау [7].

Материалдық емес активтердің аудиті ретінде қалыптасуды, іс-жүзіндегі нақты қолда бар, құжаттарда көрсетілудің анық сенімділігін, пайдалы қызмет ету құны мен мерзімін, бағалаудың шынайылығын, амортизациялық есептеуді, істен (есептен) шығарудың негізділігін, есепті ұйымдастыруды, оларды кәсіпорында қолданудың тиімділігін ішкі бақылауды тексеру түсіндіріледі.

Аудитор зияткерлік меншік объектілерін тексергенде 38 ҚЕХС (Қаржылық есеп берудің халықаралық стандарттары) ҚР-ның «Меншік туралы», «Тауарлық белгілер туралы», «Авторлық құқық туралы» және басқа құқықтық-нормативтік

актілерді басшылыққа ала отырып жүргізеді. Ең алдымен, аудит бағдарламасына сай Бас кітаптың мәліметтеріне баланс көрсеткіштерінің сәйкестігі зияткерлік меншік объектілерінің бар екендігі және оның жағдайы, алу фактісін растайтын материалдық емес активтердің қабылдау-тапсыру актілері, бұл объектілер сипатталған немесе кесімді белгіленген жердегі ақпарат көздері мен өзге құжаттар тексеріледі.

Объектілерді кәсіпорынның пайдалануына жарамды жағдайға келтіруге қажетті шығындар көлемін айқындаудың анықтығы мен материалдық емес активтердің құндық бағалаудың дұрыстығын айқындау керек. Аудитор материалдық емес активтердің алғашқы бағалаудың әр түрлі тәсілдермен анықталатындығын ескергені жөн:

- жарғы капиталына зияткерлік меншік салынған жағдайда;
- тараптардың (құрылтайшы) келісімдері бойынша;
- бұл объектілерді иелікке алу мен дайын жағдайға келтіру бойынша нақты шығындарға негізделі отырып;
- басқа кәсіпорындардан және тұлғалардан өтеусіз алу күйінде сараптама жолымен.

Интеллектуалдық капитал аудиті кәсіпорынның материалдық емес активтерінің талдауын, оларды құжат түрінде рәсімдеуді, оның құнын анықтауды, ағымдағы уақытқа жағдайын тіркеу жүзеге асырылады. Зияткерлік меншік объектілерін талдау кезінде аудит түсінігі дәйексөз, мониторинг және компанияның зияткерлік меншік капиталын үйлестіру ретінде кеңінен түсіндіріледі [8].

Мақаланың тәжірибелік құндылығы кәсіпорынның зияткерлік меншік объектілерінің аудитін ұйымдастыруда туындайтын негізгі мәселелерді анықтауда, сонымен тексерілетін шоттар мен құжаттарды, олардың реттілігін анықтауды айқындап отыр. Аудитті жүргізудегі талдаудың маңызын ашып көрсету болып отыр [9].

Тұжырымдар.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай:

1. Зияткерлік меншік есебінің ары қарай дамуында, сондай-ақ түрлі меншік нысандарындағы кәсіпорындарда тұрақты және бәсекеге қабілетті дамуды қамтамасыз етуде зияткерлік меншіктің рөлі өзекті және пайдалы болып отыр.

2. Бухгалтерлік есепте зияткерлік меншік көбінесе материалдық емес активтер түрінде көрсетіледі (идентификациялау

әдістері, бағалау, есебі мен есептілікте көрініс табуы).

3. Зияткерлік меншік аудиті кәсіпорынның жұмысындағы мәселелерді анықтау үшін, өзгерістер енгізуге қажетті жиынтықты анықтауға мүмкіндік беруі қажет. Әдетте аудит мақсаты алдымен анықталады, яғни нәтижесінде мүмкін болатын ресурстардан жақсысын анықтауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1 Никишина, А.Л. Аудит интеллектуального капитала как основа эффективного управления трудовыми знаниями и ресурсами / А.Л. Никишина // Карельский научный журнал.- 2017.-№2 (19).- С.122-125.

2 Соловьев, И.К. (2017). Аудит интеллектуального капитала: новые реалии. [Электронный ресурс] URL: <http://www.go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJzLK> (дата обращения 15.01.2020).

3 Жадигерова, Г.А. Международные стандарты аудита: оқу құралы / Г.А. Жадигерова, Ж.К. Туребаева. – Шымкент: Нұрлы бейне, 2019-164с.

4 "Зияткерлік меншік объектілері және материалдық емес активтердің құнын бағалау" бағалау стандартын бекіту туралы 5 мамыр 2018 жылғы №519 бұйрық (2018) [Электрондық ресурс] URL: <http://www.go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJzLK> (қаралған күні 15.01.2020).

5 Андыбаева, Г.Т. Ұйымның қаржылық жағдайын талдау: оқу құралы / Г.Т. Андыбаева.- Алматы: LEM, 2016.- 164 б.

6 Жақыпбеков, С.Ж., Сатымбекова К.Б., Ахметова С.С. Интеллектуалдық меншік объектілерін есепке алудың ерекшеліктері / С.Ж. Жақыпбеков, К.Б. Сатымбекова, С.С. Ахметова // Статистика, учет и аудит.- 2018.- N2(69). – Б. 6-11.

7 Халықаралық қаржылық есеп стандарты (2016) [Электрондық ресурс] URL: <http://www.go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJzLK> (қаралған күні 15.01.2020).

8 Туребаева, Ж.К. Аудит: учебное пособие / Ж.К. Туребаева. - Шымкент: Нұрлы бейне, 2018. - 160с.

9 Изменения в Типовой план счетов вне-сены Приказом Министра финансов РК от 2 октября 2018 года № 877 (2018) [Электронный ресурс] URL: <http://www.go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJzLK5dc86> (дата обращения 17.01.2020).

References

1 Nikishina, A.L. Audit of intellectual capital as the basis for effective management of labor knowledge and resources/ A.L. Nikishina// Karelian scientific journal.- 2017.-№2(19).-P.122-125.

2 Solovyov, I.P. (2017). Auditing intellectual capital: the new realities. [Electronic resource] URL: <http://www.go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJzLK> (date of access: 15.01.2020).

3 Jadigerova, G.A. International standards on auditing: textbook / G.A. Jadigerova, J.K. Turebaeva.- Shymkent: "Nurly beyne", 2019-164p.

4 "Valuation of intellectual property and intangible assets" on approval of the valuation standard order No. 519 of may 5 (2018) [Electronic resource] URL <http://www.go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJzLK> (date of access: 15.01.2020).

5 Andybayeva, G.T. Analysis of financial state of the organization: textbook / G.T. Andybayeva.- Almaty: LEM, 2016. - 164 p.

6 Zhakypbekov, S.Zh., Satymbekova B.B., Akhmetova S.S. Features of accounting for intellectual property / S. Zhakypbekov, K.B. Satymbekova, S.S. Akhmetova // Statistics, accounting and audit.- 2018. - N2(69). - P. 6-11.

7 International financial reporting standard (2016) [Electronic resource] URL: <http://www.go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJzLK> (date of access: 15.01.2020).

8 Turebaeva, G.K. Audit: textbook / G.K. Turebaeva. - Almaty: Nurly video, 2018. - 160p.

9 Changes to the standard chart of accounts were made by Order of the Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan dated October 2, 2018 No. 877 (2018) [Electronic resource] URL: <http://www.go.mail.ru/redirect?Type=sr&redirect=eJzLK5dc86> (date of access: 17.01.2020).

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АҚМОЛА ОБЛЫСЫ "АҚТЫҚ" АГРОФИРМАСЫ " АҚ МЫСАЛЫНДА
АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КӘСІПОРНЫН БАСҚАРУ

УПРАВЛЕНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМ ПРЕДПРИЯТИЕМ НА ПРИМЕРЕ
АО «АГРОФИРМА «АКТЫК» АҚМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ КАЗАХСТАНА

AGRICULTURAL ENTERPRISE MANAGEMENT BASED ON THE EXAMPLE OF
"AGROFIRM "AKTYK" JSC IN AKMOLA REGION OF KAZAKHSTAN

Қ.Т. АЛЕНОВА*

э.ф.д., профессор

Б.С. УТИБАЕВ

э.ф.к., доцент

Д.Т. АХМЕТОВА

э.ф.к., доцент

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

alen4411@mail.ru

К.Т. АЛЕНОВА

д.э.н., профессор

Б.С. УТИБАЕВ

к.э.н., доцент

Д.Т. АХМЕТОВА

к.э.н., доцент

Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

К.Т. ALENOVA

Dr.E.Sc., Professor

B.S. UTIBAEV

C.E.Sc., Associated Professor

D.T. AHMETOVA

C.E.Sc., Associated Professor

S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Аңдатпа. Мақала кәсіпорынды басқару саласындағы өзекті мәселелерге арналған, оның құрылымы сыртқы және ішкі өлшемдердің әсерінен құрылады. Ақмола облысының "Ақтық" "Агрофирмасы" АҚ қаржылық жағдайы талданған. Экономикалық қызметтің нәтижелерін сипаттайтын оның көрсеткіштерінің динамикасы, тиімді жұмыс істеу әдістері, дөнді дақылдарды іске асырудың рентабельділігін болжау үшін деректер ұсынылған. Жүргізілген корреляциялық-регрессиялық талдау негізінде зерттелетін тәуелділіктің мәнін анықтайтын нәтижелі көрсеткіштер мен факторлар (математикалық теңдеулер) арасындағы байланыс модельденді және қорытынды статистикалық баға берілді, оның негізінде таңдалған параметрлердің оңтайлы көрсеткішке әсерін есептеуге мүмкіндік беретін болжауға арналған оңтайлы үлгі іріктелді. Оған енгізілген индикаторларды өзгертуге тікелей әсер ететін шарттар көрсетілген. Жоғары мәні модельде қарастырылған шарттар мен соңғы деректер арасындағы тығыз байланысты көрсететін корреляция коэффициенті есептелген. Соңғы көрсеткіш таңдалған шамалардың ауытқуына байланысты екенін көрсететін детерминацияның жоғары дәрежесі анықталған. Модельдеу негізінде өндірістік үдерістің тиімді жұмыс істеуіне бағытталған кәсіпорынды басқару үшін қажетті рентабельділік, сату көлемі, өнімнің бағасы мен өзіндік құны, кірістілік және оның ауыспалы бағасы анықталған.

Аннотация. Статья посвящена актуальным проблемам в сфере управления предприятием, структура которого создается под воздействием внешних и внутренних критериев. Проанализировано финансовое положение АО «Агрофирма «Ақтык» Акмолинской области. Представлены динамика его показателей, характеризующая результаты экономической деятельности, методы эффективного функционирования, данные для прогнозирования рентабельности реализации зерновых. Смоделирована связь ме-

Болжау – ол көп сатылы үдеріс, мақсатты қоюды бейнелейді, тиісті ақпаратты алуды және оны өңдеуді, бағалауды және экономикалық талдауды, сонымен бірге белгілі бір болжамды іске асырудың ықтималдығы мен перспективаларын анықтайды.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Іс жүзінде кез келген кәсіпорынның қызметін, оның ішінде рентабельділікті болжау әр түрлі әдістерді қолдану арқылы жүзеге асырылады, олар әдетте келесі негізгі блоктарда біріктіріледі: модельдеу әдістері; трендтерді экстраполяциялау әдістері; сараптамалық бағалау әдістері, корреляциялық-регрессиялық талдау әдісі [1].

Сонымен бірге, болжау кәсіпорынды дамыту стратегиясы мен тактикасы анықталатын маңызды экономикалық факторлардың бірі екенін атап өткен жөн. Рентабельділікті болжауға келсек, бұл үдеріс қаржылық болжауға қатысты. Тұтастай алғанда қаржылық болжау кез келген кәсіпорынның болашақ қаржылық жағдайын, қаржы ресурстарының динамикасы мен оларды қамту көздерінің сапалық және сандық бағалауларына байланысты анықтауға мүмкіндік береді.

Тәжірибеде меншікті капиталдың рентабельділігін болжау «Дюпон» моделін қолдану негізінде жүргізілінеді. Сонымен қатар, осы модельдегі бірқатар коэффициенттер, егер коэффициент мөлшері ұлғайтылса, ресурстарды пайдалану тиімділігі жоғарырақ болады дегенді білдіреді. Модельдегі негізгі басты коэффициенттердің бірі – таза пайданың меншікті капиталға қатынасы. Егер банктің кірістеріндегі таза пайданың үлесі артып және белсенді операцияларға бағытталған меншікті қаражаттың мөлшері азайған кезде ол артады. Бұл талдау бірқатар салыстырмалы көрсеткіштердің табыстылығына әсерін бағалауға мүмкіндік береді. Алайда, осы модельді пайдаланған кезде біріншіден, инфляция қарқыны рентабельділік көрсеткішін есептеу кезінде ескерілмейді, екіншіден, модель капиталдың пайдалылығына көбірек факторлық талдау жасайды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Ауыл шаруашылығының жалпы тұрақты дамуы астық дақылдарының өнімділігі мен жалпы өнімінің деңгейін бағалау арқылы анықталуы, әрі қарай тиімділікті анықтап, болжаумен өз жалғасын табады [2]. Ауыл шаруашылық кәсіпорны қызметінің тиімділігін болжау үшін келесі схема бойынша бірқатар есептеулер жүргізу қажет:

- зерттелетін көрсеткіштерге әсер ететін факторларды анықтаймыз және олардың ішіндегі ең маңыздыларын таңдаймыз;

- әрбір факторлар мен нәтижелік белгілер бойынша бастапқы ақпараттар жинаймыз;

- факторлар мен нәтижелі көрсеткіш арасындағы байланысты модельдеу, яғни зерттелген тәуелділіктің мәнін дәл көрсететін математикалық теңдеуді таңдап, негіздейміз;

- негізгі көрсеткіштердің байланысын корреляциялық-регрессиялық талдау жүргізу арқылы анықтаймыз: байланыс теңдеуі, корреляция коэффициенті, детерминация коэффициенті;

- корреляция және регрессиялық талдау нәтижелерін статистикалық түрде бағалаймыз және нәтижелі көрсеткішті одан әрі дамыту бойынша ұсыныстар береміз.

Бірінші кезеңнің аясында модельге енгізілуге ұсынылатын көрсеткіштер тізімі анықталады. Тәуелді айнымалы (нәтижелі көрсеткіш) ретінде пайыздық мөлшерде алынған астық өнімдерін сату рентабельділігі (өнімді өткізуден түскен жалпы пайданың сатудан түскен табысына қатынасы) алынады. Тәуелсіз, түсіндірмелі көрсеткіштер (факторлар) X келесілер болып табылады:

X_1 – өткізілген өнім көлемі, тонна;

X_2 – сату бағасы, теңге;

X_3 – өткізілген өнімнің 1 тоннасының өзіндік құны, теңге.

«Ақтық» Агрофирма» АҚ-ның [3] астық өнімдерін сатудың рентабельділігін экономикалық-математикалық модельдеу үшін бастапқы мәліметтер 1 кестеде келтірілген.

1 кесте – Астық өнімдерін сатудың рентабельділігін болжау үшін бастапқы мәліметтер

Жылдар	Сату рентабельділігі, R_y	Өткізілген өнім көлемі, тонна, x_1	Сату бағасы, теңге, x_2	Өткізілген өнімнің өзіндік құны, теңге, x_3
	y	x_1	x_2	x_3
2014	12,0	16456	32171	28325
2015	33,0	16319	52282	35039
2016	35,8	24467	50379	32368
2017	28,1	9450	46692	33564
2018	42,6	20738	53120	30486
2019	43,6	18195	55652	31370

Салыстырмалы бағалау және факторларды таңдау жұптық корреляция коэффициенттерін талдау және олардың маңыздылығын бағалау негізінде жүзеге асырылады.

Бастапқы мәліметтерді біркелкілікке тексеру үшін орта квадратты ауытқу (стандартты ауытқу) және вариация коэффициенті қолданылады.

Орта квадратты ауытқу келесі формуламен анықталады:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum(x_i - \bar{x})^2}{n}} \quad [1]$$

мұнда: x_i – i аралықтағы факторлы көрсеткіш мәні;

$\bar{x}$ – факторлық көрсеткіштің орта арифметикалық мәні;

n – бақылау саны.

Вариация (өзгеру) коэффициентінің мәні келесі формуламен есептеледі:

$$v = \frac{\sigma}{\bar{x}} \cdot 100\% \quad [2]$$

Вариация коэффициентінің мәні неғұрлым жоғары болса, зерттелетін объектілердің салыстырмалы таралуы үлкен және біркелкілігі аз болады. Вариация қатарының өзгергіштігі (вариация) 10%-дан аспаса шамалы, 10-12% болса – орташа, 20%-дан асса, бірақ 33%-дан аспаса маңызды деп саналады. Егер ауытқу 33%-дан жоғары болса, бұл ақпараттың гетерогендігін және әдетте үлгілердің бірінші және соңғы қатарларында кездесетін типтік емес бақылауларды алып тастау қажеттілігін көрсетеді [4].

Ақпараттардың біркелкілігі мен қалыпты үлестіру заңына сәйкестігін тексеру экономикалық-математикалық әдістер мен оңтайландырудың компьютерлік технологиялары арқылы, атап айтқанда MS Excel ортасында жүзеге асырылады. Ол үшін «Анализ данных» пакеті мен «Описательная статистика» опциясын қолданамыз (2 кесте).

2 кесте – Ақпараттардың біркелкілігі мен қалыпты үлестіру заңына сәйкестігін тексеру

Көрсеткіштер аты	Y	X ₁	X ₂	X ₃
Орта арифметикалық мән	32,51	21995,33	48382,92	31859
Орта квадратты ауытқу	11,65	5034,46	8487,11	2361,9
Вариация коэффициенті	35,83	22,89	17,54	7,41
Асимметрия	-0,54	1,21	-0,92	-1,53
Асимметрия қатесі	1,22	1,22	1,22	1,22
A/та қатынасы	-0,44	0,99	-0,75	-1,25
Эксцесс	0,78	1,99	-0,92	2,74
Эксцесс қатесі	2,35	2,45	2,45	2,45
E/те қатынасы	0,33	0,81	-0,37	1,12

2 кесте мәліметтерінен вариация коэффициенті X_1 – бірінші, X_2 – екінші, X_3 – үшінші факторларда 33% төмен, ал у-факторы бойынша вариация белгісі біркелкі емес. A/та және E/те қатынастары модуль бойынша барлық көрсеткіштер үшін 3-тен төмен, сондықтан асимметрия және эксцесс

маңызды емес. Сонымен, бастапқы мәліметтер ішінара біртекті, сондықтан корреляциялық және регрессиялық талдау үшін пайдалануға болады.

Көптік регрессия [5] теңдеуінің параметрлері көмекші 3 кестеде келтірілген мәліметтер көмегімен анықталады.

3 кесте – Көптік регрессия теңдеуінің параметрлерін есептеу үшін көмекші кесте

y	x ₁ ²	x ₂ ²	x ₃ ²	y*x ₁	y*x ₂	y*x ₃
12,0	270799936	1034986707	802327588	196718,9	384582,2	338608,3
33,0	655308801	2733455625	1227750111	844276,5	1724319	1155624
35,8	604323889	2538086910	1047699764	878871,2	1801124	1157201
28,1	441588196	2180141579	1126554172	590824,6	1312781	943682,4
42,6	469328896	2821772884	929378414	923105,8	2263465	1299000
43,6	513294336	3097153069	984049694	988542,6	2428251	1368739

Есептелген нәтиже бойынша көптік регрессия теңдеуінің мәні келесідей:

$$\hat{y} = -20,37 + 0,00271x_1 + 0,00593x_2 - 0,0011x_3$$

Көптік регрессия теңдеуінің нәтижесінен бірінші және екінші факторлармен нәтижелі фактордың арасында тікелей байланыс, ал үшінші фактормен – кері

байланыс бар екендігін көруге болады. b регрессия теңдеуінің параметрі өткізілген өнім көлемін 1 тоннаға, сату бағасын 1000 теңгеге жоғарылатсақ рентабельділік деңгейі қаншаға жоғарылағанын көрсетеді. Өндірілген астық өнімдерінің сату көлемін жоғарылатсақ түсім де өседі, яғни пайда да, рентабельділік те өседі [6].

Төртінші және бесінші кезеңдер аясында корреляциялық талдаудың негізгі көрсеткіштері анықталып, оларға статистикалық бағалау жүргізіледі және корреляциялық-регрессиялық талдау нәтижелерін іс жүзінде қолдану мүмкіндігі анықталады.

Модель сәйкестігін бағалаймыз, яғни ең кіші квадраттар әдісі бойынша гипотезаларды тексереміз:

■ b1 регрессия коэффициентінің статистикалық маңыздылығы туралы гипотеза Стьюдент t-критерийін қолданып, нөл-гипотезаны тексереміз:

Стьюдент t-критерийінің $\alpha = 0,05$ және $df=2$ еркіндік дәрежемен кестелік мәні 4,30 құрайды. Стьюдент t-критерийі арқылы есептелген мәндер келесідей:

$$t_a = -20,37; t_{b1} = 8,96; t_{b2} = 15,9; t_{b3} = 20,4$$

0,05 маңыздылық деңгейдегі Стьюдент t-критерийінің екі жақты мәні және еркіндік дәрежелер саны ($6-1-3=2$) 4,30 құрайды. Стьюдент t-критерийінің (абсолютті шамада) есептелген мәндерін кестелік мәмен салыстыра отырып, регрессияның жеке параметрлерінің маңыздылығын анықтаймыз. Есептелген мәндер негізінде регрессия коэффициенті статистикалық маңызды деп айта аламыз, өйткені параметрлер мәні кесте мәндерінен үлкен;

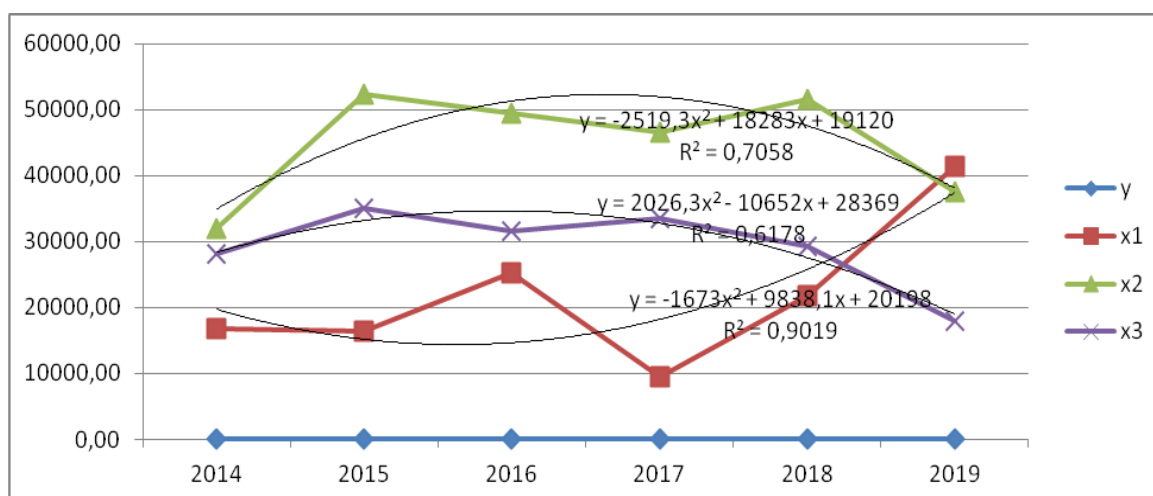
■ регрессия теңдеуінің сапасын бағалау. Регрессия теңдеуінің сапасын кешенді бағалау үшін R^2 детерминация коэффициенті қолданылады.

Детерминация коэффициенті модельдік теңдеудің сапасының өлшемі ретінде Y айнымалысының жалпы өзгеруіндегі регрессияға (факторлардың әсеріне) байланысты тәуелді айнымалының өзгеруінің арақатынасын сипаттайды. R^2 детерминация коэффициенті бірлікке қаншалықты жақын болса, соғұрлым регрессия теңдеуі эксперименттік мәліметтерді жуықтайды, эмпирикалық нүктелер регрессия сызығына жақын болған сайын модельдің болжамды күші соғұрлым жоғары болады.

Детерминация коэффициентінің есептелген мәні 0,97 құрайды, ол нәтижелі белгінің 97% таңдалған факторларға байланысты, ал қалған 3% модельге енген басқадай факторларға байланысты екендігін көрсетеді. Детерминация коэффициенті 0,9-дан жоғары болғандықтан, берілген модель негізінде нәтижелі көрсеткіштердің жеткілікті нақты мәнін алу мүмкіндігі туындайды.

Кешенді бағалау нәтижелері бойынша алынған модель болашаққа болжам жасауға жарамды, таңдалған факторлар нәтижелі көрсеткіштерге әсерін тигізеді, олардың арасында байланыс түзу, 0,98-ға тең. Корреляция коэффициентінің мәні – 0,979, бұл факторлар мен нәтижелі көрсеткіштер арасында тығыз байланыс бар екенін білдіреді.

1 суретте келтірілген уақыт бойынша барлық факторлық белгілердің өзгеруі полиномиалды трендтермен ең сенімді түрде сипатталған.

1 сурет – Уақыт бойынша барлық факторлық белгілердің өзгеруі

Сонымен, нәтижелі көрсеткішті алдағы екі жылға болжаймыз. Ол үшін алдымен факторлық көрсеткіштердің шамасын болжау қажет. X_1 - X_3 факторлық көрсеткіштердің болжамды мәндері олардың трендтерін құру негізінде анықталады, яғни уақыт бойынша көрсеткіштердің өзгеру қарқынын анықтау. Факторлық көрсеткіштерді болжау Excel бағдарламасында «Мастер диаграмм» көмегімен «Линия тренда» опциясын қолдану арқылы жүзеге асырылады. Бұл опцияда сызықтық функциядан басқа, логарифмдік көпмүшелік, дәрежелік және экспоненциалдық функциялардың параметрлерін орнатуға болады. Әр фактор үшін трендті таңдау детерминация коэффициентінің критерийі негізінде жүргізілінеді. Бұл жағдайда детерминация коэффици-

ентінің (R^2) ең үлкен мәні бар тренд таңдалады [7].

Детерминация коэффициенттерінің мәні бойынша X_1 - X_3 көрсеткіштерінің өзгеруі уақыт факторларымен 70%; 61% және 90%. Факторлардың (X_1 - X_3) уақытпен барлық өзгерістері көп деңгейлі трендтермен қолайлы деңгейде нақты сипатталғанын көрсетеді [8].

Енді, кәсіпорын үшін 2020-2021 жылдарға, сәйкес трендтер теңдеуін алмастыру арқылы X_1 - X_3 факторлық көрсеткіштердің болжамды мәндерін анықтаймыз. Алдын ала анықталған факторлық көрсеткіштердің негізінде «Тенденция» функциясының көмегімен ауыл шаруашылық кәсіпорын бойынша 2020-2021 жылдарға нәтижелі көрсеткіштің (Y) нүктелік болжауы жүзеге асырылады (4 кесте) [9].

4 кесте – Факторлы және нәтижелі көрсеткіштердің болжау мәні

Жылдар	Сату рентабельділігі (R_y)	Өткізілген өнім көлемі, тонна, x_1	Сату бағасы, теңге, x_2	Өткізілген өнімнің өзіндік құны, теңге, x_3
	Y	x_1	x_2	x_3
2014	12,0	16456	32171	28325
2015	33,0	16319	52282	35039
2016	35,8	24467	50379	32368
2017	28,1	9450	46692	33564
2018	42,6	20738	53120	30486
2019	43,6	18195	55652	31370
2020	50,5	17109	60006	32134
2021	55,6	17321	63327	32213

4 кестеде келтірілген мәліметтер бойынша факторлық белгілердің болжамды мәндері олардың нақты мәндеріне жақын. Сондықтан, факторлық көрсеткіштердің көрсетілген мәндерімен және олардың өзгеру тенденциясын сақтау жағдайында рентабельділіктің болжамды мәні 2020 жылы 50%, 2021 жылы 55%, өткізілген өнім көлемі 2020 жылы – 17109 тонна, 2021 жылы – 17321 тонна, сату бағасы 2020 жылы – 60006 теңге, 2021 жылы – 63327 теңге, өткізілген өнімнің өзіндік құны 2020 жылы – 32134 теңге, 2021 жылы – 32213 теңге болады деп айтуға болады.

Тұжырымдар.

1. Болжау функциясы басқарудың негізгі элементі ретінде қазіргі жағдайда тәуелсіз функция ретінде қарастырылғаны жөнді.

2. Өсу қарқынына байланысты кірістілік деңгейін және оның өсуін болжау қазіргі кезде өзекті мәселе, өйткені кірістілік олардың нақты көрсеткіштерін көрсететін негізгі индикатор.

3. Сату рентабельділігі – астық өнімдерін өндіретін ауыл шаруашылық кәсіпорындарының қызметінің негізгі көрсеткіші.

4. Сипатталған модель негізінде байланыстың болуын және назарға алынған факторлардың әсер ету дәрежесін анықтап қана қоймай, алынған байланыс теңдеулерін қолдана отырып, астық өнімдерінің рентабельділігін болжауға және факторлық көрсеткіштердің де, тиімді индикатордың да болжамды мәндерін есептеуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Абдурахманов, М.А. Экономикадағы статистикалық әдістер: оқу құралы / М.А.Абдурахманов.- Нұр-Сұлтан: ҚазЭҚХСУ, 2019. -310 б.

2. Утибаев, Б.С. Статистикалық әдістермен астық өндірісінің тұрақтылығын талдау /Б.С. Утибаев, Қ.Т. Аленова, Г.Б. Утибаева //Аграрлық нарық проблемалары.– 2019. – №1. – 129-135б.

3 «Ақтық Агрофирма» АҚ 2014-2019 жылдардағы қаржылық мәліметтері (2014) [Электрондық ресурс] URL: <https://pk.uchet.kz/c/bin/040740003145/> (қаралған күні 22.02.2020ж.)

4 Сапарбаев, Ә.Ж. Эконометрика: оқулық / Ә.Ж. Сапарбаев, А.Т. Мақұлова, Б.Д.

Шәріпова, С.Ж. Жарқынбаев. - Алматы: Бастау, 2007. – 214 б.

5 Ахметов, Д.Т. Кобба-Дугластың өндірістік қызметін қолдану негізінде шағын кәсіпорындардың көрсеткіштерін талдау / Д.Т. Ахметова., А.К. Байдаков, Р.М. Жунусова // Аграрлық нарық проблемалары.– 2019. – №1. – 90-97б.

6 Ахметова, Д.Т. Эконометрика: оқулық /Д.Т.Ахметова, Ш.Е. Муталляпова. – Астана: С.Сейфуллин атындағы ҚазАТУ, 2013.- 167 б.

7 Тіреуов, Қ.М. Эконометрика: оқулық / Қ.М. Тіреуов, Қ.А. Ахметов, Р.А. Асаев. - Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011. – 304 б.

8 Муталляпова, Ш.Е. Экономикалық-математикалық әдістер және оңтайландырудың компьютерлік технологиялары: оқу құралы – Астана: С.Сейфуллин атындағы ҚазАТУ, 2015. - 162б.

9 Кливак, А.А. Корреляционно-регрессионный анализ как способ прогнозирования экономического развития предприятия (на примере ПАО «Севастопольгаз») / А.А. Кливак, А.А. Рихерт, М.Г. Рожкова // Молодой ученый. - 2016. - № 11.1 (115.1). - С. 28-30.

References

1 Abdurakhmanov, M.A. Statistical methods in economics: textbook / M.A. Abdurakhmanov.- Nur-Sultan: KazEKHSU, 2019. -310 p.

2 Utibayev, B.S. Analysis of the stability of grain production by statistical methods / B.S.

Utibayev, K.T. Alenova, G.B. Utibayeva // Problems of the agricultural market.– 2019. - №1. - P. 129-135.

3 Financial data of JSC "Agrofirma" Aktyk" for 2014-2019 (2014) [Electronic resource] URL: <https://pk.uchet.kz/c/bin / 040740003145 /> (date of access: 22.02.2020)

4 Saparbayev, A.Zh. Econometrics: textbook / A.Zh. Saparbaev, A.T. Makulova, B.D. Sharipova, S.Zh. Zharkynbaev.-Almaty: Bastau, 2007. - 214 p.

5 Akhmetov, D.T. Analysis of small business performance based on the use of Cobba-Douglas production activities / D.T. Akhmetova., A.K. Baidakov, P.M. Zhunusova // Problems of AgriMarket.– 2019. - №1. - 90-97p.

6 Akhmetova, D.T. Econometrics: textbook / D.T. Akhmetova, Sh.E. Mutallyapova. - Astana: KazATU named after S. Seifullin, 2013. - 167p.

7 Tireuov, K.M. Econometrics: textbook / K.M. Tireuov, K.A. Akhmetov, P.A. Asaev. - Almaty: LLP RPBK "Daur", 2011. - 304 p.

8 Mutallyapova, Sh.E. Economic-mathematical methods and computer technologies of optimization: textbook - Astana: KazATU named after S. Seifullin, 2015. - 162p.

9 Klivak, A. A. Correlation and regression analysis as a method for predicting the economic development of an enterprise (based on PJSC "Sevastopolgaz") / A.A. Klivak, A.A. Richert, M.G. Rozhkova // Young Scientist. - 2016. - No. 11.1 (115.1). - P. 28-30.

лығының дамуына, оның бәсекеге қабілеттілігіне, ішкі нарықты өніммен қамтамасыз етуге және экспорттық әлеуеттің дамуына келесідей факторлар кедергі келтіреді: өнімділіктің және асыл тұқымды ірі қара мал санының төмен болуы, жемшөппен қамтамасыз етудің жеткіліксіз деңгейі, оларды ұстап-күту жағдайы төмендігі, ірі қара малдың ұсақ жеке меншік иелерінде шоғырлануы, ет өнімдерінің көлеңкелі нарығы және «шаруалық мал сою», ветеринарлық қызметтің қанағаттанарлықсыз болуы.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеудің мақсаты – ет және ет өнімдерін өткізу нарықтарын зерттеу, ішкі нарықты қамтамасыз ету, экспорттық әлеуетті бағалау және оны арттыру факторларын анықтау. Зерттеудің нақты мақсатына сүйене отырып, келесідей міндеттер қойылды: Қазақстандағы мал шаруашылығы өнімдерін экспорттаудың қазіргі жағдайын қарастыру, оның қазіргі даму бағытына талдау жасау; отандық өнімнің экспорттық әлеуетіне кедергі болатын мәселелерді анықтау, отандық ет өнімдерінің бәсекелестік артықшылықтарын анықтау; жоғары сапалы, экологиялық таза тамақ өнімі ретінде Қазақстандағы мал шаруашылығының әлеуеттік мүмкіндіктерін ашу. Тақырыптың жаңалығы – отандық ет нарығының халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігінің жаңа мүмкіндіктерін зерттеу, ет және ет өнімдерінің экспорттық әлеуетін жоғарылатудың кейбір мәселелерін шешу және етті ірі қара малды экспортқа жеткізудің негізгі бағыттарын айқындау.

Отандық мал шаруашылығының экспорттық әлеуеті мүмкіндіктерін зерттеу кезінде келесідей экономикалық зерттеу әдістер қолданылды: үлгілеу әдісі – ауыл шаруашылығының басым саласының бірі ретінде мал шаруашылығын дамытудың үлгісі ұсынылды, статистикалық әдістер – ұсынылған статистикалық мәліметтер көмегімен саланың дамуы мен келешегіне талдау жүргізілді, ел аймақтарының деректерін талдауда экономикалық-математикалық әдіс, қорытындылар жасау кезінде эксперименттік және басқа әдістер қолданылды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Ел экономикасында мал шаруашылығы саланың барлық ауыл шаруашылық өнімдерінің 45%-ын құрайтын жетекші ауыл шаруашылық секторы болып қала береді. Еліміздің мал шаруашылығы кешені ішкі нарықты және ет экспортын едәуір ұлғайтуды қамтамасыз ету үшін барлық табиғи және экономикалық жағдайларға ие.

Республикада мал шаруашылығы өнімдерінің экспортын ұлғайту үшін үлкен ішкі резервтің болғанына қарамастан, сиыр мен қой етіне деген ішкі қажеттіліктермен Қазақстанның өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейі әлсіз.

2019 жылы 156 мың бас ірі қара мал экспортталды. Етті негізгі сатып алушы – Өзбекстан. Өткен жылы оның сатып алу көлемі 121,6 мың ірі қара мал басын құрады, бұл барлық жылдық жеткізілімнің 78%-ын құрайды. Өзбекстан ұсақ мал сатып алады. 264 мыңға жуық қой, оның жартысынан көбісі төлдейтін мал, 200 мыңнан астам қой (76%) көрші елге экспортталды.

Етті сатып алатын ірі сатып алушының бірі Армения болып табылады, 2019 жылы жеткізілім 14% құрады. РФ 21,5 мың мал басын сатып алды (8,1%), Әзербайджан – 18 мың (6,7%), Иран – 12 мыңға жуық (4,5%) [1].

Малды жаппай экспорттаудың теріс салдары ет пен ет өнімдері бағасының өсуі болды, бұл өз кезегінде қазақстандық ет өңдеу кәсіпорындары мен бордақылау алаңдарының жүктемесінің төмендеуіне әкелді. 2019 жылы олар орташа өз қуаттарының жартысынан азын жүктеді.

Қазақстандағы ірі ет өндіретін, белгілі бір қиындықтарды көріп отырған кәсіпорындар «KazBeef LTD», ТОО «Кублей», «Казмяспродукт», «Бижан», «Импаер фуд», «Beefstream», «Мерке-ет», «Meat Processing and Service» және т.б. болып табылады. Бұл кәсіпорындардың әрі қарай дамуының негізгі мәселелері келесілер болып табылады [2]:

■ өңдеуге арналған шикізат пен айналым қаражаттарының тапшылығы, кәсіпорындардың жұмыс жүктемесінің жеткіліксіздігі, мал экспортының деңгейінің жоғары болу нәтижесінде ол 30-40% құрап отыр;

■ «шаруалық мал сою». Мал сою үйде, аулада жүргізіледі. Оның жүзеге асырылуы еш жерде тіркелмейді, статистика жүргізілмейді, өйткені етті ұсақ алыпсатарларға немесе көршілерге, таныстарға және т.б. сатуға болады. Сәйкесінше, ешқандай салық туралы айту мүмкін емес. Бұлайша мал сою мен сату санитарлық-эпидемиологиялық ережелерді сақтамай жүзеге асырылуы мүмкін және басқа жағымсыз салдары болуы мүмкін.

Саланы дамытуға жыл сайын шамамен 116 миллиард теңге бөлінеді, оның ішінде асыл тұқымды мал шаруашылығын дамытуға 60 миллиард теңге, мал шаруашылығы өнім өндірісін дамытуға 56 миллиард теңге

бөлінеді. Соған қарамастан, саланың негізгі мәселесі шикізат ресурстарының тапшылығы болып табылады [3].

Қазақстан Республикасының Аграрлық өнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасымен өңделген өнім экспортын 2,5 есеге арттыру міндеті қойылғандығын айта кету қажет.

Ет және ет өнімдерін экспорттау жоспары орындалмай отыр. ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің

мәліметінше, 2019 жылы 2018 жылмен салыстырғанда төрттен бір бөлікке артық экспортталды, сыртқы нарыққа 22,6 мың тонна ет жеткізілді, ал жоғары деңгейдегі қайта өңдеу өнімдері – шұжықтар, ет консервілері, ысталған ет және басқа өнімдер – барлығы 3,4 мың тоннаны құрады. Салыстыратын болсақ: дәл осы кезеңде Қазақстанға ет импорты бірден 203,2 мың тоннаны, ет өнімдері – 49,1 мың тоннаны құрады (1 кесте).

1 кесте – 2018-2019 жж. ет және ет өнімдерінің экспорты мен импорты (тонна)

Мал шаруашлығы өнімі	2018		2019	
	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт
ІҚМ еті, балғын және салқындалатын	3659,3	2049,6	1608,6	9900,6
ІҚМ еті,мұздатылған	1051,7	13129,9	3962,4	15922,4
Шошқа	433,1	2008,8	793,6	1681,8
Қой және ешкі	3046,4	93,4	2503,5	26,1
Жылқы, қашыр, есек немесе қарта қашыр еті	0,7	2421,2	-	2553,3
Ет және үй тауығының тағамдық сорпалық өнімдері	8557,8	191752,5	13721,7	173148,4
Еттің барлығы	16749,0	211455,4	22589,8	203232,5
Ет өнімдерінің барлығы	4144,8	40960,8	3422,7	49130,4
Ет және ет өнімдерінің барлығы	20893,8	252416,2	26012,5	252362,9
Ескерту: [4] ақпараттың негізінде құрастырылған.				

Қазақстанға 2018-2019 жылдары шындығында, экспортқа қарағанда 9 есе көп ет және 15 есе көп ет өнімдері әкелінді. Осылайша, бұл секторда экспортқа дайын өнімнің орнына шикізат жіберу үрдісі байқалады.

Қазақстанда тірі салмақ киллограмына есеппен, малды бордақылау мен өндіру шығындары салыстырмалы түрде арзан (2 кесте).

2 кесте – Малды бордақылау мен өндіру шығындары (тірі салмақ киллограмына есеппен АҚШ долл.)

Елдер	Шығындар	
	Өндіріс	Бордақылау
Қазақстан	0,7	1,43
Украина	1,1	1,58
Ресей	3,7	1,59
Қытай	3,8	3,3
Аргентина	1,5	2,0
Австралия	1,6	2,0
Бразилия	2,0	2,5
Ескерту: [5] ақпараттың негізінде құрастырылған.		

Сиыр етін өндіретін елдермен салыстырғанда, Қазақстанның ішкі нарығындағы сиыр етінің бағасы төмен және орташа бір килограмы 5,1 долларды құрайды. Сонымен қатар Ресей және Бразилияда баға төмен. Ресейде сиыр етінің әртараптан-дырылған өндірісі жоқ, оларда өндіріс тігінен интеграцияланған, жоғарыда барлық өндірістік шығындар мен үдерістерді арзан

етіп отыратын ірі бордақылау алаңдары бар. Бразилияда бұл өндіріс көлемі үлкен, мұнда ет нарығы толы. Сиыр етінің орташа бағасы бір килограмм үшін 4-4,2\$ құрайды.

Еуропалық Одақ елдерінде, Австрия мен Аргентинада, АҚШ пен Канадада, сондай-ақ Қытайда сиыр етінің бір килосының бағасы орташа есеппен 5,2 доллардан 8,5 долларға дейін құрайды.

Қазақстанда қой өсіру әлем елдері арасында бәсекеге қабілетті, шығын көрсеткіші – тірі салмақтың әр килограммы үшін 1,4 долларды құрайды. Біздің елге бәсекелес ел – бұл Жаңа Зеландия, мұнда бұл көрсеткіш килограмға 1,5 долларды құрайды. Австрияда әр килограмм 2,3 долларға түседі, олар жоғары сапалы қозыны өсіру мен бордақылауға мамандандырылған. Испания, Франция және Ирландия сияқты елдер орта есеппен алғанда қой өсіруге бір килограммына 3,5-5 доллар шығын жұмсайды. Еуропа елдерінің ішінде Испаниядағы қой мен қозы етінің ең қымбаты – бір килограммы үшін 6 және 7,8 долларды құрайды [қараңыз 5].

Мемлекеттік қолдау шараларына қарамастан, мал шаруашылығына қатысты мәселелер шешілмей қалуда. Саланың дамуын тежейтін негізгі себептер жемшөп өндіру мәселесі болып табылады. Қазақстанның аумағы үлкен болуына және аграрлық өнеркәсіптік кешенді дамыту үшін қолайлы климаттық жағдайдың болуына қарамастан, мал шаруашылығы бөлігінде мал жаяуға қолайлы алаңдардың жеткіліксіздігі байқалады.

Бәсекеге қабілетті, экологиялық таза мал шаруашылығы өнімдерін шығаруға мүмкіндік беретін табиғи жайылымдарда жыл бойы мал жаяу қиын. Мал жаяу көктем мен жазда жүзеге асырылады, жылдың басқа кезеңдерінде малға жемшөп қажет. Жайылымдық жерлердің 60%-ында су қоймалары жоқ, бұл оларды жайылымда пайдалану мүмкіндігін төмендетеді. Сонымен қатар, қыста және көктемде мал бордақылау мақсатында жемшөп дақылдарын өсіруге арналған егістік жерлердің саны жеткіліксіз. Егістік алқаптары көбінесе майлы дақылдар мен жемшөп дақылдарын өсіру үшін пайдаланылады. Жемшөпті дайындау технологиясындағы, сонымен бірге оларды сақтау және дайындама жасау кезіндегі бұзылыстарға байланысты жемшөп сапасы төмен болатындығын айта кету қажет [6].

Қазақстанда жайылымның әр гектарына сиыр етінің өндірісі 5 кг-нан төмен болып келеді, ал бұл көрсеткіш Уругвайда – 45 кг, Жаңа Зеландияда – 60 кг, Канадада – 80 кг құрайды. Австралияда жайылымның қайтарымы шамамен 10 кг құрайды. Сиыр еті өндірісінің өсімі жайылымдық жерлерді пайдалану тиімділігі артқан жағдайда мүмкін болады. Бүгінгі таңда отандық жайылымдардың өнімділігін арттырудың дәстүрлі әдістері: олардағы жүктеме нормасын реттеу, суару және жайылымдардың ай-

налуын енгізу, сақтандыру резервтерінің қорын құрумен қатар, отандық ауыл шаруашылық ғалымдары негізгі критерий ретінде өнімділік пен жайылымдық жемшөп сапасы қолданылатын жайылымдық жерлерге кешенді бағалау жүргізудің инновациялық әдістемесін ұсынады.

Келесі мәселе – өнімділігі жоғары мал басының аздығы, мал шаруашылығы өнімдерін өңдеудің жоғары технологиялары мен техникаларының болмауы, оларды ұстап-күту жағдайының нашар болуы.

Мал шаруашылығы саласы қалдықсыз, сондықтан мал шаруашылығы өнімдерінің барлық түрлерін кешенді ұтымды пайдалану мәселесіне түбегейлі жаңа көзқарастар қажет, бұл шикізат пен дайын өнімді өндіруде жаңа бағыттардың дамуына ықпал ететін (ет өңдеу кәсіпорындарында сүйектерді өңдеудің ресурс үнемдейтін технологияларын енгізу мүмкіндігі, мүйізді, тұяқты, жүнді ақуызды мал азығын өндіру үшін ресурстар көзі ретінде пайдалану; қанды өнеркәсіптік өңдеудің балама әдістері) қайталама шикізатты қайта өңдеуге қатысты [7].

Мал шаруашылығы саласын дамыту үшін халықаралық стандарттарға сәйкес келетін және заманауи цифрлық компьютерлік технологияларды қолдануға негізделген инновациялық жобаларды – биржаларды республиканың аймақтарында (Оңтүстік, Солтүстік, Шығыс, Батыс Қазақстанда) дамыту маңызды рөл атқаруы керек. Біздің пікірімізше, бұл биржалар ет пен ет өнімдерін сатып алу мен сатуға нарықтың барлық қатысушыларын, сондай-ақ малды бордақылау және өсірумен айналысатын мамандандырылған фермаларды қамтитын болады, бұл қолайлы бизнес серіктестігін құрып, шағын және орта мал фермаларының ірі фермалармен бәсекелесуіне мүмкіндік береді.

Аймақтарда биржалар құрудың оң нәтижесі келесілерден тұрады: үй шаруашылығында жоспардан тыс мал союдың қысқаруы; бордақылау кешендері мен ет комбинаттарының ауыл шаруашылығындағы малдарды осы жерде шоғырландырып, малды ірі партиялармен алып кету мүмкіндігіне ие болады [8].

Қазақстан Республикасы ел халқын ауыл шаруашылық өнімдерімен толық қамтамасыз ете алады, ол үшін барлық мүмкіндіктер мен жағдайлар бар. Халықтың сатып алу қабілеті сатылатын тағамның экономикалық қолжетімділігімен шектелген. Үкімет дағдарысқа қарсы саясат аясында

бағаларды ұстап тұру үшін түрлі шаралар қабылдауда.

Қазақстанда мал шаруашылығын дамыту үшін келесідей шаралар қажет.

Жоғары оқу орындарымен ғылым, ҒЗИ және мал шаруашылығын дамытумен айналысатын кәсіпорындармен серіктестік орнату облысында:

- жоғары оқу орындары, ҒЗИ мен өндіріс арасындағы қатынастарға бағытталған, қажетті мәліметтермен интеграцияланған ақпараттық жүйені құру;

- асыл тұқымды мал шаруашылығын – асылдандыру орталықтарын қалпына келтіру;

- мал шаруашылығының қайталама шикізатын әрі қарай тәжірибеде пайдалануды жүзеге асыру және зерттеулерді дамыту;

- аймақ бойынша жемшөп өндірудің және өңдеудің инновациялық технологияларын және оларды әр түрлі ауыл шаруашылық жануарларына қолдану модельдерін әзірлеу;

- экологиялық таза өнім алу технологияларын, жергілікті дәстүрлер мен мәдениетті сақтау, сондай-ақ аға буыннан мұра болып қалған оң тәжірибелерді пайдалану.

Ресурстық қамтамасыз ету облысында:

- ♦ жоғары кәсіби және өнімділігі жоғары еңбекті пайдалану;

- ♦ фермалар мен мал шаруашылығы кешендерінде материалды-техникалық базаны жаңартуға қолдау көрсету;

- ♦ мал шаруашылығымен айналысатын өндірушілерге кеңес жүргізу облысында маркетингтік саясатты кеңейту.

Отандық ет және ет өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін қажет:

- халықаралық нарықтарда өнімді жылжытуды және тиімді басқаруды маркетингтік қамтамасыз ету: логистика және баға ұсынысы, толыққанды жарнамалық компания, премиалды сегменттегі алдыңғы қатарлы маркетингтік стратегия;

- ірі бордақылау алаңдарында алдыңғы қатарлы инновациялық технологияларды енгізу негізінде ет өнімділігін арттыру;

- бәсекеге қабілетті аймақтық мал шаруашылығы кластерін құру.

Тұжырымдар.

Мал шаруашылығы саласының даму тиімділігін және отандық мал шаруашылығының экспорттық әлеуетін арттыру үшін келесідей бағыттар қажет:

1. Сала өнімдерін экспорттаушыларды, ең алдымен, әлемдік нарыққа шығару, оларды сертификаттау, ветеринарлық қау-

іпсіздік шараларын күшейту, логистикалық шығындарды азайту тұрғысынан мемлекеттік қолдау құралдарын жетілдіру.

2. Ақпараттық, кеңес беру, құқықтық, маркетингтік және басқа қолдауды, оның ішінде экспорттық операцияларды қолдауды көрсететін халықаралық ұйым мәртебесі бар ұлттық экспорттық орталық құру [9].

3. Келесі мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін мал және басқа да мал шаруашылығы өнімдерінің биржасын құру: малды бордақылау және сою орындарына тасымалдаумен байланысты логистикалық мәселелер және өз ресурстарын ұтымды пайдалана отырып, мал базарына тауар өндірушілердің қолжетімділігі және көлік шығындарының қысқаруы; мал шаруашылығы өнімдерін стандарттауға қойылатын талаптардың қатаюы; биржаның барлық контрагенттерінің өзара байланысының нығаюы, сонымен қатар тауар таратушылар арасында кірісті әділ бөлудің орындалуы; мал және мал шаруашылығы өнімдеріне әділ баға белгіленеді, бұл өнімнің сапасын арттырады және бағасын төмендетеді.

4. Мал шаруашылығын дамытуда кадрлық мәселелерді шешу: саланы дамытудың жаңа әдістері мен технологияларына қызығушылық білдіретін сауатты бәсекеге қабілетті мамандар қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Казахстан – крупнейший импортер мяса (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.yvision.kz/post/850325> (дата обращения: 20.02.2020).

2. МСХ РК: вопросы переработчиков мяса не останутся без внимания (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.moa.gov.kz/ru/post/673> (дата обращения: 20.02.2020).

3. Кенжегулова, А. Нарастиваем мясо. (2020). [Электронный ресурс] URL: <http://www.kazpravda.kz> (дата обращения: 20.02.2020).

4. Экспорт и импорт Республики Казахстан по мясу и мясопродуктам. Статистические показатели (2020). [Электронный ресурс] URL: <http://www.moa.gov.kz/ru/post/673> (дата обращения: 20.02.2020).

5. Зачем Всемирный банк даст Казахстану \$500 млн (2018). [Электронный ресурс] URL: <http://kapital.kz/economic/72800/zachem-vsemirnyy-bank-dast-kazakhstanu-500-mln.html> (дата обращения: 25.03.2020).

6. Шуленбаева, Ф.А. Проблемы и перспективы развития отрасли животноводства / Ф.А. Шуленбаева, С.Т. Окутаева, К.М. Маденова // Проблемы агрорынка. - 2018. - №2. - С. 159-160.

7 Конурбаева, Ж.Т. Международная практика использования вторичного сырья в отрасли животноводства / Ж.Т. Конурбаева, О.К. Денисова, А.М. Закимова // Проблемы агрорынка. - 2019. - №2. - С. 138-145.

8 Шукуров, А.К. Создание биржи скота и ее влияние на развитие животноводства в западном регионе Казахстана / А.К. Шукуров, Б.М. Шукурова // Проблемы агрорынка. - 2018. - №2. - С. 162-168.

9 Шукуров, А.К. Оценка и перспективы экспортного потенциала продукции животноводства республики Казахстан / А.К. Шукуров, Б.М. Шукурова // Проблемы агрорынка. - 2019. - №4. - С. 40-46.

References

1 Kazakhstan is the largest meat importers (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.yvision.kz/post/850325> (date of access: 02.20.2020).

2 Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan: issues of meat processors will not be left without attention (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.moa.gov.kz/ru/post/673> (date of access: 02.20.2020).

3 Kenzhegulova, A. We grow to meat. (2020). [Electronic resource] URL: <http://www.kazpravda.kz> (date of access: 02.20.2020).

4 Export and import of the Republic of Kazakhstan on meat and meat products. Statistical

indicators (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.moa.gov.kz/ru/post/673> (date of access: 02.20.2020).

5 Why the World Bank providing Kazakhstan \$ 500 million (2018) [Electronic resource] URL: <http://www.kapital.kz/economic/72800/zachem-vsemirnyy-bank-dast-kazakhstanu-500-mln.html> (date of access 25.03.2020).

6 Shulenbaeva, F.A. Problems and prospects of livestock sector development / F.A. Shulenbaeva, S.T. Okutayev, K.M. Madenova // Problems of AgriMarket. - 2018. - No. 2. - P. 159-160.

7 Konurbaev, J.T. International practice of using secondary raw materials in the livestock industry/ J.T. Konurbaev, O.K. Denisova, A.M. Zakimova // Problems of AgriMarket. - 2019. - No. 2. - P. 138-145.

8 Shukurov, A.K. Establishment of livestock exchange and its impact on the livestock development in the western region of Kazakhstan / A.K. Shukurov, B.M. Shukurova // Problems of AgriMarket. - 2018. - No. 2. - P. 162-168.

9 Shukurov, A.K. Assessment and prospects of the livestock products export potential of the Republic of Kazakhstan / A.K. Shukurov, B.M. Shukurova // Problems of AgriMarket. - 2019. - No. 4. - P. 40-46.

портталатын тауарлар көлемін ұлғайтуға, қолда бар ресурстар мен өнімдерді жеткізу мүмкіндіктерін арттыруға, елдің әлемдік нарықта бекітілуіне ықпал ететін тиімді сыртқы сауда саясатына байланысты екенін көрсететін жоғары дамыған елдердің тәжірибесі келтірілген. Ауыл шаруашылығы шикізатын қайта өңдеу – агроөнеркәсіптік кешеннің тұрақты жұмыс істеуінің маңызды саласы екендігі анықталған. Астық өнімдері шағын кешенін мемлекеттік реттеу республика өңірлерінің аграрлық өнім экспортын кеңейтудегі экономикалық перспективаларын ескере отырып, азық-түлік тауарлары мен шикізат материалдарымен сыртқы сауданың әдістері мен тетіктеріне негізделеді. Қостанай облысы ұн тарту өнеркәсібін одан әрі дамыту, астықты терең өңдеу технологияларын енгізу үшін жоғары ішкі резервтерге ие, Қазақстанда астық дақылдарын өндіруде үшінші орынға ие, дәнді дақылдар, ұн және макарон өнімдерінің ірі экспорттаушысы болып табылады.

Abstract. Kazakhstan's participation in the world grain and grain products market is associated with an intensive trade between the countries. As a result, it is important to scientifically justify export strategy and interstate relations for production of grain processing products in order to meet the demand for them in all regions of the country with minimal costs, including production and export costs. The article discusses necessary conditions for this, which are created in the republic. Recommendations on improving the system of State regulation of grain processing are presented. It is noted that export is the basis of the country's competitiveness, financial stability of the State, main source of foreign exchange earnings. The experience of highly developed countries that have carried out economic growth due to the export-oriented model and have shown that achievement of stability of export potential depends on the effective foreign trade policy, contributing to the increased volume of exported goods, increased supply of available resources and products, and strengthening of the country on world market is shown. It was determined that processing of agricultural raw materials is the most important sphere of sustainable functioning of agro-industrial complex. State regulation of grain products sub-complex is based on the methods and mechanisms of foreign trade in food products and raw materials, taking into account economic prospects of the regions of the republic in expanding export of agricultural products. Kostanay region has high internal reserves for further development of flour-grinding industry, introduction of technologies for deep processing of grain, takes the third place in production of grain crops in Kazakhstan, and is the largest exporter of cereals, flour and pasta.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, государственное регулирование, рынок, экспортный потенциал, зерноперерабатывающие предприятия, мукомольная промышленность, финансовая устойчивость, продукция, качество.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, мемлекеттік реттеу, нарық, экспорттық әлеует, астық өңдеу кәсіпорындары, ұн тарту өнеркәсібі, қаржылық тұрақтылық, өнім, сапа.

Key words: agro-industrial complex, State regulation, market, export potential, grain processing enterprises, flour-grinding industry, financial stability, products, quality.

Введение. Роль экспорта в экономике увеличивается на этапе вступления мирового хозяйства на качественно новый этап развития, когда он выступает важнейшей статьей торгового баланса и является основой конкурентоспособности государства, финансового его развития, источником валютных поступлений.

Опыт стран, осуществивших развитие своей экономики за счет экспортно ориентированной модели показывает, что достижение стабильности и эффективности экспортного потенциала определяется путем эффективной стратегии, которая способствует развитию экспортных возможностей страны, повышению их потенциала и закреплению страны на мировом рынке. При вы-

боре стратегии ускоренное развитие имеет преимущества, в том числе экспортно ориентированных отраслей, повышения их эффективности, роста занятости в них, влияния на развитие смежных отраслей.

При этом рост доли страны в мировом экспорте влечет за собой повышение уровня жизни, если возрастание экспорта продукции отраслей с высокой продуктивностью повышает ее уровень в целом по стране [1]. Напротив, сокращение доли экспорта из-за неспособности отрасли увеличить его свидетельствует о необходимости принятия корректирующих мер. Важным является не только доля страны в мировом экспорте той или иной продукции, но и структура экспорта. При наличии достаточных ресурсов, их

рациональной структуре, перерабатывающие организации АПК имеют необходимые условия для ведения производственно-коммерческой деятельности, достижения запланированных параметров развития, генерирования экономических выгод.

Материал и методы исследования.

Зерно является важнейшей составной частью экспортного потенциала экономики зерносеющей страны. Нарращивание экспорта должно рассматриваться как один из основных факторов развития национальной экономики.

Экспортные поступления – важнейший источник валютных средств в страну, а развитие экспортно ориентированных отраслей является одним из приоритетных направлений повышения конкурентоспособности национальной экономики.

Экспорт и развитие экспортного потенциала – стратегическая задача для любого государства [2].

Актуальной она является и для Казахстана в связи с продолжающимся процессом определения его места в мировой экономической системе. Перспективы республики во многом зависят от степени ее успешной интеграции в мировую экономику, от положения, которое она займет в мировом разделении труда.

В последние годы в структуре казахстанского экспорта наметилась позитивная тенденция роста экспорта продуктов переработки зерна (муки и круп), более выгодного и эффективного с экономической точки зрения. Основной продовольственной культурой в стране является пшеница, поэтому баланс ее использования стратегически важен для определения перспектив развития зернового рынка Казахстана.

Результаты и их обсуждение. Международный совет по зерну (IGC) для 2019-2020 сезона повысил прогноз производства зерна и конечных запасов и торговли. Прогноз производства повышен на 3 млн т с 2172 до 2175 млн т, прогноз потребления снижен на 1 млн т с 2193 до 2192 млн тонн.

Основные направления структурной перестройки производства перерабатывающей промышленности должны разрабатываться исходя из внешнего спроса на отечественную продукцию и потребностей внутреннего рынка. При этом важно учитывать возможности обеспечения необходимыми сырьевыми ресурсами при снижении их импорта, показатели эффективности производства и расширения вклада отрасли в решение социально-экономических проблем и реализацию поставленных задач. Решение данных задач и повышение

эффективности производства напрямую связаны с формированием, использованием и развитием экономического потенциала предприятий перерабатывающей промышленности [3].

Величина ресурсного потенциала перерабатывающих организаций АПК имеет важное значение как для внутренних (руководство, персонал), так и для внешних (акционеры, инвесторы, банки и др.) заинтересованных субъектов. Именно он позволяет характеризовать возможности предприятий, их максимальную способность реализовывать свои тактические и стратегические цели.

Очевидно, что при наличии достаточных ресурсов, их рациональной структуре перерабатывающие предприятия АПК имеют необходимые условия для ведения производственно-коммерческой деятельности, достижения запланированных параметров развития, генерирования экономических выгод. Ресурсный потенциал характеризуется в первую очередь объемом произведенной продукции, размером, составом и структурой основных и оборотных средств, их качественной характеристикой, которыми владеют и распоряжаются перерабатывающие предприятия АПК страны для достижения своих целей [4]. Возможности увеличения их экспортного потенциала исследуют с позиции комплекса как внутренних, так и внешних факторов. Внешними факторами, определяющими возможность развития экспортного потенциала, являются: конъюнктура мирового рынка, условия доступа на внешние рынки и наличие конкурентов. Сегодня применяется ряд мер, направленных на увеличение объемов экспорта продукции: идет техническая и технологическая модернизация перерабатывающих производств, на предприятиях проводится активная политика по внедрению системы управления качеством и безопасностью пищевых продуктов.

Переработка сельскохозяйственной продукции – важнейшее звено агропромышленного комплекса. Особенности и специфика функционирования перерабатывающих предприятий АПК определяются, с одной стороны, экономическим назначением производимой продукции, ее потребительской ценностью, с другой – происхождением потребляемых сырых материалов и организационно-технологическими особенностями производства продукции.

Государственное регулирование продукции переработки зерна основано на основных методах и механизмах внешней торговли продовольственными товарами и

сырьем с учетом экономических возможностей регионов Казахстана в расширении рынка экспорта. Оценка эффективности совокупной государственной поддержки сельских товаропроизводителей должна быть направлена на использование интенсивных технологий и оптимизацию производства, отвечающего международным стандартам качества.

Научные методы должны быть основаны на требованиях объективного и системного факторного анализа состояния сельскохозяйственных предприятий и государства. Необходимо использовать финансовые методы стимулирования и поддержки экспорта, в частности, субсидирование кредитов и страхование экспортных рисков [5]. К финансовым факторам относятся прямые субсидии, государственные гарантии экспортерам получения финансовых средств, налоговые льготы, возврат налогов на экспорт товаров; ценовые методы для стабилизации цен на потребительском рынке продовольствия и сельскохозяйственного сырья; прогноз спроса и предложения на основные виды продукции на экспорт.

Государственное регулирование экспортно ориентированной продукции Казахстана позволит повысить производительность труда в сельскохозяйственном производстве в 2,6 раза, соответственно индексы физического объема валовой продукции – в 1,4 раза, инвестиций в основной капитал – в 1,7 раза, инвестиций в производство продуктов питания – в 1,7 раза. В результате, импорт продовольственных товаров сократится на 14,6%, то есть на 400 млн долл., экспорт переработанной продукции возрастает в 3,5 раза.

Программа развития экспорта агропродовольственной продукции и продовольствия позволит обеспечить их продвижение на внешние рынки. Она включает страхование экспортных поставок и экспортного кредитования; привлечение прямых иностранных инвестиций для развития высокотехнологичных производств.

Совершенствование системы государственного регулирования и поддержки сельского хозяйства будет осуществляться в новых экономических условиях с учетом требований ВТО к формам и методам государственной поддержки товаропроизводителей. В их числе отмена прямых государственных субсидий на мероприятия, искажающие объективный процесс ценообразования на продукцию, мер по перестройке системы государственной поддержки в соответствии с этими требованиями (совершенствование косвенных ин-

струментов – налогообложение, система доведения бюджетных средств до сельских товаропроизводителей). Это позволит сократить импорт продукции на 9,5%, то есть экспорт превысит импорт в 2,1 раза. Экспорт переработанной продукции составит 2 700 млн долл., в том числе удельный вес муки – 17,4%.

Казахстан и Турция являются доминирующими странами в мировой торговле мукой. Так, Турция экспортирует в более чем 160 стран и около 70% экспорта муки экспортируется в Ирак, Судан и Сирию, а также Анголу, Бенин и Сомали. Казахстан экспортирует в 5 стран, и основными странами-импортерами казахстанской муки являются Афганистан, Узбекистан и Таджикистан. Казахстан в 2018 г. возобновил экспорт зерна в Туркменистан и вдвое увеличил экспорт зерна в Иран.

Казахстан предполагает экспортировать 8-9 млн т зерна и муки в зерновом эквиваленте с июля 2019 по июнь 2020 маркетингового года, в среднем 7-8 млн тонн в год [6].

Увеличение объемов экспорта в текущем году связано с продажей зерна в межсезонье из запасов интервенционного фонда, а также возобновлением поставок пшеницы в Туркменистан и страны Закавказья.

За 3 месяца 2019 г. АО «Ак Бидай - Терминал» (дочерняя компания АО «НК «Продкорпорация») произвело отгрузку через зерновой терминал в порту г. Актау 273 тыс. т зерна. За 1-й квартал АО «НК «Продкорпорация» экспортировало в страны ближнего и дальнего зарубежья свыше 48,5 тыс. т зерна. В частности, в Азербайджан экспортировано 34,7 тыс. т пшеницы, Туркменистан – 8,6 тыс. т пшеницы, Грузию – 3,3 тыс. т пшеницы, Иран – 1,9 тыс. т ячменя [см.6].

Отметим, в 2018г. Казахстан экспортировал рекордное количество зерновых – 11,7 млн т (по сравнению с 2017г. рост составил 2,4 млн т), в т.ч. пшеницы 4,9 млн тонн. В Казахстане ежегодно производится не менее 12-14 млн т пшеницы. Порядка 2,5-3 млн т зерна без ущерба для продовольственной безопасности можно было использовать для производства продуктов глубокой переработки. Переработка 3 млн т пшеницы позволяет, в частности, получить порядка 1,7 млн т крахмалов, 277,2 тыс. т глютена, 690 тыс. т отрубей [7].

В 2019г. экспортировано в Афганистан 323,2 тыс. т на сумму 72,7 млн долл., или 60,2%, в Узбекистан – 136,9 тыс. т на сумму 24,2 млн долл., или 25,5%. Всего было вывезено 537 тыс. т муки на сумму 115,2 млн долларов. Объем экспортируемых пшеницы и меслина в январе-апреле

2019г. в товарном виде превысили показатели 2018г. на 2,9%. Стоимость всего экспорта пшеницы 2019 г. превзошла стоимость 2018г. на 20,1%, поставки муки снизились в тоннах на 30%.

Костанайская область находится в лидирующих позициях по производству муки, подсолнечного масла, молочной продукции и кондитерских изделий. Благодаря индустриализации предприятия области производят конкурентоспособную продукцию и осваивают новые рынки сбыта. Кроме того, в этом году в области запланирована реализация ряда крупных проектов на 22 млрд тг, все они коснутся сферы сельского хозяйства. Это различные программы по поддержке сельских товаропроизводителей, выпуск новой техники и переработка продукции.

Развитие региона связано с реализацией инвестиционных проектов в базовых отраслях. Так, за 4 месяца 2019г. в экономику области привлечено 67 млрд. тг инвестиций, продолжена реализация 40 проектов на 2,2 трлн. тг, с созданием более 6 тыс. рабочих мест, в том числе 20 проектов с иностранным участием. Площадкой для реализации ряда инвестиционных проектов служит Индустриальная зона Костанай, на ее территории уже действует административно-бытовой комплекс, подведены инженерные сети, завершается строительство автомобильных и железнодорожных подъездных путей. В проработке находится 13 проектов с общим объемом инвестиций на 300 млрд. тенге. Инвесторам на территории Индустриальной зоны предлагается два варианта размещения: земельный участок с наличием инженерной инфраструктуры или готовая площадка с производственным помещением. Наиболее крупным проектом является проект по глубокой переработке сельскохозяйственных культур, инициированный ТОО «Bio Grain» совместно с китайским партнером. Общая стоимость проекта составляет порядка 250 млн долл. США.

Костанайская область обладает высоким потенциалом для дальнейшего развития мукомольной промышленности, внедрения технологии более глубокой переработки зерна, входит в тройку лидеров по производству зерновых культур в Казахстане, а также является крупнейшим экспортером зерновых злаков, муки и макаронных изделий. Для развития, улучшения и укрепления производительного потенциала компаний как на национальном уровне, так и для решения международных конкурентных задач реализуется проект функционирования мукомольного кластера Костанайской области компанией INFYDE

(г. Бильбао, Испания) и Казахстанским институтом развития индустрии (г. Нур-Султан) под эгидой Всемирного банка. В завершение проекта планируется создание на базе цифрового ХАБА «Парасат» технологического центра для мукомольной отрасли Костанайской области.

Проект по строительству крупного мельничного комплекса будет реализован ТОО «Компания Саламат» (г. Костанай) на сумму 4,7 млн тг, производственная мощность объекта позволит в сутки получать 1 тыс. т муки. Кроме крупной мельницы, в рамках проекта будет построено зернохранилище емкостью 30 тыс. тонн. ТОО «Компания Саламат» является производителем высококачественной муки и осуществляет производство, хранение и переработку сельскохозяйственной продукции. В Индустриальной зоне Костаная планируется создать предприятие по глубокой переработке пшеницы совместно с китайскими инвесторами, стоимость которого составит 250 млн долл., комплекс по глубокой переработке зерновых и масличных культур будет запущен в 2023-2024 годах.

В Кокшетау планируют построить завод по выпуску лапши на базе действующего мукомольного предприятия ТОО «МК Ramadan» с производительностью более 8 тыс. т в год. Инвесторами проекта выступают китайские компании, которые готовы выкупать полный объем произведенной продукции. В проекте участвуют АО «НК «СПК «Есиль», АО «Аграрная кредитная корпорация» и АО «Экспортная страховая компания «KazakhExport». Общий объем инвестиций составит порядка 700 млн тг и новое предприятие обеспечит от 30 до 40 новых рабочих мест. Что немаловажно, лапша трех видов будет изготавливаться из мягких сортов пшеницы. Мощность производства составит 23 т в сутки, благодаря чему увеличатся налоговые поступления в бюджет областного центра, усилится экспортный потенциал Акмолинского региона.

Завод по глубокой переработке пшеницы будет введен в действие в Жамбылской области в 2022г., на реализацию проекта, в котором будут участвовать инвесторы из Чехии, стоимость 300 млн долл., мощность нового завода позволит перерабатывать 60 тыс. т пшеницы. В Индустриальной зоне Костаная планируется возвести предприятие по глубокой переработке пшеницы совместно с китайскими инвесторами, стоимость предприятия составит 250 млн долл., комплекс по глубокой переработке зерновых и масличных культур будет запущен в 2023-2024 годах.

АО «НК «Продкорпорация» продолжает применять меры, направленные на регулирование внутреннего рынка. Для реализации программы в рамках подписанных межведомственных меморандумов о мерах по стабилизации цен на формовой хлеб из пшеничной муки 1 сорта и муки 1 сорта в областях предусматривались поставки в регионы более 738 тыс.т зерна, из указанного объема зерноперерабатывающим предприятиям отпущено свыше 158,1 тыс.т зерна.

Что касается коммерциализации и расширения возникают проблемы в логистике, транспортировке сырья и муки, что связано с отсутствием экспортной политики. Удаленность от мировых рынков и отсутствие прямого доступа к морским портам определяют критическую важность логистического вопроса для казахстанского экспорта зерна и муки. Отсутствие передовых знаний о функционировании новых рынков интереса (Азия в целом и Китай в частности, а также рынки Европы), сети распространения мучных и произведенных продуктов, маркетинговых стратегий создают проблему для мукомольной промышленности [8].

Решение вопросов по производственным затратам связано с отсутствием обслуживания оборудования и машин мукомольной промышленности, наличием технологических ограничений для повышения производительности. Высокие издержки, связанные с квалифицированным обслуживанием иностранного оборудования, являются одним из основных технологических ограничений для сокращения затрат (диверсификации продукта). Вопрос качества продукта также является актуальным, во-первых, в регионе слабая инновационная инфраструктура и культура, а во-вторых, мучные компании Костанайской области не соответствуют высоким требованиям стандартизации и сертификации, применяемым к агропродовольственной продукции на более продвинутых рынках, таких как рынки Европы, Америки.

В связи с этим несоответствие стандартов качества пищевых продуктов определяет отсутствие возможностей для реализации продукции за пределами Казахстана. Также необходимо подчеркнуть отсутствие опыта разработки переработанных продуктов или производства новых видов муки также ограничивает выход компаний на ниши внутреннего рынка [9].

Серьезной проблемой является отсутствие поддержки мукомольной промышленности, поэтому мукомольным предприятиям необходимо решить проблемы по совершенствованию железнодорожной ло-

гистики, развития специализированных технологий и инновационных инфраструктур совместно с региональными структурами.

Ключевыми проблемами являются: отсутствие специализированной подготовки кадров для мукомольной промышленности, невладение информацией, связанной с международными рынками интересов (международный рынок и технологические тенденции, каналы сбыта и маркетинг, регламенты, сертификаты и стандарты и т.д.), а также недостаточность передового менеджмента в компаниях, позволяющего решать новые задачи инноваций, диверсификации и интернационализации. Последнее считается одним из наиболее ограничивающих факторов экспортного потенциала сектора.

ТОО «Фирма Диканшы» основано в декабре 2001г. и на современном этапе одно из стабильных и динамично развивающихся на зерновом рынке Северо-Казахстанской области. Основные виды деятельности компании: закуп и реализация зерновых культур; оптовая торговля мукой; финансирование сельскохозяйственных формирований в счет зерна урожая будущего года; оказание услуг по отгрузке зерна и продуктов его переработки; транспортно-экспедиционные услуги.

Одним из приоритетных направлений деятельности ТОО «Фирма Диканшы» является экспорт масличных культур (рапс, лен), зерна и продуктов его переработки (пшеница, ячмень, мука, отруби и т.д.) в Таджикистан, Узбекистан, Афганистан, Россию, Турцию, Прибалтику, Азербайджан, Иран, Киргизию, Молдову и Голландию.

ТОО осуществило покупку и монтаж мельницы мощностью до 100 т муки в сутки турецкой фирмы «Hitit makina», установлена линия по фасовке зерна в полипропиленовые мешки мощностью до 200 т в сутки.

Мельничный комплекс ТОО «Фирма Диканшы» выпускает высококачественную муку высшего и первого сорта. Фасовку и взвешивание осуществляет весовый аппарат, что является гарантом качественного взвешивания муки и прошивки мешков. Мука на мельничном комплексе проходит строжайший контроль в лаборатории, имеющей весь спектр оборудования для определения параметров качества муки.

Для конкуренции предприятий на рынке необходимо объединять возможности отдельных предприятий с использованием горизонтальных, вертикальных и региональных связей. Объединив усилия, они приобретут конкурентные преимущества в гибкой стратегии, высокотехнологичном производстве,

развитой информационно-телекоммуникационной инфраструктуре, оперативном принятии управленческих решений и инновационных управленческих технологиях. Как правило, необходимо привлечение финансирования из государственных и региональных программ, направленных на поддержку отрасли.

Выводы

1. Целью экспортной стратегии является определение и создание условий для более полного использования производственного потенциала производств, повышение конкурентоспособности страны во внешнеэкономических связях.

2. В достижении высокой конкурентоспособности продуктов переработки зерна решающее значение имеет не только обладание конкурентными преимуществами, но и обеспечение высокого уровня их использования.

3. Создавая наиболее благоприятные для этого условия, страна может обеспечить себе достойное место в международной конкуренции, экономический рост и повышение благосостояния народа.

4. Предприятия, развивая связи и объединяя усилия, достигнут конкурентных преимуществ в гибкой стратегии, высокотехнологичном производстве, развитой информационно-телекоммуникационной инфраструктуре, эффективном принятии управленческих решений, инновационным управленческим технологиям.

Список литературы

1 Калиев, Г.А. Продовольственная безопасность Казахстана / Г.А.Калиев, А.Б. Молдашев, Г.А.Никитина // В кн.: Стратегия экономической безопасности и социальной стабильности Казахстана.- Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2019.-С. 343-390.

2 Серков, А.Ф. Увеличение экспорта продукции АПК в системе стратегического планирования развития отрасли /А.Ф.Серков, В.С.Чекалин //Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2018. – №12. – С. 6-9.

3 Ушачев, И.Г. Повышение экспортного потенциала АПК на основе инновационного развития / И.Г. Ушачев., В.В. Маслова, В.С. Чекалин // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2019. - № 10.- С. 2-5.

4 Алтухов, А.И. Экономические проблемы инновационного развития зернопродуктового подкомплекса России / А.И.Алтухов, В.И. Нечаев.- М.: Изд-во ИП Насирддинова В.В., 2015. – 477 с.

5 Сигарев, М.И. Особенности экспортно-импортных отношений в агропромышленном комплексе Казахстана / М.И.Сигарев, С.К.

Мизанбекова, Т.А.Таипов // В монографии: Инновационные механизмы управления процессно-ориентированным развитием промышленных предприятий и инфраструктурных организаций. – Воронеж: ВГУИТ, 2019. – С. 188-197.

6 Мизанбекова С.К., Нурманбекова Г.К. Экспортный потенциал зернового рынка Казахстана // Научно-технологическое развитие аграрного сектора экономики в условиях глобальных вызовов и угроз: материалы междунар. науч.-практич. конф. – М.: ВНИЭСХ, 2019. – С. 90-97.

7 Taipov T.A. Public support models of agricultural production in the EAEU countries / T.A. Taipov // Bulletin of the Karaganda University. Economy Series. - 2018.- No 2(90). - PP. 91-98.

8 Ермекбаева, Д.Ж. Экспортный потенциал агропромышленного комплекса Казахстана /Д.Ж. Ермекбаева, А.У.Мухаммедов, А.Б.Тасмаганбетов // Проблемы агорынка.– 2019. - № 4.- С. 33-39.

9 Айешева, Г.А. Эффективное импортозамещение на рынке агропродовольственной продукции и развитие экспортного потенциала / Г.А. Айешева, З.Х. Султанова, Г. Аймуханбетова //Вестник Каргу. Серия Экономика. – 2018. - № 2. - С. 65-72.

References

1 Kaliev, G.A. Food security of Kazakhstan / G.A. Kaliev, A.B. Moldashev, G.A. Nikitina // in the book: Strategy of economic security and social stability of Kazakhstan.- Almaty: Institute of Economics KN MES RK, 2019. - PP. 343-390.

2 Serkov, A. F. Increasing the export of agricultural products in the system of strategic planning for the development of the industry /A. F. Serkov, V. S. Chekalin // Economics of agricultural and processing enterprises.– 2018 – №12. – PP. 6-9

3 Ushachev I.G. Increasing the export potential of the agro-industrial complex on the basis of innovative development / I.G. Ushachev, V.V. Maslova, V.S. Chekalin // Economics of agricultural and processing enterprises-2019-No. 10.- PP. 2-5.

4 Altukhov A.I. Economic problems of innovative development of the grain product sub-complex of Russia. /A.I. Altukhov, V.I. Nechaev. - M.: Nasirddinov V.V. publishing House, 2015. - 477 p.

5 Sigarev M. I. Features of export-import relations in the agro-industrial complex of Kazakhstan / M.I. Sigarev, S.K. Mizanbekova, T.A. Taipov // In the monograph: Innovative mechanisms for managing process-oriented development of industrial enterprises and infrastructure organizations.- Voronezh: VSUIT, 2019.- PP. 188-197

6 Mizanbekova, S.K. Export potential of the grain market of Kazakhstan /Mizanbekova S.K.,

G.K. Nurmanbekova //In the collection of materials of the International scientific and practical conference. Scientific and technological development of the agricultural sector of the economy in the context of global challenges and threats. – Moscow: VNIESH, 2019. -PP. 90-97

7 Taipov T.A. Republic support models of agricultural pro-duction in the EAEU countries. / / Bulletin of the Karaganda University. Economy Series. - 2018. - No 2(90). - PP. 91-98.

8 Yermekbayeva D.Zh. Export potential of the agro-industrial complex of Kazakhstan / D.Zh. Yermekbayeva, A.U. Mukhammedov, A.B. Tasmaganbetov // Problems of the agricultural market-2019 - № 4.-PP. 33-39

9 Ayesheva, G. A. Effective import substitution in the market of agri-food products and development of export potential. /Ayesheva. G.A., Sultanova Z.H., Aimukhanbetova G. // Bulletin Of TheUniversity.The Economic Series. - 2018 - № 2. – PP. 65-72.

IRSTI 06.71.07

UDC 658.5

FOOD INDUSTRY IN EUROPEAN COUNTRIES: CURRENT STATE AND PROSPECTS

ЕУРОПА ЕЛДЕРІНДЕГІ ТАҒАМ ӨНЕРКӘСІБІ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН БОЛАШАҒЫ

ПИЩЕВАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ В ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАНАХ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

SH.I. KARKINBAEVA*

PhD student

K.A. KIRDASINOVA

C.E.Sc., Associated Professor

K.K. BAIGABULOVA

C.E.Sc., Associated Professor

L.N. Gumilev Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

sholpanka_k@mail.ru

Ш.И. КАРКИНБАЕВА

PhD докторанты

К.А. КИРДАСИНОВА

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор

К.К. БАЙГАБУЛОВА

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ш.И. КАРКИНБАЕВА

докторант PhD

К.А. КИРДАСИНОВА

к.э.н., ассоциированный профессор

К.К. БАЙГАБУЛОВА

к.э.н., ассоциированный профессор

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Abstract. Current state of food industry in the countries of the European continent: Denmark, Finland and Germany has been studied. Two main categories of processing industry are considered. Food production enterprises included in extractive sector are presented: salt production, fishing, seafood, etc. Large manufacturers of meat and dairy products are shown: meat processing concern "Danish Crown", "Arla Foods" (milk and dairy products), "Carlsberg" - production of beer and soft drinks, ingredients for food industry. The analysis of trends in development of food industry in Finland, large sectors for production of food products (meat processing, dairy and bakery), foreign trade in food and agricultural products, their exports and imports by region and country is presented. The largest companies in food industry of this country have been identified. The current state of food production in Germany is described (materials of the Federal Statistical Office on meat, confectionery, poultry industry). The dynamics

of trade turnover in the EU and EAEU member States is shown. The topical issues of management of the priority sector of economy on domestic and foreign markets of food products have been investigated. Economic analysis of the industry for each individual country is carried out. Issues related to import and export of manufactured products have been studied. Examples of the activities of the leading manufacturers are given.

Аңдатпа. Еуропалық континент елдері: Дания, Финляндия және Германия тағам өнеркәсібінің қазіргі жағдайы зерттелген. Қайта өңдеу саласының екі негізгі санаты қаралған. Өндіруші секторға енгізілген тамақ өнімдерін өндіретін кәсіпорындар ұсынылған: ас тұзын алу, балық аулау, теңіз өнімдері және т.б. Ет–сүт өнімдерінің: "Danish Crown" ет өңдеу концерні, "Arla Foods" (сүт және сүт өнімдері), "Carlsberg" - сыра және алкогольсіз сусындар, тағам индустриясы үшін ингредиенттер шығаратын ірі өндірушілер көрсетілген. Финляндияның тағам өнеркәсібінің, азық-түлік тауарларын (ет өңдеу, сүт және нан пісіру) өндіру бойынша ірі секторлардың, Тамақ өнімдері мен ауыл шаруашылығы өнімдерінің сыртқы саудасының, олардың өңірлер мен елдер бойынша экспорты мен импортының даму үрдістеріне талдау жасалған. Осы елдің тағам саласының ірі компаниялары көрсетілген. Германиядағы тағам өндірісінің қазіргі жағдайы сипатталған (ет, кондитерлік, құс өнеркәсібі бойынша Федералдық статистикалық ведомствоның материалдары). ЕО және ЕАЭО мүше мемлекеттердегі тауар айналымының динамикасы көрсетілген. Азық-түлік тауарларының ішкі және сыртқы нарықтарында экономиканың басым секторларын басқарудың өзекті мәселелері зерттелген. Әрбір жеке алынған ел бойынша салаға экономикалық талдау жүргізілген. Өндірілген өнімнің импорты мен экспортына байланысты мәселелер зерделенген. Жетекші тауар өндірушілер қызметінің мысалдары келтірілген.

Аннотация. Изучено современное состояние пищевой промышленности стран европейского континента: Дании, Финляндии и Германии. Рассмотрены две основные категории перерабатывающей отрасли. Представлены предприятия по производству продуктов питания, включенные в добывающий сектор: получение поваренной соли, промысел рыбы, море-продуктов и др. Показаны крупные производители мясомолочных продуктов: мясоперерабатывающий концерн "Danish Crown", "Arla Foods" (молоко и молочная продукция), "Carlsberg" – выпуск пива и безалкогольных напитков, ингредиентов для пищевой индустрии. Дан анализ тенденций развития пищевой промышленности Финляндии, крупных секторов по выработке продовольственных товаров (мясо-перерабатывающего, молочного и хлебопекарного), внешней торговли продуктами питания и сельхозпродукцией, их экспорта и импорта по регионам и странам. Выделены крупнейшие компании пищевой отрасли этой страны. Описано современное состояние пищевого производства в Германии (материалы Федерального статистического ведомства по мясной, кондитерской, птицеводческой промышленности). Показана динамика товарооборота в государствах - членах ЕС и ЕАЭС. Исследованы актуальные вопросы управления приоритетным сектором экономики на внутреннем и внешнем рынках продовольственных товаров. Проведен экономический анализ отрасли по каждой отдельно взятой стране. Изучены вопросы, связанные с импортом и экспортом произведенной продукции. Приведены примеры деятельности ведущих товаропроизводителей.

Key words: food industry, meat processing, dairy and bakery production, food products, population, foreign trade, domestic, foreign markets.

Түйінді сөздер: тағам өнеркәсібі, ет өңдеу, сүт және нан пісіру өндірісі, тағам өнімдері, халық, сыртқы сауда, ішкі, сыртқы нарықтар.

Ключевые слова: пищевая промышленность, мясоперерабатывающее, молочное и хлебопекарное производство, продукты питания, население, внешняя торговля, внутренний, внешний рынки.

Introduction. Food industry - the largest component of the national economy, with more than forty individual industries that manufacture food products such as readymade and semi-finished products.

There are two main categories of food:

- first - it is those industries that work with imported raw materials and focused on

railway junctions, ports of entry of products, large industrial centers. Products manufactured by them, has a high transportability;

- the second category are industry focused on raw materials and the consumer.

Most of the food industry belongs to the processing industry. However, there are companies that are included in the mining in-

dustury: the production of salt, fish, and several species of edible wild plants, the extraction and bottling of mineral water.

For the processing of raw materials in the food industry uses a variety of ways. They are required to ensure complete safety of use for human health food, improve their nutritional value, taste and product quality. Currently there are a number of food products that are not suitable for use in natural form, because they contain hazardous to human health components, or poorly absorbed. Conventional production technologies do not provide full safety of ready-to-eat foods. However, the change processing can significantly improve food quality, greatly extend the shelf life.

Great success has reached the food industry in developed countries. Among them there are some that are famous for its tradition in the production of high-quality food production, or stand scales. Consideration of current market conditions and search for trends in the processes taking place in the global food industry may be of practical interest.

Material and methods of research. At present, it makes sense to study the world experience of the food industry for the expansion of foreign economic relations.

To conduct a study of the current state of the food industry in the countries of the European continent: Denmark, Finland and Germany, the abstract logistic method, the method of generalization, analysis and comparison, economic and statistical methods were used.

The information base was used by the statistics committee of the Ministry of Economy of the Republic of Kazakhstan, data from the Finnish food industry associations, the American analytical agency "Business Insights", the German Federal Food Industry Union, and the works of domestic and foreign scientists regarding the development of the food industry were used. An analytical review of the current state and development of the food industry in foreign countries was carried out. Topical issues of managing the priority sector of the economy both on the domestic and foreign food markets are shown. An economic analysis of the industry was carried out for each individual country. Issues related to the import and export of manufactured products were studied. The analysis of the production activities of the largest companies - leading producers. Identified problems that hinder the development of food production. The problematic issues of the functioning and sustainable development of industry enterprises are identified [1].

Results and discussion. Food processing industry. Danish food industry has a high level of mechanization and quality standards. By the volume of food production per capita country takes 1st place in the world. The industry employs 170 thousand. People, and its products are available in 210 countries around the world [lk. 1].

Food safety and quality are key elements in the production of food. Food safety standards are maintained effective control over the production system at all stages.

Among the largest producers, related to the number of transnational corporations, can be identified:

- ♦ "Danish Crown" - meat and meat products;
- ♦ "Arla Foods" - milk and whole range of dairy products;
- ♦ "Carlsberg" - the production of beer and soft drinks.

Meat-processing concern "Danish Crown" is the largest enterprise in Europe and the third in the world. Its turnover in 2019 exceeded 9 billion dollars.

The main concern products are pork, beef, small quantities of poultry meat and meat products and prepared meat products. The largest markets are the European Union (60% of total exports), Japan, USA and South Korea.

Denmark is a major producer and exporter of processed milk products and dairy products. Exports of butter in the past year exceeded 240 million dollars. The largest buyers of this product are traditionally the UK and Middle East countries. Exports of cheese in 2019 increased by almost 18% and amounted to 2.1 billion dollars. Largest markets - Germany, Saudi Arabia, Japan and the United States.

Exports of cheese to Russia in 2013 reached a record high more than 10 thousand tons in 2015 deliveries of cheese to Russia amounted to only 600 tonnes (lactose-free varieties) against 14.1 thousand tons in the same period in 2014. In 2018-2019 deliveries of cheese to Russia is not carried out.

Export canned milk (milk fat content varying degrees, dairy mixture for children, etc.) in 2019 was in excess of 820 million dollars.

Today, there are only 152 milk processing enterprises in Kazakhstan, 8 of them are large, 144 are medium-sized and mini-shops [2].

The leading place is occupied by the concern "Arla Foods" in the processing of milk, which controls 98% of the market of dairy products. Among the largest dairy concerns of the world it occupies 6th place. Has production plants in 13 countries,

including in Russia, sells products in more than 100 countries worldwide.

The main types of activity of the concern - is the production and export of milk and milk products, including cheese, butter, milk powder, all kinds of milk proteins, lactose, caseinates, children (dairy) food, breast milk substitutes and others.

"Carlsberg" Concern is among the five largest brewing concerns of the world. It accounts for 7% of world beer production. 92 Group companies located in 48 countries (including 10 in Russia), employs more than 45 thousand. Every year Carlsberg produces more than 135 million hectoliters of beer and 22 million hectoliters of soft drinks. Concern products are sold in more than 150 countries worldwide.

The largest market for the "Carlsberg" is Russia, where the concern (along with belonging to it "Baltika" company) accounted for 34% of beer sales, more than double the share of its main competitors - "Heineken" and "SABMiller" together.

Production of food ingredients. Production of food ingredients (stabilizers, emulsifiers, sweeteners, etc.) is one of the most successful "niches" Danish industry. It should be noted that the Danish companies produce ingredients exclusively from natural raw materials.

The industry turnover in 2019 amounted to 5.4 billion dollars. Over 98% of production is exported. The Danish companies in the industry all over the world 18 thousand people are employed, including in Denmark - 6.2 thousand people.

According to the American analytical agency "Business Insights", the share of Danish producers on the world market of ingredients for the food industry is 14%.

Using Danish ingredients produced 50% of ice cream and 25% of all bakery products in the world. The company "Danisco" and "Novozymes" successfully deliver their products to the Russian market, providing nearly 50% of its needs.

The general condition and development trends in Finland. The food industry in Finland is the fourth largest in the industrial production. According to the Food Industry Association (ETL), withovokupny output in the food industry is 11.2 billion euro. The total number of people employed in the industry - 38 thousand people. Of the 2 000 enterprises in the food industry, 62% are mikropredpriyay category with the number of employees up to 5 people [3].

The major sectors of the food industry in Finland are meat processing, dairy and bakery

production. Almost all enterprises in the industry have a high degree of mechanization and automation of technological processes, along with a wide application in the production of the latest scientific advances and technological developments. For food production companies employ about 82% of domestic raw materials.

Foreign trade of food and agricultural products. The volume of exports of food and agricultural products in 2019, according to the Customs of Finland, increased by 11% compared to 2018 and amounted to 1.6 trillion euros (1.5 trillion euros in 2018). The main export products of the food industry in Finland remained alcoholic beverages 151.2 million euros (139.3 million euros in 2018) with a significant proportion accounted for by exports «Finlandia Vodka», the company Altia. Butter and other milk fat was at 137 million euros (+ 26%), fresh fish 122.4 million euros, dry milk at 87.5 million euros (+ 13%), products of sugar chemistry 85.6 million evros, other dairy products - 68.8 million euros (+ 2%), pork - 59.9 million euros (-8%), chocolate - 60.6 million euros (+ 1.5%), oats - 56.9 million euros (+ 2.5%). Other products, including food, cereal, baked goods and sweets, were exported in the amount of 694.2 million euros.

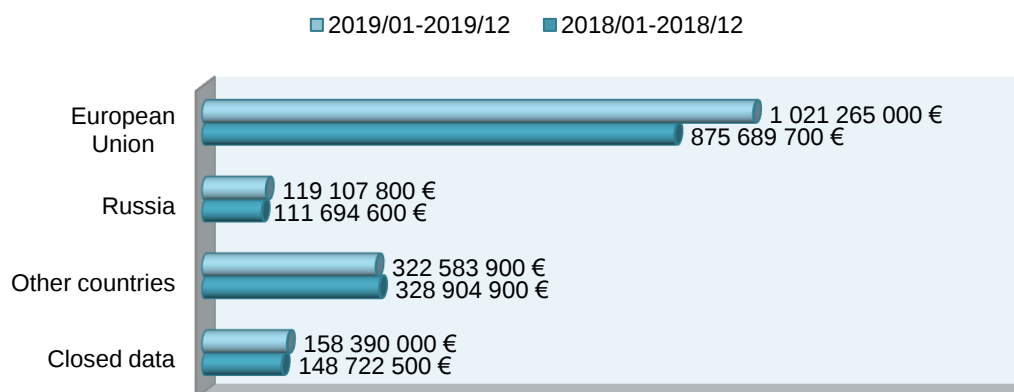
The share of EU countries in the grocery Finland's exports increased to 63% in 2019 – exports amounted to 1.02 trillion euros (figure 1).

The most important export country remained Sweden 293.6 million euros (299 million euros in 2018), in second position - Estonia - 144 million euros, the third position is preserved for Russia - 119.1 million euros. Followed by France - 96.8 million euros, Germany - 75.2 million euros, Denmark - 71.3 million euros, Poland - 60.5 million euros, the Netherlands - 55.4 million euros, Great Britain - 51.9 million euros, Lithuania - 43.8 million euros.

The increase in food exports - one of the main objectives for Finland's foreign trade. The food industry as a whole provides a Finnish demand, but growth manufacturing industry suggests the orientation for export.

According to Customs Finland and Import of food and agricultural products in Finland in January-December 2019 amounted to 4 688.0 million euros, which is 4.5% more than in 2018. Internal food market by almost 80% in the country is provided by domestic production. Except for such products as coffee, tea, cocoa, fruits and others. The main import partners are, as before, remains the European Union - 73.7%.

Рынок продовольственной продукции

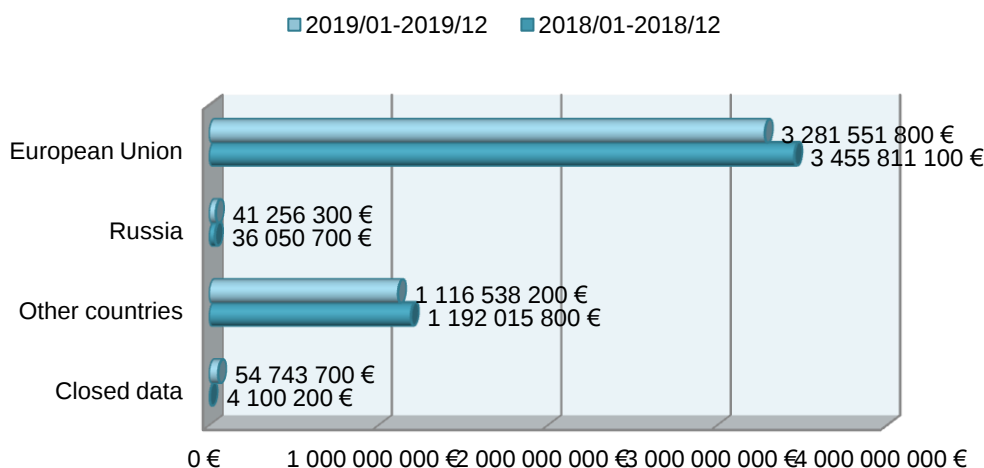

Source: Food Industry Association of Finland

Figure 1- Exports of food and agricultural products from Finland by region and country

Imports from Russia to Finland food and agricultural products, according to the Customs of Finland remained small with a share of 0.7% in total imports, down from 41.3 mil-

lion euro in 2018 to 36.1 million euro in 2019. The main band was imported raw material for fodder (figure 2).

Source: Food Industry Association of Finland

Figure 2 - Import of food and agricultural products in Finland by region and country

The largest companies in the food industry in Finland. 20 large companies, thereby increasing milk production efficiency and competitiveness) produces about 80% of all products. In one of the largest Finnish companies in the food industry include: Valio, Arla (production of dairy products and ice cream), HKScan, Atria, Snellman (production of meat products), Fazer (production of confectionery and bakery products), Paulig (production of organic coffee, spices), Raisio (production functional products food products from cereals and animal feed), Altia (production of alcoholic beverages), Vaasan (bakery products), Appetit (production of frozen vegetable and fruit mixtures), Saariöinen (ready meals, canned vegetables, meat products – since 2014 part of the company "Atria"), Hartwall, Olvi (production of low-alcohol and non-alcoholic beverages), Suomen Nestle (food concern), NordicSugar

(sugar production), Polittimo (food ingredients), Myllyn Paras (production flour, cereals, dough, pasta and confectionery).

The vast majority of the food industry in Finland (260 members, including collective) united in the Association of food industry (the ETL), in the field of its activity in about 600 companies, 75% of them - it's small and medium businesses. The main function of ETL Association has for more than 60 years, is to create conditions for the normal functioning and sustainable development of the industry [4].

The current state of development of food industry. According to the Federal Association of Food Industry (BVE) for 2019, the food industry is the third largest industry in Germany, which employs about 6 085 enterprises (+2.4%), where approximately 600 thousand people are employed.

Рынок продовольственной продукции

The total turnover of the food industry in Germany in 2019 grew by 5.7% to 181.0 billion euro (2018 - 171.3 billion euro), turnover in the country amounted to 120.6 billion euro (in 2018 - 114.8 billion euro), the external trade turnover amounted to 60.4 billion (+6.9%, in 2018 - 56.5 billion euro), of which the EU accounts for 48.1 billion euro (+8.4%, in 2018 - 44.4 billion euro), countries outside the EU receive 12.3 billion euro (+1.2%, in 2018 - 12.1 billion euro). The share of exports amounted to 33% of total turnover.

In 2019 marked the growth of the food industry, the positive sales trends have stimulated the growth of food production. German Food Industry at 90% containing small and medium businesses. The seasonally and calendar effects Q2. 2019 production increased by 2.3%. The company's turnover grew by 29.9 billion euros. In the summer months 2019, exports grew by 9.7 billion euros. The production capacity of the industry, adjusted for seasonal fluctuations and working in the summer months in 2019 increased by 1.7%.

Positive impact on the increase in sales of food industry by the growth of consumer prices. The price level for food in Germany, 8% higher than the EU average. The increase in production costs and international competition increasing pressure on manufacturers, because prices are rising, but in the long term, they remain stable. At Q2 and Q3 2019 CPI food prices rose 2.2% year on year in Q2 2019, and by 2.9% in Q3 2019. Meanwhile, the overall cost of living is from April to September 2019 increased by approximately 1.7%. During this period, there is a seasonal fluctuation of prices for various food products (table 1).

In Q2 and Q3 2017, the consumer price index for food increased by 2.2% year-on-year in Q2 2017, and by 2.9% in Q3 2017.

In the domestic market prices in Q2. It increased by 4.7% and 4.6% in July and August of 2019, compared to the same period the previous year. In the export sector, the price level increased by 3.8% in Q3 2019. In Q2 and Q3 2019 posleovala downward trend in prices for some food items and drinks to -4.5% and -11.3%, respectively [5].

Table 1 - Price dynamics in the II and III quarters of 2019

Growth in consumer prices for the group of goods	II q. 2019 change from II q. 2018	III q. 2019 change from III q. 2018
Bread and flour products	0.3%	0.4%
Meat, meat products	1.7%	2.5%
Fish and fish products	3.7	3.3%
Dairy products and eggs	8.5%	12.8%
Edible fats and oils	20.4%	30.5%
Fruit	1.1%	0.6%
Vegetables and potatoes	-2.1%	-5.0%
Sugar, marmalade, jam, honey, syrup	0.2%	0.4%
Coffee, tea, cocoa	2.7%	3.3%
Mineral water, juices, soft drinks	0.7%	0.2%
Alcohols	-0.1%	0.1%
Wine	0.5%	0.5%
Beer	0.5%	-0.1%
Note: data of the Federal Association of the food industry		

Food industry in Germany provides daily up to 82 million. People of high quality and safe food. On the economic development of individual sectors of the industry is influenced by various factors.

According to the association of German meat industry meat industry in Germany continues to work in difficult economic conditions. Characteristic is the decreasing demand for pork in the country and in the EU. EU pork exports to third countries decreased by 9% last year. The reason for this was the significant decline in demand from China.

According to the Association of the German Confectionery Industry [four] for 8 months of 2019 in the German confectionery

turnover amounted to about 8.8 billion euros, which is 0.7% less than the same period last year. Sales of confectionery products decreased by 0.6% and amounted to about 1.1 mln. tons. As the development of the domestic market, the overall situation with the export of confectionery is still positive. According to the Federal Statistical Office, the export volume of confectionery products in the first half of 2019 increased by 1.2% and amounted to about 980 000 tonnes. The value of exports increased na1.1% and amounted to more than 3.6 billion euro. Especially strongly developed export volume of chocolate products, cocoa and chocolate intermediates.

According to the association of German poultry industry [five] with the first half of 2019 about 478.6 thousand was made on German poultry. tons of chicken meat, which is 0.2% less than in the same period in 2018 According to experts, the consumption of poultry meat in 2019 as a whole increased by 2% [6].

In recent years, the development of trade dynamics in the EU Member States and the EAEC has a positive dynamics in the economic valuation of economists observed a positive impact of economic integration on intra-industry trade [7].

Conclusion.

1. Thus, in today's economy, the value of different approaches in the management of the food industry of European countries quite significantly as the industry's management idea is to get the final result of the activity of enterprises cost-effectively and with the greatest impact at all stages of production and marketing of finished products [8].

2. The most important role in the food industry are transnational corporations (TNCs). The largest TNCs are based in developed countries.

3. One of the characteristic processes in the world food industry is the process of globalization [9].

4. High importance of the food industry for the world economy.

Список литературы

1 Потребление продуктов питания в Финляндии (2018) [Электронный ресурс URL: <http://www.ptt.fi/julkaisut-ja-hankkeet/kaikki-julkaisut/elintarvikkeiden-kulutus-suomessa.html> (дата обращения: 16.04.2020).

2 Акимбекова, Г.У. Производство и переработка мяса и молока / Г.У. Акимбекова, А.Б. Баймуханов, Е.О. Кыдырбаева, У.Р. Каскабаев // Проблемы агрорынка.- 2018.- №3.- С. 164-172.

3 Евразийский экономический Союз. Вопросы и ответы. Факты и цифры. – М.: ЕЭК, 2014. - С. 216.

4 Жолмуханова, А.Ж. безопасность Казахстана: состояние, проблемы, пути решения / А.Ж. Жолмуханова, А.Ж. Койтанова // Проблемы агрорынка.- 2018.- №3.- С. 23-29.

5 Годовой отчет BVDF (2018) [Электронный ресурс]. URL: <http://www.bvdf.de/aktuell/geschaeftsbericht-2018-19> (дата обращения: 16.04.2020).

6 Журнал для птицеводства (2018) [Электронный ресурс] URL: <http://www.book2look.com/book/bDBAmbwNYi> (дата обращения: 16.04.2020).

7 Есенгельдин, Б.С. Анализ развития интеграционных процессов в Евразийском экономическом союзе / Б.С. Есенгельдин, Л.С. Таршилова, З.Х. Султанова // Вестник Карагандинского университета. Серия экономических наук.- 2017.- № 4 (88).- С.11-19.

8 Иванова, В.Н. Российская пищевая промышленность. Современное состояние, проблемы, направления дальнейшего развития: учебное пособие / В.Н. Иванова, С.Н. Серегин.-М.: Финансы и статистика, 2015.- 568с.

9 Нуралиев, С.У. Обеспечение продовольственной безопасности в условиях глобализации и вызовы оптовой торговли / С.У.Нуралиев // Вестник экономики сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. - 2016 - № 9.- С. 14-17.

References

1 Food Consumption in Finland (2018) [Electronic resource] URL: <http://www.ptt.fi/julkaisut-ja-hankkeet/kaikki-julkaisut/elintarvikkeiden-kulutus-suomessa.html> (date of access: 16.04.2020).

2 Akimbekova, G.U. Production and processing of meat and milk / G.U. Akimbekova, A.B. Baimukhanov, E.O. Kydyrbaeva, U.R. Kaskabaev // Problems of AgriMarket.- 2018.- No. 3.- P. 164-172.

3 Eurasian Economic Union. Questions and answers. Facts and figures. - M.: EEC, 2014. - P. 216.

4 Zholmukhanova, A.Zh. Kazakhstan's security: state, problems, solutions / A.Zh. Zholmukhanova, A.Zh. Koytanova // Problems of AgriMarket. - 2018.- №3.- P. 23-29.

5 BVDF Annual Report (2018) [Electronic resource] URL: <http://www.bvdf.de/aktuell/geschaeftsbericht-2018-19> (date of access: 16.04.2020).

6 Journal of Poultry Production (2018) [Electronic resource] URL: <http://www.book2look.com/book/bDBAmbwNYi> (date of access: 16.04.2020).

7 Esengeldin, B.S. Analysis of integration processes development in the Eurasian Economic Union / B.S. Yesengeldin, L.S. Tarshilova, Z.Kh. Sultanova // Bulletin of the Karaganda University. A series of economic sciences.- 2017.- No. 4 (88) .- P.11-19.

8 Ivanova, V.N. Russian food industry. Current status, problems, directions for further development: a training manual / V.N. Ivanova, S.N. Seregin.- M.: Finance and Statistics, 2015. - 568 p.

9 Nuraliev, S.U. Ensuring food security in the context of globalization and challenges of wholesale trade / S.U. Nuraliev // Bulletin of economy of agricultural and processing enterprises. - 2016 - No. 9.- P. 14-17.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АӨК-ДЕГІ КЛАСТЕРЛІК ТӘСІЛ: ӘДІСНАМАЛЫҚ АСПЕКТ

КЛАСТЕРНЫЙ ПОДХОД В АПК КАЗАХСТАНА: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

CLUSTER APPROACH IN AIC OF KAZAKHSTAN: METHODOLOGICAL ASPECT

Д. АБДРАИМОВА*

PhD докторы

Э. ДАРИБАЕВА

PhD докторанты

Алматы технологиялық университеті, Алматы, Қазақстан

d.abdraimova@atu.kz

Д. АБДРАИМОВА

доктор PhD

Э. ДАРИБАЕВА

докторант PhD

Алматинский технологический университет, Алматы, Казахстан

D. ABDRAIMOVA

Doctor PhD

E. DARIBAYEVA

PhD student

Almaty Technology University, Almaty, Kazakhstan

Аңдатпа. Кластерлер қызметінің негізгі мақсаттарының бірі - ел өңірлерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету болып табылады. Олар географиялық орналасқан мамандандырылған кәсіпорындарды қамтиды. Кластердің ядросы ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер мен қайта өңдеу кәсіпорындары болып табылады. Қоғамдық өндірісте болып жатқан интеграциялық процестер қатысушылардың құрамы, бірлестіктің міндеттері, экономикалық қатынастар схемалары және басқару механизмдері бойынша ерекшеленіп, әртүрлі ұйымдық нысандарда жүзеге асырылуы мүмкін. Оңтүстік-Шығыс Азия, Қытай, Сингапур, Жапония мемлекеттерінде азық-түлік өндірісіндегі кластерлердің бәсекелестік артықшылықтарының, ауыл шаруашылығы шикізатынан биофармацевтикалық құралдардың тәжірибесі көрсетілген. Кластерлік жүйелер әлемнің жетекші елдерінің (АҚШ, Италия, Ұлыбритания, Франция, Германия және т.б.) экономикасының 50%-ға жуығын қамтиды. Астықты қайта өңдеу кластері қызметі процесінде астық саласының қазіргі проблемаларын ескеру қажет: моральдық және техникалық жағынан ескірген жабдық, техникамен жеткіліксіз жарақталу, өндірістік қуаттардың толық жүктелмеуі, шикізатты қайта өңдеу деңгейінің төмендігі. Авторлар кластерлер салааралық кешендер функциясын орындай отырып, өңірлік және ұлттық экономиканың "өсу нүктелері", АӨК инновациялық қызметінің басым бағыты, отандық өнім өндірісінің көлемін арттыру болып табылатынын атап көрсетеді. Республиканың азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүддесінде өндірістік-технологиялық тізбектерге қатысушылардың ұзақ мерзімді қарым-қатынастарының, олардың бірлесіп орнықты дамуға және интеграцияның мультипликативтік тиімділігіне бағытталуының тетіктерін әзірлеу қажет.

Аннотация. Отмечается, что одна из основных целей функционирования кластеров – обеспечение конкурентоспособности регионов страны. Они включают специализированные предприятия, локализованные географически. Ядром кластера являются производители сельскохозяйственной продукции и перерабатывающие предприятия. Интеграционные процессы, происходящие в общественном производстве, могут осуществляться в различных организационных формах, отличаясь по составу участников, задачам объединения, схемам экономических отношений и механизмам управления. Показан опыт конкурентных преимуществ кластеров в производстве продовольствия, биофармацевтических средств из сельскохозяйственного сырья в государствах Юго-Восточной Азии, Китае, Сингапуре, Японии. Кластерные системы охватили около 50% экономик ведущих стран мира (США, Италия, Великобритания, Франция, Германия и др.). В процессе деятельности зерноперераба-

ұйыммен байланысты, оның ішінде формальды емес өзара қарым-қатынастар топтарында байқалатынын көрсетеді, бұл инновацияларды тұрақты және тез енгізуге ықпал етеді. Дамыған елдердегі осындай бірлестіктер кластерлер атауын алды.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Ақпарат алмасуды қоса алғанда, интеграциялық өзара байланыстар барлық қалған факторлардың өнімділігіне айқындаушы әсерін көрсете отырып, бәсекеге қабілеттіліктің ең маңызды факторына айналады.

Кластерлер мүдделі тараптардың күш-жігерін шоғырландырудың ұйымдық нысаны болып табылады және экономиканы жаһандандыру жағдайында бәсекелестік артықшылықтарға қол жеткізуге бағытталған. Кластерлердің стратегиялық мақсаты болашақта бизнес үшін де, аймақ үшін де бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету мүмкіндігі болып табылады. Кластерлер экономиканың белгілі бір секторында мамандандырылған және географиялық жағынан оқшауланған кәсіпорындардан тұрады. Экономикалық жүйеде кластерлік бірлестік өркениетті бәсекелестікті, көшбасшыларға теңдікті, көшбасшылардан қолдау алуды қамтамасыз етуі тиіс [2].

АӨК кластерінің өзегі ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер мен өңдеуші кәсіпорындар болып табылады.

Қоғамдық өндірісте болып жатқан интеграциялық үдерістер объективті болып табылатыны және қатысушылар құрамымен, біріктіру мақсаттарымен, экономикалық қатынастар схемаларымен және басқару тетіктерімен ерекшеленіп әр түрлі ұйымдық нысандарда болуы мүмкін.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Өндірісті шоғырландыру және интеграциялау процестері астық нарығының дамуын басқарудың кластерлік тетіктерін пайдалану үшін алғышарттар жасайды, бұл астық нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың аймақтық тұрғыдағы теңгерімсіздігін жояды, басқару процестеріне аймақтық қуат деңгейін қосу арқылы реттеу құралдарының тапшылығын толтырады [3].

Тік интеграцияның негізінде кластерге біріктіру инновациялық білімнің, технологиялар мен өнімдердің таралуына ықпал ететін өндірістік-технологиялық және ғылыми құрылымдардың белгілі бір шоғырлану жүйесін қалыптастыруы тиіс. Тек осы жағдайда кластерде синергетикалық нәтиже инновацияларды, ақша ағындарын және инфрақұрылым объектілерін бірлесіп пайдалану, сонымен қатар

транзакция шығындарының төмендеуі нәтижесінде пайда болады.

Отандық және шетелдік экономикалық теория мен басқару тәжірибесін зерттеу қазіргі уақытта кластерлер жетекші ұлттық экономикаларды дамытудың базалық элементі болып табылатынын дәлелдейді. Іс жүзінде толық кластерлеу Дания, Финляндия, Швеция, Норвегия өнеркәсібін қозғаған. Кластерлердің ресурстық, технологиялық, инновациялық, ұйымдастырушылық-басқарушылық бәсекелестік артықшылықтарын азық-түлік өндірісін, ауыл шаруашылығы шикізатынан биофармацевтикалық құралдарды қоса алғанда, Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінде, Қытайда, Сингапурда, Жапонияда экономиканың неғұрлым маңызды салаларында пайдаланады. Сарапшылардың бағалауы бойынша, қазіргі уақытта кластерлендірумен әлемнің жетекші елдерінің, соның ішінде АҚШ, Италия, Ұлыбритания, Франция, Германия және т.б. экономикаларының 50%-ға жуығы қамтылған [4].

Қазіргі заманғы әлемдік тәжірибеде салалық кәсіпорындар қызметінің тиімділігін арттырудың басты бағыттарының бірі – агроөнеркәсіптік кластерлерді қалыптастыру, бұл өзара іс-қимылдың дәстүрлі тәсілдерімен салыстырғанда олардың бірқатар артықшылықтарымен түсіндіріледі: тауар айналымы шығындарын төмендету, функциялардың қайталануын болдырмау және неғұрлым кең және жан-жақты ықпалдасу есебінен әрбір қатысушы үшін жалпы синергетикалық әсер.

Кластерлік құрылымның мәні өндірістік кластер аясында біріктірілген муниципалдық кәсіпорындардың маркетингтік жабдықтау-өткізу көліктік өндірістік және басқа да ресурстарды бірлесіп пайдаланудан синергетикалық әсер алудан тұрады. Қазақстанда әр түрлі салаларда астық кластерлерін құруға әр түрлі дайындық бар. Солтүстік және орталық облыстардың кәсіпорындарын астықты қайта өңдеу кластеріне біріктірудің негізгі алғышарттары шикізат базасының болуы, осы салада жұмыс істейтін кәсіпорындардың жеткілікті саны, инфрақұрылымның болуы, ғылыми, әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз ету болып табылады.

Кластер қызметінің негізгі принциптері - кластерлерді құру мен дамытуды жеделдету үшін мемлекеттің бастамасы мен қолдауы, мемлекет пен бизнес арасындағы әріптестік қатынастар, кластерде желілер мен кооперациялық байланыстарды құру еріктілігі, кластерге қатысушылар арасын-

дағы адал бәсекелестікті дамыту, қолдау, көлденең және тік интеграцияны дамыту.

Астық өңдеу кластерін құру кезінде астық саласының алдында тұрған барлық жалпы проблемаларды ескеру қажет. Бұл біріншіден, моральдық және техникалық жағынан ескірген техника, техникамен қамтамасыз етудің төмен деңгейі.

Екіншіден, тауар өндірушілер мен ғылыми сала арасындағы байланыстың болмауы. "Қазагроомаркетинг" АҚ-ның мәліметінше, Қазақстанның ауыл шаруашылығындағы ғылым жетістіктері өндірістен оқшауланған. Мұның себептері астық өндірушілердің едәуір бөлігін дақылдарды өсірудің жаңа сорттары мен технологияларын енгізуге қаражаттың жетіспеуі, республикада технологиялық машиналар мен ассортименттің жаңа сорттарын сынау кезеңінде белсенді дами алатын шағын инновациялық бизнестің болмауы.

Терең өңдеудің жеткіліксіздігі маңызды. Елде кластерлік жүйенің құрамдас элементтерінің көпшілігі қалыптасқан, бірақ олар жеткіліксіз дамыған, бұл басқа елдерден жетіспейтін көлемнің әкелінуіне себепші болады. Өндірістік қуаттардың толық жүктелуі және шикізатты өңдеудің төмен дәрежесі әсер етеді [5].

Астықты қайта өңдеу кластерін құруға және тиімді жұмыс істеуіне мынадай ерекше проблемалар елеулі әсер етеді: дәнді дақылдарды терең қайта өңдеу нәтижесінде алынған өнімдер экспортын қолдаудың нақты мемлекеттік стратегиясының болмауы, ұнның көтерме нарығы жүйесінің болмауы, кластер қатысушыларының өзара іс-қимылының әлсіз болуы, негізгі қорлардың тозуының жоғары дәрежесі.

Нәтижесінде – механикаландыру мен автоматтандырудың төмен деңгейі, ескірген технологияларды қолдану, тасымалдаудың жоғары тарифтері, кластер мүшелерінің өзара әрекеттесуінің артықшылықтары туралы хабардарлық пен түсініктің төмендігі, тасымалдаудың жоғары тарифтері, бүкіл ел бойынша кластерлердің нашар үйлестірілуі [6].

Астықты қайта өңдеу кластері жұмысының нақты мәселелерін шешу үшін келесі шаралар қажет: астықты терең қайта өңдеу өндірісін дамытудың тиісті бағдарламасын әзірлеу, астықты терең қайта өңдеу үлесін арттыру, бірқатар техникалық мәселелерді шешу, соның ішінде жылжымалы құрамды, экспорттаушыларға жеңілдік несиелер және тасымалдаудың жеңілдік тарифтері шикізат пен дайын өнім,

экспорттық жеткізілімге мемлекеттік кепілдік.

Қазіргі жағдайда жеткілікті үлкен егіс алаңдары, ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтау және қайта өңдеу бойынша өзіндік қуаттары бар бірнеше ірі агроқұрылымдар, сондай-ақ өз көлік паркін қоса алғанда, логистиканың дамыған жүйесі, "трейдерлер" – ауыл шаруашылығы өнімдерін, негізінен астықты сатып алу және сату жөніндегі қызметті жүзеге асыратын ірі компаниялар жұмыс істейді.

Мұндай компаниялардың негізгі белгілері арзан және ұзақ мерзімді қаржы құралдарына қол жеткізу, логистика мен өткізудің дамыған қызметтері, тұрақты жұмыс істейтін филиалдар мен өкілдіктердің тікелей өнім өндіру орындарында, сондай-ақ оның тұтынушыларына жақын жерде болуы болып табылады.

Соңғы уақытта осындай компаниялардың екі тобының қызметін әртараптандыру үрдісі барынша анық байқалады, яғни өнімді өндірушілер "трейдерлік" функцияларға көбірек көңіл бөледі және өз бетінше ішкі және сыртқы нарықтарға шығады, ал өз кезегінде "трейдерлер" компаниялар астық өндірісіне қаражат инвестициялай бастайды.

Өндірушілердің көпшілігінде әлемдік нарыққа шығуға мүмкіндігі жоқ шағын және орта ауыл шаруашылығы кәсіпорындары, ЖШС, өндірістік кооперативтер, шаруа (фермер) қожалықтары құрайды. "Продкорпорация" АҚ астықты үлкен көлемде сатып ала отырып, ішкі астық нарығын реттеуге әсер етеді, астық өндірісінің экономикасына теріс әсер ететін бағалардың маусымдық ауытқуын тегістейді.

Жыл сайын «Азық-түлік келісімшарт корпорациясы» ҰК «АҚ ішкі және сыртқы нарықтарда сатылатын мемлекеттік астық ресурстарын жаңарту және коммерциялық қорларды қалыптастыру үшін сатып алу интервенцияларын жүргізеді. Осылайша, азық-түлік корпорациясына "трейдердің" кейбір белгілері тән, бірақ оның алдына мемлекет қойған міндеттерді орындауға негізделген елеулі ерекшелігі бар.

2019 жылдың 10 айында ауыл шаруашылығы өнімін өндіру 19,7 млн тонна астықты құрады, орташа өнімділігі 12,9 ц/га. Өңдеуден кейінгі салмақта жалпы астық жинау 18 млн тоннаны құрады, бұл елдің ішкі нарығының астыққа қажеттілігін толығымен қамтамасыз етуге және оның белгілі бір көлемін экспортқа тиеуге мүмкіндік берді. Алғашқы салмақта 13,1 млн тонна бидай, 4,4 млн тонна арпа, 49,6

Астықты қайта өңдеу кластерін дамытудың негізгі міндеттері мыналар болып табылады: елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету; ЕО елдерінде де, ішкі нарықта да жоғары сұранысқа ие шикі мұздатылған дәннің маңызын өндіру; ішкі нарық үшін де, экспортқа да, ең алдымен Беларусь, Ресей, Балтық елдері мен Орталық Азия үшін де ұнның нау-байханалық қасиеттерін жақсартатын астық өндіру; республика халқының жоғары сапалы және әр түрлі тамақ өнімдеріне деген өсіп келе жатқан; халықаралық стандарттарға сәйкес келетін бидайдан экспортқа бағдарланған ұзақ сақталатын өнімдерді өндіру [8].

Осы салалардың өнімдерін шығару көлемін қалпына келтіру кластерлік көзқарас тұрғысынан жүзеге асырылуы тиіс мемлекеттік реттеудің экономикалық және ұйымдастырушылық әдістерін жетілдіруді талап етеді.

Демек, ұлттық экономиканы орнықты дамытудың стратегиялық міндеттерін шешудегі перспективалық бағыттардың бірі кластерлік тәсіл принциптері бойынша интеграцияланған құрылымдар құру болады. Осылайша, республиканың солтүстік өңірінде астық өңдеу кластерінің жұмыс істеуі үшін барлық алғышарттар бар [9].

Бірақ саланы дамытудың қажетті шарты шикізатты тұрақты жеткізуді қамтамасыз ету болып табылады, бұған ұсақ шаруашылықтарды неғұрлым ірі шаруашылықтарға біріктіру есебінен қол жеткізуге болады. Қазіргі уақытта мемлекетаралық кластерлердің құрылуы мен дамуы: дәнді дақылдар, жемістер мен көкөністер, қант, сүт және балық қазіргі кезде маңызды болып табылады. Бұл бағыттар Қазақстанның аграрлық секторы экономикасының жаңа өсу нүктесіне айналуы мүмкін.

Бұдан басқа, шағын және орта бизнес кәсіпорындары өз инвестицияларын кластерлерді қалыптастыруға бағыттауы үшін жағдай жасау қажет. Шетелдік компанияларды ынтымақтастыққа ынталандыру жөніндегі шараларды қабылдау маңызды мәнге ие. Мысалы, астық өңдеу кластерін ұйымдастыру кезінде комбайндар мен басқа да ауыл шаруашылығы машиналарын Қазақстанға жеткізу үшін ресейлік компаниялармен өзара тиімді ынтымақтастықты кеңейту орынды болар еді.

Тұтастай алғанда республика экономикасын дамытудың кластерлік тетігін іске асыру ауыл шаруашылығы кәсіпорындары мен олар өндіретін өнімдердің бәсекеге

қабілеттілігін арттырудың маңызды факторы болады, инвестицияларды белсенді тартуға және экономиканың аграрлық секторына озық технологияларды енгізуге ықпал ететін болады, Қазақстанның Дүниежүзілік сауда ұйымына, мемлекетаралық бірлестіктерге белсенді қатысуына ықпал ететін болады.

Тұжырымдар.

1. Кластер ішінде тауардың түпкілікті алға жылжуына және пайда алуға көмектесетін субъектілер арасындағы өзара қарым-қатынастар табысты дамитын болады.

2. Кластер ішінде біріктірілген құрылымдардың пайда болуы тұтас негізде астық өнімдік шағын кешеннің материалдық-техникалық базасын негізді қалыптастыруға ықпал ететін болады.

3. Кластер ішінде біріктірілген кәсіпорындарға сыртқы азық-түлік агрессиясынан қорғану әлдеқайда оңай.

4. Кластер ішінде инфрақұрылымды дамыту есебінен ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілердің әлеуметтік жағдайы жақсарады. Жаңа жұмыс орындары ашылады, өмір сүру деңгейі артады.

Әдебиеттер тізімі

1 Сердобинцев, Д.В. Мировой, европейский и российский опыт развития кластерной политики /Д.В.Сердобинцев, О.В., Матвеева, Л.В.Сорокина.// Фундаментальные исследования.- 2024.-№ 9. – С.-1825 – 1830.

2 Мизанбекова, С.К. Современные тенденции кластеризации зернопродуктового комплекса Казахстана / С.К.Мизанбекова, И.П. Богомолова, А.В. Богомолов// Международный сельскохозяйственный журнал. - 2016.-№ 2. -С. 32 -35.

3 Алимкулова, Э.С. Кластерное развитие АПК как фактор обеспечения продовольственной безопасности / Э.С. Алимкулова// Проблемы агробизнеса.- 2018.-№3.- С.173-179.

4 Печеная, Л.Т. Направления и реализация кластерной политики / Л.Т. Печеная, П.Д. Бейсекова // Цифровое сельское хозяйство региона: основные задачи, перспективные направления и системные эффекты, посвященная 70-летию экономического факультета: материалы междун. науч.- практ конф.- Омск: Омский ГАУ, 2019. - С.114-118.

5 Колмыков, А.В. Методология кластерной оценки устойчивого социально-экономического развития административных районов Беларуси / А.В.Колмыков //Вестник Белорусской государственной сельскохозяйственной академии.-2018.-№3.- С .25 - 31.

6 Андрищенко, С.А. Метод К-средних кластерного анализа как инструмент классификации региональных АПК, учитывающий особый статус отдельных регионов / С.А.Андрищенко, М.Я. Васильченко, В.Л. Шабанов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.- 2019.- № 11. – С. 36-41.

7 Okutayeva, S.K. Formation of a regional livestock cluster in the republic of Kazakhstan/ S.K.Okutayeva, A.B. Jussibaliyeva, Zh. Bulkhairova // Bulletin of the Al-Farabi Kazakh National University. Economy Series.- 2018. – Vol. 124.- N 2.-P. 57-64.

8 Асанова, Г.А. Эффективное использование производственных мощностей предприятий по переработке зерновых культур в Казахстане / Г.А. Асанова, К.С. Ахметова // Проблемы агрорынка.-2019.-№3.- С.149-155.

9 Казаватова, Н.Ю. Кластеры в АПК: теория, проблемы и перспективы /Н.Ю. Казаватова, Р.И.Ярахмедов // Управление экономическими системами (электронный журнал). – 2012.- № 10.

References

1 Serdobintsev, D.V. World, European and Russian experience in cluster policy development / D.V. Serdobintsev, O.V., Matveyeva, L.V. Sorokina // Basic research.- 2024.-№ 9. - P.-1825 - 1830.

2 Mizanbekova, S.K. Current trends in clustering of grain product complex in Kazakhstan /S.K. Mizanbekova, I.P. Bogomolova, A.V. Bogomolov // International Agricultural Journal. -2016.-№ 2. -P. 32 -35.

3 Alimkulova, E.S. Cluster development of AIC as factor of ensuring food security / E.S.

Alimkulova // Issues of agricultural market. - 2018.-№3. - P. 173 - 179.

4 Pechenaya, L.T. Directions and implementation of cluster policy / L.T. Pechenaya, P.D. Beyseкова // Digital agriculture of the region: main tasks, promising areas and systemic effects, dedicated to the 70th anniversary of the Faculty of Economics: proceedings of the international scientific and practical conference conf.- Omsk: Omsk SAU, 2019.- P.114-118.

5 Kolmykov, A.V. The methodology of cluster assessment of sustainable socio-economic development of administrative regions of Belarus. / A.V. Kolmykov // Bulletin of the Belarusian State Agricultural Academy.- 2018.- №3.- P. 25-31.

6 Andryushchenko, S.A. K-means method of cluster analysis as a tool for the classification of regional AIC, taking into account the special status of specific regions / S.A. Andryushchenko, M.Ya. Vasilchenko, V.L. Shabanov // Economics of agricultural and processing enterprises. - 2019.- No. 11. - P. 36-41.

7 Okutayeva, S.K. Formation of a regional livestock cluster in the republic of Kazakhstan./ S.K.Okutayeva, A.B. Jussibaliyeva, Zh. Bulkhairova //Bulletin of the Al-Farabi Kazakh National University. Economy Series.- 2018. – Vol. 124.- N 2.-P. 57-64.

8 Asanova, G.A. Efficient use of production capacities of grain processing enterprises in Kazakhstan / G.A. Asanova, K.S. Akhmetova // Problems of AagriMarket.- 2019. - No. 3. - P. 149-155.

9 Kazavatova, N.Yu. Clusters in AIC: theory, problems and prospects / N.Yu. Kazavatova, R.I. Yarahmedov // Management of economic systems (electronic journal). - 2012.- No. 10.

ОСОБЕННОСТИ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В ПРИГОРОДНОЙ ЗОНЕ
АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ҚАЛА МАҢЫНДАҒЫ
АЙМАҒЫНДА ЖЕР ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

FEATURES OF LAND USE IN SUBURBAN AREA OF ALMATY REGION
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

А.Н. ЖИЛДИКБАЕВА*¹

доктор PhD

Л.А. ГЛУШАНЬ²

старший научный сотрудник

¹Казахский национальный аграрный университет, Алматы, Казахстан,

²Академия сельскохозяйственных наук РК, Алматы, Казахстан

a.zhildikbaeva@mail.ru

А.Н. ЖИЛДИКБАЕВА¹

PhD докторы

Л.А. ГЛУШАНЬ²

Аға ғылыми қызметкер

¹Қазақ ұлттық аграрлық университеті, Алматы, Қазақстан

²Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылық ғылыми академиясы,

Алматы, Қазақстан

A.N. ZHILDIKBAYEVA¹

PhD

L.A. GLUSHAN²

Senior Researcher

¹Kazakh National Agrarian University, Almaty, Kazakhstan

²Academy of Agricultural Sciences of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

Аннотация. Показано использование земель различными категориями хозяйств в отрасли плодоводства и овощеводства пригородной зоны Алматинской области. Дан анализ эффективного землепользования в мелких крестьянских хозяйствах овощной и плодоводческой специализации, где отмечается низкая товарность с малыми объемами выпускаемой продукции, отсутствуют меры государственной поддержки. Для повышения результативности сельскохозяйственных ресурсов разработаны предложения по оптимизации мелкохозяйственных К(Ф)Х на основе организации простых товариществ путем объединения нескольких различных по площади земельных участков. Проведена сравнительная оценка использования земель сельхозназначения в пригородных районах области. Выявлены преимущества и недостатки в пользовании землями и системе организации производства аграрной продукции. Рекомендован механизм объединения мелкоземельных крестьянских хозяйств плодоводческой специализации в единый садоворотный массив для совместной обработки земли с применением более производительной техники, комплексным проведением технологических операций. Предлагаемый вариант на объединенных массивах орошения в Каратальском сельском округе Ескельдинского района Алматинской области при укрупнении мелких смежных К(Ф)Х, внедрении зональных севооборотов, инновационных технологий, применении средств защиты растений, оптимальных норм органических и минеральных удобрений, организации уборки урожая и сбыта продукции, усилении мер государственной поддержки обеспечит повышение доходности и уровня рентабельности свыше 50% против 10-12% в настоящее время в отдельных хозяйствах.

Аңдатпа. Алматы облысының қала маңы аймағының жеміс және көкөніс шаруашылығы саласында әртүрлі шаруашылық санаттарымен жерді пайдалану көрсетілген. Көкөніс және жеміс-жидек мамандығындағы ұсақ шаруа қожалықтарында тиімді жер пайдалануға талдау жасалған, онда шығарылатын өнімнің аз көлемімен тауарлылығының төмендігі, мемлекеттік қолдау шараларының жоқтығы көрсетілген. Ауыл шаруашылығы ресурстарының нәтиже-

эти факторы суммарно воздействуют на состав, размер и структуру пригородной зоны.

Решение проблем, связанных с рациональным использованием земель на пригородных территориях, требует оптимального размещения отраслей сельского хозяйства и перерабатывающей промышленности на них, комплексной оценки пригородных территорий в целях сохранения природно-ресурсного потенциала, оптимизации землепользований разных форм хозяйствования, имеющих пригородную специализацию [3,4].

Материал и методы исследования.

Исследование основано на принципах системного подхода. Важной методологической и теоретической частью исследования являются научные выводы и положения российских и отечественных ученых по проблемам оптимизации размеров землепользований, экономической оценке состояния землепользования в орошаемых зонах и тенденциях развития пригородных сельских территорий.

Учитываются социально-экономические особенности и наличие земельно-водных, трудовых и материально-технических ресурсов, обеспечивающих производство необходимых видов продукции. При укрупнении размеров землепользований мелких крестьянских хозяйств в единый севооборотный массив для совместной обработки земли,

поддержания и повышения почвенного плодородия, внедрения ресурсосберегающих технологий, инновационных способов управления технологических операций, создадутся условия для повышения урожайности, рентабельности и уровня доходности.

В ходе изучения применялись различные методы экономических исследований: экономико-статистический – при анализе и оценке современного состояния, абстрактно-логический – при выявлении отраслевых и региональных особенностей. Информационной базой послужили материалы Комитета по статистике МНЭ, Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан. Кроме того, использовались результаты анализов и исследований, проведенных авторами данной статьи.

Результаты и их обсуждение. Пригородная сельскохозяйственная зона города Алматы представлена Енбекшиказахским, Жамбылским и Талгарским районами Алматинской области, где получили развитие сельскохозяйственные формирования, ориентированные на производстве овощной, плодово-ягодной и мясо-молочной продукции.

В структуре посевных площадей этих районов наибольший удельный вес имеют кормовые культуры, они составляют 30,3%, овощи – 27,6%, зерновые и масличные – соответственно 19,4% и 13,1% (таблица 1) [5].

Таблица 1 – Структура посевных площадей и сельхозугодий в районах пригородной зоны Алматинской области, 2019г.

Показатель	Район			Итого по пригородной зоне	Уд.вес пригородной зоны, %	Алматинская область, тыс. га
	Енбекшиказахский	Талгарский	Жамбылский			
Площадь сельхозугодий, тыс. га	407,0	171,9	1385,6	1964,5	22,6	8697,3
в т.ч. пашня, тыс. га	85,7	31,1	120,7	237,5	23,2	1023,3
Посевная площадь,	85,6	31,9	100,9	218,0	22,7	961,4
зерновые	48,6	18,2	52,5	119,0	19,4	615,9
масличные	13,4	4,4	4,3	22,0	13,1	168,9
овощные	15,5	6,0	3,3	25,0	27,6	89,8
картофель	5,7	3,0	1,6	10,0	26,1	39,4
кормовые	21,4	7,8	45,0	74,0	30,3	245,0
Мн. насаждения	9,2	3,2	0,5	12,9	62,3	20,7
Плодово-ягодные насаждения	9,3	2,8	0,7	12,8	57	22,6

Примечание – расчеты выполнены на основе данных Комитета по статистике МНЭ РК, 2019г.

Валовое производство продукции растениеводства Енбекшиказахского района составило 72,5 млрд. тг, а валовое производство животноводства – 47,6 млрд. тг. В Жамбылском, соответственно – 28,0 и 26,6 млрд. тг, в Талгарском районе – 32,7 и 19,5 млрд. тенге (таблица 2).

По итогам 2019г. основной объем плодово-овощной продукции (94,6%) в названных районах пригородной зоны производится крестьянскими хозяйствами и населением ЛПХ, лишь 5,4% приходится на сельскохозяйственные предприятия (таблица 3).

Экономика природопользования

Таблица 2 – Структура валового производства продукции растениеводства и животноводства в районах пригородной зоны г. Алматы, 2019г.

Показатель	Район			Итого по пригородной зоне	Алматинская область	Уд.вес зоны в области
	Енбекши-казахский	Талгарский	Жамбылский			
Валовая продукция растениеводства, млн. тг	72539	32748	28022	133309	474794	28,1
Валовая продукция животноводства, млн. тг	47645	19521	26644	93810	375003	25,0
Реализовано на убой всех видов скота и птицы в живой массе, тыс.т	38,7	13,7	24,3	77,0	362,8	21,1
Надоеено молока коровьего, тыс.т	140,0	64,5	47,8	252,0	753,6	33,5
Получено яиц куриных, млн шт.	39,6	28,8	93,9	162,0	1 129,4	14,4
Примечание – расчеты выполнены на основе данных Комитета по статистике МНЭ РК, 2019г.						

Таблица 3 – Структура использования посевов овощных культур по формам хозяйствования в районах пригородной зоны Алматинской области, 2019 г.

Область, район	Площадь во всех категориях хозяйств, тыс. га	В том числе					
		сельхозпредприятия		крестьянские хозяйства		хозяйства населения	
		площ., тыс. га	уд. вес, %	площ., тыс. га	уд. вес, %	площ., тыс. га	уд. вес, %
Енбекшиказахский	9,3	0,5	5,4	6,8	73,1	2,0	21,5
Талгарский	2,7	0,04	1,5	1,4	51,9	1,3	48,1
Жамбылский	1,1	0,04	3,6	0,5	45,5	0,5	45,5
Итого по 3 районам	13,1	0,58	4,4	8,7	66,4	3,8	29,0
Алматинская область, всего	41,3	64,4	155,9	46,5	112,6	31,9	77,3
Уд.вес в области, %	31,7	0,9	2,8	18,7	59,0	11,9	37,5
Примечание – расчеты выполнены на основе данных Комитета по статистике МНЭ РК, 2019г.							

В настоящее время на основных площадях возделывания овощных культур в данных районах применяют поверхностный бороздковый полив. В районах метод интенсивной технологии выращивания овощей применяется лишь на площади 2,4 тыс. га, капельного орошения – 3,5 тыс. га. В основном интенсивные технологии преобладают в крестьянских хозяйствах, при этом в отдельных хозяйствах капельное орошение внедряется на мизерных участках, площадью от 1 до 5 га.

В структуре посевов овощных культур преобладают площади помидор, перца и огурцов. Урожайность овощей всех категорий хозяйств в открытом грунте в Енбекшиказахском районе в 2019г. составила 308,2 ц/га, в т.ч. помидор – 343,5 ц/га, огурцов – 278,5 ц/га, перца – 278,7 ц/га; в Талгарском районе – 324,0 ц/га, в том числе помидор – 314,3 ц/га, огурцов – 301,9 ц/га, перца – 313,5 ц/га; в Жамбылском районе – 280,8 ц/га, в т.ч. помидор – 267,1 ц/га, огурцов – 280,6 ц/га, перца – 318 ц/га соответственно [6].

При этом средняя урожайность овощных культур в крестьянских и фермерских хозяйствах значительно выше, чем в сельскохозяйственных предприятиях.

Это объясняется с одной стороны более благоприятными природно-климатическими условиями Енбекшиказахского, Талгарского районов по сравнению с Жамбылским, с другой – выращиванием овощей на капельном орошении, где урожайность значительно выше. Надо отметить, что широкий набор овощных культур возделывается на мелких земельных участках в крестьянских хозяйствах и в хозяйствах населения. В хозяйствах населения на 20-30% урожайность овощных культур выше, чем в крестьянских хозяйствах несмотря на то, что овощи выращиваются преимущественно путем бороздкового полива [7].

По итогам 2019г. основная доля производства овощей в пригородных районах выращивается мелкоземельными крестьянскими или фермерскими хозяйствами, а также хозяйствами населения. Это еще раз подчеркивает, что в данных районах существует проблема мелкотоварного производства. Эффективность использования земель большинством мелких хозяйств низкая, уровень товарности не превышает 30-40%, часть земель не используется, выбывает из обработки.

Для повышения эффективности использования сельскохозяйственных ресурсов к числу мер следует отнести организационно-экономические механизмы укрупнения мелкотоварных крестьянских хозяйств до оптимальных размеров конкурентоспособных землепользований, которые могут обеспечивать высокую товарность производства и достаточный уровень рентабельности.

Оптимизация мелкоземельных крестьянских хозяйств может быть реализована на основе организации простых товариществ путем объединения нескольких землепользований. Объединение крестьянских хозяйств в простые товарищества (ПТ) закреплено законодательно в Гражданском кодексе РК и формируется на основе договора о совместной деятельности. Отличительная особенность этого объединения – сохранение права владения и использования земельными участками за членами ПТ. При этом самостоятельное юридическое лицо не создается, а заключается договор между участниками товарищества. Такой договор может быть заключен на любой срок и пролонгирован как и все другие виды правовых договоров.

В ПТ объединяются низкотоварные мелкие крестьянские хозяйства, размещенные на смежных, прилегающих друг к другу земельных участках, что позволяет эффективно обрабатывать земли с использованием производительной техники, внедрять зональные севообороты вместо бессменного возделывания сельхозкультур. Такой способ позволит повысить продуктивность пашни на 20-30%. В товариществах по совместной обработке земли средства производства, принадлежащие крестьянину, не обобществляются, а только совместно используются, в единый севооборотный массив объединяются земельные наделы.

Данная форма наиболее приемлема для районов, где фермерские хозяйства имеют участки от 1,5 до 20 га посевной площади, в частности для хозяйств плодово-овощной специализации Енбекшиказахского, Талгарского, Жамбылского, и Ескельдинского районов пригородных зон Алматы и Талдыкоргана, где средняя площадь посевов находится в пределах от 8 до 25 га.

Основной целью их реализации является освоение сево- и садоворотов на совместной земельной площади для поддержания и повышения почвенного плодородия, внедрения ресурсосберегающих технологий, а также рационального применения объединенных имеющихся в них техни-

ческих средств. Основой взаиморасчетов является полученная прибыль, которая распределяется между членами с учетом размеров земельных угодий, используемых в совместной деятельности, а также за трудовое участие работников товарищества.

Пример объединенного массива в Ескельдинском районе, который относится к пригородной зоне г. Талдыкоргана. В районе крестьянские хозяйства плодово-овощной специализации с площадью сада до 10 га занимают наибольший удельный вес – 85%, что свидетельствует о том, что в настоящее время отрасль плодового хозяйства развивается в мелких крестьянских хозяйствах, где в основном применяется ручной труд, низкая производительность труда, отсутствуют меры господдержки.

При исследовании мелкоземельных крестьянских хозяйств Каратаевского с/о, специализирующихся на выращивании садов, выявлено – на массиве площадью 70 га расположены землепользования 14 КХ, десять из которых имеют площадь сада 0,44-2,01 га (рисунок 1).

В крестьянских садах применяется поверхностный бороздковый полив, отдельные участки без полива, урожайность яблок составляет – 30-50 ц/га, низкая товарность производства с малыми объемами.

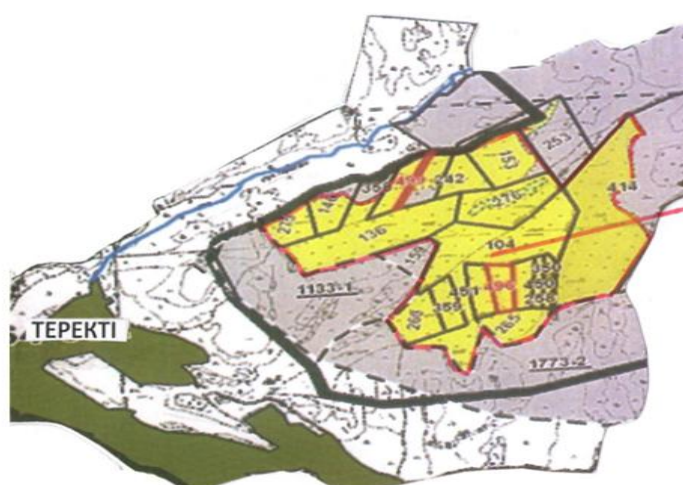
В то же время, крестьянским хозяйством «Ильченко», на этом массиве успешно внедрена технология капельного орошения на площади 11 га и при этом, урожайность яблок и груш, достигает здесь до 35 т с гектара, уровень рентабельности свыше 60%.

Объединенный массив рекомендуется использовать с внедрением интенсивного садоводства: технологии капельного орошения, использования устойчивых сортов семечковых культур (яблонь, груш) адаптированных к местным условиям, замена низкорентабельных плодовых культур, интенсивными садами, внедрение садоворота с привязкой кварталов, дорожной и оросительной сети, размещение садоо-защитных насаждений [8].

Все это позволит увеличить урожайность плодовых насаждений до 35-40 т/га, повысить экономическую эффективность производства и уровень рентабельности.

Одновременно на всем массиве решится вопрос комплексного проведения технологических операций: системная механизированная обрезка и формировка деревьев, система защитных мероприятий по борьбе с вредителями и болезнями, биологические методы защиты растений от болезней, а также организация уборки урожая и сбыта продукции.

СХЕМА
организации простого товарищества «Садовод» на базе мелкоземельных
крестьянских хозяйств Каратальского с/о Ескельдинского района
Алматинской области

Условные обозначения
— граница сельского округа
— граница ПТ «Садовод»

Состав ПТ «Садовод»

	Наименование хозяйств	Площадь, га
1	Даудетбекова К.	2,94
		4,86
2	Дауренбеков А.	1,2
3	Панов А.	2
		2,1
4	Абдуллина Н.	0,4
5	Хметов Е.	1,32
		0,88
6	Хметов К.	3,1
7	Джумабаева С.	3
8	Савченко В.	11,08
9	Карамулдинова Н.	15,2
10	Жайлыбаева Н.	12,4
		3,1
11	Польских О.	2
12	Лазаренко Н.	2
13	Асылбеков Ж.	3,1
14	Потеряхин В.	1,6
	Итого	69,9

Рисунок 1 – Схема объединенного массива мелкоземельных крестьянских хозяйств Ескельдинского района Алматинской области

В последующем, при желании, крестьянские хозяйства, объединенные в ПТ, могут создавать производственные кооперативы. Механизм предполагает добровольное объединение крестьянских хозяйств на основе членства для совместной предпринимательской деятельности, основанной на личном трудовом участии крестьян. Рекомендуется оценку земли определять по ее кадастровой стоимости, сельскохозяйственную технику – по оценочной стоимости с учетом износа, рабочий и продуктивный скот – по балансовой стоимости, здания и производственные постройки по оценочной с учетом амортизации.

Распределение чистого дохода осуществляется между его членами (индивидуальными предпринимателями) в соответствии с их трудовым участием. При выходе из состава кооператива каждый его участник имеет право на выдел своего пая (имущества) и земельного надела.

В Енбекшиказахском районе Алматинской области наиболее остро стоят проблемы объединения мелкоземельных крестьянских (фермерских) хозяйств, которые зачастую не полностью обрабатывают свои наделы, имеют невысокую доходность и большинство из них неэффективно используют земли [9].

Мелкотоварность не позволяет вести сельхозпроизводство на интенсивной основе, обеспечивать наиболее полное ис-

пользование материальных, трудовых и других ресурсов, соблюдать экологические требования. Мелкие и даже средние крестьяне и фермеры из-за отсутствия финансовых ресурсов не имеют возможности внедрять новые технологии в развитие своего производства. В итоге эти собственники вынуждены продавать свою продукцию перекупщикам по низким ценам. Для того чтобы изменить эту систему, и предполагается объединение в простые товарищества (ПТ), либо создание сельскохозяйственных производственных кооперативов, где все субъекты рынка (крупные компании и мелкие производители) имеют равные условия для развития, возможности повышения собственного и совместного дохода. Другими словами, экстенсивный рост сельского хозяйства уже исчерпал себя и необходим переход на иные модели экономического развития.

Выводы

1. Изучение использования земель различными категориями хозяйств в отрасли плодоводства и овощеводства южного региона страны показало, что основной объем плодоовощной продукции производится в мелких крестьянских хозяйствах. Так, в Алматинской области из 521 обследуемых крестьянских хозяйств плодоводческой специализации 380 имеют площадь сада до 10 га и занимают 72,9% общего количества. В этих хозяйствах в 90% тех-

нологических операций применяется ручной труд, низкий уровень технической оснащенности, товарности, сказывается острый недостаток мер государственной поддержки.

2. Оценка эффективности использования земель в мелких крестьянских хозяйствах овощной и плодородческой специализации позволила выделить группы, которые могут выдержать достаточный уровень конкурентоспособности при условии применения инновационных технологий на орошаемых землях и увеличения мер государственной поддержки. В плодородстве и овощеводстве на капельном орошении это могут быть площади землепользования с 30 и более гектаров.

3. Изучение использования земель различными категориями хозяйств в пригородных районах Алматинской области в отрасли растениеводства показало, что основной объем плодородной продукции производится в мелких крестьянских хозяйствах. В связи с этим остро стоит проблема укрупнения земельных участков для возделывания овощей и плодовых культур на капельном орошении.

4. Внедрение предложений по укрупнению размеров землепользования мелких крестьянских хозяйств в единый севооборотный массив (простые товарищества либо кооперативы) для совместной обработки земли, поддержания и повышения почвенного плодородия, внедрения ресурсосберегающих технологий, механизации технологических операций, создадут условия для повышения урожайности, рентабельности, уровня доходности. Позволят повысить интенсивность использования земель (производство валовой продукции на 100 га пашни) на 10%.

Список литературы

- 1 Калиев, Г.А. Методика определения предельных (максимальных) размеров земельных участков сельскохозяйственного назначения / Г.А. Калиев, З.Д. Дюсенбеков, А.И. Сабирова и др. – Алматы: КазНИИЭАПК и РСТ, 2018. –103с.
- 2 Дюсенбеков, З.Д. Проблемы рационального использования потенциала земельных ресурсов Республики Казахстан и его охраны / З.Д. Дюсенбеков // Земельные ресурсы Казахстана.- 2004.-№5 (44). –С. 4-10.
- 3 Ткачева, О.А. Эколого-экономическая оценка состояния землепользования в орошаемой зоне региона /О.А.Ткачева, Е.Г. Мещанинова // Материалы междунар. науч.-практич. конф.– Пенза: Приволжский дом знаний, 2011.–С.102-104.

4 Константинов, С.А. Новый подход к определению критерия эффективности сельскохозяйственного производства / С.А. Константинов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.– 2000. –№3.– С. 23-24.

5 Сводный аналитический отчет «О состоянии и использовании земель Республики Казахстан за 2019г.- Астана: Комитет по управлению земельными ресурсами, 2019.-275с.

6 Сельское, лесное и рыбное хозяйство в РК за 2019г. Статистический сборник Агентства РК по статистике (2019) [Электронный ресурс] URL: <http://www.old.stat.gov.kz> (дата обращения: 20.02.2020).

7 Zhildikbaeva, A. Improving the agricultural land use system in the republic of Kazakhstan / A. Zhildikbaeva, A. Sabirova, T. Pentayev // Journal of Environmental Management and Tourism.–2018.–№7(31).–P.1584-1591.

8 Рекомендация «Капельное орошение пасленовых овощных культур на юго-востоке Казахстана».-Алматы: КазНИИКиО, 2014.-36с.

9 Сабирова, А.И., Жилдикбаева, А.Н. Использование земель различными категориями хозяйств в отрасли овощеводства // Материалы междунар. науч.-практич. конф.– Курган: Курганская ГСХА им. Т.С. Мальцева, 2018.–С. 91-94.

References

- 1 Kaliev, G.A. Methodology for determining the maximum sizes of agricultural land / G.A. Kaliev, Z.D.Dyusenbekov, A.I. Sabirova et al. – Almaty: KazRI AIC and RD, 2018. –103 p.
- 2 Dyusenbekov, Z.D. Problems of rational use of land resources of the Republic of Kazakhstan and its protection / Z.D. Dyusenbekov // Land resources of Kazakhstan. - 2004. – №5 (44). –P. 4-10.
- 3 Tkacheva, O.A. Ecological and economic assessment of land use in the irrigated zone of the region / O.A. Tkacheva, E.G. Meshchaninova // Materials of the international scientific-practical. conf. – Penza: Volga House of Knowledge, 2011. – P. 102-104.
- 4 Konstantinov, S.A. A new approach to determining the criterion of agricultural production efficiency / S.A. Konstantinov // Economics of agricultural and processing enterprises. -2000. –№3. – P. 23-24.
- 5 Consolidated analytical report “On the state and use of land of the Republic of Kazakhstan for 2019. – Astana: Committee for Land Management, 2019. – 275p.
- 6 Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan for 2019. Statistical compilation of the Agency of the Republic of Kazakhstan on Statistics (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.old.stat.gov.kz> (date access: 02.20.2020).

7 Zhildikbaeva, A. Improving the agricultural land use system in the republic of Kazakhstan / A.Zhildikbaeva, A.Sabirova, T. Pentayev // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2018. – №7 (31) .– P. 1584-1591.

8 Recommendation "Drop irrigation of nightshade vegetable crops in the south-east of Kazakhstan." - Almaty: KazNIIKiO, 2014. – 36 p.

9 Sabirova, A.I., Zhildikbaeva, A.N. The use of land by various categories of farms in the vegetable industry // Materials of the international scientific-practical conference.– Kurgan: Kurgan State Agricultural Academy named after T.S. Maltseva, 2018. – P. 91-94.

IRSTI 06.77.64

UDK 332.246.02; 331:631(045)

RELEVANT ISSUES OF EMPLOYMENT IN AGRICULTURAL SECTOR OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫНДА ХАЛЫҚТЫ
ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ НАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ
В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ КАЗАХСТАНА

CH.U. AKIMBEKOVA^{*1}

Dr.E.Sc.

G.I. AKHMETOVA²

C.E.Sc.

G.ZH. NIGMETOVA³

C.E.Sc.

¹*Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development, Almaty, Kazakhstan*

²*K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, Kazakhstan*

³*Sh. Yessenov Caspian State University of Technologies and Engineering, Aktau, Kazakhstan*
akimbekova.sh@mail.ru

Ч.Ү. ӘКІМБЕКОВА¹

Э.ф.д.

Г.И. АХМЕТОВА²

Э.ф.к.

Г.Ж. НИГМЕТОВА³

Э.ф.к.

¹*Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан*

²*Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университет, Ақтөбе, Қазақстан*

³*Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау, Қазақстан*

Ч.У. АКИМБЕКОВА¹

д.э.н.

Г.И. АХМЕТОВА²

к.э.н.

Г.Ж. НИГМЕТОВА³

к.э.н.

¹*Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан*

²*Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова, Актөбе, Казахстан*

³*Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова, Ақтау, Казахстан*

Abstract. The measures of State regulation and support of employment of the population, relevant issues of modern labor market, prospects for their solution in the frame of the implementation of State employment policy are considered. Macroeconomic analysis of indicators of employed and unemployed people was carried out, including labor market in agricultural sector of Kazakhstan.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское население, рынок труда, трудовые ресурсы, продуктивная занятость, государственная поддержка, безработица, трудоустройство, благосостояние.

Introduction. Currently, the sphere of employment and unemployment is a particularly important area of the economic and social sphere, which determines the relevance of the topic. In Kazakhstan, there is a constant and large-scale regulation of employment and unemployment, which determines many trends in this area. Employment policy, affects labor mobility, employment opportunities, and dynamics of unemployment. Studying the problems of employment and unemployment and finding ways to solve them is a very important and relevant issue at the present stage. After all, unemployment is not just a lack of work, it is a social catastrophe that has a strong and negative impact on people.

The functionality of the labor market depends on a number of endogenous and exogenous factors, which must be taken into account as a combination of forms, methods and tools that allow interaction between consumers and offers on agricultural labor. A necessary condition is the achievement of macroeconomic equilibrium in the labor market, as a result of which the labor price is determined - wages and equal employment of the able-bodied part of the rural population. However, it should be noted that the implementation of the state employment policy and its tools require further study. Actual issues remain requiring further study of the regulation of labor mobility from labor-surplus (mainly southern) to labor-deficient (northern) regions of Kazakhstan [1].

Studies have shown that voluntary relocation of labor from the southern regions of Kazakhstan in a certain way solves the problem of labor shortages and labor in the agricultural sectors of the northern regions of the country. This is due to the specifics of the labor force and labor resources of the southern regions, mainly engaged in agriculture, such as livestock, horticulture, crop cultivation, and greenhouses.

Material and methods of research. The focus of the study is on the study of employment issues in the country's economy, in particular, employment problems in the agricultural sector of Kazakhstan. The authors focused on the problems of the labor market in agriculture and relevant issues of state support for rational employment in the agricultural sector. The current research problems and their possible solutions are described. Measures of state support for productive and rational employment are considered.

The following research methods were used, which allowed to obtain the main results: a) macroeconomic analysis: - analysis of the implementation of the state employment policy; - the level of employment in absolute and relative terms; - analysis of economic structures that create jobs; - analysis of data on job creation, including in the agricultural sector; quantitative indicators of the self-employed population; b) the statistical method of economic research; c) institutional analysis to identify the main problems that affect the employment of the population of Kazakhstan. Problems of providing employment, problems of rural unemployment, youth and marginal unemployment, as well as employment problems in the informal sector of the economy of Kazakhstan are currently very relevant. One of the important priorities of the state employment policy in Kazakhstan is to ensure productive and rational employment in the main sectors of the economy, overcoming rural unemployment, solving the problems of other types of unemployment and part-time unemployment.

Results and their discussion. In accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan dated April 6, 2016 No. 482-V «On the employment of the population» (with amendments and additions as of April 3, 2019), the state policy in the field of employment is aimed at ensuring full, productive and freely chosen employment and is implemented by: developing the workforce, increasing its mobility; ensuring equal opportunities regardless of nationality, gender, age, social status, political beliefs, attitude to religion and any other circumstances in the implementation of the right to freedom of labor and free choice of occupation and profession; supporting labor and entrepreneurial initiatives of citizens, promoting the development of their abilities for productive, creative work; implementation of measures conducive to the employment of persons experiencing difficulties in finding work and a number of other measures.

Compared with the labor market, as a macroeconomic category as a whole, the rural labor market has significant specifics, which are determined by the characteristics of the rural lifestyle, the mentality of the rural population, its standard of living, and the degree of development of rural infrastructure. Specific features of the rural labor market include the state and dynamics of the development of agriculture as the main area of employment and professional occupation of the rural

population, geographically «close» to places of manifestation of labor activity and the practical application of abilities to rural labor.

Thus, the rural labor market can be considered in two aspects:

- as a characteristic of socio-economic relations prevailing in the agricultural sector of the economy;
- as an environment for the formation of labor resources for agricultural production.

The whole set of factors in the formation of the rural labor market, taking into account its impact on the state of employment in agriculture, can be divided into four groups: demographic and territorial factors; migration factors; labor factors; occupational factors.

We assume that the demographic, territorial and migration factors are exogenous in relation to agriculture as a professional sphere of labor application. Closer to the subject of our study are labor and occupational factors.

The state is called upon to create favorable conditions for all citizens in the implementation of their ability to work, rational employment, to promote the professional mobility of the workforce, the formation of its high competitiveness, using the necessary tools for macroeconomic regulation, as well as to minimize the socio-economic consequences of unemployment. The characteristic directions of the new economic policy of Kazakhstan allow overcoming the crisis and stabilizing the country's economy and ensuring its sustainable development in the future. The Kazakhstan model of social and labor relations is considered from the point of view of studying problems and the prospects for solving them in modern conditions of labor market development [2].

Currently, the following systemic problems persist in the labor market of Kazakhstan, which continue to affect the containment of economic growth: a) the quality of labor resources does not fully satisfy the needs of the labor market; b) the high level of unproductive employment remains; c) there is a regional imbalance of labor resources; d) the private sector does not sufficiently create new, permanent, generating jobs. At the moment, the state program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021 «Enbek» (hereinafter referred to as the program) is aimed at creating an effective model of labor mediation, including an effective system of mastering the professional skills and knowledge that is in demand on the labor market, supporting socially vulnerable segments of the population, and also entrepreneurial training.

One of the main driving forces of modern agrarian transformations and an objective

factor in the sustainable development of agricultural production is the effective use of labor potential. Along with this development of the rural social and labor sphere, professional and labor skills and working potential are important in the field of rural population employment. In the conditions of a tough global market economy, the agricultural sector is competing for new markets, jobs and additional profits. In this situation, promising employment models should be resistant to market conditions, provide stable incomes for the rural population, professional growth of labor resources, and permanent jobs [3].

The modern agro-industrial complex of Kazakhstan is one of the strategic and developing sectors of the economy that ensure food security and food independence of the country. The Government of Kazakhstan is taking large-scale measures to support agricultural producers, create conditions for increasing the competitiveness of agricultural products and protect domestic producers of agricultural products. The state is implementing a number of measures to ensure a favorable investment climate in the agricultural sector and improve the financial condition of agricultural units, as well as to develop and improve land relations and improve the social sphere of rural areas.

However, it should be noted that a large obstacle to the implementation of the host function of the labor market in the agricultural sector and the growth in the number of rural residents is the underdevelopment of the social infrastructure of the village, the partial absence of a housing market, the insufficient development of agriculture as the main area of employment of the villagers, and unsatisfactory working conditions in agriculture and poor labor motivation. Currently, the problem of rural unemployment is particularly relevant, since a very large percentage of the unemployed are among the rural population. Due to development problems in the agricultural sector, the unemployed migrate to larger populated centers, in the hope of employment opportunities provided by cities [4].

The country's rural labor market is experiencing great difficulties that require consideration in the development of government measures for the employment and social protection of rural unemployment. The main features of the rural labor market include:

- the concentration of jobs, labor, lack of territorial accessibility associated with the underdevelopment of transport infrastructure;
- under-industrialized of non-agricultural activities and areas of labor;

Социальные проблемы села

■ remoteness of centers of employment and employment in some rural territories, poor awareness of the rural population about the availability of vacancies;

■ low horizontal and vertical mobility of the workforce as a whole, associated with reasons like, for example, the lack of a housing market and the illiquidity of existing property, attachment to personal subsidiary plots, low competitiveness in the urban labor market and psychological factors;

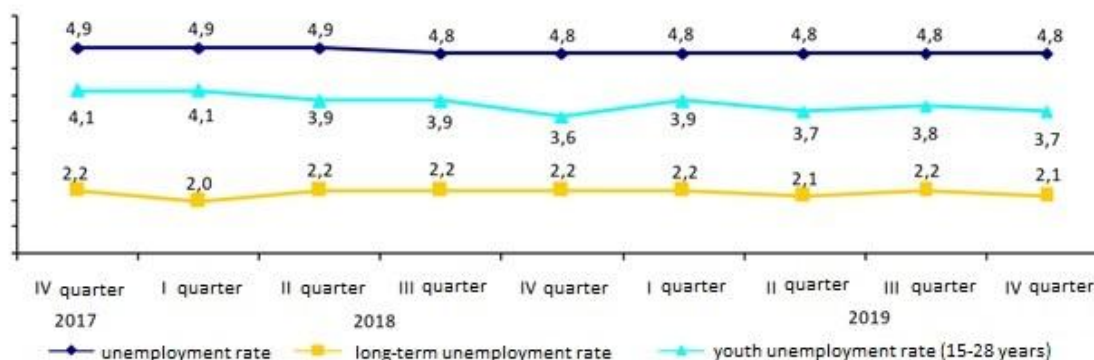
■ weak orientation of the rural population to the creation and development of small businesses, individual entrepreneurship, seasonal fluctuations in demand for labor [Ik.3].

In conditions of modernization of the country's economy, there is a movement of labor between enterprises, industries and settlements. The foregoing requires the creation of conditions for a smooth and flexible transition to more productive jobs, which will be realized through the development of labor mobility and labor market infrastructure. In accordance with the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025, increasing labor mobility and other active measures to promote employment are important tasks of the state employment policy. In this direction, the state is implementing a set of measures to change the structure of labor resources, which advocates productive employment and the redistribution of labor resources in favor of more productive work [5].

The development of agrarian production, the improvement of the sectorial and territorial structure of the agro-industrial complex con-

tribute to a more rational allocation of production in general, to the comprehensive and efficient use of resources, to improve the final results of the functioning of the agrarian sector and to the country's food security. The increase in the living standards of the population and the development of domestic production of food products largely depend on the scale of the agro-industrial complex, the development and improvement of its structure and the efficiency of its functioning. The expedient and efficient use of labor resources at the stage of industrial-innovative growth of the economy and diversification of the agro-industrial complex of Kazakhstan is the primary factor in increasing the employment of the rural population [6].

According to the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, the workforce aged 15 years and older in the IV quarter of 2019 amounted to 9.2 million people, according to the results of a sample survey of employment. 8.8 million people or 66.7% of the population aged 15 years and over were employed in the economy of the republic. The employment rate for the population of 15 years of age and older was 66.7% and compared with the fourth quarter of 2018 decreased by 0.1%. The number of unemployed amounted to 441.8 thousand people, the unemployment rate was 4.8% (in the 4th quarter of 2018 - 4.9%) (figure 1). Note that the unemployed are people aged 15 and older who do not have a profitable profession, are actively looking for work and are ready to start it.

Source: data of the Committee on Statistics of the Republic of Kazakhstan [7].

Figure 1 - Unemployment rate, in percent

The share of men in the number of unemployed in the 4th quarter of 2019 was 47.8% (211.0 thousand people), women - 52.2% (230.8 thousand people). In the total number of unemployed, the proportion of young people aged 15-28 years old was 18.4% or 81.1 thousand people. The level of youth unemployment at the age of 15-28 years old amounted to - 3.7%. The main indicators of the labor market are presented in table 1.

In the IV quarter of 2019, of the total employed population, 6.7 million people or 76% were employees; 1.5 million people were – individual entrepreneurs; 2.9 thousand people - were engaged in private practice; 14.2 thousand people - were founders (participants) of business partnerships and founders, shareholders (participants) of joint-stock companies, as well as members of production cooperatives; 539.9 thousand people were independent workers.

Социальные проблемы села

Table 1 - The main indicators of the labor market in the 4th quarter of 2019

Main indicator	In total	Including	
		men	women
Labor force, thousand people	9214.8	4748.5	4466.3
Percentage of the workforce in the population aged 15 years and older	70.2	76.6	64.5
Employed population, thousand people	8773.4	4548.1	4225.3
Employment rate, as a percentage of:			
- population aged 15 and over	66.8	73.3	61.0
- labor force	95.2	95.8	94.6
Unemployed population, thousand people	441.4	200.4	241.0
Unemployment rate, in percent	4.8	4.2	5.4
Unemployed at the age of 15-28 years, thousands of people	81.1	38.4	42.7
The youth unemployment rate, in percent (aged 15-28 years)	3.7	3.3	4.1
Long-term unemployment rate, in percent	2.1	1.6	2.6
Persons not included in the labor force	3915.6	1454.3	2461.3
Percentage of persons not included in the workforce in the population aged 15 and over, in percent	29.8	23.4	35.5
*Source: data of the Committee on Statistics of the Republic of Kazakhstan [lk. 7].			

According to the data of the Center for the Development of Labor Resources JSC of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan, in the 4th quarter of 2019, the number of employed people in Kazakhstan amounted to 8.773 thousand people (100% in total), of which 1.174 thousand people were employed in agriculture, which was 13.4%, respectively. The number of employees by industry in the 4th quarter of 2019 comprised 6.667 thousand people (total - 100%), of which 457 thousand people were employees in the agricultural sector (6.8%). As for the structure of the self-employed population, in the 4th quarter of 2019 the number of self-employed in the country consisted to 2.106 thousand people (100% in total), and in the agricultural sector the number of self-employed people amount-

ted to 717.3 thousand people, which showed the largest percentage (34.1%) of the total self-employed population of Kazakhstan by industry and field of activity.

As for the nominal wage by industry, in the 4th quarter of 2019, the average nominal wage in the country amounted to 203.9 thousand tenge. The analysis showed that during this period the lowest nominal wage was observed in agriculture in the amount of 127.3 thousand tenge, which shows only 62.4% of the average nominal wage in all sectors [8].

The structure of the country's employed population by industry and field of activity is presented in table 2. As can be seen from the data in table 2, most of the employed population of Kazakhstan were engaged in trade (16.1%), agriculture (13.9%), industry (12.6%), education (12.6%).

Table 2 - The structure of the employed population in the 4-th quarter of 2019

Key indicators	Total	Including	
		men	women
Employed population, total	8773.4	4548.1	4225.3
Employees	6667.1	3455.0	3212.1
including occupied:			
in an organization	5831.6	3003.9	2827.7
in certain individuals	558.6	278.3	280.3
in private farm household	258.8	161.8	97.0
under a civil law contract for the provision of services mainly with one customer	18.1	11.0	7.1
Individual entrepreneurs	1549.3	821.6	727.7
Private practitioners	2.9	1.2	1.7
Individuals who are founders (participants) of business partnerships and founders, shareholders (participants) of joint-stock companies, as well as members of production cooperatives	14.2	8.6	5.6
Independent workers	539.9	261.7	278.2
*Source: data of the Committee on Statistics of the Republic of Kazakhstan [lk. 7].			

Transformation into agriculture, accompanied by denationalization, development of peasant and farm enterprises, formed a new category of employed – self-employed population, whose number in rural areas is 1.7 million people or 48.8% of all employed. In the IV quarter of 2019 in the structure of the self-employed rural population, employers accounted for 2.8%, members of production cooperatives – 0.5%, and employees of individual and family enterprises – 8.6% [lk.4]. The labor market in the agricultural sector is experiencing particular difficulties, many of which are also due to its specific features, which we examined earlier. When developing government measures to ensure employment and social protection of rural unemployed, it is imperative to take these features into account.

The Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan is implementing a roadmap for formalizing and involving informally employed people in the country's economy. The Ministry of Agriculture is also the operator of the second direction of the «Enbek» program. The ministry continues to engage the self-employed population and the unemployed (who have private farms) in productive activities and in the formal sector. More specifically, Program participants receive loans/microloans if they intend to implement business projects in rural areas and small towns [9].

Currently, the state program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021 «Enbek» is actively implemented, it has great macroeconomic, strategic and socio-economic importance in the regulation of labor resources. Examples of the relationship between the development of entrepreneurship and productive employment are the implementation of the program for 2017-2021 «Enbek» and the program «Business Road map-2020», which is being completed this year. The program «Enbek» also encourages territorial mobility of labor resources by facilitating voluntary relocation [lk.6].

Social inequality and the search for sources of raising income levels contributes to the development of informal forms of employment and part-time work (secondary employment) In order to ensure systematization and accounting of the created jobs, the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan adopted on April 19, 2019 the Rules for monitoring the creation of jobs. The central and local executive bodies, which are responsible for implementing state programs, should monitor the creation of jobs

and provide information on job creation. The rules allow for the following:

- high-quality monitoring of the jobs creation;
- forecasting the creation and reduction of jobs;
- analyzing the surplus and deficit of jobs in regions (incl. in rural settlements).

In accordance with the previously developed long-term demographic forecast, it is expected that by 2023 the population of working age in Kazakhstan as a whole will amount to 11 million 417 thousand people, and the labor force – 9 million 184 thousand people, which is 45.5 thousand people, or 0.5% more than in 2018. The number of employed people, in accordance with current trends in demand for labor, will reach the level of 8 million 767 thousand people by 2023, which is 71.6 thousand people, or 0.8% more than actually recorded in 2018. The unemployment rate is thus estimated in 2023 at 4.55%, which in absolute terms is 417.6 thousand people. Thus, it is predicted that by 2023 the number of unemployed will decrease by 26 thousand people, or by 5.9% compared to 2018 [lk.8].

In order to ensure systematization and accounting of the created jobs, the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan adopted on April 19, 2019, the Rules for monitoring the creation of jobs. The monitoring is to be held by the central and local executive bodies that are responsible for implementing state programs and that provide information on job creation.

Based on these Rules, the Ministry has developed an information system Integrated Job Creation Monitoring Card. The latter allows for high-quality monitoring of job creation, forecasting the creation and reduction of jobs. Along with an analysis of surplus and deficit of jobs in the context of regions to rural settlements, government programs, small and medium-sized businesses, projects, enterprises, industries [lk.4].

One of the important exogenous factors in the development of the labor market is the innovative development of the agro-industrial complex, which means its qualitative, technical and technological transformation. This is ensured by the ever-expanding use of more advanced technologies for the production and processing of agricultural products, animal breeds, improved varieties of crops, modern machinery, equipment, progressive organizational and economic models, management methods, modern information technologies and several others [10].

The activity of the Center for the Development of Labor Resources JSC of the Ministry of Labor and Social Protection plays an important role in the implementation of the state policy on employment in Kazakhstan. The mission of the Company is to provide high-tech solutions and products for making effective political decisions on the regulation and development of the social and labor sphere. The main areas of activity of the Center for the Development of Labor Resources are the following [Ik.1]:

- ◆ become the main source of labor market information;
- ◆ improving the efficiency of employment services;
- ◆ the introduction and development of information systems of the social and labor sphere.

Currently, Kazakhstan continues to implement state programs aimed primarily at: - improving the system of employment and employment of the country's population; - preventing the growth of unemployment, especially in rural and youth forms; - promoting the growth of productive employment; - improving the quality of the workforce; - protection of the national labor market.

The most important priority of the state employment policy in the framework of the implementation of the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 is the promotion of productive employment. In this direction, assistance will continue to be made to accelerate the productivity growth of existing labor resources by ensuring labor mobility of the workforce. By a focusing on supporting people who are employed in low-productivity sectors, the informal sector of the economy, will improve labor market infrastructure.

Conclusions.

1. One of the most important priorities of modern state economic policy is to support employment in the agricultural sector of the national economy. The research focus was concentrated on the study and analysis of implementation of state employment policy in the framework of ongoing state programs, actual problems of the labor market and the search their effective solution.

2. The mechanism of regulating the labor market in the agro-industrial sector is an adaptive response of production relations, which is at regulating the contradictions in the functioning of the labor market at various such as: macro-, micro-, international, regional. State support for employment in the agricultural sector is one of the most important priorities of the state's economic policy.

3. Local executive bodies need to actively involve the entrepreneurial and industrial sector of the region's economy, regions for employment of the unemployed people in rural areas. It is also necessary to involve agribusiness and agricultural entities in order to provide productive employment for migrants who come from labor-surplus to labor-deficient regions of the country.

4. State regulation and support of employment in the agricultural sector implies, on the economic side, an increase in productive employment, an increase in agricultural labor productivity and wages, and in the social sector, a decrease in rural unemployment, an increase in labor and business activity, and human development.

Список литературы

1 Джусибалиева, А.К. Государственное регулирование занятости в аграрном секторе Казахстана / А.К. Джусибалиева, Г.Ж. Абдыкерова, Г.И. Ахметова / Проблемы агрорынка. - 2018. - №4. - С.202-209.

2 Чуланова, З.К. Казахская модель социально-трудовых отношений: проблемы и перспективы: монография / З.К. Чуланова, Н.У. Багаева, И.Н. Дауранов и др. / под ред. А.А.Сатыбалдина. - Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2017. - 452 с.

3 Джусибалиева, А.К. Аграрная политика: учебное пособие / А.К. Джусибалиева. - Астана: КАТУ им. С. Сейфуллина, 2016. - 157 с.

4 Официальный интернет-ресурс Министерства труда и социальной защиты населения РК (2020) [Электронный ресурс] URL: - <http://www.enbek.gov.kz> (дата обращения 07.05.2020 г.).

5 Стратегический План развития Республики Казахстан до 2025 года / Стратегии и Программы Республики Казахстан (2018) [Электронный ресурс] URL: - <http://www.akorda.kz> (дата обращения 28.04.2020 г.).

6 Jussibaliyeva, A. Regulation of Labour-Surplus Resources within the Framework of State Employment Programs in Kazakhstan: Experience of Entrepreneurship Education. / A. Jussibaliyeva, A. Kurmanalina, G. Kunurkulzhayeva, M. Tleubergenova, B. Shukurova, Z. Ataniyazov & G. Abdykeroval // Journal of Entrepreneurship Education. -2019. - Vol. 22.- Issue 2.- P.1-16.

7 Официальный интернет-ресурс Комитета по статистике МНЭ РК (2020) [Электронный ресурс] URL: - <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения 06.05.2020 г.).

8 Демография и рынок труда. АО «Центр развития трудовых ресурсов» (IV/2019) [Электронный ресурс] URL: <http://www.iac.enbek.kz> (дата обращения 08.05.2020г.).

9 Официальный интернет-ресурс Министерства сельского хозяйства РК (2020) [Электронный ресурс] URL: – <http://www.gov.kz>. (дата обращения 07.05.2020 г.).

10 Джусибалиева, А.К. Государственная поддержка занятости в сельском хозяйстве Казахстана / А.К. Джусибалиева, Г.Ж. Абдыкорова / Проблемы агрорынка.- 2018. - №2. - С. 215-225.

References

1 Jussibaliyeva, A.K. State regulation of employment in the agricultural sector of Kazakhstan / A.K. Jussibaliyeva, G.Zh. Abdykerova, G.I. Akhmetova / Problems of AgriMarket. - 2018. - N4. - P. 202-209.

2 Chulanova, Z.K. Kazakhstan model of social and labor relations: problems and prospects / Z.K. Chulanova, N.U. Bagaeva, I.N. Dauranov et al. Coll.monography. Ed. A.A. Satybaldin.- Almaty: IE KN MON RK, 2017. - 452 p.

3 Jussibaliyeva, A.K. Agricultural policy: textbook/ A.K. Jussibaliyeva.- Astana: S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, 2016.- 157p.

4 Official Internet resource of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.enbek.gov.kz> (date of access: 07.05.2020).

5 Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 / Strategies and Programs of the Republic of Kazakhstan (2018) [Electronic resource] URL: <http://www.akorda.kz> (date of access: 28.04.2020).

6 Jussibaliyeva, A. Regulation of Labour-Surplus Resources within the Framework of State Employment Programs in Kazakhstan: Experience of Entrepreneurship Education. / A. Jussibaliyeva, A. Kurmanalina, G. Kunurkulzhayeva, M. Tleubergenova, B. Shukurova, Z. Ataniyazov & G. Abdykerova // Journal of Entrepreneurship Education.- 2019.- Vol. 22.- Issue 2.- P.1-16.

7 Official Internet resource of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 06.05.2020).

8 Demography and the labor market. JSC «Center for the development of labor resources» (IV/2019) [Electronic resource] URL: <http://www.iac.enbek.kz> (date of access: 08.05.2020).

9 Official Internet resource of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.gov.kz>. (date of access: 07.05.2020).

10 Jussibaliyeva, A.K. State support of employment in agriculture of Kazakhstan / A.K. Jussibaliyeva, G.Zh. Abdykerova / Problems of AgriMarket. - 2018. – N.2. - P. 215-225.

NON-STANDARD EMPLOYMENT IN RURAL AREAS OF PAVLODAR REGION
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛДЫҚ
АУМАҚТАРЫНДАҒЫ СТАНДАРТТЫ ЕМЕС ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ

НЕСТАНДАРТНАЯ ЗАНЯТОСТЬ В СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЯХ
ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

S.V. BESPALYY^{*1}

C.E.Sc., Associated Professor

K.K. ABUOV²

Dr.E.Sc., Professor

L.I. KASHUK¹

C.E.Sc., Associated Professor

¹*Innovative University of Eurasia, Pavlodar, Kazakhstan*

²*S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

sergeybesp@mail.ru

С.В. БЕСПАЛЫЙ¹

э.ғ.к., доцент

Қ.Қ. АБУОВ²

э.ғ.д., профессор

Л.И. КАШУК¹

э.ғ.к., доцент

¹*Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар, Қазақстан*

²*С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

С.В. БЕСПАЛЫЙ¹

к.э.н., доцент

К.К. АБУОВ²

д.э.н., профессор

Л.И. КАШУК¹

к.э.н., доцент

¹*Инновационный Евразийский университет, Павлодар, Казахстан*

²*Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан*

Abstract. The results of a sociological study on development and application of non-standard forms of employment on Kazakhstani regional labor market are presented. An interpretation of the conceptual apparatus of standard, formal employment, self-employment, non-standard employment and its types is presented. The main results of a sociological survey of the population on non-standard types of employment among rural residents of Pavlodar region, which made it possible to assess the scale and structure of non-standard labor relations in market system, are shown. The problems of employment in the RS have been identified. The correlation between the forms of formal employment and self-employment of the rural population of the region has been determined. The reasons influencing on the decrease in the interest of rural residents in agricultural activities are analyzed, at the same time, it should be stated that people living in rural areas of the region prefer to work in agricultural and non-agricultural enterprises, even without official employment, which corresponds to Kazakhstani trends. Self-identification of the residents of the villages by types of employment was carried out and the prospects for expanding private business among the village residents were identified. The possibilities of entrepreneurship in rural areas of Pavlodar region were assessed, however, according to the results of the survey, the majority of rural residents do not see acceptable conditions for working in the field of agribusiness. The problems of development of non-agricultural activities are revealed. The attitude of the employed population to labor activity is revealed, the objective reasons for disinterest are determined. It is concluded that in rural settlements, the growth of non-standard employment contributes to the increased level of rural labor and increase in the income of the population.

economy changed to a market economy, when the reduction of production or the complete closure of agricultural enterprises, which were the main sources of income for families in rural areas, rural residents had to look for ways to survive in difficult changing conditions, for example, the search for alternative types of employment. It was in the conditions of a paradigm shift in economic activity that the main types of non-standard work in villages acquired special significance.

Thus, in modern conditions, the labor market is becoming more flexible, new non-standard forms of employment appear and develop. In Western countries, there is a higher rate of occurrence of innovations than in Kazakhstan, for which freelance, distant employment, temporary employment and some other forms of labor relations are still considered new. In connection with the foregoing, there is a lack of information on the extent and effectiveness of the use of non-standard forms of social and labor relations in rural areas, a systematic updating of data is required. Below are the results of a study of non-standard forms of employment in the regional labor market (rural areas) of Pavlodar region. The study conducted a survey of the economically active population, conducted an analysis of official statistical information, and a content analysis of employment information posted on the Internet.

Material and methods of research. As a method of research, a questionnaire was used. The object of research and general acquisition is the economically active population of Pavlodar region.

The purpose of the survey was to determine the scale and structure of non-standard occupations in the labor market of Pavlodar region, in determining the relationship of employees and the population to such occupations, in assessing the prospects for its development.

Below are presented methodological approaches to the definition of elective bidding:

1. In the questionnaire, the method of quota selection was used. Information on general procurement was obtained from the published data on the website of state statistics. Characteristics for the calculation of the selection were selected the number of personnel of the organization and the type of economic activity. At first glance, the ballot box was divided into two groups: small, medium and large. In the second - on the types of economic activity.

2. Economically active population of Pavlodar region. The method of 2-step quota

selection was used to determine the selection process for the survey questionnaire. The first step of the selection is the determination of the characteristic settlements of the region on the basis of data statistics. Twelve rural areas were selected. At the second stage, the number of the population in question in the rural areas was determined. The status of economic activity (occupied and unemployed), age, as well as the type of occupation were studied. The number and structure of the selection complex was determined on the basis of statistical data on the socio-demographic composition of the population of the rural district of the region. At the preparatory stage of the investigation, questionnaires were developed to conduct a survey of employees, employed people and unemployed citizens.

Results and their discussion. Employment as a socio-economic phenomenon is a socially useful type of activity, the purpose of which is to satisfy social and personal needs, as well as generate income (earnings) [1]. The transformation of employment is an indicator of the development of the socio-economic system, any changes in which determine the emergence of new types and principles of employment. In Kazakhstan, permanent employment remains the main segment of the labor market, but now it has gained some flexibility, which promotes other forms of employment that differ from the standard ones (self-employment, part-time employment, temporary, remote, freelance work, etc.).

Consider the main types of employment:

• *standard or formal employment.* A form of employment in which, in accordance with the definition of the International Labor Organization (ILO), an employee is fully in the legal field and the relevant laws govern all his or her relations with the employer [2]. According to some authors, standard employment is full-time employment on the basis of a perpetual employment contract concluded with an enterprise or organization, which are managed either by the employer or by the appointed managers [3]. A significant number of developed countries (including Kazakhstan) legislated this form as a standard, while all other forms of employment are considered non-standard;

• *precarious and informal employment.* Forms of employment, other than standard, began to attract the attention of researchers from the mid-20s [4]. C. Hart's research was the first in the field of precarious work in Africa, and P. Gutman's research in developed European countries;

Социальные проблемы села

Table 1 - Types of employment of the rural population according to the survey, 2019

Type of employment	Share, %
Unemployed	31,2
Trading	9,4
The provision of housing and communal services	13,0
Building	4,3
Transport and communications	5,1
Education	9,4
Healthcare	2,9
Culture	4,0
Agriculture and forestry	4,3
Public service (administration, police, military, fire, social services)	12,3
Nutrition	2,9
Financial activities	1,1

Table 2 - Correlation of forms of formal employment and self-employment of the rural population of the region (according to the survey), share of all answers, %

Type of formal employment	Type of self-employment				
	trade	crafts	agriculture	construction	other
Unemployed	—	0,5	4,2	0,5	0,5
Trade, Owner	2,6	—	—	—	—
Unemployed pensioner	—	—	1,9	—	—
Housing and communal services	—	—	1,6	—	1,0
Building	—	—	0,5	—	—
Agriculture and forestry	—	—	2,1	—	—
Total	2,6	0,5	10,3	0,5	1,5

The problem of the inability to officially find work in the rural district is an acute one. At the same time, rural residents of the region are not actively looking for non-standard types of employment or self-employment. According to 3% of respondents, a state agricultural enterprise within a settlement will solve not only the problem of job shortages, but also social problems.

Restoring agriculture as a leading economic activity is a priority for 13.3% of respondents. In their opinion, it is the development of agriculture that will improve the socio-economic situation of the region.

Formal employment, which provides material income and social security, is an ideal employment option for 50.8% of the rural population. At the same time, rural residents often do not seek to work temporarily or by agreement with local leaders of farms, farmers.

It should be noted that 37.6% of the studied rural population do not have any subsidiary farms at all, and this is not about large peasant farms, but about small subsidiary farms. Of the respondents, 36% are limited to a domestic garden and / or a small number of animals, and this is typical not only for urban-type settlements, but also for rural districts. These trends confirm a decline in

interest in agricultural employment among rural residents, associated with both labor and low wages in agriculture. The development of television and Internet communications also affects the change in employment of rural residents (urban lifestyle is being introduced into the mass consciousness of rural residents).

Self-identification of the rural population by type of employment. We found that 84.5% of respondents either officially work or are unemployed (pensioners or unemployed). 15.5% of the population surveyed described themselves as self-employed. The structure of self-employment includes agriculture (10.3%), trade (2.6%), construction (0.5%), manual labor (0.5%) and other types of self-employment (services to the population), manufacturing enterprises, employment in network companies, etc. (1.5%). The results obtained are partially confirmed by the official data of the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. According to studies, in 2019 in the Pavlodar region 20 000 people were employed in the informal sector (25.7% of the total number of employees), and had a tendency to increase (since 2014 - by 10%). The decline in income has an impact on employment (the number of people employed

in the formal and informal sectors is increasing simultaneously).

The structure of workers in the informal sector deserves special attention. In urban areas, 44.8% of the population were engaged in trade, 11.7% - in transport and communications, and 10% - in agriculture, and the remaining 33% were engaged in other activities. In rural areas, agriculture prevails over all other activities (43%), followed by trade and repair of household goods (28%), processing industry (13.1%), etc. This differentiation confirms the differences between the city and rural district, caused by different rhythms of life, areas of activity of the population, etc.

There are some differences in the dynamics of informal agricultural and non-agricultural employment. In 2019 in urban areas, agricultural growth was 24.3%, due to fresh food markets, and only 0.7% in the non-agricultural sector (due to oversupply). In rural areas, the dynamics are different: there is a slight decrease in informal employment in the agricultural sector (by 3.2%) and non-agricultural activity (by 23%) due to the lack of a developed service sector.

Despite the fact that the countryside is inert, non-standard types of employment began to appear, which are more typical for cities (freelance, outsourcing), but in general these processes are not typical for the region.

Prospects for the development of private business among the rural population. It should be noted that the term "private business", the authors understand any (both agricultural and non-agricultural) activities of the rural population, officially registered with the tax authorities (peasant farming, individual entrepreneurship). A significant part of the surveyed population (60.8%) refuses to develop their own business, which confirms the general Kazakhstani trends, if someone demonstrates a desire, then it is not supported by actions. According to our estimates, about 11.5% of respondents still plan to open their own business. These people have their own ideas for organizing their own business, and they willingly share them, and some have already prepared business plans. Weak financial opportunities of active citizens remain the main deterrent. This category of population refers to potential entrepreneurs, and if favorable conditions arise (the appearance of seed capital or an improvement in the economic situation for the development of small enterprises), they can fulfill their desires, which will contribute to the development of

non-standard types of employment in the region.

According to official figures, in 2019 about 5 000 people were employed in small business, 51.5% of them worked in the field of trade and agriculture. The results of a survey conducted by the authors confirmed statistical data, namely that 3.1% of respondents are engaged in business (mainly trade and agricultural activities). For people involved in agricultural production, financial support from the state can serve as a certain incentive. In risky farming, such support is justified. If there are changes in financial and economic relations with rural districts at the regional level, complex technical and technological transformations of agricultural production and the modernization of social conditions in rural areas, this will improve the socio-economic situation in rural areas. According to the survey, obtaining a deferred payment in an unfavorable year and issuing loans on concessional terms in rural areas can increase the number of entrepreneurs in agricultural activities.

Awareness of the rural population about the opportunities to support small businesses in the region. Creation of a freely accessible database of standard, but at the same time relevant for the socio-economic conditions of Pavlodar region, business plans can be significant support for the development of private business by rural residents. It can be assumed that if such information is distributed among the population, this will increase the financial literacy of the local population and, possibly, the number of active residents who are able to develop their own business, which will generally improve the socio-economic situation in the region. This conclusion is confirmed by an analysis of the responses of the following respondents. About 55% are very positive about the help they could receive in the business incubator of the region.

Opportunities for business development in Pavlodar region. It is important to note that 35.6% of respondents believe that there are not enough conditions for business development in the region. This opinion is due to the lack of developed transport infrastructure; markets for finished products, including small enterprises for the storage and processing of agricultural products, such as vegetables and dairy products; storage facilities, such as purchasing centers, where you could sell home products; the high cost of raw materials and other related products needed for agricultural production.

Of the 33.0% of residents who were optimistic about the development of their own

business in the region, 27% were unable to name specific areas of activity. Among the remaining 6%, 8 and 2% industry and construction respectively; 16% named trade and catering; 6% called a pharmacy. Another 8% of respondents noted prospects in the field of leisure, recreation, sports and spiritual education of children and youth in the region. Another 5% spoke about the importance of the quality of actions carried out in any field of activity. Lack of prospects in rural areas was noted by 5% of respondents. The remaining third (31.4%) found it difficult to answer this question.

Problems of the development of arts and crafts in rural areas. The development of non-agricultural activities in rural areas is mainly associated with trade (28% are employed). Arts and crafts (A&C) and crafts, craftsmanship of goods made at a higher level, are non-agricultural species. Among respondents, about 25% think or are already engaged in some type of A&C. Sex is clearly visible here: men (about 5%) do not exclude the possibility of A&C development in the field of design, repair and construction of houses; women (slightly less than 20%) are mainly engaged in various types of needlework, food production. Experienced handicrafts, as a rule, are provided by artisans, their families, in rare cases, products are sold (usually jewelry, cut and sewing); 5% of women, despite craft skills, do not use them at all.

Currently, according to the survey, the rural population is not ready to actively use A&C as an alternative source of income in the family budget. Most respondents (62.4%) do not want to do this. The elderly can often not do this kind of work because of age characteristics (poor eyesight, muscle weakness, etc.). The middle-aged population does not always have the ability to produce A&C products due to lack of free time (main job, subsidiary farming, caring for children and / or elderly parents). Most of the young people surveyed do not seek to engage in any type of A&C.

One third of respondents (31%), often those who are not engaged in crafts, do not see any obstacles to A&C in the region. The second third (30.9%) is of the opposite opinion that there are problems both at the level of procurement of materials of the required quality for A&C (absence in local stores, poorly functioning postal service and Internet connections for orders outside the locality), and complexity sales of finished products (undeveloped infrastructure, poor purchasing power of the population due to the

relatively high cost of non-bulk products). All this also impedes the development of the A & C system, especially in remote settlements.

The development of A&C in order to generate additional income for the family budget should be based on the principles of high product quality and a creative approach to each product that needs to be studied and constantly improved when communicating with other masters, which is also fraught with difficulties due to weak relationships. Currently, the bulk of artisans creates mass products, albeit by manual labor. By developing this type of employment in rural areas, local authorities can use those already employed as an educational link for those who want to increase their family's budget through such activities.

Conclusions.

During the study, it was revealed:

1. In modern economic reality, non-standard forms of employment can become typical. In rural areas, the development of precarious work can contribute to employment growth and increase incomes.

2. According to a sociological survey of the rural population, non-standard forms of employment in the Pavlodar region are still not developed in modern conditions, and in stable conditions the situation will remain the same. State support programs (including financial) for employment in agriculture and outside agriculture (for hairdressers, tailoring, home design, arts and crafts, agricultural production and other areas) should be an integral part of rural development.

3. Currently, the rural population of Pavlodar region prefers employment in agricultural and non-agricultural enterprises, which corresponds to Kazakhstani standards. According to a survey, about 40% of the rural population refuse to develop their own business, which is associated with both a lack of financial resources and an unstable economic situation and interest rates on loans.

4. It should be noted that the hypothesis formulated at the beginning of the article that the rural population in the absence of official (standard) types of employment tends to non-standard types does not work in rural areas of Pavlodar region. Perhaps this is due to the passivity of the local population, perhaps due to numerous difficulties in organizing and developing their own business, or, possibly, to a lack of funds.

Список литературы

1 Современное состояние рынка труда в Казахстане: брошюра / под ред. З.К. Шаукеновой. – Астана: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2017. – 100 с.

2 Беспалый, С.В. Сельский рынок труда: особенности регионального регулирования / С.В. Беспалый, А.С. Нарынбаева, Л.И. Кашук // Проблемы агорынка. – 2018. – №4. – С. 209-214.

3 Ермолаева, С.Г. Рынок труда: учебное пособие / С.Г. Ермолаева. – Екатеринбург: Уральский университета, 2015. – 108 с.

4 Кашепов, А.В. Рынок труда: проблемы и решения: монография / А.В. Кашепов, С.С. Сулакшин, А.С. Малчинов. – М.: Научный эксперт, 2008. – 232 с.

5 Притворова, Т.П. Нестандартная занятость в экономике Казахстана: масштабы, динамика, регулирование: коллективная: монография / Т.П. Притворова. – Алматы: New book, 2018. – 335 с.

6 Гимпельсон, В.Е. В тени регулирования: неформальность на российском рынке труда: монография / В.Е. Гимпельсон, Р.И. Капелюшников. – М.: Высшая школа экономики, 2014. – 535 с.

7 Shelomentseva, V.P. Self-employment of economically active population in the region / V.P. Shelomentseva, S.V. Bepalyy // Bulletin of the Karaganda University. Series «Economics». – 2019. – №2. – P. 80-87.

8 Социальный портрет самозанятого населения в южных регионах Республики Казахстан. – Алматы: Казстатинформ, 2018. – 124 с.

9 Кязимов, К.Г. Регулирование рынка труда и занятости населения: монография / К.Г. Кязимов. – М.: Берлин: Директ-Медиа, 2017. – 203 с.

10 Беспалый, С.В. Устойчивое развитие региона на примере Баянаульского района Павлодарской области / С.В. Беспалый, Л.И. Кашук, М.К. Каримбергенова // Проблемы агорынка. – 2019. – №2. – С. 61-67.

References

1 Current state of labor market in Kazakhstan: brochure / ed. Z.K. Shaukenova. – Astana: Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, 2017. – 100 p.

2 Bepaly, S.V. The rural labor market: features of regional regulation / S.V. Bepaly, A.S. Narynbayeva, L.I. Kashuk // Problems of AgriMarket. – 2018. – No. 4. – P. 209-214.

3 Ermolaeva, S.G. Labor market: training manual / S.G. Ermolaeva. – Yekaterinburg: Ural University, 2015. – 108 p.

4 Kashepov, A.V. Labor market: problems and solutions: monograph / A.V. Kashepov, S.S. Sulakshin, A.S. Malchinov. – M.: Scientific expert, 2008. – 232 p.

5 Pritvorova, T.P. Non-standard employment in the economy of Kazakhstan: scale, dynamics, regulation: joint: monograph / T.P. Pritvorova. – Almaty: New book, 2018. – 335 p.

6 Gimpelson, V.E. In the shadow of regulation: informality on Russian labor market: monograph / V.E. Gimpelson, R.I. Kapelyushnikov. – M.: Higher School of Economics, 2014. – 535 p.

7 Shelomentseva, V.P. Self-employment of economically active population in the region / V.P. Shelomentseva, S.V. Bepalyy // Bulletin of the Karaganda University. Series «Economics». – 2019. – №2. – P. 80-87.

8 Social portrait of self-employed population in the southern regions of the Republic of Kazakhstan. – Almaty: Kazstatinform, 2018. – 124 p.

9 Kyazimov, K.G. Regulation of labor market and population employment: monograph / K.G. Kyazimov. – M.: Berlin: Direct Media, 2017. – 203 p.

10 Bepaly, S.V. Sustainable regional development based on the example of Bayanaul district of Pavlodar region / S.V. Bepaly, L.I. Kashuk, M.K. Karimbergenova // Problems of AgriMarket. – 2019. – №2. – P. 61-67.

**ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ
(НА ПРИМЕРЕ САРАТОВСКОЙ ОБЛАСТИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ)**

**АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРДЕГІ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕР
(РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫНЫҢ САРАТОВ ОБЛЫСЫ МЫСАЛЫНДА)**

**DEMOGRAPHIC PROCESSES IN RURAL AREAS (BASED ON THE EXAMPLE OF
SARATOV REGION OF THE RUSSIAN FEDERATION)**

М.С. ЮРКОВА^{*1}

к.э.н., доцент

Ч.У. АКИМБЕКОВА²

д.э.н.

Г.А. ЕРМАКОВА¹

к.э.н.

¹Поволжский НИИ экономики и организации АПК, Саратов, Россия

²Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан
marina-mss@mail.ru

М.С. ЮРКОВА¹

э.ф.к., доцент

Ч.У. ӘКІМБЕКОВА²

э.ф.д.

Г.А. ЕРМАКОВА¹

э.ф.к.

¹Поволжье экономика және агроөнеркәсіп кешенін ұйымдастыру ФЗИ, Саратов, Ресей

²Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды
дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан

M.S. IURKOVA¹

C.E.Sc., Associated Professor

CH.U. AKIMBEKOVA²

Dr.E.Sc.

G.A. ERMAKOVA¹

C.E.Sc.

¹Volga Research Institute of Economics and Organization of Agro-Industrial Complex,
Saratov, Russia

²Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and
Rural Development, Almaty, Kazakhstan

Аннотация. Предложены и аргументированы основные положения по решению демографических проблем развития села, муниципальных районов региона на основе целенаправленного формирования точек роста, адресного административно-правового воздействия, организационно-экономических механизмов, социальной ответственности бизнеса, обеспечивающих управление социально-демографическим процессом, с учетом региональных особенностей и национально-культурных ценностей, направленных на устранение существующих недостатков, связанных с возникновением депопуляции и недооценкой ее последствий, отсутствием иерархически выстроенных приоритетов при обеспечении демографической политики, выходом за пределы предметной области. Проанализировано применение системного и исторического подходов к изучению социодемографической проблематики, что дает ясное представление о том, что исправление демографической ситуации и преодоление тенденций сокращения численности населения муниципальных районов в регионе возможно только путем комплексной государственной региональной демографической политики, влияющей на факторы кризиса в сфере демографии при поддержке ее главных целей и задач действенными мерами. Показано, что улучшение социально-материальных условий жизни общества и рост материального благосостояния могут привести к падению

рождаемости, если не будет поддерживаться культурно-информационная среда, соответствующая формированию семейных ценностей, репродуктивных установок. В современных условиях для выхода из демографических проблемных ситуаций возникает необходимость переориентирования институциональных и нормативно-правовых положений рыночной экономики с индивида на семью.

Аңдатпа. Аймақтық ерекшеліктер мен ұлттық-мәдени құндылықтарды есепке ала отырып, әлеуметтік-демографиялық үдерісті басқаруды қамтамасыз ететін бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі, ұйымдық-экономикалық механизмдері, атаулы әкімшілік-құқықтық әсер ету, өсу нүктелерін мақсатты түрде қалыптастыру негізінде аймақтың муниципалдық аудандарының, ауылды дамытудың демографиялық мәселелерін шешу бойынша негізгі ережелер ұсынылды және дәлелденген, демографиялық саясатты қамтамасыз ету кезінде иерархиялық құрылған басымдықтардың болмауы, пәндік аймақ шегінен тыс шығу депопуляцияның пайда болуына және оның салдарларын жете бағалауға байланысты бар кемшіліктерді жоюға бағытталған. Социодемографиялық проблематиканы зерделеуде жүйелік және тарихи тәсілдерді қолдану талданған, бұл демографиялық жағдайды түзету және аймақтағы муниципалдық аудандар халқының санын қысқарту үрдістерін еңсеру демография саласындағы дағдарыс факторларына әсер ететін кешенді мемлекеттік өңірлік демографиялық саясат арқылы оның басты мақсаттары мен міндеттерін пәрменді шаралармен қолдау арқылы ғана мүмкін екендігі туралы айқын түсінік береді. Қоғам өмірінің әлеуметтік-материалдық жағдайларын жақсарту және материалдық әл-ауқаттың өсуі, егер отбасылық құндылықтарды, репродуктивтік қондырғыларды қалыптастыруға сәйкес келетін мәдени-ақпараттық ортаны қолдамаса, бала туудың төмендеуіне әкеп соқтыратыны көрсетілген. Қазіргі жағдайда демографиялық проблемалы жағдайлардан шығу үшін нарықтық экономиканың институционалдық және нормативтік-құқықтық ережелерін индивидтен отбасына қайта бағдарлау қажеттілігі туындайды.

Abstract. The main provisions for solving the demographic problems of rural development, municipal districts of the region on the basis of targeted formation of growth points, targeted administrative and legal impact, organizational and economic mechanisms, social responsibility of business, ensuring management of socio-demographic process, taking into account regional characteristics and national - cultural values aimed at eliminating the existing shortcomings associated with the emergence of depopulation and underestimation of its consequences, lack of hierarchically aligned priorities in ensuring demographic policy, going beyond the subject area. The application of the systemic and historical approaches to the study of socio-demographic problems is analyzed, which gives a clear idea that correcting the demographic situation and overcoming the trends of population decline in municipal districts in the region is possible only through a comprehensive State regional demographic policy that affects the factors of crisis in the field of demography with support of its main goals and objectives by effective measures. It is shown that improvement in social and material conditions of society and increase in material well-being can lead to decline of birth rate if cultural and informational environment is not maintained, which corresponds to the formation of family values, reproductive attitudes. In modern conditions, in order to get out of demographic problem situations, it becomes necessary to reorient the institutional and regulatory provisions of market economy from the individual to the family.

Ключевые слова: сельские территории, демографическая ситуация, региональная политика, численность населения, материальное благосостояние, рождаемость, культурно-информационная среда, точки роста.

Түйінді сөздер: ауылдық аумақтар, демографиялық жағдай, өңірлік саясат, халық саны, материалдық әл-ауқат, туу, мәдени-ақпараттық орта, өсу нүктелері.

Key words: rural areas, demographic situation, regional policy, population size, material well-being, birth rate, cultural and informational environment, growth points.

Введение. Кризис демографического развития в большинстве регионов Российской Федерации связан не только с внутренними, но и внешними факторами развития современной цивилизации. Исторические процессы и тенденции XX века, в той

или иной форме затронувшие многие страны мира в виде секуляризации, эмансипации, культурной революции, индустриализации и урбанизации, привели к изменениям в демографическом поведении общества как в странах Запада и Востока, так и в

России. При этом кардинальные перемены были вызваны факторами исторического развития европейской цивилизации, связанными с переходом к постиндустриальному обществу на основе рыночного характера социальных отношений.

Сформировавшиеся социальные условия в обществе стали способствовать распространению принципов индивидуализма и материального благосостояния, личного комфорта и престижа в качестве ценностей и норм общественной жизни. Снижены социальные потребности семьи и уровень деторождения, что, несомненно, привело к кризису института семьи и как следствие – к падению рождаемости. Помимо социально-экономических факторов, не меньшую роль и степень влияния оказали духовно-культурные изменения в современном обществе.

В начале 90-х годов западная модель развития стала внедряться на пространстве постсоветской России. Провалы новой экономической политики привели к острейшему кризису в экономике, а также падению уровня и качества жизнеобеспечения не только жителей малых и средних городов, но и сельского населения [1,2,3]. Демографический кризис в России имел более резкую динамику и развернулся гораздо шире, чем в других странах, тем самым обнаружив сложную системную проблему.

Материал и методы исследования.

Основная цель исследования состоит в выявлении особенностей демографического кризиса села в Саратовском регионе; определении основных направлений улучшения демографического положения в регионе, в частности, на сельских территориях.

В статье приведен обзор и анализ основных нормативных и правовых актов, концепций и национальных проектов на уровне региона по вопросам улучшения демографической ситуации, источников, посвященных эмпирическим исследованиям функционирования села, а также аналитической информации о тенденциях развития демографических процессов сельских территорий. В ходе исследования были определены основные направления и приоритеты функционирования села в регионе.

Научные исследования проводились на базе трудов ведущих отечественных и зарубежных ученых в сфере стабильного функционирования села, агропромышленного комплекса и местного самоуправления, методических и справочных материалов, данных Федеральной службы государственной статистики и территориальной службы статистики Саратовской

области, нормативных правовых актов государственных, региональных и местных органов власти, результатов исследований других научных учреждений.

Результаты и их обсуждение. Разработку и внедрение механизмов преодоления демографического кризиса села необходимо основывать на сочетании системного и функционального, а также ситуационного подходов. При выборе стратегий управления и организации работы механизмов необходимо проанализировать возможность применения теории ограничений Э. Голдратта и методологии конфликтно-компромиссного стратегического управления, разрабатываемой М.А. Бушуевой, В.А. Кардаш и другими отечественными экономистами на основе теории принятия решений Ф. Тейлора и А. Фойеля. При разработке необходимых составных частей и основных узлов механизмов существенную теоретическую основу могут составить работы таких зарубежных экономистов, как Дж. Бьюкенен, Б. де Жюневель, Б. Миланович, Дж. Роулз, Дж. Стиглиц, М. Фридман, Ф. фон Хайек, Д. Бергланд. Их труды посвящены анализу распределения доходов, особенностям социальной и демографической политики, принципам ее построения, различным аспектам развития, формам и методам конкретных регулирующих воздействий со стороны государства [4].

С методологической стороны решение проблемы развития села рассматривается как социокультурный мир с особыми ценностями и образом жизни в трудах Ю.В. Арутюняна и В.М. Медкова. А также наиболее известные труды Л.Л. Рыбаковского, В.Н. Кузнецова, М.Н. Халкечева и других.

Многие ученые и политики современности говорят о том, что только социально ориентированное государство с развитой экономикой будет обладать необходимыми средствами и потенциалом материальных и правовых возможностей для решения такой проблемы как депопуляция, особо это касается положения сельских территорий большинства регионов РФ. Важным условием этого достижения является повышение суммарного коэффициента рождаемости в среднем по регионам минимум до 2,15 ребенка на одну семью. При этом следует отметить, что стимулирование внешней миграции не поможет решить проблему сокращения численности в регионах, так как по последним данным в миграционных процессах доминирует тенденция оттока, особенно это относится к сельской местности [5]. Повышение рождаемости является основной задачей политики

по улучшению демографии большинства аграрных регионов России. Демографическая политика Саратовской области направлена на снижение смертности экономически активного населения, увеличение продолжительности жизни, сокращение заболеваемости, распространение ЗОЖ (здорового образа жизни) а также, что немаловажно, на возрождение духовно-нравственных ценностей супружества, семейных отношений и прочее.

По статистическим данным, к 2015г. демографическое положение в большинстве регионов РФ удалось исправить в лучшую сторону, и по основным демографическим показателям были достигнуты положительные результаты [6]. Этому способствовала также благоприятная возрастная структура населения (более многочисленное поколение 1980-х годов). Современная ситуация такова, что в репродуктивный возраст вступает малочисленное поколение 1990-х годов и позитивные сдвиги в ближайшее время могут смениться демографическим спадом.

По исследованиям РИА Новости, в 2017-2019 гг. население страны снизилось на 0,04% за счет роста естественной убыли, и лишь в 26 регионах численность увеличилась, а в 59 регионах уменьшилась в результате естественной и миграционной убыли. Кризисное положение наблюдается в Саратовском регионе, здесь естественная убыль 34,9 тыс. чел., а миграционный отток – 22,2 тыс. чел., а также похожая ситуация в Кемеровской области, где убыль составила 35,8 тыс. чел., а эмигранты – 15,1 тыс. чел., в Алтайском крае цифры также достаточно неблагоприятные – 28,9 тыс. чел. и 19,6 тыс. человек [7].

В такой ситуации добиться перелома нисходящего тренда демографического кризиса будет достаточно сложно, если не предпринять необходимые меры по оптимизации демографической политики внутри регионов. Современный уровень рождаемости не достигает значения замещения поколений, и вероятность его дальнейшего снижения при неизбежном сокращении численности репродуктивного контингента и тенденциях старения населения возрастает. Эта ситуация говорит о необходимости усиления роли государственной власти и правительства регионов в сокращении темпов депопуляции не только в средних и малых городах, но и на сельских территориях, которые являются хранителями традиций и ценностей супружества, многодетности.

Демографическая политика в регионах РФ на современном этапе развивается в

социально-материальном направлении и устойчивую практику получают меры поддержки семейных пар с детьми, а также специальные меры по борьбе с такими социальными заболеваниями как курение, алкоголизм, наркомания. Проводимые мероприятия культурно-информационного характера в поддержку традиций супружеских ценностей носят эпизодический характер и пока не являются общегосударственными, а начавшаяся в России экономическая рецессия привела к сокращению расходов на развитие социальной сферы в стране. Например, в области здравоохранения за 2014-2015гг. произошло снижение доступности медицинских услуг в большинстве регионов РФ, сокращение медицинских работников, ликвидация тысяч медицинских учреждений, в том числе и ФАПов (фельдшерско-акушерских пунктов) [см.7,8]. Решение проблем демографического кризиса в большинстве регионов требует принципиально новых мер, направленных на различные стороны общественной жизни, стимулирующих условия и мотивацию демографического поведения населения.

Стратегия демографической политики регионов должна основываться на развитии практики опосредованного управления с использованием метода стимулирования, побуждая объект к желательному типу поведения. Все это включает реализацию следующих мер демографического поведения:

- * материального стимулирования;
- * морально-ценностного стимулирования.

Материальное стимулирование призвано воздействовать именно через решение социально-материальных проблем семей, если объект выполняет условия, соответствующие интересам государства. Меры усиливаются в случае дальнейшего изменения поведения объекта в предлагаемом направлении. Данные меры отвечают потребностям и интересам большинства населения страны, в частности, сельского, тем самым являясь источником обеспечения единства интересов общества и власти. Сегодня это является особенно востребованным, поскольку способствует решению важнейших проблем социальной сферы и одновременно с этим стимулирует демографическое поведение в позитивном направлении.

На федеральном уровне в 2012г. проведение демографической политики было возложено на Министерство труда и социальной защиты РФ, в структуре которого был создан Департамент демографической политики и социальной защиты населения, который не имеет самостоятельного стату-

са и является структурным подразделением учреждения, относящегося к иной специализации.

Для укрепления организационной структуры исполнительного субъекта демографической политики, повышения ее статуса и усиления ресурсных возможностей следует сформировать самостоятельное профильное ведомство, имеющее собственную специализацию и структуру.

При этом следует отметить такие недостатки в организационном становлении политики в области демографии в российских регионах как бессистемность. Так, во многих регионах ответственными исполнительными субъектами данного вида политики становятся исполнительные органы власти иной специализации и такая размытость препятствует комплексной оптимизации, консолидации деятельности всех субъектов, установлению тесной и постоянной взаимосвязи по обмену опытом и совместному развитию в целом по стране.

Усиление возможностей регионов с целью эффективного функционирования села в области демографии нужно сосредоточить на следующих важнейших направлениях:

- специализированное организационное обеспечение территориальной политики в условиях обязательного сотрудничества с наукой и обществом;

- стратегическое обеспечение политики, опирающейся на системный подход и комплекс действий по таким стратегическим направлениям:

- увеличение социальной и материальной помощи семьям с детьми, в частности, сельских территорий, малых и средних городов;

- активизация способов поощрения ценностно-ориентированных действий и поступков населения на селе в области демографии;

- построение институционально-правового поля, норм и условий, содействующих необходимому поведению в области демографии.

Предложенные меры призваны способствовать преодолению депопуляции села посредством:

- уменьшения смертности экономически активного населения, матерей и младенцев, снижения уровня социально значимых заболеваний;

- создания условий для укрепления здоровья населения, а также условий для формирования мотивации ЗОЖ;

- повышения уровня рождаемости, укрепления института семьи, возрождения

духовности и нравственности, традиций супружеских отношений.

Основополагающим документом в сфере демографии сельского населения является «Концепция демографической политики Российской Федерации на период до 2025 года», в которой основными целями прописаны рост продолжительности жизни и рождаемости, уменьшение смертности, координация миграции, ЗОЖ. В Саратовской области также существует одноименная концепция, преследующая аналогичные цели [9].

Реализацию целей данной концепции предполагается решать путем дальнейшего совершенствования законодательства в различных сферах, прямо либо косвенно затрагивающего вопросы демографии, социальных отношений и прочее, общепризнанных норм международного права и международных обязательств России.

Демографическое развитие Саратовской области также определяется региональным проектом «Демография», где предусмотрено выполнение целевых показателей до 2024г.: увеличение коэффициента рождаемости до 1,49, повышение конкурентоспособности на рынке труда граждан предпенсионного возраста благодаря профессиональному обучению и дополнительному профессиональному образованию (не менее 5,4 тыс. человек), увеличение части населения, постоянно упражняющегося в спорте до 55%, и других [10].

В регионе на данный проект запланировано выделить 19 млрд. рублей. Проект направлен на гарантию стабилизации и увеличение численности популяции городов и сел посредством обеспечения условий для деторождения, ведения здорового образа жизни, повышения качества жизненных условий пенсионеров. В регионе запланировано строительство 39 детских садов. Отдельное внимание будет уделяться спортивным объектам сельских территорий – возведение бассейна в поселке Романовка, ФОКов в Калининске и многое другое. Предусмотрено обновление и модернизация материально-технической базы профессиональных колледжей, капитальный ремонт сельских школ таких районов как Александрово-Гайский, Перелюбский, Романовский, Турковский, залов для занятия физической культурой в школах семи муниципальных районов, относящихся к отдаленным территориям [см. 10,11]. Уделяется также внимание развитию транспортной и дорожной среды, жилищным условиям, природным ресурсам, ма-

лому и среднему предпринимательству, адресной помощи инвалидам.

При выявлении основных направлений воздействия на демографическое развитие сельских территорий, мы учитывали разработки прошлых лет и особенности построения механизмов эффективных форм социальных и экономических отношений на сельских территориях Саратовской области [12,13]. На рисунке представлены разрабатываемые направления и необходимые механизмы эффективного и оптимального воздействия на демографию села в Саратовской области, учитывающие основные региональные особенности и уровень социально-экономического развития.

Основные положения развития села в регионе в области демографии аргументированы и предложены на основе целенаправленного формирования точек роста демографического развития при условии сокращения трудовой миграции и увеличения доходов жителей села, адресного воздействия административно-правовых решений, организационно-экономических механизмов и социальной ответственности бизнеса.

Выводы

1. На современном этапе развития России государственное воздействие на демографическое поведение в регионах требует всестороннего совершенствования практик опосредованного управления: во-первых, путем создания институционально-правового поля, норм и правил, стимулирующих и развивающих оптимальное поведение в области демографии; во-вторых, путем комплексного воздействия на основе социально-экономического и морально-ценностного или духовно-культурного факторов.

2. Комплексная демографическая политика в регионе предполагает широко направленное, систематическое и долгосрочное воздействие на демографическое поведение населения через изменение состояния факторов демографического развития общества путем создания необходимых условий и стимулов.

3. Материальная поддержка рождаемости со стороны государства, повышает приоритет ценностей института семьи. Однако согласно социологическим исследованиям в большинстве российских регионов преобладают репродуктивные установки, ориентированные на малодетность (рождение одного или максимум двух детей), что не позволяет достичь замещения поколений. Новое поколение, составляющее основной репродуктивный потенциал сельских территорий, демонстрирует кризисное

демографическое поведение, поэтому в региональной демографической политике необходима проработка механизмов стимулирования ценностных ориентаций.

4. В сфере углубления анализа демографических проблем села в регионах и разработки подходов к их решению дальнейшее исследование необходимо обратиться в направлении проведения научно-демографической социальной экспертизы с целью выявления воздействий на факторы демографического поведения.

5. Повышению результативности региональной демографической политики препятствует несистемное обоснование в государственной концепции причин демографического кризиса, отсутствие научно-обоснованной стратегии демографического развития, организационная неопределенность, узкое развитие стимулирующего воздействия на демографическое поведение населения.

6. Создание институционально-правового поля, норм и условий, стимулирующих оптимальное демографическое поведение (распространение ЗОЖ, увеличение семей с тремя детьми и более), предполагает частичное переориентирование рынка труда на семейные ценности, принятие соответствующих законов защиты прав семьи и родительства в сфере труда, отвечающих интересам традиционной семьи. Необходимо активно развивать меры по созданию гибких форм занятости и создавать широкую, общедоступную систему дошкольного воспитания. Развитая и общедоступная система дошкольного воспитания, как свидетельствует опыт некоторых стран (Франция) и Советской России, выступает основным источником при сведении к минимуму существующего конфликта родительских и профессиональных интересов, обострение которого происходит в рыночных условиях постиндустриальных обществ.

7. Необходимы усиление действия на оптимальное ценностное ориентированное поведение в области демографии, защита со стороны государства норм семейных отношений, активизация информационных механизмов, что предполагает дальнейшую активизацию культурно-информационных и учебно-воспитательных мер на основе СМИ и системы образования. Эффективность таких мер будет во многом зависеть от их совмещения с материальной поддержкой государства.

Таким образом, с учетом сложности и системности демографической проблемы, а также определяющего значения демографического фактора для обеспечения безопасности и прогрессивного развития региона возникает необходимость в становлении региональной демографической политики в качестве обособленного типа, что подразумевает ее надлежащее ресурсное, стратегическое и организационное обеспечение. А практическое обеспечение поставленных задач и целей должно осуществляться через разработку механизмов функционирования села в области демографии.

Список литературы

1 Гареев, Э.Н. Комплексное развитие территорий: цели, ресурсы и показатели эффективности / Э.Н. Гареев, Н.Н. Мухаметова // Российское предпринимательство. - 2017. - №23. - Т. 18 - С. 3939-3952.

2 Юркова, М.С. Теоретические аспекты функционирования механизмов эффективных форм социальных и экономических отношений на селе / М.С. Юркова, А.А. Голубева, Н.В. Провидонова // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. - 2018. - № 3. - С. 86-93.

3 Юркова, М.С. Современное состояние социально-демографического развития Саратовской области / М.С. Юркова, В.И. Трофимова, Н.В. Провидонова // Научное обозрение: теория и практика. - М.: Наука образование. - 2020 г. - Т.10.- Вып. 1. - С. 108-120.

4 Юркова, М.С. Теоретико-методологическое обоснование концептуальных положений и механизмов регулирования демографических процессов на сельских территориях региона / М.С. Юркова, Н.В. Провидонова, Г.Г. Крючков // Научное обозрение: теория и практика. - 2020. - № 2. - С. 299-311.

5 Glukhov, S.G. Organizational and economic mechanism of migration regulation of working-aged rural population (on the example of the Saratov region), Russia / S.G. Glukhov, M.S. Yurkova, G.G. Kryuchkov, N.V. Providonova // Scientific Papers Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development". - 2020. - Vol. 20. - Issue 1. - P. 221-228.

6 Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Саратовской области [Электронный ресурс] URL: <http://www.srtv.gks.ru> (дата обращения: 27.05.2020).

7 Названы российские регионы с приростом населения (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.news.mail.ru/society/41455831/?frommail=1> (дата обращения: 15.05.2020).

8 Черняев, А.А. Социально-экономическое развитие сельских территорий Саратовской области / А.А. Черняев, М.С. Юркова, А.А. Голубева, В.И. Трофимова // Проблемы агрорынка. - 2018. - №4. - С. 189-195.

9 Постановление Правительства Саратовской области от 23 мая 2008 г. № 214-П "Концепция демографической политики Саратовской области на период до 2025 года" (2008) [Электронный ресурс] URL: <http://www.docs.cntd.ru> (дата обращения: 02.08.2019).

10 Национальный проект "Демография" в Саратовской области до 2024 года (2018) [Электронный ресурс] URL: <http://www.saratov.gov.ru/gov/nationprojekt/demography/> (дата обращения: 14.05.2020).

11 Постановление Правительства Саратовской области от 6 февраля 2019 г. № 81-П "Об утверждении Комплексной программы развития отдаленных районов Саратовской области на 2019-2021 годы" (2019) [Электронный ресурс] URL: <http://www.garant.ru> (дата обращения: 14.05.2020).

12 Iurkova, M.S. Modern mechanisms of efficient forms of rural social and economic relations / M.S. Iurkova, A.A. Golubeva, V.I. Trofimova // Advances in Economics, Business and Management Research // International Scientific Conference "Far East Con". - 2019. - Vol. 47. - P. 810-813.

13 Юркова, М.С. Обеспечение функционирования механизмов эффективных форм социальных и экономических отношений / М.С. Юркова, А.А. Голубева, Н.В. Провидонова // Научное обозрение: теория и практика. - 2018. - № 2. - С. 66-75.

References

1 Gareev, E.N. Complex development of territories: goals, resources and performance indicators / E.N. Gareev, N.N. Mukhametova // Russian Entrepreneurship. - 2017. - Vol. 18. - No. 23. - P. 3939-3952.

2 Yurkova, M.S. Theoretical aspects of the functioning of mechanisms of effective forms of social and economic relations in the countryside / M.S. Yurkova, A.A. Golubev, N.V. Providonova // Modern high technology. Regional application. - 2018. - No. 3. - P. 86-93.

3 Yurkova, M.S. The current state of socio-demographic development of the Saratov region / M.S. Yurkova, V.I. Trofimova, N.V. Providonova // Scientific Review: Theory and Practice. - M.: Science Education. - 2020. - Vol.10. - Issue 1. - P. 108-120.

4 Yurkova, M.S. Theoretical and methodological substantiation of conceptual provisions and mechanisms for regulating demographic processes in rural areas of the region / M.S. Yurkova, N.V. Providonova, G.G. Kryuchkov // Scientific Review: theory and practice. - 2020. - No. 2. - P. 299-311.

Рисунок – Основные положения регулирования демографического развития сельских территорий Саратовской области

5 Glukhov, S.G. Organizational and economic mechanism of migration regulation of working-aged rural population (based on the example of the Saratov region), Russia / S.G. Glukhov, M.S. Yurkova, G.G. Kryuchkov, N.V. Providonova // Scientific Papers Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development". - 2020. - Vol. 20. - Issue 1. - P. 221-228.

6 Territorial authority of the Federal State Statistics Service for the Saratov Region [Electronic resource] URL: <http://www.srtv.gks.ru> (date of access: 27.05.2020).

7 Named Russian regions with population growth (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.news.mail.ru/society/41455831/?frommail=1> (date of access: 15.05.2020).

8 Chernyaev, A.A. Socio-economic development of rural territories of the Saratov region / A.A. Chernyaev, M.S. Yurkova, A.A. Golubeva, V.I. Trofimova // Problems of agricultural market. - 2018. - No. 4. - P. 189-195.

9 Decree of the Government of the Saratov region dated May 23, 2008 No. 214-P "Concept of the demographic policy of the Saratov region for the period until 2025" (2008) [Electronic

resource] URL: <http://www.docs.cntd.ru> (date of access: 02.08.2019).

10 National project "Demography" in the Saratov Region until 2024 (2018) [Electronic resource] URL: <http://www.saratov.gov.ru/gov/nationprojekt/demography/> (date of access: 14.05.2020).

11 Decree of the Government of the Saratov Region dated February 6, 2019 No. 81-P "On approval of the Integrated Program for the Development of Remote Areas of the Saratov Region for 2019-2021" (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.garant.ru> (date of access: 14.05.2020).

12 Iurkova, M.S. Modern mechanisms of efficient forms of rural social and economic relations / M.S. Iurkova, A.A. Golubeva, V.I. Trofimova // Advances in Economics, Business and Management Research // International Scientific Conference "Far East Con". - 2019. - Vol. 47. - P. 810-813.

13 Yurkova, M.S. Ensuring the functioning of mechanisms of effective forms of social and economic relations/ M.S. Yurkova, A.A. Golubeva, N.V. Providonova // Scientific Review: theory and practice. - 2018. - No. 2. - P. 66-75.

МРНТИ 06.51.57
УДК 338.244

ЗАРУБЕЖНАЯ СИСТЕМА КОНТРОЛЯ БЕЗОПАСНОСТИ ПИЩЕВОЙ ПРОДУКЦИИ: ОПЫТ ЕС

АЗЫҚ-ТҮЛІК ӨНІМДЕРІНІҢ ҚАУІПСІЗДІГІН БАҚЫЛАУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ЖҮЙЕСІ:
ЕО ТӘЖІРИБЕСІ

FOREIGN FOOD SAFETY CONTROL SYSTEM: EU EXPERIENCE

Г.С. НУРТАЗИНА

докторант PhD

Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан,
Нур-Султан, Казахстан

g.nurtazina@apa.kz

Г.С. НҰРТАЗИНА

PhD докторанты

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

G.S. NURTAZINA

PhD student

Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan,
Nur-Sultan, Kazakhstan

Аннотация. Опыт ЕС – одна из лучших зарубежных практик по построению и функционированию государственного управления в области обеспечения безопасности пищевой продукции. В частности, система контроля и надзора за пищевой безопасностью основана на концепции «от фермы до стола» («from farm to fork») и является ключевым фактором функционирования единого рынка Европейского Союза, где во главе угла поставлены вопросы безопасной

Аядапта. ЕО тәжірибесі - тағам өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында мемлекеттік басқаруды құру және оның жұмыс істеуі бойынша үздік шетелдік тәжірибелердің бірі. Атап айтқанда, азық-түлік қауіпсіздігін бақылау және қадағалау жүйесі "фермадан үстелге дейін" ("from farm to fork") тұжырымдамасына негізделген және Еуропалық Одақтың бірыңғай нарығының қызметінің негізгі факторы болып табылады, мұнда бұрыштың басында малдар мен өсімдіктерді қоса алғанда, азық-түлікті қауіпсіз сату мәселелері қойылған. Мақалада ұлттық деңгейде ЕО тәжірибесі негізінде ветеринарлық және фитосанитарлық қорғауды ескере отырып, тамақ өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігін бақылау мен қадағалаудың шетелдік жүйесі сипатталған. Еуропалық Одақтың тамақ заңнамасын талдау келесі аспектілер бойынша жүргізілді: заңнамалық реттеу және институционалдық құрылым. Тамақ қауіпсіздігін бақылау жүйесінің негізгі принциптері қарастырылған. ЕО-да осы саладағы саясат төрт негізгі салаға бағытталғаны анықталды: тағам гигиенасы, малдар денсаулығы, өсімдіктер денсаулығы және зиянды заттардың қалдықтары. Малдарға арналған жем-шөп Еуропалық Одақтың тағам өнімдерінің қауіпсіздігі жөніндегі негізгі Заңының қолданысына жатады. Талдау нәтижелері бойынша Қазақстанда азық-түлік қауіпсіздігін бақылау жүйесін мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру үшін пайдалануға болатын қорытындылар мен ұсынымдар берілген.

Abstract. The EU experience is one of the best foreign practices in the constructing and functioning of the public administration in the field of food safety. In particular, the food safety control and surveillance system is based on the concept «from farm to fork». The food safety control and surveillance system is a key factor of functioning of the single EU market, where the issues of ensuring safe trade in food products, including animals and plants are at the forefront. This article describes foreign food safety control and surveillance system, including veterinary and phytosanitary safety, that is based on the EU experience at the supranational level. In particular, the analysis of the EU food law was carried out on the following aspects: legal regulation and institutional structure. The article also discusses the fundamental principles of the EU food safety control system. In general, it was revealed that the EU food safety policy is focused on four key areas: food hygiene, animal health, plant health, and residues of harmful substances. Animal feeds are also regulated by the EU basic food safety law. Based on the results of the analysis, there are drawn conclusions and recommendations that can be used to improve the effectiveness of public administration of food safety control system in Kazakhstan.

Ключевые слова: пищевая, ветеринарная, фитосанитарная безопасность, система контроля и надзора, продовольствие, концепция «от фермы до стола», Европейский Союз, государственное управление.

Түйінді сөздер: азық-түлік, ветеринарлық, фитосанитарлық қауіпсіздік, бақылау және қадағалау жүйесі, азық-түлік, "фермадан үстелге дейін" тұжырымдамасы, Еуропалық Одақ, мемлекеттік басқару.

Key words: food, veterinary, phytosanitary safety, control and surveillance system, food, “from farm to table” concept, European Union, public administration.

примеров такой практики может служить система контроля пищевой безопасности, здоровья животных и растений Европейского союза (ЕС). Опыт ЕС является одним из лучших зарубежных практик по постро-

нию и функционированию государственно-го управления в данной области. В частности, система контроля и надзора за пищевой безопасностью в ЕС основана на концепции «От фермы до стола» [1].

С точки зрения функционирования двухуровневой системы управления, государственный контроль и надзор осуществляется двумя уровнями, согласно четкому разделению полномочий между ними. В частности, на наднациональном уровне ЕС осуществляет ряд контрольных и надзорных функций, касающихся обращения пищевой продукции на едином европейском рынке. При этом основные полномочия на наднациональном уровне сосредоточены на законодательном обеспечении системы контроля безопасности пищевой продукции и на проведении контроля и надзора за соблюдением требований законодательства ЕС уполномоченными органами стран-членов ЕС, а также зарубежных стран при поступлении запроса. На национальном уровне уполномоченные органы стран-членов ЕС в области обеспечения безопасности пищевой продукции несут ответственность за обращение пищевой продукции, произведенной в этих странах, включая их перемещение внутри территории ЕС.

В данной статье объектом анализа является система контроля и надзора за безопасностью пищевой продукции ЕС, которая включает защиту здоровья животных и растений, призванную обеспечить ветеринарную и фитосанитарную безопасность [2]. В частности, в статье представлена зарубежная система контроля и надзора безопасности пищевой продукции ЕС на наднациональном уровне. По итогам анализа разработаны рекомендации для повышения эффективности государственного управления.

Материал и методы исследования. В качестве материалов для проведения исследования были использованы научные статьи зарубежных ученых в области управления системой контроля и надзора за безопасностью пищевой продукции. Также материалами послужили законодательные акты Европейского союза, включая регламенты, директивы, различные официальные отчеты и презентации Европейской Комиссии, и международные соглашения, в том числе международные стандарты по безопасности пищевой продукции.

В качестве методов исследования были использованы теоретические, общелогические и абстрактно-логические методы. Среди общелогических методов был ис-

пользован метод дедукции и индукции. Первый метод позволил провести анализ европейской концепции «От фермы до стола» от общего понимания к раскрытию элементов и компонентов данной концепции. Однако в процессе анализа отдельных принципов рассматриваемой концепции метод индукции позволил сделать обратный анализ, который обосновывал и возвращал к общей концепции системы контроля безопасности пищевой продукции в ЕС. Метод контент-анализа использовался для проведения анализа законодательства и других регулятивных документов ЕС. В частности, качественный анализ, где был использован в качестве основного метода.

В целях проведения структурированного анализа системы пищевой безопасности ЕС, включая ветеринарную безопасность, опыт ЕС представлен в трех аспектах: законодательное обеспечение, институциональный состав и основные принципы системы контроля и надзора за безопасностью пищевой продукции и здоровьем животных.

Результаты и их обсуждение. Система контроля и надзора за безопасностью пищевой продукции является ключевым фактором функционирования единого рынка ЕС. Основным компонентом системы контроля и надзора является применение санитарных и фитосанитарных мер (СФС меры). При этом эффективное применение СФС мер обеспечивает свободное перемещение продукции на территории ЕС, что в свою очередь является основой обеспечения продовольственной безопасности в странах ЕС [см. 2]. Поэтому пищевая безопасность в ЕС является фундаментом, на котором обеспечивается свободное движение продукции.

СФС меры направлены на обеспечение здоровья животных (ветеринарные меры) и растений (фитосанитарные и карантинные меры) и безопасности пищевой продукции (санитарные, ветеринарно-санитарные меры). СФС мерами являются все законодательные и нормативные правовые акты в области ветеринарии, фитосанитарии и санитарии, включая все указы, правила, требования и процедуры проведения контроля и надзора, лабораторных испытаний, сертификации и обработки пищевой продукции, связанные с ее заготовкой, производством, переработкой, транспортировкой, хранением, упаковкой и маркировкой, а также методы отбора проб и оценки рисков безопасности пищевой продукции [3].

На наднациональном уровне в ЕС основополагающим пищевым законодательством

является Регламент Европейского Парламента и Европейского Совета №178 от 2002 года [4]. Данный закон предписывает общие принципы и требования к пищевой продукции. Также данным законом учреждено Европейское Агентство по пищевой безопасности (EFSA – European Food Safety Authority) и предусмотрены процедуры, связанные с обеспечением пищевой безопасности. Закон покрывает все стадии продовольственной цепочки, включая производство кормов, первичное производство, переработку, хранение, транспортировку и реализацию пищевой продукции. Также закон является основой законодательства о пищевой продукции и кормах, который устанавливает всеобщие и последовательные критерии для разработки законодательства о пищевых продуктах и кормах на наднациональном и национальном уровнях [5].

Система контроля за безопасностью пищевых продуктов и кормов в ЕС построена

на концепции «От фермы до стола» (англ. «from farm to fork») (рисунок). Это включает проведение контроля за безопасностью пищевой продукции на всех этапах пищевой цепи [см. 4]. Эту цепочку можно условно разделить на три ключевых блока.

Первый блок сосредоточен на фермах, где выращиваются животные и растения, проводятся проверки национальными органами стран-членов ЕС. На втором блоке под контроль попадают проверки на приграничных пунктах во время ввоза животных, растений и пищевой продукции из стран, не являющихся членами ЕС, а также во время транспортировки между странами ЕС. Третий блок включает контроль на перерабатывающих предприятиях, крупных оптовых складах, в супермаркетах и ресторанах в странах ЕС до реализации пищевой продукции конечным потребителям.

Источник [6]

Рисунок – Концепция ЕС «От фермы до стола»

Политика в области пищевой безопасности направлена на основные четыре сферы: пищевая гигиена, здоровье животных, здоровье растений и остатки вредных веществ. Защита здоровья животных включает ветеринарные меры и контроль за домашними питомцами, контроль и мониторинг за болезнями сельскохозяйственных и

диких животных, прослеживаемость передвижения всех сельскохозяйственных животных, а также благополучие животных. Пищевая гигиена включает контроль за деятельностью производителей пищевой продукции от ферм до ресторанов, в части соблюдения требований пищевого законодательства, включая корма для животных.

Контроль за остатками вредных веществ включает мониторинг остатков загрязнителей в пищевой продукции и кормах, уровень которых не должен превышать установленных лимитов [см. 6].

Согласно основному закону, пища – это вещество и продукт, который был переработан, частично переработан либо не переработанный, предназначенный или обоснованно ожидаемый для усвоения человеком. Пища включает воду, жевательные вещества и другие субстанции, намеренно добавляемые в пищевой продукт во время его производства, заготовки или переработки [см. 4]. Пищевые ингредиенты также включены в понятие пищевая продукция, на которые распространяются положения основного закона. При этом существенные различия в законодательстве ЕС имеются в положениях о маркировании пищевых продуктов и пищевых ингредиентов [см. 5].

Корма для животных также подпадают под действие основного закона по пищевой безопасности ЕС. Такой подход основан на рассмотрении кормов в качестве необходимых веществ для выращивания животных, от которых производятся пищевые продукты для потребления человека [см. 4,5]. Соответственно в пищевой цепочке корма для животных рассматриваются как первичные продукты, необходимые для жизнедеятельности животных. Включение кормов для животных в основной закон было логичным решением в результате ряда пищевых инцидентов, имевших место в некоторых странах ЕС. Самым скандальным инцидентом была вспышка бешенства коров (губкообразная энцефалопатия – BSE) в Великобритании в начале 1990-х [7].

В основном законе изложены общие цели, которые являются приоритетом при обеспечении пищевой безопасности. Основными целями являются обеспечение высокого уровня защиты жизни и здоровья человека и защита интересов потребителей. Из этого вытекают следующие цели, такие как соблюдение добросовестной практика в торговле, и с учетом защиты здоровья животных, растений и окружающей среды, где это необходимо [см. 1]. В основу данной формулировки также положена концепция «От фермы до стола», где все эти цели едины по всей пищевой цепочке, и приводят к единой цели – здоровье человека. Другими целями основного закона являются обеспечение свободного перемещения пищевых продуктов и кормов на территории ЕС и содействие торговле безопасной пищевой продукцией и кормами.

Пищевое законодательство ЕС включает обязанности, компетенцию и требования, предъявляемые к трем основным участникам. Это государственные органы, представители бизнеса и потребители. Их можно обозначить аббревиатурой «ABC» – Authority, Business and Consumers [см. 5]. Государственные органы ЕС на наднациональном и национальном уровнях обладают полномочиями по проведению оценки рисков, инспекций, применению санкций и управлению рисками. К представителям бизнеса пищевым законодательством предъявляются требования, в части пищевых продуктов, процессов и связанных процедур, такие как маркировка, риск коммуникации и материалы, контактирующие с пищей. Потребители являются конечными пользователями пищевой продукции, на удовлетворение интересов которых направлено пищевое законодательство. В законодательстве не изложены права потребителей, однако они регламентируются другим общим законом, в рамках которого защищаются их права [см. 5].

Основные требования к пищевой продукции предъявляются бизнесу, который несет полную ответственность за безопасность пищевой продукции на всех стадиях пищевой цепочки. Ответственность государственных органов на наднациональном уровне и в странах ЕС являются вторичными по отношению к бизнесу. Поэтому их деятельность больше сосредоточена на обеспечении соответствия деятельности бизнеса требованиям и стандартам, установленным пищевым законодательством.

С институциональной точки зрения основными государственными органами на уровне ЕС являются Европейская Комиссия (ЕК), Европейский Совет (ЕСТ) и Европейский Парламент (ЕП). ЕСТ представляет 27 стран-членов ЕС (за исключением Великобритании [8]), ЕП представляет народ ЕС. Оба органа имеют право принимать различные законы, регламенты и директивы ЕС. Например, основной пищевой закон утвержден решением обоих органов. ЕК это наднациональный исполнительный орган, который является администратором законодательства ЕС.

Уполномоченным органом в области обеспечения пищевой безопасности в ЕК является Генеральное управление здоровья и пищевой безопасности (DG SANTE, ранее DG SANCO). В части пищевой безопасности DG SANTE является ответственным за разработку политики в области пищевой безопасности и мониторинг реализации соответствующего законодательства

ва. Вопросы пищевой безопасности разделены между четырьмя отделами: Отдел D – пищевая цепочка: стейкхолдеры и международные отношения, Отдел E – безопасность пищевой продукции и кормов и инноваций, Отдел F – аудит и анализ систем контроля и надзора и Отдел G – управление кризисами в пищевой безопасности, здоровье животных и растений.

Отдел F (Directorate for health and food audits) выполняет ключевую роль в реализации концепции «от фермы до стола». В частности, он проводит аудит систем контроля и надзора в странах-членах ЕС и зарубежных систем контроля в импортирующих странах в целях оценки их компетентности на соответствие стандартам и требованиям ЕС [9]. Аудит проводится по следующим направлениям: пищевая безопасность, безопасность кормов, качество пищевой продукции, здоровье и благополучие животных. По сути это ключевая функция по обеспечению безопасного функционирования единого рынка пищевых продуктов.

Основными принципами пищевого законодательства ЕС являются анализ рисков, принцип предупреждения, принцип транспарентности и прослеживаемости. Именно на этих принципах строится все пищевое законодательство ЕС и деятельность DG SANTE. Эти принципы также являются обязательными для исполнения в странах-членах ЕС.

Принцип анализа рисков в пищевых продуктах и кормах реализуется посредством применения различных инструментов и методов. В частности, анализ рисков включает три элемента: оценка рисков, управление рисками и риск коммуникаций. EFSA осуществляет научное консультирование посредством проведения оценки рисков и представления их результатов для дальнейшего принятия решения по управлению рисками. Управление рисками осуществляется ЕП, ЕК (DG SANTE) и на национальном уровне уполномоченными органами стран-членов ЕС. Это процесс принятия решений путем взвешивания альтернативных вариантов на основе результатов оценки рисков. Целью управления рисками является предупреждение, устранение или уменьшение рисков.

Принцип предосторожности применяется в отношении конкретных ситуаций. Например, когда отсутствует научное обоснование касательно уровня риска здоровью, или в случае недостаточной информации для проведения полной оценки рисков. В таких случаях, на основе принципа предосторожности принимаются управ-

ленческие решения или другие меры, пока не будет собрана достаточная информация или научное обоснование для проведения полной оценки рисков. Ярким примером такой ситуации может служить глобальная пандемия COVID-2019, когда ряд стран, включая ЕС, установили карантин в некоторых городах, закрыли места массового скопления людей и границы, приостановили движение не только людей, но и товаров [10,11]. Однако такой принцип должен применяться наряду с принципами не дискриминации, пропорциональности и временности. Аналогичные принципы предписывает СФС соглашение [см. 3].

Реализация принципа транспарентности обеспечивается путем публикации на официальном сайте ЕК. Это означает открытый и общественный доступ к законодательным актам, отчетам и всем другим материалам деятельности ЕК. Например, все акты пищевого законодательства ЕС в систематизированном виде размещены на специальном сайте EUR-lex [см. 4]. Другой пример, это публикация всех отчетов по проведенным аудитам систем контроля и надзора пищевой безопасности на официальном сайте ЕК. Такой подход обеспечивает открытость и доступность результатов аудита и проверок для общественности. Также, на сайте ЕК опубликовано Руководство по структуре проведения аудита с вопросником для подготовки к проверке. Данный документ дает возможность провести самостоятельную оценку для подготовки к прохождению аудита и принять необходимые меры перед визитом инспекторов DG SANTE. Также, публикация различных документов, включая планируемые к принятию проекты регламентов, директив и других изменений в законодательство ЕС, способствует вовлеченности общественности в обсуждение и принятие управленческих решений. С другой стороны, открытость содействует эффективному применению инструментов риск-коммуникации, на основе которых осуществляется управление рисками.

Принцип прослеживаемости пищевой продукции и кормов обеспечивает регистрацию пищевой продукции на всех этапах пищевой цепочки «от фермы до стола». Это дает возможность проследить и следовать за пищевой продукцией, кормами и пищевыми ингредиентами по всей цепочке производства, переработки и распределения. Также позволяет эффективно управлять рисками путем своевременного выявления и устранения риска, например, изъятия или отзыва с рынка опасной пищевой

продукции. Данный принцип основан на механизме «один шаг назад и один шаг вперед». То есть при обнаружении риска в пищевой продукции можно проследить: кому такая продукция была распределена (супермаркеты) производителем, и откуда были получены сырье и пищевые ингредиенты для производства этой пищевой продукции. Данный принцип применяется в отношении всей пищевой продукции, как произведенной на территории ЕС, так импортируемой в ЕС [12]. Инструментами реализации принципа прослеживаемости являются идентификация животных и системы TRACES и RASFF.

TRACES (TRAdE Control and Expert System) представляет собой онлайн-систему, в которой можно проследить происхождение и путь продукции по всей пищевой цепочке. Все партии животных, семени и эмбрионов животных, пищевой продукции, кормов и растений должны сопровождаться сертификатом здоровья или торговыми документами, которые регистрируются в системе TRACES. Также эта система позволяет управлять официальными проверками, осуществлять рутинное планирование быстро и эффективно в режиме онлайн. Более того, при ввозе пищевой продукции в ЕС система позволяет предварительно уведомлять об импортируемой продукции и осуществлять проверку всех сопроводительных документов.

RASFF (Rapid Alert System for Food and Feed) это система быстрого реагирования по пищевым продуктам и кормам, введенная в 1979г. в целях управления пищевыми инцидентами, согласно пищевому закону ЕС. Данная система также основана на концепции «от фермы до стола», которая представляет собой сеть обмена информацией о рисках здоровью человека происходящих от пищевой продукции. В систему вовлечены все уполномоченные органы страны-членов ЕС, EFSA и ЕК. К системе также могут быть подключены страны-экспортеры, осуществляющие ввоз пищевой продукции в ЕС. Такая система обеспечивает своевременный обмен информацией о рисках и позволяет реагировать на пищевые инциденты путем изъятия или отзыва пищевой продукции, признанной не соответствующей или опасной.

Все эти инструменты дают возможность быстрого реагирования, применения эффективных защитных мер в ответ на риски здоровью по всей пищевой цепочке.

Выводы

1. ЕС представляет уникальный опыт глубокой политической и экономической ин-

теграции. Однако основой такой региональной интеграции является соблюдение равного баланса интересов всех ее участников.

2. Система контроля безопасности пищевой продукции ЕС на всех этапах пищевой цепочки основана на оценке рисков здоровью человека, а также здоровью животных и растений. Дополнительными целями являются защита интересов потребителей, окружающей среды и предупреждение обманной практики.

3. Концепция «От фермы до стола» имеет ряд преимуществ, однако применение такой системы контроля необходимо адаптировать к местным условиям.

4. Фундаментальными принципами, на которых базируется концепция ЕС, являются требования международных организаций, таких как ВТО и ОИЕ. Поэтому такие требования рекомендуется предусмотреть в соответствующих законодательных актах, а также разработать механизмы и национальные информационные системы для их реализации.

5. Интеграция контрольных функций в один независимый орган показывает эффективную модель организации системы контроля пищевой безопасности, при которой исключается конфликт интересов между развитием сельскохозяйственного производства и системой контроля, а также обеспечивается тесное взаимодействие всех контрольных органов в области ветеринарной, санитарной и фитосанитарной безопасности.

6. Учреждение отдельного независимого органа (EFSA) по проведению оценки рисков является положительным опытом. Его деятельность, несомненно, играет одну из ключевых ролей в управлении рисками в производстве и реализации пищевой продукции.

Список литературы

- 1 Hadjigeorgiou, A. National food safety systems in the European Union: A comparative survey / A. Hadjigeorgiou, E. S. Soteriades, A. Philalithis, A. Psaroulaki, Y. Tselentis and A. Gikas // International Journal of Food Studies. 2013. – Vol.2. – P. 105-117.
- 2 Сэдик Д. Система контроля безопасности пищевой продукции в Европейском Союзе и Евразийском экономическом союзе / Д. Сэдик, К. Ульбрихт, Н. Джаманкулов // Торговая политика. – 2016. - № 2/6. – P. 41-83.
- 3 Соглашение ВТО по применению санитарных и фитосанитарных мер. (1994). Генеральное соглашение о тарифах и торговле. [Электронный ресурс] URL: <http://www.wto.org/>

english/res_e/booksp_e/agrmntseries4_sps_e.pdf (дата обращения: 25.04.2020).

4 Regulation of the European Parliament and of the Council No 178/2002 of 28 January 2002, laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety. Food safety in the EU. European Commission [Электронный ресурс] URL: [http:// www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32002R0178](http://www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32002R0178) (дата обращения: 27.04.2020).

5 Van der Meulen B.M.J. The system of food law in the European Union / B.M.J Van der Meulen // Journal of Laws. – 2009. – Vol. 14.- No 2. - P. 305–339.

6 Food safety in the EU. European Commission (2018) [Электронный ресурс] URL: [http:// www.europa.eu/european-union/ topics/ food-safety_en](http://www.europa.eu/european-union/topics/food-safety_en) (дата обращения: 27.04.2020).

7 Casalone, C. Atypical and classic bovine spongiform encephalopathy / C. Casalone, J. Hope // Handbook of Clinical Neurology.- 2018. – Vol. 153. – P. 121-134.

8 Notice to stakeholders: Withdrawal of the United Kingdom and EU food law and EU rules on quality schemes (2019) [Электронный ресурс] URL: [http:// www.ec.europa.eu/info/ sites/ info/files/eu_food_law_en.pdf](http://www.ec.europa.eu/info/sites/info/files/eu_food_law_en.pdf) (дата обращения: 25.04.2020).

9 Van der Meulen, B.M.J. The structure of European food law / B.M.J Van der Meulen // Journal of Laws. – 2013. – No 2. - P. 69–98.

10 Rodriguez-Wallberg K.A. A global recommendation for restrictive provision of fertility treatments during the COVID-19 pandemic / K.A. Rodriguez-Wallberg, I. Wikander // Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica. – 2020. – Vol. 99.- Issue 5. – P. 569-570.

11 COVID-19 and food safety (2020). European commission DG SANTE. [Электронный ресурс] URL: [http://www.ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/ docs/biosafety_crisis covid19_qandas_en.pdf](http://www.ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/biosafety_crisis_covid19_qandas_en.pdf) (дата обращения: 02.04.2020).

12 Guidance on the implementation of articles 11, 12, 14, 17, 18, 19 and 20 of regulation EC 178/2002 on General Food Law. Conclusions of the standing committee on the food chain and animal health (2010) [Электронный ресурс] URL: [http:// www.ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/gfl_req_implementation-guidance_en.pdf](http://www.ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/gfl_req_implementation-guidance_en.pdf) (дата обращения: 21.04.2020).

References

1 Hadjigeorgiou A. National food safety systems in the European Union: A comparative survey / A. Hadjigeorgiou, .E. S. Soteriades, A. Philalithis, A. Psaroulaki, Y. Tselentis and A. Gikas // International Journal of Food Studies. –

2013. – Vol.2. – P. 105-117.

2 Sadik D. The architecture of food safety control in the European Union and the Eurasian Economic Union / D. Sadik, K. Ulbricht, N. Dzhambankulov // Trade policy. – 2016. - № 2/6. – P. 41-83.

3 WTO Agreement on application of sanitary and phytosanitary measures (1994). General trade agreement on tariffs and trade. [Electronic resource] URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/agrmntseries4_sps_e.pdf (date of accession: 25.04.2020).

4 Regulation of the European Parliament and of the Council No 178/2002 of 28 January 2002, laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety. Food safety in the EU. European Commission [Electronic resource] URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32002R0178> (date of accession: 27.04.2020).

5 Van der Meulen B.M.J. The system of food law in the European Union / B.M.J Van der Meulen // Journal of Laws.- 2009.- Vol. 14, No 2. - P. 305-339.

6 Food safety in the EU. European Commission [Electronic resource] URL: [https:// europa.eu/european-union/topics/food-safety_en](https://europa.eu/european-union/topics/food-safety_en) (date of accession: 27.04.2020).

7 Casalone C. Atypical and classic bovine spongiform encephalopathy / C. Casalone, J. Hope // Handbook of Clinical Neurology.- 2018. – Vol. 153. – P. 121-134.

8 Notice to stakeholders: Withdrawal of the United Kingdom and EU food law and EU rules on quality schemes [Electronic resource] URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/eu_food_law_en.pdf (date of accession: 25.04.2020).

9 Van der Meulen B.M.J. The structure of European food law / B.M.J Van der Meulen // Journal of Laws. – 2013. – No 2. - P. 69–98.

10 Rodriguez-Wallberg K.A. and Wikander I. A global recommendation for restrictive provision of fertility treatments during the COVID-19 pandemic / K.A. Rodriguez-Wallberg, I. Wikander // Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica.- 2020.-Vol. 99, Issue 5.- P. 569-570.

11 COVID-19 and food safety (2020). European commission DG SANTE. [Electronic resource] URL: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/biosafety_crisis_covid19_qandas_en.pdf (date of accession: 02.04.2020)

12 Guidance on the implementation of articles 11, 12, 14, 17, 18, 19 and 20 of regulation EC 178/2002 on General Food Law. Conclusions of the standing committee on the food chain and animal health. 2010. [Electronic resource] URL: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/gfl_req_implementation-guidance_en.pdf (date of accession: 21.04.2020).

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
В КАЗАХСТАНЕ

ҚАЗАҚСТАНДА АЗЫҚ-ТҮЛІКПЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

IMPROVEMENT OF FOOD SUPPLY SYSTEM IN KAZAKHSTAN

С.М. КАХАРМАНОВА

докторант PhD

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан
askena8686@gmail.com

С.М. КАХАРМАНОВА

PhD докторанты

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

S. KAKHARMANOVA

PHD student

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Аннотация. Рассмотрены вопросы продовольственной безопасности – основы социально-экономического развития, важного элемента экономической и национальной безопасности государства, формирующей условия и механизмы противодействия экономическим угрозам, расширения воспроизводственных процессов в сельском хозяйстве как базы производства и повышения самообеспечения регионов страны продовольствием. Уровень продовольственного обеспечения, его структура находятся в прямой зависимости от объемов получаемой аграрной продукции, оптимизации перерабатывающих отраслей и торговли. Показана политика государства, опирающаяся на четыре принципа: наличие, стабильность, эффективность использования, доступность, подразумевающие, что продукты питания должны быть отечественного производства, а также в результате использования запасов или импортируемые со стабильным снабжением. Главной задачей агропромышленного комплекса является обеспечение населения в полном объеме высококачественным собственным продовольствием, наращивание экспорта сельскохозяйственной и пищевой продукции, создание необходимых условий для повышения занятости и доходов на селе, устойчивого развития сельских территорий. Отмечено, что от достаточного количества продуктов потребления в стране, их физической и экономической доступности во многом зависит благосостояние народа. Поэтому общедоступные и качественные пищевые продукты – это залог успешного социально-экономического развития республики, ее территориальной целостности как государства, хозяйственного освоения обширных регионов.

Аңдатпа. Азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері - әлеуметтік-экономикалық даму негіздері, мемлекеттің экономикалық және ұлттық қауіпсіздігінің маңызды элементі, экономикалық қауіп-қатерлерге қарсы тұру шарттары мен тетіктерін қалыптастыратын, өндіріс базасы ретінде ауыл шаруашылығында ұдайы өндіру процестерін кеңейту және ел өңірлерін азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз етуді арттыру мәселелері қарастырылған. Азық-түлікпен қамтамасыз ету деңгейі, оның құрылымы алынатын аграрлық өнімнің көлеміне, қайта өңдеу салалары мен сауданы оңтайландыруға тікелей тәуелді. Төрт қағидатқа сүйенетін мемлекеттің саясаты көрсетілген: азық-түліктің болуы, тұрақтылығы, пайдалану тиімділігі, қол жетімділігі, сондай-ақ қорларды пайдалану нәтижесінде немесе тұрақты жабдықтаумен импортталатын отандық өндіріс болуы тиіс. Агроөнеркәсіптік кешеннің басты міндеті халықты толық көлемде жоғары сапалы жеке азық-түлікпен қамтамасыз ету, ауыл шаруашылығы және тамақ өнімдерінің экспортын арттыру, Ауылда жұмыспен қамтуды және табыстарды арттыру, ауылдық аумақтарды тұрақты дамыту үшін қажетті жағдайлар жасау болып табылады. Елдегі тұтыну өнімдерінің жеткілікті санына, олардың физикалық және экономикалық қол жетімділігіне көбінесе халықтың әл-ауқаты байланысты екені атап өтілді. Сондықтан жалпыға бірдей қолжетімді және сапалы азық-түлік өнімдері - бұл республиканың табысты әлеуметтік-экономикалық дамуының, оның мемлекет ретіндегі аумақтық тұтастығының, кең аймақтарды шаруашылықта игерудің кепілі.

Abstract. The issues of food security are considered - which are the basis of socio-economic development, an important element of economic and national security of the State, and form the conditions and mechanisms for countering economic threats, expanding reproduction processes in agriculture as a base for production and increasing self-sufficiency of the country's regions with food. The level of food supply, its structure are directly dependent on the volume of agricultural products received, optimization of processing industries and trade. The policy of the State based on four principles is shown: availability, stability, efficiency of use, availability, which imply that food products must be of domestic production, as well as the result of the use of stocks or imported with a stable supply. The main task of agro-industrial complex is to provide the population in full with high-quality domestic food, increase export of agricultural and food products, create necessary conditions for increasing employment and income in rural areas, and sustainable development of rural areas. It is noted that the well-being of the people largely depends on a sufficient number of consumer products in the country, their physical and economic accessibility. Therefore, generally available and high-quality food products are the key to the successful social and economic development of the republic, its territorial integrity as a State, and economic development of vast regions.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, продовольственная безопасность, производство, потребление, пищевая продукция, уровень самообеспечения, сельское население, ресурсы, экспорт.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, азық-түлік қауіпсіздігі, өндіріс, тұтыну, тағам өнімдері, өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейі, ауыл халқы, ресурстар, экспорт.

Key words: agro-industrial complex, food security, production, consumption, food products, level of self-sufficiency, rural population, resources, export.

Введение. Продовольственная безопасность является основой социально-экономического развития, важным элементом экономической и национальной безопасности государства. Продовольственная безопасность – одна из составляющих гарантированной экономической доступности продуктов питания для населения. Достижение определенного ее уровня было всегда основной задачей общества в целом и конкретного индивидуума, ибо в основе этого лежит инстинкт самосохранения, на котором базируется вся человеческая деятельность [1]. Уровень и качество обеспечения продовольственной безопасности напрямую зависит от состояния развития сельского хозяйства и сопряженных отраслей агропромышленного комплекса.

Уровень продовольственного обеспечения, его структура и механизмы находятся в прямой зависимости от объемов производства сельскохозяйственных продуктов и от уровня развития перерабатывающих отраслей, торговли.

В соответствии с программой развития агропромышленного комплекса излишки или дефицит по каждому виду продукции рассчитываются исходя из численности населения и потребления продуктов на душу населения по двум параметрам: физиологическим нормам и структуре минимальной потребительской корзины, пред-

ложенной Научным центром региональных проблем питания Академии наук Республики Казахстан. При их дефиците определяются возможные поставщики этой продукции с учетом ранее сложившихся межрегиональных связей.

Материал и методы исследования. Продовольственная безопасность – это совокупность экономических отношений в обществе, возникающих по поводу обеспечения всех его членов продуктами питания, соответствующими нормативам по качеству и количеству. При таком подходе становится возможным перевести решение проблемы на уровень государства, целью которого является обеспечение всем гражданам постоянного доступа к достаточному количеству продуктов питания. Эта политика должна опираться в основном на четыре принципа: наличие, стабильность, эффективность использования, доступность, под которыми подразумевается, что продукты питания должны иметься в наличии в результате местного производства, использования запасов или импорта.

Наличие продуктов должно быть стабильным. Люди имеют ежедневные потребности, они не должны страдать от внезапно произошедших или значительных перемен. Продукты питания необходимо соответствующим образом перерабатывать, хранить и консервировать, потребителям важно

Тем самым в территориальных и производственных системах и их звеньях возникают существенные диспропорции в рас-

пределении и использовании ресурсов: при недостатке их в одних сферах и на предприятиях в других создаются излишки, которые подвергаются порче, потерям и хищению. Ограничительные меры по развитию связей с мировым сообществом по организации и управлению агропродовольственным рынком привели к усилению застоя в инновационной деятельности АПК страны на общем фоне мировых достижений научно-технического прогресса [5].

Проблема обеспечения продовольственной безопасности имеет интегральный характер. В ней сконцентрированы основные моменты агропромышленной и экономической модернизации, реальное состояние и тенденции развития производства сельскохозяйственной продукции, отечественного рынка продовольствия, изменения степени его зависимости от импорта, платежеспособности населения в различных регионах страны.

Продовольственная безопасность – важнейшая составляющая экономической безопасности, их двойственная связь вполне очевидна. Относительно других видов безопасности, входящих в состав экономической (информационная, внешнеэкономическая, производственная и др.), продовольственная безопасность является первоосновой. Продовольственную политику следует рассматривать как комплекс мер по эффективному решению задач интенсивного развития сельскохозяйственного производства, хранения и переработки продукции, внешней торговли, регулирования рынка продовольствия, социального развития села.

Она определяет приоритеты и тенденции развития отдельных видов деятельности агропромышленного комплекса и национальной экономики. От нее зависит конкурентоспособность бизнеса, регионов и страны в целом. Если государство не имеет продовольственную безопасность, то оно не может быть экономически устойчивым и иметь перспективы прогрессивного развития. Эксперты ФАО считают, что основными показателями продовольственного обеспечения на международном уровне являются объем переходящих запасов зерна в мире, остающихся на хранение до уборки следующего урожая, а также уровень производства зерна в расчете на душу населения. Пороговым значением первого показателя считается запас, равный 60 дням или 17% годового мирового потребления [6]. Сокращение объемов запасов ниже этого уровня приводит к резкому повышению мировых цен на зерно, деста-

билизации мирового зернового рынка, ухудшению конъюнктуры мирового рынка для стран-импортеров и, опосредованно, дестабилизации других продуктовых рынков [7]. В Казахстане объем переходящих запасов зерна установлен в размере 90 дней, что соответствует 25% годового объема потребления.

На наш взгляд, при установлении критериев национальной продовольственной безопасности необходимо учитывать не только то, что они должны характеризовать уровень удовлетворения потребностей населения в продуктах питания, но также и степень устойчивости продовольственного обеспечения страны.

По данным экспертов организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), включающей 29 стран – крупнейших производителей сельскохозяйственной продукции и продовольствия, мировое сельское хозяйство в краткосрочной и долгосрочной перспективе способно в целом удовлетворять спрос на продукты питания даже при ожидаемом в ближайшие 20 лет ежегодном увеличении населения планеты на 80 млн человек.

В таких условиях прирост производства продукции сельского хозяйства будет происходить в основном за счет его развития в тех странах, где имеются для этого благоприятные условия [8].

В этом плане роль Казахстана с его уникальными природными ресурсами, своеобразием географического положения, большими запасами полезных ископаемых и относительно благоприятными климатическими и почвенными условиями для развития агропромышленного производства и особенно в торговле зерном на международном рынке в перспективе будет возрастать.

Как известно, в республике, на долю которой приходится 0,3% населения мира и 2% территории мира, выращивается около 1,5% мирового производства пшеницы. Более значительна ее роль на рынке стран Евразийского экономического союза, которые в силу исторических, географических и социально-экономических факторов являются стратегически важными торговыми партнерами Казахстана.

Продовольственная безопасность как основа экономической безопасности занимает особое место среди различных ее видов, поскольку наличие продовольствия служит базовым показателем жизнедеятельности человека. В разнообразном ассортименте высокого качества оно необходимо ежедневно каждому жителю страны,

а уровень и качество питания населения характеризуют степень ее социально-экономического развития и на 70% определяют здоровье и продолжительность жизни человека [9].

Несмотря на то, что в аграрной сфере экономики удалось переломить ситуацию к лучшему и обеспечить заметный рост производства продукции, тем не менее не преодолены опасные тенденции, приобретшие долгосрочный характер для ее развития, надежного обеспечения страны сельскохозяйственной продукцией, сырьем и продовольствием. К ним относятся: прежде всего низкая доходность сельскохозяйственных товаропроизводителей в условиях сохраняющегося диспаритета цен, резкое снижение их экономических возможностей для использования достижений научно-технического прогресса из-за недостатка финансовых ресурсов для освоения новейших технологий. Свою роль играют низкая оплата труда, исторически сложившаяся слабая социальная инфраструктура села и неравные с городом условия развития человеческого потенциала, высокая доля импорта продовольственных товаров, превысившая пороговую величину почти вдвое.

Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы определяет основные направления агропродовольственной политики, развития сельского хозяйства. Она закладывает его фундамент на перспективу, концентрирует усилия соответствующих органов исполнительной власти на достижение устойчивого развития аграрной сферы экономики, повышение конкурентоспособности отечественной сельскохозяйственной продукции путем финансовой устойчивости и модернизации сельского хозяйства, ускоренного развития его приоритетных подотраслей. Тем не менее не решает всех проблем в области обеспечения продовольственной безопасности страны. Поэтому Государственная программа требует научного сопровождения для перехода агропромышленного комплекса и в особенности сельского хозяйства на инновационно-инвестиционную модель развития. Это важно сделать еще и потому, что ее выполнение может сдерживать проявление системных рисков, которые обусловлены воздействием негативных факторов и имеющимися в аграрном секторе экономики социально-экономическими проблемами.

Эта Государственная программа определяет основные цели, задачи и способы

обеспечения динамичного развития агропромышленного комплекса и социальной сферы сельских территорий исходя из необходимости роста благосостояния населения страны, выравнивания его уровня у сельских жителей со средними показателями. Большое внимание в ней уделяется сохранению и улучшению природной среды в сельских территориях, повышению продовольственной независимости страны, укреплению позиций страны в международном разделении труда. Она учитывает сложившиеся в последние годы позитивные и негативные изменения в макроэкономической политике и социально-экономическом положении аграрной сферы, усиление воздействия на нее процессов, происходящих на мировом агропродовольственном рынке и его продуктовых сегментах. Объективно оценивает ситуацию, которая возникла в экономике страны в связи с мировыми продовольственным, финансовым и экономическим кризисами, природными аномалиями, развитием интеграционных процессов на пространстве стран постсоветского пространства и участием Казахстана в ВТО.

Развитие отечественного агропромышленного комплекса должно предусматривать реализацию системы мер, направленных на повышение его эффективности и конкурентоспособности, социального развития сельских территорий. В ряду этих мер учет и преодоление новых рисков и угроз, возникающих в связи с усилением конкуренции на внутреннем и внешнем агропродовольственных рынках, возрастающей экспансией на мировом агропродовольственном рынке ведущих стран-экспортеров сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия, которые имеют значительные преимущества условий функционирования сельского хозяйства по сравнению с его возможностями в Казахстане.

Однако в сложившихся условиях стратегическая позиция Казахстана должна определяться в первую очередь мерами рационального использования огромного аграрного потенциала. Поэтому его значение как крупнейшего в мире обладателя необходимых производственных ресурсов для увеличения производства продовольствия вообще и зерна в частности является неоспоримым фактом, ведь Казахстан может прокормить свое население.

Однако парадокс заключается в том, что Казахстан, вполне самодостаточный по всем основным видам ресурсов – земельным, водным, энергетическим, сырьевым,

пока не может в полной мере обеспечить свое население полноценным продовольствием за счет собственного производства. Страна восполняет его нехватку крупномасштабным импортом даже тех видов сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия, которые может производить сама в достаточном количестве не только для внутреннего потребления, но и для поставки их на мировой рынок.

В обеспечении страны продовольствием переплелись и сконцентрировались в сложный узел практически все современные многочисленные проблемы и болевые точки функционирования агропромышленного комплекса и его основы – сельского хозяйства. Поэтому продовольственная безопасность страны занимает особое место среди различных ее видов, поскольку наличие продовольствия служит базовым показателем жизнедеятельности человека, оказывает влияние на здоровье последующих поколений. Продовольствие разнообразного ассортимента и высокого качества необходимо ежедневно каждому жителю страны, а уровень и качество питания населения характеризуют степень ее социально-экономического развития и на 70% определяют здоровье и продолжительность жизни человека. Продовольствие формирует свыше 45% розничного товарооборота, около одной трети издержек домашних хозяйств приходится на питание.

От уровня обеспечения населения продовольствием, его физической и особенно экономической доступности во многом зависит благосостояние народа. Поэтому доступные и качественные пищевые продукты – это залог успешного социально-экономического развития страны, ее территориальной целостности как крупнейшего государства, хозяйственного освоения обширных территорий. Следует учитывать, что и впредь качество и уровень жизни во многих развивающихся странах будут расти, что неуклонно повышает спрос на продовольствие. Такие крупнейшие страны как, например, Китай, Индия и ряд других, уже в ближайшие годы могут быть вынуждены перейти к крупномасштабным закупкам продовольствия, в первую очередь – зерна.

Валовой сбор зерна Казахстана в 2019г. составил 19,5 млн т, что меньше чем годом ранее на 4%, валовой сбор зерна в 2018г. составил 20,2 млн т, из них пшеницы – 13,9 млн тонн. По республике в 2019г. сельскохозяйственные культуры разместились на площади порядка 22,3 млн га, что на 291 тыс. га, или на 1,3% больше

уровня прошлого год, зерновые культуры размещались на площади 14,9 млн га (в том числе пшеница – на 11,2 млн га), масличные культуры – на 2,7 млн га, овощебахчевые культуры и картофель – на 463,4 тыс. га, кормовые культуры – на 4,1 млн га, технические культуры – на 132,7 тыс. га (в том числе хлопчатник – на 110,0 тыс. га, сахарная свекла – на 22,2 тыс. га, табак – на 0,5 тыс. га). В рамках работы по диверсификации структуры посевных площадей сельскохозяйственных культур по сравнению с прошлым годом расширились площади зернофуражных культур (ячменя, овса, кукурузы на зерно, гороха и нута) на 32,3 тыс. га, сахарной свеклы – на 2,6 тыс. га, овощебахчевых культур и картофеля – на 22,2 тыс.га, кормовых культур – на 654,1 тыс. гектаров.

Основную долю в структуре производства пищевых продуктов занимают зерноперерабатывающая отрасль (22,3%), молочная (16,7%), хлебобулочная (15%), мясоперерабатывающая (13,6%), масложировая (7,9%), плодоовощная (7,6%) и прочие отрасли (16,9%). На внутреннем рынке продуктов питания в значительной степени присутствует импорт, причем и по тем видам продовольственных товаров, которые традиционно производились на отечественных предприятиях, – масло сливочное и растительное, сыры и творог, колбасные изделия и сахар, плодоовощные и мясные консервы.

Всего за шесть месяцев 2019г. в Казахстане было произведено пищевых продуктов на сумму почти 757 млрд. тенге. Лидером среди регионов являлась Алматинская область. Инвестиции в основной капитал сферы производства продуктов питания за первое полугодие 2019г. составили 33,3 млрд. тенге – на 32,2% меньше, чем в аналогичном периоде годом ранее и 20% инвестиций сконцентрировано в Алматинской области – 6,5 млрд тенге.

В 2019г. более 14% всего производства продуктов питания в стоимостном выражении пришлось именно на Алматинскую область, лидирующую среди всех регионов РК по этому показателю: 221,2 млрд. тенге. Всего по республике за январь-декабрь 2018г. было произведено продуктов питания на 1,56 трлн тенге. Только за первое полугодие предприятиями пищевой промышленности страны выпущено продукции на 756,8 млрд. тенге – на 1,2% больше, чем годом ранее (индекс промышленного производства – 101,3%). Наибольшие объемы традиционно пришлось на мукомоль-

ную промышленность (137,4 млрд. тг), производство молочной продукции (132,7 млрд. тенге) и мясопереработку (124,2 млрд. тенге).

Мировой опыт показывает, что граница продовольственной безопасности находится на уровне импорта продовольствия в размере 18-35% от потребности. По данным Министерства сельского хозяйства Казахстана завозит значительное количество переработанной продукции из других стран, в частности, около 40% – молочной, 29% – мясной, 43% – плодоовощной продукции. Это свидетельствует о том, что республика по отдельным видам продукции все еще находится в зависимости от импорта продукции, это представляет угрозу продовольственной безопасности страны.

В Казахстане, где конъюнктура аграрного рынка находится в постоянном развитии, указанные проблемы должны постоянно изучаться, чтобы динамика аграрного сектора, обладающего значительным потенциалом, не отставала от других экономических сфер страны, а система управления экономической отраслью корректировала свои действия заблаговременно, обеспечивая постоянный рост продовольственной и экономической безопасности государства.

Выводы

1. Хотя в аграрном секторе экономики удалось поменять ситуацию к лучшему, обеспечить заметный рост производства продукции, тем не менее остались опасные тенденции, приобретшие долговременный характер в ее развитии, сдерживающие надежное обеспечение страны сельскохозяйственной продукцией, сырьем и продовольствием.

2. В современных экономических условиях проблема обеспечения национальной продовольственной безопасности – комплексная, связанная с устойчивым макроэкономическим развитием государства, его возможностями осуществления социально ориентированной политики, неуклонного повышения жизненного уровня населения, использования преимуществ международного разделения труда в агропромышленном производстве.

3. Для Казахстана, как одного из крупных мировых производителей и одновременно импортеров продовольствия, основой укрепления его продовольственной безопасности является прежде всего повышение эффективности функционирования отечественного АПК и его базовых отраслей.

4. Импорт продовольствия, сырья и сельскохозяйственной продукции в больших объемах, как правило, обусловлен в основном следующими причинами: отсутствием необходимых природных условий и острым дефицитом ресурсов для производства импортируемых тех или иных видов пищевых продуктов, сырья и сельскохозяйственной продукции.

Список литературы

- 1 Молдашев, А.Б. Продовольственная безопасность Казахстана / А.Б. Молдашев, М.Т. Кантуреев, А.Г. Мадиева // Проблемы агорынка. - 2020. - №1.- С11- 17.
- 2 Алтухов, А.И. Парадигма продовольственной безопасности России: монография / А.И. Алтухов. – М.: Фонд «Кадровый резерв», 2019. – 682 с.
- 3 Мизанбекова, С.К. Ключевые проблемы продовольственного обеспечения /С.К. Мизанбекова, И.П.Богомоллова, Л.Т.Печеная // Известия НАН РК. Серия аграрных наук. - 2016. - № 1. –С.134- 142.
- 4 Яшкова, Н.В Индикаторы продовольственной безопасности / Н.В Яшкова // Фундаментальные исследования. – 2019. – № 1. – С. 58-63.
5. Маслова, В.В., Производство и конкурентоспособность зерна и продукции его переработки в государствах – членах ЕАЭС / В.В. Маслова, Н.Ф. Зарук, М.А. Авдеев // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.- 2017.- №9.- С.19-24.
- 6 Джусибалиева, А.К. Пищевая индустрия Казахстана в условиях ЕАЭС /А.К. Джусибалиева, Г.И. Ахметова, Ж. Атаниязов //Проблемы агорынка.-2019.- №4.-С.134-141.
- 7 Безденежных, В. Комплексный подход формирования методов и механизмов обеспечения экономической безопасности в АПК на основе регулирования рисков управления сложной многоуровневой организацией / В. Безденежных, Л. Боташева, Н. Рыженкова // АПК: экономика, управление. – 2019. -№12.- С. 4-15.
- 8 Климук, В.В. Ресурсоэффективность как компонента экономической безопасности / В.В. Климук, Ю.А. Кузнецова // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 7.- Ч.1. – С. 65-69.
- 9 Плотников, В.А. Анализ моделей обеспечения национальной продовольственной безопасности / В.А. Плотников, М.В. Сулейманова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.- 2019.- № 5. - С. 7-12.

References

1 Moldashev, A.B. Food security of Kazakhstan / A.B. Moldashev, M.T. Kantureev, A.G. Madieva // Problems of the agricultural market. - 2020. - №1. - C11-17.

2 Altukhov, A.I. Paradigm of food security in Russia: monograph / A.I. Altukhov. - Moscow: the Personnel reserve Fund, 2019. - 682 p.

3 Mizanbekova, S.K. Key problems of food security /S.K. Mizanbekova, I.P. Bogomolova, L.T. Pechenaya // Izvestiya NAS RK. Series of agricultural Sciences.-2016.- No. 1.- P. 134-142.

4 Yashkova, N.V. Indicators of food security/ N.V. Yashkova // Fundamental research. - 2019. - № 1. - P. 58-63.

5 Maslova, V.V., Production and competitiveness of grain and its processing products in the EEU member States / V.V. Maslova, N.F. Zaruk, M.A. Avdeev // Economics of agricultural and processing enterprises. - 2017. - №9. - From 19-24.

6 Jusibalieva, A.K. Food industry of Kazakhstan in the conditions of the EEU / A.K. Jusibalieva, G.I. Akhmetova, Zh. Ataniyazov //Problems of the agricultural market. - 2019. - no. 4. - P. 134-141.

7 Bezdenezhnykh, V. Integrated approach to forming methods and mechanisms for ensuring economic security in the agro-industrial complex based on risk management of a complex multi-level organization / V. Bezdenezhnykh, L. botasheva, N. Ryzhenkova / / agro-industrial complex:Economics, management. - 2019. - №12. - P-4-15.

8 Klimuk V.V. resource Efficiency as a component of economic security / V. . Klimuk, Yu. a. Kuznetsova //International journal of applied and fundamental research, 2016, no. 7, Part 1, Pp. 65-69.

9 Plotnikov, V.A. Analysis of models for ensuring national food security/ V.A. Plotnikov, M. V. Suleymanova / / Economics of agricultural and processing enterprises.-2019.-No.5.-P.7-12.

FTAMP 68.75.13
ӨОЖ 338.43

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰН ТАРТУ САЛАСЫ

МУКОМОЛЬНАЯ ОТРАСЛЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

FLOUR-MILLING INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

А.М. ДҮЙСЕБАЕВА

аға оқытушы

«НАРХОЗ» Университеті, Алматы, Қазақстан

d-aizhan@mail.ru

А.М. ДҮЙСЕБАЕВА

старший преподаватель

Университет «НАРХОЗ», Алматы, Казахстан

A. DUISEBAYEVA

Senior Teacher

University «NARXOZ», Almaty, Kazakhstan

Аңдатпа. Қазақстанның ұн тарту саласының қазіргі жағдайы және серіктестердің ұн тарту өндірісін дамытуға өзара тиімді ынтымақтастығының әсері көрсетілді, өйткені ел экономикасының тұрақты өсуі агроөнеркәсіптік кешеннің ұн тарту кәсіпорындары үшін маңызды мәнге ие. Ұн тарту өнеркәсібі нарықтың тағам сегментінің стратегиялық маңызды секторларының бірі болып табылады. Халықты ұн өнімдерімен тұрақты қамтамасыз ету – республиканың азық-түлік қауіпсіздігін құрайды. Мақалада нақты деректер негізінде қазақстандық ұн тарту өнімдерін өндіру, өткізу серпіні талданды. Облыстар бойынша рейтинг, 2019 жылы қайта өңдеу өнімдерінің көшбасшылары, астық пен ұн бағасының мониторингі, оған сұраныс, өнім ассортименті, сапасы, логистикалық инфрақұрылым, әріптес елдердің протекционистік саясаты ұсынылды. Ұн нарығына қатысушылардың ұзақ мерзімді, өзара мүдделі қарым-қатынасы - сенімділік, интеграция, өзара байланыс, ынтымақтастық, уақтылы, жедел, үздіксіз жеткізу сияқты факторларды қарастыратын маңызды құрал. Зерттеу нәтижелері бойынша автор ұсақ диірмендерді біріктіру қажеттілігі

Ұн өндірісі көлемінің оң өсіміне жалпы экономиканың жағдайы, халықтың тіршілік деңгейінің өсуі, негізгі тұтынушы болып табылатын макарон, кондитерлік өнеркәсіптің дамуы, біріккен компаниялар санының және саладағы қуаттардың артуы, өскен әлеуетті мүмкіндіктер мен ұн экспорты үлесінің жоғарылауы ықпал етті, осындай оң көріністен кейін қазіргі кезде ұн тарту саласында бірқатар мәселелер туындай бастады.

Бидай ұнының әлемдік нарығындағы мәселелердің бірі негізгі экспорттаушы елдер нарықтағы өздерінің позицияларын жоғалтуы, оның себебі импорттаушылар өздерінің өндірісін белсенді дамытуда.

Соңғы үш жыл ішінде International Trade Center бағаларына сәйкес әлемдік ұн саудасының көлемі салыстырмалы түрде тұрақты болып қала береді және жыл сайын шамамен 14,35 млн тоннаны құрайды. Бұл ретте бидай ұнын орташа өлшенген бағасы соңғы 10 жылда ең төмен болып қала береді, бірақ өсу динамикасы әлсіз.

Біздің бағалауымызға сәйкес, 2000 жылдан бастап 2019 жылға дейін бидайдың әлемдік сауда көлемі 1,65 есе, ұн 79%-ға артты. Әлбетте, жақын арада бұл тренд сақталады [2].

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеудің дерек көзі ретінде маркетингтік зерттеудің екінші реттік ақпарат әдісі қолданылды.

Зерттеуге қажетті ақпаратты жинау барысында: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің жариялымдары, Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Кедендік бақылау комитетінің статистикалық деректері, Қазақстан Республикасының статистика агенттігінің деректері, бүкіл әлемдік Сауда Ұйымының деректері, ауыл шаруашылығы саласын дамыту бойынша мемлекеттік бағдарламалары, сондай-ақ International Trade Center мәліметтері мен мамандандырылған басылымдарда, бұқаралық ақпарат құралдары мен Интернетте орналастырылған ақпараттық, талдамалық және сараптама-лық материалдар пайдаланылды.

Зерттеу объектісі ұн тарту саласының қазіргі кездегі жағдайы болып табылады.

Зерттеу әдістері ғылыми абстракция мен экстраполяция, индукция мен дедукция әдістері болып табылды.

Жалпы ғылыми әдістер мен тәсілдер, талдау және синтездеу әдісі, жүйелі және кешенді тәсілдерді қолдану негізінде жүзеге асырылды, ресми статистикалық материалдар мен интернет желісінің ақпараттық

әлеуетінен басқа жеке бақылаулар мен ғылыми және тәжірибелік қызметтің қорытындыларының деректері пайдаланылды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Қазақстан бидай экспорттаушы мемлекеттердің ондығына кіреді. Бүкіл әлемдік Сауда Ұйымының деректеріне сәйкес аралығында соңғы жылдары рейтинг нәтижесінде бидайды экспортқа шығару қорытындысына сүйенсек Қазақстан 9-орынды иеленді.

Қазақстан үшін дәстүрлі экспорт нарықтары болып табылатын Орталық Азия мемлекеттері (Өзбекстан, Тәжікстан, Қырғызстан, Ауғанстан, Түркменстан).

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында ұн тарту кәсіпорындарының саны шамамен 350, ал алдағы жылдары, осы саладағы сарапшылардың пікірінше, баржоғы 40-50 ірі ұн тарту кәсіпорындары өз қызметін жалғастырады. Мұндай жағдайда зерттеп отырған Алматы облысының 28 шағын, орта, ірі ұн тарту кәсіпорындар саны он есе қысқарса, Алматы облысы бойынша 4-5 бәсекеге қабілетті кәсіпорын қалуы ықтимал. Сондықтан Қазақстанның көптеген диірменшілері қазіргі уақытта өз қызметін қолдауға бар күш-жігерін салуда. Шағын кәсіпорынмен қатар, нарықтың ірі ойыншылары тиімді маркетингтік құралдарды қолдануға тырысады.

Жаңа ойыншылар үшін бәсекелестік, ең алдымен, бірегей сауда ұсыныстарын құра отырып, тек жергілікті шеңберде болуы мүмкін. Сонымен қатар, ұн нарығы өте тез дамуда, кәсіпорындардың қуаты мен компаниялар арасында бәсекелестік өсуде, салалық өнімді өткізудің жаңа нарықтарына шығудың қажеттілігі де сезілуде.

Өнеркәсіптің өңдеу секторында жүргізілетін нарықтық реформалар мен шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызмет етуі, саланы дамытуға септігін тигізді. Серіктестерінің құрамына ауыл шаруашылық құрылым, өңдеуші кәсіпорындар, сауда дилерлері, сонымен қатар қаржылық мекемелер кіретін біріккен корпоративтік кәсіпорындардың құрылуы оң түбегейлі өзгерістердің бірі болғаны анық, бірақ мұндай кәсіпорындар өте аз.

Біріккен компаниялардың дамуы өндірістің технологиялық үрдісін сақтау қағида-сы бойынша жүргізілді: дән-дайындау-өңдеу-нан өнімі. Кәсіпорынды технологиялық тізбек бойынша біріктірудің пайдасы астықтың кепілді өткізілуін, трансакциялық шығындардың төмендеуін, өнімді сатудың қосымша арналарын, ұн тарту саласының инвестициялық тартымдылығының өсуін, жаңа технологияны енгізуін жеделдетуін, соны-

Бұл ұн тарту нарығындағы бәсеке-лестікті арттыратын басқа ойыншылардың позицияларының нығаюын көрсетеді. Таяу Шығыс, Орталық Азия, ЕО және Оңтүстік Америка экспорттаушыларының негізгі жеткізілімдері маусым айының ортасында жүзеге асырылады, ал Түркияға жеткізу шыңы маусым айының басына келеді.

Ал Қазақстан мен Аргентина экспорт көлемін тиісінше 16% және 18%-ға қысқартты. Бұл ретте Қазақстан үшін де, Аргентина үшін де негізгі жергілікті нарықтарға жеткізілімдердің қысқаруы тән [6].

2019 жылдың қорытындысы бойынша, International Trade Center бағалауына сәйкес, Аргентинадан Бразилияға жеткізу 16%-ға, ал Боливияға 10%-ға қысқарды, бұл осы елдер импортының жалпы қысқаруына сәйкес келеді (тиісінше -16% және -12%).

Қазіргі уақытта тұтынушының қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында ұн өндірудің жалпы көлемі ірі, орта және шағын ұн тарту кәсіпорындарымен жүзеге асырылады. Шағын кәсіпорындар санының басым үлес салмағына қарамастан, ұн өндірудің жалпы көлемінің үлкен үлесі ірі және орташа ұн тарту кәсіпорындарымен жүзеге асырылады. Бұл ұн тарту саласын дамытудың оң үрдісі болып табылады, өйткені болашақта Қазақстанның ұн тарту өнеркәсібінің бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыруда ірі ұн тарту кәсіпорындардың рөлі зор. Қазақстанда астықты қайта өңдеу құрылымында мақсатты пайдалану бойынша 80,5% – ұнға, 10% – жемге, 4,5% – спирт өндірісіне, 3,9% – жармаға келеді. Қазақ тағамтану академиясының мамандарының зерттеулері бойынша халықтың рационында тазартылған тағам – майда тартылған бидай ұны, витаминдер, минералды заттар өте аз қамтылған өнімдер басым екенін атап өтті. Алайда қазіргі уақытта тұтынушылардың витаминдермен, ақуыз және минералды заттармен байытылған өнімге деген сұранысы біртіндеп артып келеді.

Қазіргі таңда тұтынушылар арасында салауатты өмір салтын ұстанатын клиенттердің пайызы өсу барысында, сондықтан астықтан өңделген нан өнімдерін тұтыну деңгейі төмендеуде, бұл баға элементіне теріс әсер етеді. Астықтың нарықтық бағасының деңгейі сұраныс пен ұсыныстың арақатынасымен айқындалады, ал табиғи және климаттық жағдайлар мен басқа да факторларға байланысты жеткізілім (және нарықтық баға) жыл сайынғы ауытқуларға ие.

Мемлекеттік сатып алу шаралары минималды кепілдік берілген бағаларды белгілеу арқылы жеңілдетіледі. Мемлекет та-

рапынан нанның бағасын жасанды түрде ұстап тұру тұтастай алғанда бизнестің стратегиялық менеджментіне сәйкес келмейді, нәтижесінде тұтынушы сапасына және түрлі ассортиментке қанағаттанбайды. Жағдай астық өндірушілерді субсидиялау жолымен және халықтың осал топтарына әлеуметтік қарта ұсыну жолымен шешілуі мүмкін. Ұн тарту саласында қолайлы жағдай жасау үшін, көтерме және бөлшек сауда, астық жеткізу, сақтау бағасын тұрақтандыру мақсатында ресурстардың бағасын қалыптастыру үрдістерін мемлекеттік реттеу қажет. Қазіргі уақытта астықты қайта өңдеушілер түрлі технологияларды және өндірістік жабдықтарды пайдаланады.

Өндірістің әр түрлі қуаттары мен ауқымдары үшін шығындар нормаларының белгілі бір деңгейі жоқ. Мемлекеттік реттеу жүйесіндегі негізгі шара – ұн өндірушілер кірістерінің тұрақтылығын қамтамасыз ететін белгілі бір баға деңгейін қолдау болып табылады. Осы мақсатта мемлекет баға белгілейді, субсидиялар мен компенсацияларды шығарады. Сонымен қатар, нарықтық баға астықты қайта өңдеушілердің мүддесін қанағаттандырмайды, себебі олар астыққа деген сұраныс пен ұсыныстың теңгерімсіздігімен байланысты. Ішкі нарықты ұн тарту өнеркәсібінің өнімдеріне бағалардың негізсіз көтерілуінен қорғау үшін, бағаларды реттеудің келесі әдістері ұсынылады, олар төмендегілерге негізделген:

- сауда және қайта өңдеу өнеркәсібіндегі пайдаға шектеу енгізу негізінде бөлшек, көтерме сауда, астық, ұн және нан бағалары арасындағы қарым-қатынасты орнату;

- бюджет есебінен мемлекеттік қорға сатып алудың екі бағасын енгізу: жалпы сатып алу бағасының 2/3 бөлігі болып табылатын бағалар және сатып алу бағасының 1/3 мөлшеріне тең бюджеттік сыйақымен сатып алу бағалары.

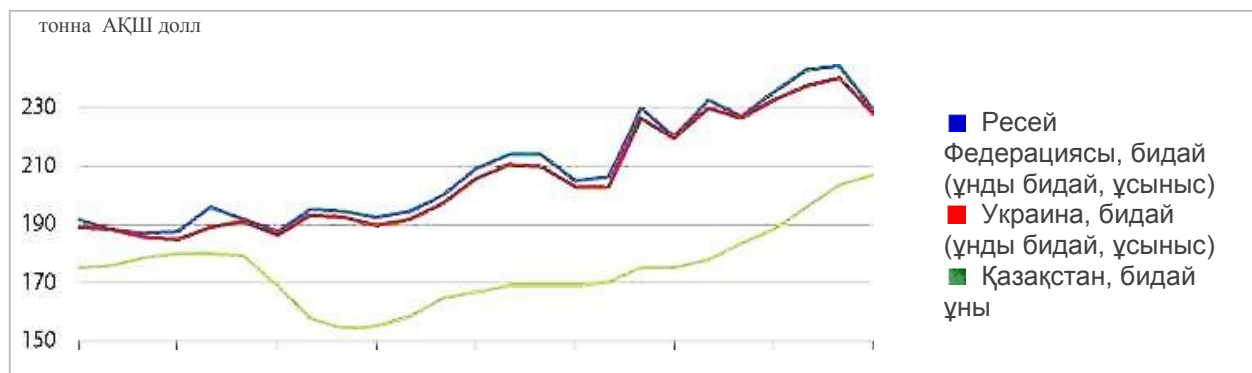
Қазақстандағы бидай мен ұн нарығындағы баға саясатын қарастыратын болсақ, бидайдың бір тоннаға орташа есеппен экспорттау бағасы 170-200 доллар болса, онда бір тонна үшін ұн бағасы 230-300 доллар. 2019 жылы экспортқа шығарылған ұнның орташа бағасы 1кг-ға 186 теңгені құрады.

Астыққа орнатылған экспорттық бағалар, әдетте, импорттаушылар тарапынан сұраныстың артуы мен 2019 жылы астық өндірісінің әлсіреуіне байланысты. Қазақстандағы 2019 жылғы астық пен ұн экспортының бағасы (тонна, теңге, ҚҚС 12%

қоса), 2018 жылмен салыстырғанда 20 пайызға жоғары болды.

Бидай мен бидай ұнына ішкі бөлшек сауда бағасы соңғы алты айда тұрақты болып қалды немесе аздап өсті, ал 2019 жылғы экспорт бағасының өзгеруіне және жергілікті валюталардың әлсіреуіне сәйкес олар өткен жылмен салыстырғанда сәйке-

сінше 20 пайызға жоғары болды. 2019 жылдың алдын ала деректері бойынша өңірдің экспорттаушы елдерінде бидайдың экспорттық бағасы Ресей Федерациясы мен Украина мемлекеттерінде халықаралық нарықтағы үрдістерге сәйкес төмендеді (2 сурет).

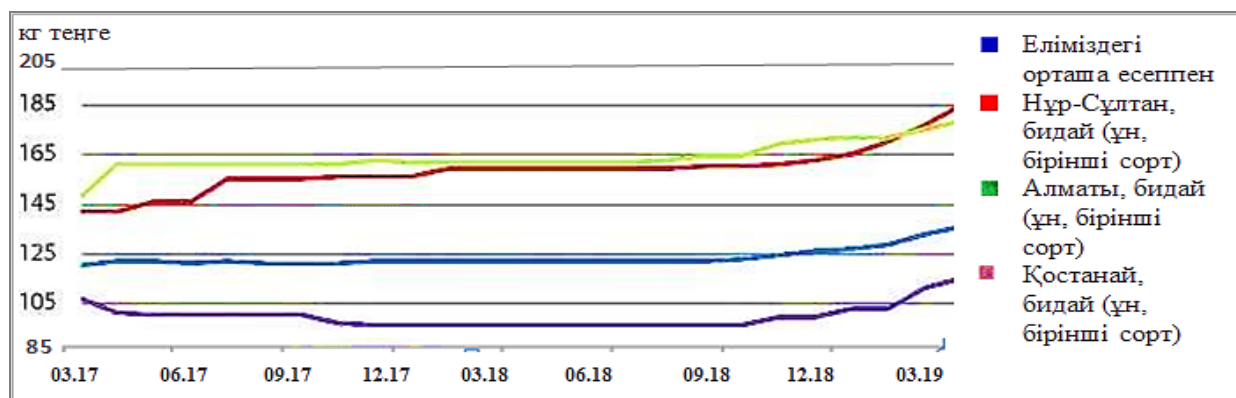

Ескерту – [7,8] Статистика агенттігі Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылық министрлігі

2 сурет – ТМД елдеріндегі 2018-2019 маркетингтік жылдағы ұн астығының экспорттық бағасы

2019 жылы бағаға қолайлы өндірістік болжамдар және экспортқа сұраныстың төмендеуі әсер етті. Дегенмен, 2018 жылы өндіріс көлемінің қысқаруы және жоғары

экспорттық сатылымдар бидайдың экспорттық бағасын жоғары деңгейде ұстап тұрды. Келесі суретте Қазақстандағы ұнның бөлшек бағасы келтірілген (3 сурет).

Ескерту – [9,10] Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылық министрлігі

3 сурет – Қазақстандағы 2018-2019ж. ұнның бөлшек бағасы

2019 жылғы алдын ала деректеріне сәйкес Нұр-Сұлтан қаласындағы ұнның бөлшек бағасы 1 кг-ға 185 теңгені құраса, Алматы мен Қостанайда сәйкесінше 178 және 115 теңгені құрады. Жоғарыдағы мәліметтерді саралау негізінде зерттеліп отырған саланың макроортасына талдау жүргізу қажеттігі туады.

Тұжырымдар.

1. Қазіргі заманғы жағдайына жүргізілген талдау бойынша Қазақстанда 350 ұн тарту кәсіпорындары бар, олардың ішінде

150-ден астам шағын-диірмендер, олардың саны басым болуына қарамастан, ұн өндіру көлемінің көп үлесін ірі және орта кәсіпорындар қамтиды.

2. Шағын диірмендер құндылықты құру тізбегін дамыту барысында бірігіп жұмыс атқарса, дамуына үлес болар еді, шағын диірмендердің мықты жақтары – олар заманауи технологияларға бағдарлануға тырысуда, әлсіз жақтары – шағын диірмендер маркалары туралы хабардар аз, мүмкіндігі – ірі экспорттаушылар қатарына қосылу, ал

қауіп-қатері – ішкі тұтынумен қатар экспорттың азаюы. Сонда да тұтастай, сала бойынша ұн тарту өндірісі көлемінің тұрақты өсімі байқалады.

3. Осындай жағымды беталыстармен қатар, зерттеу барысында, өндірістік қуатын қолдану деңгейі төмен, жабдықтардың тозуы, өзіндік құн құрылымында материалдық шығын үлесінің тұрақты өсуі, ұнның санаулы сұрыптамасы секілді мәселелер анықталды.

4. Бүгінгі күнге мемлекет тұрғысынан ұн тарту саласын қолдау белсенді жүргізіліп жатыр.

Әдебиеттер тізімі

1 Доскеева, Г.Ж. Тұрақты жағдайындағы агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу: оқу құралы / Г.Ж. Доскеева, У.К. Керимова. - Алматы: TST-Company, 2016. - 330 б.

2 Молдашев, А.Б. Повышение конкурентоспособности аграрного сектора Казахстана в условиях ЕЭП и ВТО / А.Б. Молдашев // Проблемы агорынка. – 2015.-№1.- С. 5-8.

3 Мадиев, Г.Р. Направления специализации в сельском хозяйстве Жамбылской области / Г.Р. Мадиев // Проблемы агорынка. – 2019.-№4.- С. 76-85.

4 Отчет о реализации Государственной программы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы [Электронный ресурс].-2019.- URL: <https://mgov.kz> (дата обращения: 26.02.2020).

5 Jussibaliyeva, A.K. Agrarian sector of Kazakhstan in the system of national economy/ A.K. Dzhusibaliyeva, H.N. Mursalova // Problems of AgriMarket. – 2017.- №2.- P.45-52.

6 Национальная экспортная стратегия Казахстана на 2018-2022 год (2017) [Электронный ресурс] URL: <http://www.primeminister.kz/> (дата обращения: 27.02.2020).

7 Статистические данные Комитета по статистике Республики Казахстан (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.stat.kz> (дата обращения: 01.03.2020).

8 Бюллетень комитета по статистике Республики Казахстан. О внешней торговле и взаимной торговле товарами с государствами-членами Таможенного союза, 2018 г. Серия 7 (2019) [Электронный ресурс] URL: <http://www.stat.kz> (дата обращения: 03.03.2020).

9 Статистический бюллетень «Таможенная статистика внешней торговли» (2020)

[Электронный ресурс] URL: <http://www.stat.kz> (дата обращения: 18.03.2020).

10 Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан (2020) [Электронный ресурс] URL: <http://www.mgov.kz/ru/napravleniya-razvitiya/rasteniievodstvo> (дата обращения: 19.03.2020).

References

1 Doskeeva, G.R. state regulation of the agro-industrial complex in the conditions of sustainable development: textbook / G.Zh. Doskeeva, V.K. Kerimova. - Almaty: TST-Company, 2016. - 330 p.

2.Moldashev Improving the competitiveness of the agricultural sector of Kazakhstan in the CES and the WTO // Problems of AgriMarket. – 2015.-№1.-P.5-8.

3.Madiev G.R. Directions of specialization in agriculture of the Zhambyl region / G.R. madiev., A.B. Bekbosynova. // Problems of AgriMarket.- 2019. - N4. - P. 76-85.

4 Report on the implementation of the State program for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021 [Electronic resource]. -2019. - URL: <https://mgov.kz> (date access: 26.02.2020).

5 Josibiah A.K., Mursalova.N. Adgagiapi sector of Kazakhstan in the national economy system // Problems of AgriMarket.- 2017. - №2. - P. 45-52.

6 The National Export Strategy of Kazakhstan for 2018-2022 (2017) [Electronic resource] URL: <http://www.primeminister.kz/> (date of access: 27.02.2020).

7 Statistic data of the Committee on Statistics of the Republic of Kazakhstan (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.stat.kz> (date of access: 01.03.2020).

8 Bulletin of the Committee on Statistics of the Republic of Kazakhstan. On Foreign Trade and Mutual Trade in Goods with Member States of the Customs Union, 2018 Series 7 (2019) [Electronic resource] URL: <http://www.stat.kz> (date of access: 03.03.2020).

9 Statistical Bulletin Customs statistics on foreign trade (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.stat.kz> (date of access: 18.03.2020).

10 The Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan (2020) [Electronic resource] URL: <http://www.mgov.kz/ru/napravleniya-razvitiya/rasteniievodstvo> (date of access: 19.03.2020).

ПРОБЛЕМЫ АГРОРЫНКА

Правила оформления статей для публикации в журнале
смотреть на сайте [http:// agroeconom.kz](http://agroeconom.kz)

Редакторы: И.С. ТАИПОВА, К.О. ОМИРГАЛИЕВА
Компьютерная верстка Ж.С. ДОСУМОВА

Подписано в печать 27.06.2020 г.
Формат 60х84 1/8. Бумага офсетная.
Объем 25,0 усл. п.л., 21,9 уч.изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ № 611.
Отпечатано в КазНИИ экономики АПК и РСТ

Адрес редакции:
Казахстан, 050057, г. Алматы, ул. Сатпаева 30 «б»
тел.: 245-35-87; 245-36-20, fax: 245-36-07
E-mail: kazniiapk@mail.ru